

T.C.
AİLE VE SOSYAL POLİTİKALAR BAKANLIĞI
Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü

EN AZ GELİŞMİŞ VE GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE
ERKEN YAŞTA EVLİLİKLERLE MÜCADELE VE TÜRKİYE
UYGULAMALARI

UZMANLIK TEZİ

Aslıhan DOĞAN KÖROĞLU

ANKARA
NİSAN 2014

T.C.
AİLE VE SOSYAL POLİTİKALAR BAKANLIĞI
Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü

EN AZ GELİŞMİŞ VE GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE
ERKEN YAŞTA EVLİLİKLERLE MÜCADELE VE TÜRKİYE
UYGULAMALARI

UZMANLIK TEZİ

Aslıhan DOĞAN KÖROĞLU

DANIŞMAN

Doç. Dr. İlknur YÜKSEL KAPTANOĞLU

ANKARA
NİSAN 2014

ONAY

Kadının Statüsü Genel Müdürlüğüne,

Bu çalışma, Yeterlilik Sınav Kurulu tarafından oy birliği/oy çokluğu ile Aile ve Sosyal Politikalar Uzmanlığı Tezi olarak kabul edilmiştir.

Adı Soyadı

İmza

Başkan

.....
.....
.....

Üye

.....

Üye

.....

Üye

.....

Üye

.....

ONAY

.../.../2014

Kadının Statüsü Genel Müdürü

TEŞEKKÜR

Tez çalışması sürecinde verdikleri destek ve gösterdikleri anlayışlarından ötürü eşime, aileme ve arkadaşlarıma teşekkür ederim. Çalışmamda bana her tür desteği sağlayan tez danışmanım Doç. Dr. İlknur YÜKSEL KAPTANOĞLU'na, gerçekleştirdikleri çalışmaların çıktılarını benimle paylaşan sivil toplum kuruluşlarının yetkililerine teşekkür ederim. Son olarak değerli kurum yöneticileri ve çalışma arkadaşlarıma bütün içtenliğimle teşekkürlerimi sunarım.

ÖZET

Kadınların ve kız çocuklarının insan haklarının ihlâli olan erken yaşta evlilikler, taraflardan en az birinin 18 yaşından küçük olduğu evlilikleri ifade etmek için kullanılan bir terimdir. Erken yaşta evlilikler ülkeler, kültürler, dinler ve etnik kimliklerin ötesine geçen küresel bir sorundur.

Erken yaşta evlilikler dünyanın her bölgesinde görülebilmekle birlikte daha çok gelişmekte olan ve en az gelişmiş ülkelerin en yoksul kesimlerinde ve kırsal bölgelerinde ortaya çıkmaktadır. Erken yaşta evlenen erkek çocukları da olmasına rağmen kız çocukları bu sorundan daha fazla etkilenmekte ve çocuk eşlerin büyük çoğunluğunu oluşturmaktadır.

Erken yaşta evlilikler uluslararası insan hakları hukuku ve birçok ulusal yasa tarafından yasaklanmış olmasına rağmen, dünyada milyonlarca kız çocuğunun geleceğini çalmaya devam etmektedir. Birleşmiş Milletler'in projeksiyonlarına göre, hiç bir şey yapılmazsa önümüzdeki on yıl içinde 142 milyon kız çocuğu daha, 18 yaşından önce evlenmiş olacaktır.

Erken yaşta evliliklerin kökleşmiş ve çok nedenli bir sorun olması nedeniyle, bu pratiğin ortadan kaldırılması için çok yönlü müdahaleler ve sorunu çevreleyen sosyal normların ve yasal çerçevenin değiştirilmesi gerekmektedir. Günümüzde az da olsa erken yaşta evliliklere ilişkin bir farkındalık oluşmuş, erken yaşta evliliğin nedenlerini ve sonuçlarını araştırmaya ve sorunun çözümüne yönelik müdahale programları uygulamaya yönelik çalışmalar yapan kurumlar ortaya çıkmıştır.

Bu tez çalışmasında erken yaşta evliliğe ilişkin kavramsal bir çerçeve sunulduktan sonra, bu pratiğin en sık görüldüğü ülkelerde uygulanan müdahale programları ve hükümet politikaları incelenmiştir. Bu çerçevede erken evlilik sorununun çözülmesinde başarılı olan müdahale stratejilerinin Türkiye'de uygulanabilirliği tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Erken Yaşta Evlilik, Çocuk Evliliği, İlk Evlenme Yaşı, Erken Yaşta Evlilikleri Önleme, Türkiye'de Erken Yaşta Evlilikler.*

ABSTRACT

As a human rights violation of women and girls, early marriage is a term which refers to any marriage where one or both spouses are under the age of 18. Early marriage is a global problem that cuts across countries, cultures, religions and ethnicities.

Even though it can be found in every region in the world, early marriage occurs more frequently in poor and rural parts of countries in the developing and least developed world. Although boys also enter into early marriage, girls are disproportionately affected and form the majority of child spouses.

Despite being prohibited by international human rights law and many national laws, early marriage continues to rob millions of girls around the world of their childhood. As United Nations' projections, if nothing is done, by the end of the decade an estimated 142 million girls will be married as children.

Because of the deep-rooted and multi-causal nature of early marriages, the elimination of the practice requires multi-pronged interventions to alter the social norms and legal frameworks around the practice. Fortunately nowadays, a slightly global awareness of child marriage has developed and several organizations have been examining the causes and consequences of early marriages and implementing programmatic interventions.

In this thesis, after presenting a conceptual framework involving early marriage, intervention programs and government policies implemented in “hot spot” countries that intend to mitigate and end early marriages are analyzed. In this context the enforceability of some strategies that are working well in addressing early marriage are discussed for implementation in Turkey.

Key Words: Early Marriage, Child Marriage, Age at First Marriage, Preventing Early Marriage, Early Marriage in Turkey.

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ONAY	iii
TEŞEKKÜR	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR	ix
ŞEKİLLER	x
TABLolar.....	xi
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	6
1. DÜNYADA ERKEN YAŞTA EVLİLİKLERİN DURUMU	6
1.1 Dünyada Erken Yaşta Evliliklerinin Yaygınlığı	6
1.1.1 Erken Yaşta Evliliklere İlişkin Verilerin Derlenmesinde Kullanılan Yöntem ve Yaklaşımlar	6
1.1.2 Dünyada Erken Evliliklerin Yaygınlığına İlişkin Sayısal Veriler.....	9
1.2 Erken Yaşta Evliliklerinin Sebepleri ve Sonuçları.....	14
1.2.1 Erken Yaşta Evliliklerin Sebepleri	15
1.2.1.1 Ekonomik Yoksulluk	15
1.2.1.2 Eğitimsizlik	16
1.2.1.3 Yerleşim Yeri	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
1.2.1.4 Kız Çocuklarını Evlilik Öncesi Cinsel İlişkidenden Koruma İsteği	18
1.2.1.5 Gelenekler, Adetler ve Toplumsal Baskı	18
1.2.1.6 Ataerkillik ve Cinsiyet Ayrımcılığı	19
1.2.1.7 Diğer Sebepleri	20
1.2.2 Erken Evliliklerin Sonuçları.....	21
1.2.2.1 Erken Yaşta Evlilik ve Sağlık.....	21
1.2.2.2 Erken Yaşta Evlilik ve Eğitim	23
1.2.2.3 Erken Yaşta Evlilik ve Yoksulluk.....	24
1.2.2.4 Erken Yaşta Evlilik ve Şiddet.....	25
1.2.2.5 Erken Yaşta Evlilik ve Kalkınma	26
1.3 Ulusüstü ve Bölgesel İnsan Hakları Hukuku Belgelerinde Erken Yaşta Evlilikler.....	27
1.3.1 Ulusüstü İnsan Hakları Belgelerinde Erken Yaşta Evlilikler	27
1.3.1.1 İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi.....	28

1.3.1.2	Kölelik, Köle Ticareti, Köleliğe Benzer Uygulama ve Geleneklerin Ortadan Kaldırılmasına Dair Ek Sözleşme	28
1.3.1.3	Evliliğe Rıza Gösterilmesi, Asgari Evlenme Yaşı ve Evliliğin Tesciline Dair Sözleşme	30
1.3.1.4	Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme	30
1.3.1.5	Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme	31
1.3.1.6	Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Hakkında Bildiri	31
1.3.1.7	Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi	32
1.3.1.8	CEDAW Komitesi'nin 21 Sayılı Tavsiye Kararı	33
1.3.1.9	Çocuk Haklarına Dair Sözleşme	34
1.3.1.10	Dördüncü Dünya Kadın Konferansı Pekin Deklarasyonu ve Eylem Platformu	35
1.3.1.11	Pekin+5 Siyasi Deklarasyonu ve Sonuç Bildirgesi	35
1.3.1.12	Kadının Statüsü Komiyonu'nun Kız Çocukların Zorla Evlendirilmesi Konulu Karar Tasarısı ve Genel Sekreteryaya Raporu	36
1.3.1.13	Kadına Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi	37
1.3.2	Bölgesel İnsan Hakları Belgeleri	38
1.3.2.1	Çocuk Hakları ve Refahına İlişkin Afrika Şartı	38
1.3.2.2	Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartı'na Ek Afrika Kadın Hakları Protokolü	39
1.3.2.3	Güney Afrika Kalkınma Birliği Toplumsal Cinsiyet ve Kalkınma Protokolü	40
1.3.2.4	Çocukların Korunması Sosyal Şartının Geliştirilmesi İçin Bölgesel Düzenlemeler Sözleşmesi	41

İKİNCİ BÖLÜM	42
2. ERKEN YAŞTA EVLİLİKLERLE MÜCADELE	42
2.1 Erken Yaşta Evliliklerle Mücadelenin Tarihi	42
2.2 Erken Yaşta Evliliklerle Mücadele Alanında Çalışan Uluslararası Kuruluşlar ..	44
2.3 Erken Yaşta Evliliklerle Mücadele Alanında Uygulanan Program Stratejileri ..	47
2.4 Erken Yaşta Evliliklerle Mücadele Programlarının Uygulandığı Ülke Örneklerinin İncelenmesi	52
2.4.1 Güney Asya	53
2.4.1.1 Bangladeş	54
2.4.1.1.1 Temel Göstergeler	54
2.4.1.1.2 Hukuksal Durum	55
2.4.1.1.3 Bangladeş'te Erken Yaşta Evliliklerin Yaygınlığı	56
2.4.1.1.4 Program Örneği: <i>Child Marriage Free Union</i>	58

2.4.1.2	Hindistan	62
2.4.1.2.1	Temel Göstergeler.....	62
2.4.1.2.2	Hukuksal Durum	63
2.4.1.2.3	Hindistan’da Erken Yaşta Evliliklerin Yaygınlığı	64
2.4.1.2.4	Erken Evlilikleri Önlemeye Yönelik Devlet Politikaları.....	66
2.4.2	Batı ve Orta Afrika	72
2.4.2.1	Nijer.....	74
2.4.2.1.1	Temel Göstergeler.....	74
2.4.2.1.2	Hukuksal Durum	75
2.4.2.1.3	Nijer’de Erken Yaşta Evliliklerin Yaygınlığı.....	76
2.4.2.1.4	Program Örneği: <i>Early Marriage of Girls Project in Niger</i>	77
2.4.3	Doğu ve Güney Afrika	79
2.4.3.1	Etiyopya	80
2.4.3.1.1	Temel Göstergeler.....	80
2.4.3.1.2	Hukuksal Durum	81
2.4.3.1.3	Etiyopya’da Erken Yaşta Evliliklerin Yaygınlığı.....	83
2.4.3.1.4	Program Örneği: <i>Berhane Hewan</i>	84
2.4.4	Latin Amerika ve Karayipler.....	87
2.4.4.1	Guatemala	88
2.4.4.1.1	Temel Göstergeler.....	88
2.4.4.1.2	Hukuksal Durum	89
2.4.4.1.3	Guatemala’da Erken Yaşta Evliliklerin Yaygınlığı.....	90
2.4.4.1.4	Program Örneği: <i>Abriendo Oportunidades</i>	92
2.4.5	Doğu Asya ve Pasifik.....	95
2.4.5.1	Endonezya	96
2.4.5.1.1	Temel Göstergeler	96
2.4.5.1.2	Hukuksal Durum	97
2.4.5.1.3	Endonezya’da Erken Yaşta Evliliklerin Yaygınlığı	99
2.4.5.1.4	Program Örneği: <i>Ending Early Marriage</i>	100
2.4.6	Orta Doğu ve Kuzey Afrika	102
2.4.6.1	Mısır	103
2.4.6.1.1	Temel Göstergeler.....	103
2.4.6.1.2	Hukuksal Durum	104
2.4.6.1.3	Mısır’da Erken Yaşta Evliliklerin Yaygınlığı	106
2.4.6.1.4	Program Örneği: <i>Ishraq</i>	108
2.4.6.2	Yemen.....	112
2.4.6.2.1	Temel Göstergeler.....	112
2.4.6.2.2	Hukuksal Durum	113
2.4.6.2.3	Yemen’de Erken Yaşta Evliliklerin Yaygınlığı.....	115
2.4.6.2.4	Program Örneği: <i>Safe Age of Marriage in Yemen</i>	116

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	121
3. TÜRKİYE’DE ERKEN YAŞTA EVLİLİKLERİN DURUMU.....	121
3.1 Türkiye’de En Düşük Evlenme Yaşını Belirleyen Hukuksal Yapı	121
3.2 Türkiye’de Evlenmenin Özgün Niteliği ve Demografik Önemi.....	123
3.3 Türkiye’de Erken Yaşta Evliliklerin Yaygınlığı.....	125
3.3.1 Erken Yaşta Evliliklere İlişkin Resmî Veriler	126
3.3.1.1 TÜİK İstatistiklerinde Erken Yaşta Evlilik Verileri.....	126
3.3.1.2 Yaş Büyüterek Evlenme	129
3.3.2 Demografik Araştırmalarda Erken Yaşta Evlilikler	130
3.3.2.1 Nüfus ve Sağlık Araştırmalarında Erken Evlilik Verileri.....	130
3.3.2.2 Aile Yapısı Araştırmalarında Erken Evlilik Verileri.....	133
3.3.3 Türkiye’de Erken Yaşta Evliliklerin Sebep ve Sonuçları.....	136
3.4 Erken Yaşta Evliliklere İlişkin Ulusal Mevzuat ve Türkiye’nin Taraf Olduğu Uluslararası Sözleşmeler.....	139
3.4.1 Türkiye’nin Erken Yaşta Evliliklere İlişkin Taraf Olduğu Uluslararası Sözleşmeler	139
3.4.2 Erken Yaşta Evliliklere İlişkin Ulusal Mevzuat	140
3.4.2.1 Anayasa	141
3.4.2.2 Türk Medeni Kanunu	142
3.4.2.3 Türk Ceza Kanunu	143
3.4.2.4 Çocuk Koruma Kanunu.....	144
3.4.2.5 Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun	145
3.4.2.6 İlköğretim ve Eğitim Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun	146
3.4.2.7 Evlendirme Yönetmeliği	147
3.4.2.8 Milli Eğitim Bakanlığı Ortaöğretim Kurumları Yönetmeliği	148
3.5 Türkiye’de Erken Yaşta Evliliklerle Mücadele Konusunda Yapılan Çalışmalar	148
3.5.1 Ulusal Mevzuatta Yapılan Düzenlemeler	149
3.5.2 Kamu Kurumları Tarafından Yapılan Çalışmalar.....	150
3.5.3 Yerel Yönetimler Tarafından Yapılan Çalışmalar.....	156
3.5.4 Üniversiteler Tarafından Yapılan Çalışmalar	156
3.5.5 Sivil Toplum Kuruluşları Tarafından Yapılan Çalışmalar	157
3.5.6 Medya Tarafından/Aracılığıyla Gerçekleştirilen Çalışmalar	161
3.6 Türkiye’de Erken Yaşta Evliliklerle Mücadele Konusunda Yapılabilecekler..	163
SONUÇ.....	178
KAYNAKÇA	184
EKLER	
EK-I	
EK-II	
EK-III	

KISALTMALAR

ADNKS	Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi
ASPB	Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı
ATHGM	Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü
AU	Afrika Birliği
BM	Birleşmiş Milletler
CEDAW	Kadına Karşı Her Tür Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi
ÇEYM	Çocuk Evliliklerini Yasaklama Memurları
ÇHGM	Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü
DHS	Nüfus ve Sağlık Araştırmaları
DSÖ	Dünya Sağlık Örgütü
HÜNEE	Hacettepe Nüfus Etütleri Enstitüsü
KEFEK	Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu
KSGM	Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü
BKH	Bin Yıl Kalkınma Hedefleri
MERNİS	Merkezi Nüfus İdaresi Sistemi
NVİGM	Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü
MICS	Çoklu Göstergeli Küme Araştırmaları
PIB	Plan International Bangladesh
ŞNT	Şartlı Nakit Transferleri
TAYA	Türkiye’de Aile Yapısı Araştırması
TCK	Türk Ceza Kanunu
TMK	Türk Medenî Kanunu
TNSA	Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
UNDP	Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı
UNFPA	Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu
UNICEF	Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu
USAID	Amerika Uluslararası Kalkınma Ajansı
YWU	Yemen Kadın Birliği

ŞEKİLLER

<u>Şekil</u>	<u>Sayfa</u>
Şekil 1.1. 20-49 yaş arası kadın nüfusun erken evlenme durumu	10
Şekil 1.2. Dünyada erken evliliklerin bölgesel yaygınlığı	12
Şekil 1.3. Bölgesel olarak 18 yaşından önce evlenen kadınların sayısı	13
Şekil 3.1. TNSA verilerine erken yaşta evlilikler	131
Şekil 3.2. TNSA verilerine göre 15-19 yaş arası bekâr kadın oranı	132

TABLÖLAR

<u>Tablo</u>	<u>Sayfa</u>
Tablo 1.1. Erken yaşta evliliklerin en sık görüldüğü 10 ülke	14
Tablo 1.2. Erken evliliklerin en sık görüldüğü 10 ülkenin arka plan bilgisi	20
Tablo 3.1. TÜİK'in çocuk evlilikleri istatistiğı (2002-2012)	128
Tablo 3.2. Yaş düzeltme kararı ile evlenenler (2002-2013)	129
Tablo 3.3. TNSA verilerine göre ortanca ilk evlenme yaşının değışimi	131
Tablo 3.4. Türkiye'de aile yapısı çalışmasına göre erken yaşta evlilik	133
Tablo 3.5. DPT'nin 1992 aile yapısı araştırmasında ilk evlenme yaşları	134
Tablo 3.6. Türkiye'de aile yapısı araştırmasına göre ilk evlenme yaşları	135
Tablo 3.7. Yıllara göre ergen doğurganlık hızı	138

GİRİŞ

Dünyanın birçok bölgesinde kadınların ve kız çocuklarının karşı karşıya kaldığı temel insan hakları ihlallerinden biri de erken yaşta ve zorla evliliklerdir. Erken yaşta evlilik ya da başka bir ifade ile çocuk evliliği, taraflardan en az biri on sekiz yaşından küçük iki kişinin, resmî, dinî ya da geleneksel bir evlilik sözleşmesiyle birleşmesi anlamına gelmektedir.

Zorla evlilik ise taraflardan en az birinin evlilik birliğinin gerçekleşmesine ilişkin rızasının, tam ve özgür iradesinin olmadığı birlikteliklerdir. Zorla evlilik, gelin kaçırma, berdel, kan bedeli evliliği, görücü usulü ile evlilik, kayın/baldız evliliği, erken yaşta evlilik gibi birçok geleneksel pratiği içinde barındıran şemsiye bir kavramdır. Taraflara yönelik baskı, şiddet, tehdit unsurunun varlığının da bulunduğu bu evlilikler, mal ve paranın değişimi gibi ekonomik unsurları içermesi sebebiyle kimi zaman insan ticaretinin bir türü olarak da değerlendirilmektedir (Council of Europe [CoE], 2005).

Ulusüstü hukuk bağlamında evlilik, yetişkinlere özgü bir hak olarak tanımlanmış, tarafların tam ve özgür iradesi evlilik birliğinin olmazsa olmaz kurucu unsuru olarak değerlendirilmiştir. Bu çerçevede kişisel bir hak ve özgürlük olan evliliğe hiç kimsenin baskı ve zorlaması olmaksızın karar verilmeli, sürekli yaşam ortaklığı kurulacak kişi, bireyin özgür iradesi ile belirlenmelidir. Bu bağlamda henüz fiziksel ve düşünsel gelişimini tamamlamamış olan on sekiz yaşından küçük çocuğun tam ve özgür iradesinden bahsetmek mümkün olmamaktadır.

Çocuk evliliklerinin anlamlandırılmasında konunun sosyal antropolojik bağlamının da değerlendirilmesi önemlidir. Çocukluğun tarihini araştıran temel çalışmalar, bebekliğin tersine biyolojik bir kategori olmaktan çok toplumsal olarak inşa edilmiş bir kurgu olduğunu öne sürdükleri çocukluğun, modernleşmeyle birlikte ortaya çıktığını savunmaktadır (Ariès, 1960; Postman, 1995; Heywood, 2003). Söz konusu çalışmalar, Ortaçağ'da olmayan çocukluk kavramı ve fikrinin, matbaanın

icadı, okuryazarlık kavramının ortaya çıkması ve eğitimin kurumsallaşması ile oluştuğunu, böylelikle çocukluğun ve yetişkinliğin kalın çizgilerle ayrıştığını ifade etmektedir. Türkiye tarihinde ise çocukluğun toplumsal inşasına ilişkin tarihsel konumlandırmada Meşrutiyet Dönemi bir kırılma noktası olarak kabul edilmektedir (Onur, 2005; Öztan, 2011). Bu çerçevede çocukluğun, farklı toplumlara, tarihin farklı evrelerine, hatta aynı toplumun farklı kesimlerine göre değişen sosyolojik bir yapı oluşu, çocuk evliliklerinin farklı toplumsal tabakalar ve tarihsel dönemlerde algılanış biçimi ile yakından ilişkilidir. Bu durum dünyanın herhangi bir yerinde çocuk olarak kabul edilecek bireyin, o toplumsal yapıya özgü bir biçimde çocuk değil yetişkin olarak algılandığını ortaya koymaktadır. Yetişkinlik ve çocukluğu kalın sınırlarla ayırması ve bireyin çocuk olarak algılanmasında pekiştirici unsur olması bağlamında çocukluk dönemi ve eğitim arasındaki ilişkinin, çalışmanın ilerleyen bölümlerinde görüleceği gibi çocuğun eğitim süresi ve evlilik yaşı arasındaki ilişkinin kurulma biçimiyle örtüşmesi de dikkate değer bir durumdur.

Sosyolojik bağlamda ise erken yaşta evlilikler tek başına bir sorun alanı değil yoksulluk, ataerkillik, eğitimsizlik gibi kökeni toplumsal üretim ve değişim ilişkilerinde aranması gereken birçok sorunlar bütünü sonucunda değerlendirilmektedir.

Erken yaşta evliliklerin feminist teori bağlamında da değerlendirilmesinin yapılması mümkündür. Maddi temelleri cinsiyetler arası işbölümüne ve özellikle üreme biyolojisinin gerçeklerine dayanan bir sistem olan ataerkillik ile (Kandiyoti, 2011: 122) erken yaşta evlilikler arasındaki ilişki kadın çalışmaları alanının çocuk yaşta evliliklere ilişkin en temel itiraz noktasını oluşturmaktadır. Özel alanın politik olduğu savunuyla ortaya çıkan ikinci dalga feminizm bağlamında da çocukların erken yaşta evlendirilmesinin özel alana ait bir sorun değil politik bir mesele olduğunun değerlendirilmesini yapmak mümkündür. Erken yaşta evliliklerin kadına yönelik bir şiddet türü olması da sorunun kadın çalışmaları ile ilişkilendirilmesinin nedenlerinden biridir. Bunun yanında erken yaşta ve zorla gerçekleştirilen evlilikler, kadın ve erkek arasındaki güç eşitsizliğinin en görünür biçimlerinden birini oluşturmaktadır.

Erken yaşıta evlilikler konusunda literatür taraması yöntemiyle hazırlanan bu tez çalışması kapsamında, Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu (UNDP), Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF) gibi kuruluşlar tarafından gerçekleştirilen öncül çalışmalar başta olmak üzere, çocuk evliliği ile mücadele eden sivil toplum kuruluşları tarafından hazırlanan yayınlardan sıklıkla yararlanmış, bunun yanı sıra seçilmiş ülkelerde gerçekleştirilen güncel demografik araştırmalar titizlikle incelenmiş, ülkelerin hukuk sistemleri, idari yapısı ve gelişmişlik düzeylerine de yer verecek şekilde bütünlüklü bir yapı ortaya koymaya çalışılmıştır.

Birçok disiplin ve sorun alanı ile ilişkilenen erken yaşıta evlilikler hem Türkiye hem de dünyanın başka birçok ülkesi için yeni bir çalışma ve mücadele edilmesi gereken bir sorun alanıdır. Bu çerçevede uluslararası literatürde konuya ilişkin gerçekleştirilen temel tartışmaları, yaklaşımları, politikaları derleyen ilk Türkçe kaynaklardan biri olan bu tez çalışması, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde gerçekleştirilen müdahale programları ile devlet ve hükümet programlarının incelenmesi ile Türkiye’de idare ve sivil toplum tarafından gerçekleştirilecek politikalara ve olası çalışmalara katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

Bu çerçevede tez çalışmasının ilk bölümünde erken yaşıta evlilik verilerinin sunulmasında kullanılan temel yöntem ve yaklaşımlar, erken yaşıta evliliklerin dünyada yaygınlığı, sebep ve sonuçları ile ulusüstü hukukun ve bölgesel insan hakları belgelerinin soruna bakışını değerlendiren temel bir tartışma sunulmuştur.

Çalışmanın ikinci bölümünde erken yaşıta evliliklerle mücadeleye ilişkin temel yaklaşımlar ile erken yaşıta evliliklerin yoğun olarak görüldüğü ülkelerde sorunun boyutları ve çözüme yönelik uygulanan müdahale programları ya da hükümet politikaları incelenmiştir. Çalışma kapsamında dünyanın farklı coğrafi bölgelerinde yer alan ülkelere Bangladeş, Endonezya, Etiyopya, Guatemala, Mısır, Nijer ve Yemen’de çocuk evliliklerini önlemeye yönelik müdahale programları, Hindistan’da ise hükümet tarafından uygulanan politikalar incelenmiştir. Tez çalışmasında kullanılan bölgesel sınıflandırmalar ile en az gelişmiş ve gelişmekte olan ülke ayrımlarının yapılmasında Birleşmiş Milletler tarafından belirlenen ölçütler (EK-I)

kullanılmıştır. Bunun yanında güncel bilgilere ulaşılabilmesi amacıyla ülkelerin temel özelliklerinin, hukuk sistemlerinin ve demografik araştırmalarının incelenmesinde birincil kaynaklara ulaşılmaya özen gösterilmiştir. İncelenen ülkelerin ve müdahale programların seçiminde birbirinden farklı stratejilerle çalışılmış programların seçilmesine, dolayısıyla farklı program türlerinden örnekler sunulmasına özen gösterilmiştir (EK-II).

Çalışmanın son bölümünde ise Türkiye’de erken yaşta evliliklerin yaygınlığı, ulusal mevzuatın erken yaşta evliliklere bakışı ve sorunun çözümüne ilişkin devlet ve sivil toplum kuruluşları tarafından gerçekleştirilen çalışmalar değerlendirilmiştir. Son olarak incelenen ülke örnekleri ışığında Türkiye’de erken yaşta evliliklerle mücadele konusunda yapılabilecek çalışmalara ilişkin öneriler sunulmuştur.

Bunun yanında çalışmanın sonunda (EK-III) evlilik verilerinin derlenmeye başladığı 1927 yılından, çocuk evliliklerine ilişkin ilk verilerin elde edilebildiği 2000 yılına kadar geçen sürede resmî istatistikler bağlamında Türkiye’de erken yaşta evliliklerin dönüşümüne ilişkin bir analiz yapılmıştır.

Uluslararası literatürde çocuk evliliği olarak ifade edilen kavrama ilişkin Türkiye’de henüz dil birliği sağlanamamıştır. Erken yaşta evlilik, erken evlilik, çocuk yaşta evlilik, çocuk evliliği gibi çeşitli kullanım biçimleri bulunmakla birlikte, sıklıkla “erken yaşta ve zorla evlilik” kavramı tercih edilmektedir. Uluslararası literatürde ise “erken” ve “zorla” ifadeleri yalnızca çocuk evliliklerini niteleyen özellikler olarak anılmakta, zorla evlilik ise daha çok insan ticareti ile ilişkilendirilen başlı başına bir sorun alanı olarak değerlendirilmektedir. Bu çalışmada zorla evlilik erken yaşta evliliklerle ilişkisi bağlamında değerlendirilmiş, erken evlilik, erken yaşta evlilik, çocuk evliliği ve çocuk yaşta evlilik kavramları birbirinin yerine geçecek şekilde kullanılmıştır. Tez çalışmasında uluslararası literatüre uygun olarak erken yaşta evlilik, taraflardan birinin 18 yaşından küçük olduğu evlilikler olarak tanımlanmıştır.

Bu tez çalışmasının bir takım sınırlılıkları bulunmaktadır. Bunlardan en önemlisi erken yaşta evliliklerin Türkiye için henüz yeni bir çalışma alanı olması ve bu alanda yapılmış bilimsel ve akademik çalışmaların/araştırmaların azlığıdır. Çoğunlukla İngilizce yazılmış temel kaynakların Türkçe çevirisi de yapılmamıştır. Başka ülkelerde yapılan çalışmalar ise çalışmanın yapıldığı ülkenin koşulları ve üzerinde araştırma yapılan toplumun kültürel özelliklerini taşımaktadır. Çalışmanın bir başka sınırlılığı incelenen ülke örneklerinde yapılan çalışmaların çeşitli dillerde yapılmış olmasıdır. Tez çalışması kapsamında incelenen ülkenin resmî dilinde yazılmış çalışmalara ulaşılması ve okunması her zaman mümkün olmamıştır. Bir başka sınırlılık da dünyada erken yaşta evlilikleri önlemeye yönelik müdahale programlarının azlığıdır. Bunun yanında erken yaşta evliliklerin ülkelerarası karşılaştırılabilirliğinin sağlanması amacıyla kullanılan nüfus ve sağlık araştırmalarının bazı ülkelerde yapılmıyor oluşu çalışmanın bir başka sınırlılığıdır. Bilindiği üzere hak temelli yaklaşımlarda önleyici politikalar özel bir öneme sahiptir. Bu çalışmada erken yaşta evliliği önlemeye yönelik çalışmalarla sınırlanmış, hâlihazırda erken yaşta evlenenlere ilişkin gerçekleştirilen çalışmalar kapsam dışı tutulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. DÜNYADA ERKEN YAŞTA EVLİLİKLERİN DURUMU

Bu bölümde, erken yaşta evlilik verilerinin derlenmesine ilişkin temel yaklaşımlar, dünyada erken yaşta evliliklerin yaygınlığı, bu evliliklere ortam hazırlayan ekonomik, sosyal ve kültürel altyapı ile erken yaşta evliliklerin bireysel ve toplumsal etkileri üzerine temellenen kavramsal bir çerçeve oluşturmanın yanında ulusüstü ve bölgesel insan hakları hukuku belgelerinin erken yaşta evliliklerle ilişkilendirilme biçiminin de ele alınması amaçlanmaktadır.

1.1 Dünyada Erken Yaşta Evliliklerinin Yaygınlığı

1.1.1 Erken Yaşta Evliliklere İlişkin Verilerinin Derlenmesinde Kullanılan Yöntem ve Yaklaşımlar

Temel insan hakları belgeleri ile ekonomik, sosyal ve kültürel haklara ilişkin düzenlemeler getiren yakın dönem ulusüstü sözleşmelere göre 18 yaşın altındaki bireyler çocuk kabul edilmektedir. Bu belirlenimden yola çıkarak, erken yaşta evliliklerin kavramsallaştırılmasında 18 yaşın kritik bir eşik olduğu konusunda küresel bir uzlaşma bulunduğu söylemek mümkündür.

Erken yaşta evliliklere ilişkin mevcut literatürde üzerinde dikkatle durulan bir başka kritik eşik de 15 yaştır. 15 yaşından önce gerçekleşen evliliklerde özellikle kız çocukları, erken yaşta evliliğin yıkıcı etkilerini daha şiddetli deneyimlemektedir. Dolayısıyla uluslararası literatürde ve UNFPA, UNICEF gibi küresel nüfus analizleri yapan uluslararası kuruluşlar tarafından gerçekleştirilen çalışmalarda erken evlilik istatistikleri, “18 yaşından önce evlenmiş olma” ve “15 yaşından önce evlenmiş olma” gibi ayrı iki kategoride değerlendirilmektedir.

Erken yaşta evliliklere ilişkin nüfus istatistiklerinin derlenmesinde farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Buna göre kimi araştırmalarda, 15-19 yaş aralığındaki kadın nüfusun çalışmanın yapıldığı dönemde evli ya da evlilik benzeri bir birliktelik yaşıyor olma durumu gözlenirken; kimi araştırmalarda daha kesin bir tespitin yapılabilmesi ve evlilik yaşına ilişkin güncel eğilimlerin ölçülebilmesi amacıyla, 18 yaşından önce evlenen 20-24 yaş aralığındaki kadın nüfusun, aynı yaş grubundaki toplam kadın nüfusuna oranı hesaplanmaktadır (UNICEF, 2005: 2).

Erken yaşta evliliklere ilişkin verilerin derlenmesinde kullanılan her iki yaklaşımda da, sorunun temel nedenlerini de ölçebilmek amacıyla bu veriler, *yerleşim yeri* (ikametin ülkenin hangi bölgesinde olduğu ve ikametin kırsal ya da kentte oluşu), *eğitim seviyesi* (hiç eğitim almamış olma, ilkokul ya da orta/lise eğitimi almış olma), *hanehalkı refah seviyesi* (en yoksul %20, ikinci %20, üçüncü %20, dördüncü %20, en zengin %20) olmak üzere üç temel arka plan bilgisiyle birlikte değerlendirilerek vermektedir (UNFPA, 2012: 19).

Erken yaşta evliliklere ilişkin literatürde, 15-19 yaş grubuna ilişkin istatistiksel verilere iki sebeple çekinceyle yaklaşılmaktadır: Birincisi, söz konusu yaş grubunda yer alan kadın nüfus arasında 18 ve 19 yaşında olanların uluslararası literatürde çocuk kabul edilmediğinden bir çeşit yanılsamaya, kavram karışıklığına neden olmaktadır. İkincisi, araştırmanın yapıldığı dönemde 15, 16 ve 17 yaşlarında bekâr olarak sınıflandırılan kız çocukları 18 yaşından önce evlenme olasılığının bulunması, söz konusu verinin her an geçerliliğini yitirme riski taşımasına yol açmaktadır (UNFPA, 2012: 18). Bununla birlikte 15-19 yaş grubuna ait veriler, nüfusun o anki durumuna ilişkin bilgi vermesi açısından önemlidir.

Erken yaşta evliliklere ilişkin yığımsal veriler, uluslararası standardın oluşturulması ve karşılaştırılabilirliğin sağlanması amacıyla, farklı ülkelerde ortak bir soru kâğıdı ile uygulanan Nüfus ve Sağlık Araştırmaları (Demographic and Health Surveys-DHS) ile Çoklu Göstergeli Küme Araştırmaları (Multiple Indicator Cluster Survey-MICS) gibi ulusal temsil niteliğine sahip örneklemelerin kullanıldığı araştırmalarından derlenmektedir. Söz konusu araştırmalar ülkelerdeki ulusal

istatistik ofisleri, sağlık bakanlıkları ve benzeri kuruluşlar tarafından gerçekleştirilmektedir (UNFPA, 2012: 18).

Erken yaşta evliliklerin yaygınlığını ortaya koymayı amaçlayan yerel, bölgesel, ulusal ya da küresel boyutta; resmî ya da sivil kuruluşlar tarafından derlenen çalışmalar tarafından sunulan verilerin, sorunun boyutlarını tümüyle yansıtmaktan uzak olabileceği göz önünde bulundurulması gereken önemli bir gerçektir. Sağlıklı verilere ulaşamamanın nedenleri çeşitlidir: Birincisi, genellikle ülkelerin hukuk sistemlerinde belirlenen yasal evlenme yaşının altında gerçekleşen erken evlilikler resmî olarak kayıt altına alınmamaktadır; ikincisi, gelişmekte olan ülkelerde nüfus kayıt sistemleri sağlıklı işlemediğinden doğumlara ilişkin resmî kayıtlar her zaman gerçekleri yansıtmamaktadır; üçüncüsü, geleneksel toplumlarda birçok anne-baba bir an önce evlendirebilmek için kız çocuklarının yaşlarını büyütmektedir. Resmî kayıtlarda yanlısamalara neden olabilecek bu tarz girişimler erken yaşta evliliklerin sıklıkla görüldüğü kırsal bölgelerde daha kolay gerçekleştirilebilmektedir (International Planned Parenthood Federation [IPPF], 2006: 9).

Erken yaşta evliliklerin dünyada yaygınlığına ilişkin kaynak oluşturan temel çalışmalara bakıldığında sunulan verilerin daha çok gelişmekte olan ülkelere ait olduğu görülmektedir. İlerleyen bölümlerde değinilecek nedenlerden dolayı, sıklıkla en az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerde görülen erken yaşta ve zorla evlilikler öncelikli olarak kız çocuklarını etkilediğinden, bahse konu çalışmalarda yer alan veriler daha çok kadın nüfusun ilk evlenme yaşına ya da evlilik durumuna odaklanmaktadır.

Erken yaşta evliliklere ilişkin veriler bir başka açıdan da sınırlılıklar içermektedir. Gelişmekte olan 107 ülkeye ilişkin verileri yansıtan DHS, MICS gibi araştırmalar bazı Arap, Orta Doğu, Pasifik ve Latin Amerika ülkelerinde gerçekleştirilmektedir (UNFPA, 2012: 18). Bu durum bölgesel sınıflandırmalar özelinde düşünüldüğünde erken evlilik oranlarının yaygınlığını ve karşılaştırılabilirliğini olumsuz etkilemektedir. Daha açık bir ifadeyle örneğin Orta

Doğu ve Kuzey Afrika ülkelerine ait araştırma verilerinin olmaması bölge ortalamasının diğer bölgelerle karşılaştırıldığında çok düşük çıkmasına yol açmaktadır.

1.1.2 Dünyada Erken Evliliklerin Yaygınlığına İlişkin Sayısal Veriler

Dünyada erken yaşta evliliğin yaygınlığını incelemeyden önce, erken evlenme/evlendirilme riski taşıyan nüfus potansiyeline bakmak fayda sağlayacaktır. UNFPA verilerine göre, dünyada 1.2 milyar adölesan (10-19 yaş arası nüfus) bulunmakta ve bu sayı toplam nüfusun yüzde 18'ini oluşturmaktadır. Adölesan nüfusun yüzde 88'i geliştirmekte olan ülkelerde yaşamakta olup, Hindistan toplam 243 milyolla en yüksek adölesan nüfusa sahip ülke konumundadır (UNFPA, 2013: 14).

UNICEF verilerine göre geliştirmekte olan ülkelerde (Çin hariç)¹ 15-19 yaş arasındaki kız çocuklarının yaklaşık dörtte biri evlidir. Dünyada çocuk evliliklerinin en fazla görüldüğü Güney Asya'da 15-19 yaş aralığındaki kız çocuklarının yaklaşık üçte birinin evli olmasına karşın, Orta ve Doğu Avrupa ile Bağımsız Devletler Topluluğu'nda bu oran on dörtte bir seviyesindedir (UNICEF, 2012: 8).

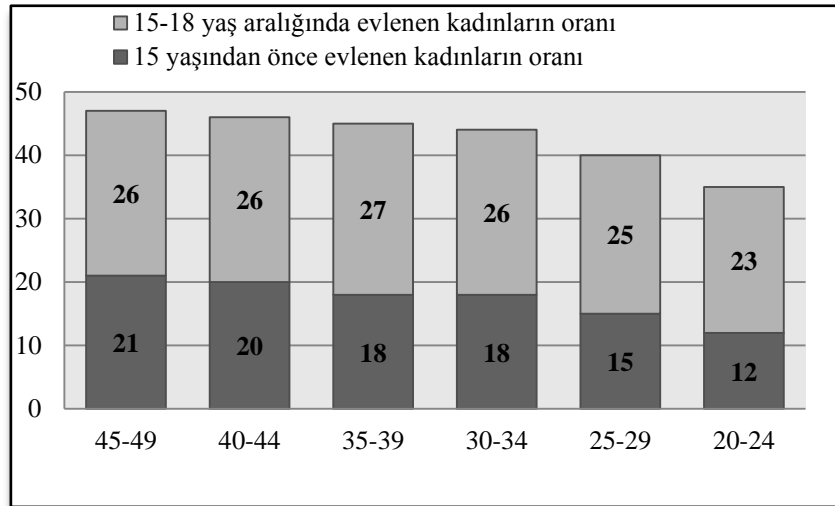
UNICEF'in 2002-2011 yıllarına ait DHS ve MICS istatistiklerinden ve diğer ulusal araştırmalardan derlediği verilere göre geliştirmekte olan ülkelerde (Çin hariç) 20-24 yaş aralığındaki kadın nüfusun üçte birinden fazlası 18 yaşından önce; onda birinden fazlası 15 yaşından önce evlenmiştir. En az gelişmiş ülkelerde ise 20-24 yaş grubundaki kadınların yaklaşık yarısı 18 yaşından önce evlenmektedir (UNICEF, 2012: 10).

Yukarıda yer alan oranlar sayısal olarak değerlendirildiğinde geçtiğimiz on yılda (2002-2011) geliştirmekte olan ülkelerde yaşayan yaklaşık 58 milyon kadının

¹ UNICEF ve UNFPA'nın demografi veri tabanlarında bu ülkeye ait bilgi olmadığından değerlendirme dışı tutulmakta ve geliştirmekte olan ülkeleri kapsayan istatistiklerde bu durum belirtilmektedir.

18 yaşından önce, 15 milyon kadının da 15 yaşından önce (10-14 yaş aralığını kapsamaktadır) evlendirildiği sonucuna ulaşılmaktadır (Population Reference Bureau [PRB], 2011). Bugünkü erken yaşta evlenme eğiliminin sürmesi halinde önümüzdeki on yılda 142 milyon genç kız daha 18 yaşından önce evlenmiş olacaktır. Bu da yılda ortalama 14.2 milyon genç kıza karşılık gelmektedir (World Vision International, 2013: 9).

UNICEF tarafından yapılan istatistiksel bir çalışmaya göre dünyada erken yaşta evliliklerin yaygınlığı azalmakla birlikte bu düşüş yavaş bir seyir izlemektedir. Şekil 1.1.'de 15 yaşından ya da 18 yaşından önce evlenen 20-49 yaş arasındaki kadın nüfusun oranı görülmektedir. UNICEF tarafından derlenen söz konusu veriler, 2000-2009 yılları arasında gerçekleştirilen DHS, MICS ya da benzer ulusal araştırmalardan derlenmiş olup, dünya nüfusunun yüzde 88'ini oluşturan 92 farklı ülkeye ait (Çin hariç) verileri içermektedir (UNICEF, 2012).

Şekil 1.1. 20-49 Yaş Arası Kadın Nüfusun Erken Evlenme Durumu (UNICEF, 2012).

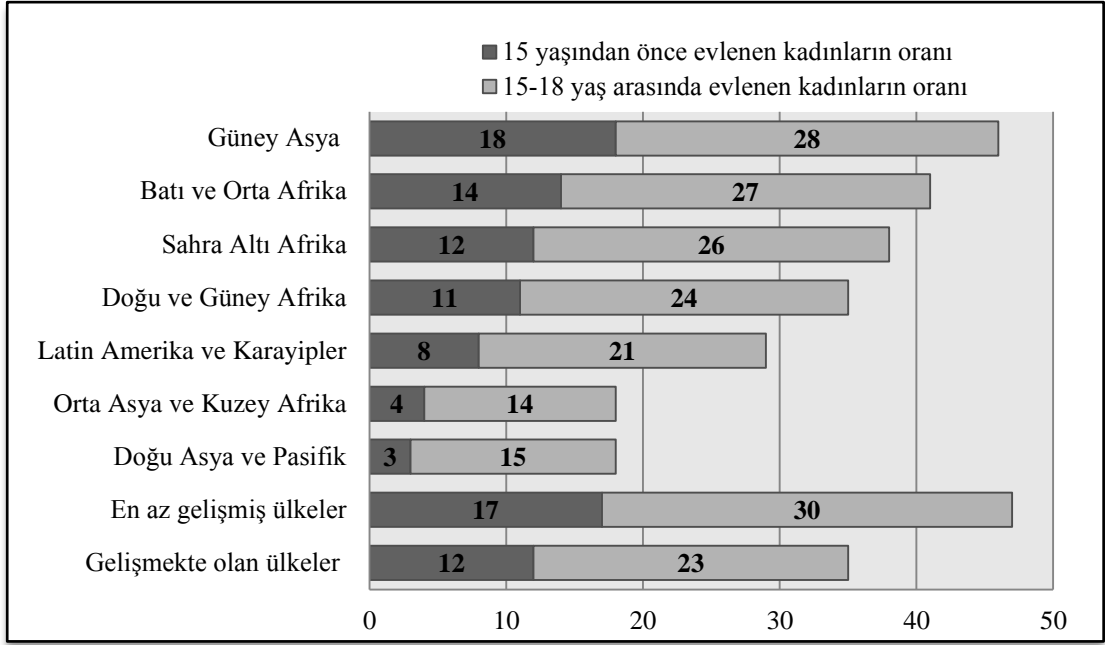
Şekil 1.1.'de 20-49 yaş aralığındaki kadınların yaş grupları itibariyle erken yaşta evlenme durumları görülmektedir. Buna göre 45-49 yaş arasındaki toplam kadın nüfusun 15 yaşından önce evlenme oranı yüzde 21 iken bu oran 20-24 yaş arasındaki kadın nüfusta yüzde 12 seviyesindedir. 45-49 yaş arasındaki nüfusun 15-18 yaş aralığında evlenme oranı yüzde 26; 20-24 yaş aralığında yüzde 23 olarak

gerçekleşmiştir. 25 yıllık bir sürece ilişkin değişimin gözlenebildiği verilerin toplam değerine bakıldığında, 18 yaşından önce evlenme oranının yüzde 47'den yüzde 35'e düştüğü görülmektedir.

Erken yaşta evlilikler dünyanın her bölgesinde görülebilen küresel bir sorun olmakla birlikte, en yoğun olarak dünyanın en yoksul bölgelerinde görülmektedir. UNFPA tarafından gerçekleştirilen istatistiksel bir çalışmaya göre erken yaşta evlilikler en yoğun olarak, her beş kızdan ikisinin 18 yaşından önce evlendirildiği Güney Asya (yüzde 46) ile Batı ve Orta Afrika'da (yüzde 41) görülmektedir (UNFPA, 2012: 26). Latin Amerika ve Karayipler'de yüzde 29 olan erken yaşta evlilik oranı Kuzey Amerika, Doğu Asya ve Batı Avrupa'da yüzde 2-4 seviyesinde görülmektedir (International Center for Research on Women [ICRW], 2003: 2).

UNICEF tarafından aktarılan verilere göre Batı ve Orta Afrika'yı da içine alan Sahra-Altı Afrika olarak anılan bölge, erken yaşta evliliklerin yoğun olarak görüldüğü (yüzde 38) bir başka coğrafi bölümdür. 14.3 milyon kız çocuğunun 18 yaşından önce evlendirildiği bölgede, aynı yaş grubunda 18 yaşından önce evlendirilen erkeklerin sayısı yalnızca 2 milyon civarındadır. Güney Asya'da 7 milyon olan bu oran erken yaşta evliliklerin daha çok kız çocuklarının sorunu olduğunu doğrulamaktadır (UNICEF, 2012; 2011).

Orta Doğu ve Kuzey Afrika, çocuk evliliğinin yaygınlığı sıralamasında yüzde 18 bölge ortalaması ile Doğu Asya ve Pasifik ile birlikte beşinci sırada yer almaktadır (UNICEF, 2013: 132-135). Aşağıdaki grafikte 2000-2010 yılları arasında yapılan demografik araştırmaların sonuçlarından derlenen verilerine göre dünyada erken evliliklerin yaygın olduğu bölgelerde 20-24 yaş aralığındaki kadınların erken yaşta evlilik durumlarına ilişkin sayısal değerler sunulmaktadır:

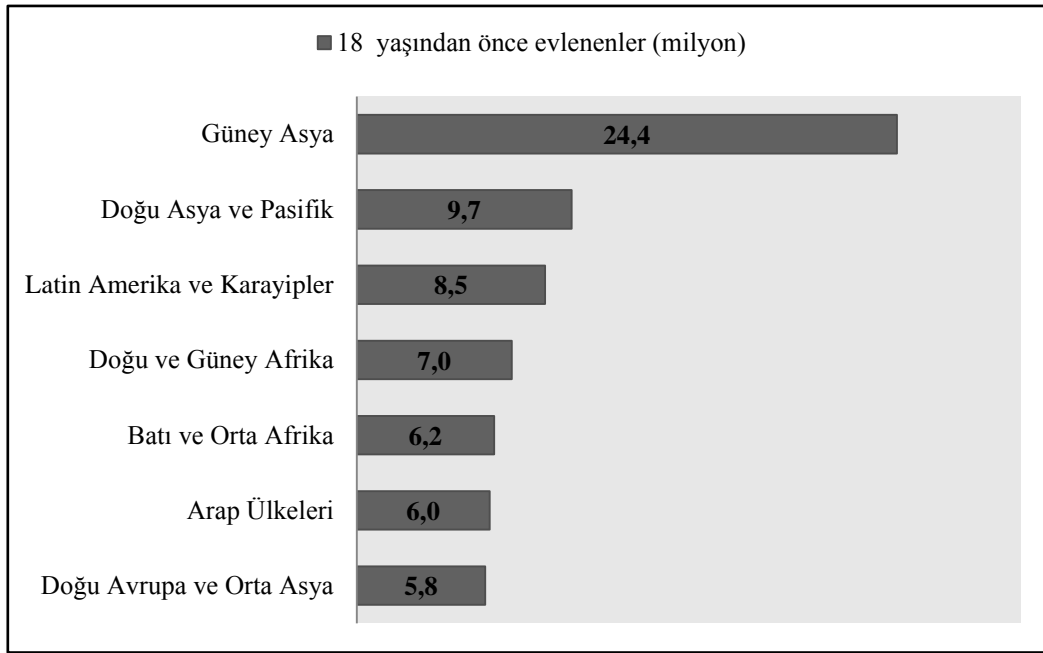

Şekil 1.2. Dünyada Erken Evliliklerin Bölgesel Yaygınlığı (UNICEF, 2012: 10).

Çalışmanın ikinci bölümünde ülke örnekleri incelenirken görüleceği gibi, dünyada erken evlilik oranlarının yaygınlığı birbirine komşu ülkeler arasında, hatta aynı ülkede bölgeler arasında dahi farklılıklar göstermektedir. Örneğin Güney Asya’da erken evlilik ortalamasının yüzde 46 olmasına rağmen bölgede yer alan ülkelere Bangladeş’te bu oran yüzde 64’dir. Dünyanın en yüksek erken evlilik oranına sahip ülkesi Nijer’de bu oran yüzde 76 iken, komşu Cezayir’de erken evlilik oranı yüzde 2’dir. (UNFPA, 2012: 27). Erken yaşta evliliklerin görülme sıklığının birbirine komşu ülkelere ya da aynı ülkenin farklı bölgelerinde değişiklik göstermesi, bu tarz evliliklerin ortaya çıkmasında ve devam etmesinde yerel dinamiklerin etkisini ortaya koymaktadır.

Nüfus yoğunluğu dolayısıyla, erken evlilik oranları farklı bölgelerde farklı sayıda kız çocuğunu ifade etmektedir. Örneğin Batı ve Orta Afrika bölgesindeki çocuk evlilik oranlarının, Doğu Asya ve Pasifik bölgesine göre daha yüksek olmasına rağmen (sırasıyla yüzde 41 ve yüzde 18), Doğu Asya ve Pasifik ülkelerinde daha fazla sayıda (20-24 yaş arası) kadının 18 yaşından önce evlenmiştir.

Başka bir ifade ile Doğu Asya ve Pasifik'teki yüzde 18'lik çocuk evliliği oranı 9.7 milyon kız çocuğuna karşılık gelmekte iken, Batı ve Orta Afrika'daki yüzde 41'lik çocuk evliliği oranı 6.2 milyon kız çocuğunu ifade etmektedir. Latin Amerika ve Karayipler'de yüzde 29 olan çocuk evlilik oranı yine nüfus yoğunluğu dolayısıyla sayısal olarak 8.5 milyon kız çocuğunu ifade etmektedir. Bununla birlikte Güney Asya hem oransal (yüzde 46) hem de sayısal olarak (24.4 milyon) dünyadaki en yüksek çocuk evliliği oranlarına sahip bölgedir (UNFPA, 2012: 30). Şekil 1.3.'te 20-24 yaş aralığındaki kadınlardan 18 yaşından önce evlenenlerin sayısı bölgesel olarak görülmektedir.

Şekil 1.3 Bölgesel Olarak 18 Yaşından Önce Evlenen Kadınların Sayısı (UNFPA, 2012: 30).

Dünyanın bir çok bölgesinde görülmekte olan erken yaşta evlilikler kimi ülkelerde çok yüksek oranlarda seyretmektedir. Aşağıda erken yaşta evliliğin en yüksek oranda görüldüğü 10 ülkeye ait veriler görülmektedir. İlgili ülkelerde gerçekleştirilen güncel DHS, MICS ve diğer ulusal araştırma verilerden derlenerek elde edilen Tablo 1.1'de, 20-24 yaş arasındaki kadın nüfusun 15 yaşından ya da 18 yaşından önce evlenme oranlarını yansıtılmaktadır. Mozambik, yüzde 48'lik oranı ile Madagaskar ile birlikte 10'uncu sırayı paylaşmaktadır (Ministerio da Saude [MISAU], 2013: 65).

Tablo 1.1. Erken Yaşta Evliliklerin En Sık Görüldüğü 10 Ülke

Sıra	Ülkeler	15 yaşından önce evlenen (%)	18 yaşından önce evlenen (%)	Araştırma
1.	Nijer	28	76	DHS 2012
2.	Orta Afrika C.	29	68	MICS 2010
3.	Çad	29	68	MICS 2010
4.	Bangladeş	29	65	DHS 2011
5.	Gine	21	58	DHS 2012
6.	Mali	15	55	DHS 2010
7.	Güney Sudan	9	52	SHHS 2010
8.	Burkino Faso	10	52	DHS 2010
9.	Malavi	12	50	DHS 2010
10.	Madagaskar	14	48	DHS 2009

Özetle, erken yaşta evlilikler dünyanın her bölgesinde görülmekle birlikte belirli bölgelerinde yoğunlaşmaktadır. İstatistiksel verilerin ileri analizini yapan çalışmalar, farklı coğrafyalarda ortaya çıkan çocuk evliliklerin görüldüğü toplulukların belli ortak özellikleri olduğunu ortaya koymaktadır. Toplumun ve ailenin refah seviyesinin, yerleşim yerinin, kız çocuğunun aldığı eğitim süresinin erken yaşta evliliklere yol açtığı ön kabulünden hareketle, coğrafi kategoriler ve ayrımların ötesinde çocuk evliliklerin eğitim olanaklarından yoksun, refah seviyesi düşük ve kırsal alanda yaşayan kadın nüfusun maruz kaldığı bir sorun olduğunu belirtmek mümkündür. Aşağıda bu ortak özellikler bağlamında erken yaşta evliliklerin sebep ve sonuçları tartışılacaktır.

1.2 Erken Yaşta Evliliklerinin Sebep ve Sonuçları

Erken yaşta evliliklere ilişkin yerel, bölgesel ve ulusal boyutta gerçekleştirilen nitel ve nicel araştırmaların sonuçları, bu tarz evliliklerin ortaya çıkmasına neden olan temel etmenler ile birey ve toplum üzerinde yol açtığı etkiler noktasında ortaklaşmaktadır. Aşağıda erken yaşta evliliklerin sebep ve sonuçlarına ilişkin uluslararası literatür tarafından kabul edilen temel olgulara yer verilmektedir:

1.2.1 Erken Yaşta Evliliklerin Sebepleri

Erken yaşta evlilikleri besleyen ve toplumsal yaşamda bir pratik olarak devam etmesini sağlayan birçok etmen vardır. Aşağıda başlıcaları sunulan bu etmenler birbiriyle ilişkili, kültüre özgü ve bağlamsaldır.

1.2.1.1 Ekonomik Yoksulluk

Erken yaşta evliliklerin yoğun olarak görüldüğü ülkelerde yapılan birçok araştırma yoksulluğu, çocuk evliliklerini artıran en önemli risk faktörü olarak değerlendirmektedir. Buna göre hem kişi başına düşen ulusal gelirin düşük olduğu yoksul ülkelerde hem de yoksul hanelerde erken yaşta evliliklerin görülme sıklığı yüksektir.

Gelişmekte olan ülkelere ait araştırma verilerinden derlenen UNFPA'nın istatistiksel çalışmasında, nüfusun en yoksul yüzde yirmilik kesiminde yer alan kız çocuklarının yüzde 54'ünün on sekiz yaşından önce evlenmesine karşılık, en zengin yüzde 20'lik dilimde yer alan kız çocuklarının yalnızca yüzde 16'sı 18 yaşından önce evlenmiştir (UNFPA, 2012: 34-35).

Kıt kaynaklarla geçinen yoksul aileler sınırlı gelirlerini ailenin geçici üyesi olarak gördükleri kız çocuklarına harcamak istememektedirler. Kız çocuklarının “ekonomik yük” olarak görüldüğü bu tarz aile yapılanmalarında, erken yaşta evlilik kız çocuklarının geleceklerini garanti altına almanın ve ailenin ekonomik yükünü hafifletmenin en iyi yolu gibi görünmektedir. Aileler kız çocuklarına da bu bilinci aşılama, kız çocukları ailelerine yük olmamak ya da ekonomik durumlarını iyileştirmek amacıyla erken yaşta evlenebilmektedir (Myers and Harvey, 2011: 7; Jain and Kurz, 2007: 9).

Farklı toplumlarda görülen farklı evlenme gelenekleri de kız çocuğunun mağduriyetine yol açmaktadır. Birçok geleneksel toplumda “başlık parası”, “süt

hakki” gibi gelenekler sebebiyle kız çocukları ekonomik gelir kaynağı olarak görülmekte ve erken yaşta evlendirilmektedir. Hindistan’ın bazı bölgelerinde ise gelinin ailesi damadın ailesine evlilik sırasında *drahoma* ödemektedir. Bu para kızın yaşı ve eğitim seviyesi ile orantılı olarak artmakta olduğundan aileler daha az para ödemek için kız çocuklarını mümkün olduğunca erken yaşta evlendirmeyi tercih etmektedirler (World Vision International, 2008: 6; IPPF, 2006: 18).

Özetle yoksulluk, kız çocuklarının kimi zaman ekonomik yük, kimi zaman da ekonomik gelir kapısı olarak görülmesi açısından erken yaşta evliliklerle ilişkilendirilmektedir. Bununla birlikte genç yaşta evlenen kız çocukları yeni ailelerinde de büyük olasılıkla yoksul bir yaşam sürmekte ve daha da yoksullaşmaktadır. Bu ailelerde doğan kız çocukları da annesiyle aynı kaderi yaşamakta, dolayısıyla yoksulluk döngüsü bir türlü kırılmamaktadır.

1.2.1.2 Eğitimsizlik

Ekonomik statüye benzer şekilde eğitim olanaklarından çok az yararlanmış olma ya da tamamen yoksun olma ile erken yaşta evlilik arasında güçlü bir ilişki bulunmaktadır. Eğitim tüm sorunlu bölgelerde kız çocuklarını erken yaşta evlendirilmeye karşı en önemli koruyucu faktör olarak işlev görmektedir.

UNFPA tarafından yapılan istatistiksel bir çalışma eğitim ile erken evlilik ilişkisini ortaya koymaktadır. Buna göre 18 yaşından önce evlendirilen ilkökul mezunu kız çocuklarının sayısı, 18 yaşından önce evlendirilen ortaokul ya da lise mezunu kız çocuklarının sayısının iki katıdır. Kız çocuklarının düşük de olsa bir eğitim kurumuna devam etmesi dahi evliliği geciktirme olanağı sağlamaktadır. Bahsi geçen çalışmaya göre, eğitim olanaklarından hiç yararlanamamış kız çocuklarının, 18 yaşından önce evlendirilme oranı, ortaokul ya da lise eğitimi almış kız çocuklarının üç katı olduğunu ortaya koymaktadır (UNFPA, 2012: 34). UNICEF tarafından yapılan bir çalışmaya göre de yedi ve daha fazla yıl eğitim alan kadınlar hiç eğitim

almayan kadınlardan ortalama dört yıl geç evlenmekte ve 2.2 daha az çocuğa sahip olmaktadır (UNICEF, 2001: 5).

Eğitimsizliğin erken yaşta evlilikle bir başka ilişkilene biçimi de ebeveynlerin eğitim durumu ve farkındalık düzeyidir. Hiç eğitim almamış ya da okuryazar olmayan anne-babalar, kız çocuklarının hakları, hukuk kuralları, kanunlar hakkında bilgi sahibi olamamakta, erken evlilik, erken cinsel ilişki ve erken gebeliğin yol açacağı sağlık sorunları konusunda farkındalık geliştirememektedirler (World Vision International, 2008: 10).

1.2.1.3 Yerleşim Yeri

Kırsal bölgelerde yaşayan birçok kadının ve kız çocuğunun yaşamı hukuk kuralları ile değil geleneksel olanın kuralları ile belirlenir. Kültürel ve sosyal birçok kod da erken yaşta evlilik olgusunu güçlendirmektedir.

2000-2011 yılları arasında 78 ülkenin DHS/MICS araştırmalarından derlenen istatistiksel bir çalışmada gelişmekte olan ülkelerde kırsal alanda yaşayan kız çocuklarının 18 yaşından önce evlenme oranının (yüzde 44), kentlerde yaşayanlara göre (yüzde 22) iki kat daha fazla olduğu belirtilmiştir. Kırsal ve kentte erken evlenme oranlarının sayısal karşılığına bakıldığında çarpıcı bir farklılık ortaya çıkmaktadır. Söz konusu süreçte, kırsal alanda yaşayan 51.9 milyon kız çocuğu 18 yaşından önce evlenmiştir. Kentlerde ise bu sayı 15.5 milyondur (UNFPA, 2012: 34).

Ülke temelli çalışmalar da erken yaşta evlilik ile kır-kent ayrımı ilişkisini ortaya koymaktadır. Erken evlilik oranlarının en yüksek olduğu Nijer'de 15-19 yaş arasındaki evli kız çocuklarının yüzde 91.1'i kırsal alanda yaşamaktadır. Bu oran Nepal'de yüzde 94.7, Vietnam'da yüzde 92.3, Etiyopya'da yüzde 90.8, Hindistan'da yüzde 85.3'tür (UNICEF, 2005: 36).

1.2.1.4 Kız Çocuklarını Evlilik Öncesi Cinsel İlişkiden Koruma İsteği

Ailelerinin kız çocuklarını erken yaşta evlendirmelerinde önemli etkenlerden biri de evlilik öncesi cinsel ilişkiyi ve evlilik dışı gebelikleri engelleme isteğidir. Geleneksel toplumlarda kız çocuklarının bekâret ve namusu, kültürel ve dinsel kodların da etkisi ile ailenin onur ve şerefi ile birlikte anılmaktadır. Böylesi yoğun bir baskı altında yaşayan baba, kız çocuğunu koruma görevinden kurtularak bu sorumluluğu bir an önce kocasına devretmek istemektedir. Bu tarz toplumsal yapılanmalarda kız çocuğunun cinsel bütünlüğünü koruma güdüsü ergenliğe ulaşan kız çocuğunun sosyal yaşamına kısıtlamalar getirmeye, onu okuldan almaya kadar varabilmektedir (IPPF, 2006: 19; UNICEF, 2001: 6).

Erken yaşta evlilik ve yoksulluk ilişkisi açıklanırken, başlık parası gibi gelenekler dolayısıyla ailelerin kız çocuklarını gelir kapısı olarak gördükleri belirtilmişti. Genç kızın/çocuğun değerinin bekâreti ile ölçüldüğü söz konusu geleneksel toplumlarda, ebeveynler kız çocuklarının cinsel istismara uğraması ya da evlilik dışı gebe kalmasının yaratacağı utanç duygusu kadar, bekâretin kaybının neden olacağı ekonomik zarardan da korkmaktadırlar (World Vision International, 2008: 8). İç karışıklıklar, şiddet, terör gibi güvensiz bir ortamın hâkim olduğu bölgelerde kız çocuklarına yönelik kaçma, kaçırılma, cinsel istismar tehlikesinin artması da babaları kız çocuklarını erken evlendirmeye yönlendirmektedir (World Vision International, 2013: 25).

1.2.1.5 Gelenekler, Adetler ve Toplumsal Baskı

Erken yaşta ve zorla evlilikleri çevreleyen geleneksel pratiklerin birçoğu, temelde aileler arasındaki ilişkileri güçlendirmek, anlaşmazlıkları çözmek, toprak ya da malın bölünmemesini sağlamaya hizmet etmektedir. Örneğin Pakistan ve Afganistan'da yaygın olarak görülen, Türkiye'de de "berdel" adıyla bilinen "watta-satta" adlı gelenekte, aileler arasında kız çocuklarının evlendirilmek amacıyla değişimi temelde aile bağlarını güçlendirmeyi amaçlamaktadır. "Vani" ya da "swara"

olarak bilinen Türkiye’de de “kan bedeli evliliği” olarak anılan bir başka gelenekte ise bir aile, topluluk ya da klana karşı yapılan hatanın telafisi için o aileye bir kız çocuğu verilerek akrabalık yolu ile ilişkilerin düzene girmesi ve barışın sağlanması amaçlanmaktadır. Paranın ve gelinin/damadın el değiştirdiği süt hakkı ve başlık parası gibi sistemler, ailelerin kız çocuklarını erken yaşta evlendirmeleri için finansal teşvik unsurudur (Myers and Harvey, 2011: 8). Çok eşlilik de erken yaşta evliliği pekiştiren bir başka gelenektir. İlk eşi yaşlanan koca, daha genç kadınlarla evlenme yoluna gidebilmektedir (World Vision International, 2008: 15).

Bazı toplumlarda erken evlenme çocuk yapma, başarı, saygınlıkla birlikte anılmakta bu da kız çocuklarını erken yaşta evlendirmeye özendirilmektedir. Başta kız çocukları olmak üzere çocuklara yapılan “Evde kalırsın”, “Bahtın kapanır”, “Yaşın geçerse seni kimse almaz”, “Bir an önce evlen ve çocuk yap” ve benzeri baskılar da erken yaşta evliliklerin önünü açmaktadır.

1.2.1.6 Ataerkillik ve Cinsiyet Ayrımılığı

Ataerkil toplumsal yapı kadın bedeni ve cinselliğini kontrol etmek üzere kuruludur. Özellikle geleneksel üretim ilişkilerinin sürdürülmekte olduğu tarım toplumlarında aile bir üretim birimidir. Bu tarz topluluk yapısında erken yaşta evlilikler, doğum sayısını maksimize etmenin, dolayısıyla da ailenin devamlılığını sağlamanın ve hane içi iş gücü ihtiyacını karşılamanın yolu olarak görülmektedir (IPPF, 2006: 18)

Ataerkil toplumlarda kadınların ve kız çocuklarının öncelikli görevi ev içi rollerini yerine getirmeleri ve erkeklere hizmet etmeleridir. Buna bağlı olarak geleneksel ilişkilerin sürdüğü toplumlarda, geleceğin eşleri ve kadınları olmaya hazırlanan kız çocuklarının okullarına devam etmelerinden çok, ev içi görevlerini öğrenmeleri ve uygulamaya başlamaları önemsenmektedir. Bu durum eğitim ve istihdam olanaklarından yoksun kalan kız çocuklarının tümüyle kocalarına bağımlı olmasıyla sonuçlanmakta ve ataerkil ilişkilerin döngüsellliği sağlanmaktadır (Myers

and Harvey, 2011: 7). Ayrımcı yasal düzenlemeler de cinsiyet eşitsizliğine neden olan bir başka unsurdur. Örneğin erken evlilik oranlarının yüksek olduğu birçok ülkede, kadınlar için öngörülen yasal evlenme yaşı erkeklerinkinden daha düşüktür (Lane, 2011: 27).

1.2.1.7 Diğer Sebepler

Kıtlıklar, doğal afetler, siyasi karışıklıklar, zorunlu ya da istemli göçler ve benzeri olayların aile ve toplumun yapısında, gelecek beklentisinde belirsizliğe yol açması da kız çocukların erken evlendirilmesine neden olabilmektedir. Özellikle ekonomik yoksunluğa neden olan benzeri kriz durumlarından kurtulmanın yolu kız çocuklarını evlendirerek finansal destek sağlamaktan geçmektedir. Kız çocukları, savaşlar ve siyasi karışıklıklar sonrası görülen tecavüz olaylarından korumak amacıyla da erken evlendirilebilmektedir (Plan International, 2013: 76-78).

Erken yaşta evliliğin sebeplerinin bazılarını bu şekilde açıkladıktan sonra, toplumlarda erken yaşta evliliklerin ortaya çıkmasına neden olan temel etmenleri daha kolay anlayabilmek için, çocuk evliliklerinin en sık görüldüğü 10 ülkenin evlilik verilerinin arka plan bilgisini gösteren Tablo 1.2. aşağıda sunulmaktadır:

Tablo 1.2. Erken Evliliklerin En Sık Görüldüğü 10 Ülkenin Arka Plan Bilgisi (UNFPA, 2012).

Ülke	Yerleşim Yeri (%)			Eğitim Seviyesi (%)			Hanehalkı Refahı (%)	
	Toplam	Kent	Kır	Yok	İlk	Orta	Zengin %20	Yoksul %20
Nijer	76	84	42	81	63	17	81	48
Orta Afrika C.	68	70	66	-	-	-	-	-
Çad	68	73	68	78	67	37	67	66
Bangladeş	65	70	53	82	80	57	83	53
Gine	58	70	40	78	50	27	79	46
Mali	55	77	60	77	64	38	73	58
Güney Sudan	52	51	52	-	-	-	-	-
Burkina Faso	52	27	61	60	41	30	61	26
Malavi	50	34	54	66	62	16	60	26
Madagaskar	48	35	51	68	53	28	65	32

Yukarıda erken yaşta evliliğin en sık görüldüğü 10 ülkede gerçekleştirilen DHS, MICS ya da benzeri ulusal araştırma verilerine göre 20-24 yaş arası kadınlardan 18 yaşından önce evlenenlerin yaşadığı yer, eğitim düzeyi ve hanehalkı refah seviyesine ilişkin sayısal veriler gösterilmektedir. Tablo 1.2’de yer alan sayısal veriler çocuk evliliğin daha çok kırsal alanda görüldüğünü, eğitim seviyesinin ve hanehalkı refah düzeyinin çocuk evliliklerin görülme sıklığı ile yakın ilişkisi olduğunu kanıtlamaktadır.

1.2.2 Erken Evliliklerin Sonuçları

Erken yaşta evlilik her iki cinsi olumsuz yönde etkilese de kız çocuklarının yaşamında daha ağır etkiler bırakmaktadır. Haklar perspektifinden bakıldığında çocuk yaşta evlendirilme, kişisel özgürlüklerin, eğitim ve üreme sağlığına ilişkin haklar ile şiddete uğramama hakkının ihlâli anlamına gelmektedir (UNFPA, 2012: 9). Erken yaşta evlilik çocukların ve kadınların insan haklarının ihlâli olmasının yanında, ayrıca toplumsal gelişme ve kalkınmayı da engelleyici bir unsur olarak ortaya çıkmaktadır. Çocuk evliliğin olumsuz sonuçları, bu tarz evliliklerden doğacak çocuğun yüksek yararından başlamak üzere, ailenin refahını ve toplumu olumsuz yönde etkileme potansiyeline sahiptir (Jain and Kurz, 2007: 6).

1.2.2.1 Erken Yaşta Evlilik ve Sağlık

Erken yaşta evliliklerin yıkıcı sonuçlarından biri insan sağlığı üzerindeki olumsuz etkileridir. Erken cinsel ilişkiye, istenmeyen gebeliklere, uygun olmayan koşullarda gerçekleştirilen düşüklere, erken gebeliklerine, doğuma ve gebeliğe bağlı kalıcı rahatsızlıklara hatta anne ölümlerine neden olan erken yaşta evliliklerin, yeni doğan ve bebek sağlığına da olumsuz etkileri vardır.

Erken evlilik öncelikle erken cinsel ilişki demektir. Fizyolojik ve psikolojik gelişim tamamlanmadan gerçekleşen cinsel ilişki travmalara neden olabilmekte, organ yaralanmaları hatta ölümlerle sonuçlanabilmektedir. Erken cinsel ilişki ise

erken ve istenmeyen gebeliklere yol açmaktadır. Yapılan çalışmalar, evli adölesanların doğum kontrol yöntemleri hakkında bilgi sahibi olmadıklarını ya da sağlık hizmetlerine ulaşmakta zorlandıklarını ortaya koymaktadır (UNFPA, 2012: 39; UNICEF, 2005: 10). Bu durum farklı sağlık sorunlarını da beraberinde getiren adölesan gebeliklerine yol açmaktadır.

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ)'ne göre doğum sonuçlandığında 15-19 yaş arasında olan kişinin gebeliği *adölesan gebelik* olarak anılmaktadır. UNFPA'nın rakamlarına göre gelişmekte olan ülkelerde her yıl 2 milyonu 15 yaşın altındaki kız çocukları olmak üzere, 7.3 milyon kız çocuğu 18 yaşın altında hamile kalmakta (UNFPA, 2013: 12) ve bu gebeliklerin onda dokuzu evlilik ya da benzeri bir birliktelik içinde gerçekleşmektedir (World Health Organisation, [WHO], 2008: 2).

İstenmeyen ve sık gebeliklerin önemli sonuçlarından biri de organ yaralanmalarına, kalıcı sakatlıklara ya da anne ölümlerine neden olan güvenli olmayan düşüklerdir. DSÖ'nün tanımına göre anne ölümü, gebeliğin herhangi bir döneminde ve doğumdan (veya gebeliğin bitiminden) sonraki 42 gün içerisinde gebeliğe bağlı nedenlerle meydana gelen ölümlerdir (WHO, 2006: 11). Gelişmekte olan ülkelerde yüzde 14 olan anne ölüm oranının yüzde 11'ini 15-19 yaş arasındaki kız çocukları oluşturmaktadır. Bu oran yıllık 50 000 kız çocuğuna karşılık gelmektedir (WHO'dan aktaran UNICEF, 2012: 24). Gebeliğe ve doğuma bağlı komplikasyonlar bu yaş grubunda ölüm sebeplerinin başında gelmektedir (WHO, 2006a).

Adölesan gebelikler anne ölümlerinin yanında gebeliğe ve doğuma bağlı komplikasyonlara, kalıcı hastalık ve sakatlıklara neden olabilmektedir. Kız çocuğunun üreme organlarının (özellikle pelvis ve doğum kanalları) doğum yapabilecek olgunluğa ulaşmamasından kaynaklanan hastalıklardan biri de erken evliliklerle birlikte anılan, etkileri ile sosyal izolasyona da neden olan obstetrik fistüldür (International Women's Health Program [IWHP], 2013).

Erken yaşta evlilikler hem kız çocukları hem erkek çocukları üzerinde ruh sağlığını bozucu etkiler yaratmaktadır. Kız çocukları ev içi sorumluluklarının olmadığı aile evini terk edip, yeni ailesinin sorumluluğunu üstlenme ve ev içi rollerini yerine getirmenin şokunu ve stresini yaşarken, erkek çocuklar yeni kurulan aileyi ekonomik olarak finanse etmenin zorlukları ile baş başa kalmaktadır.

Erken yaşta evlilikler, anne sağlığı kadar çocuk sağlığını da olumsuz yönde etkilemektedir. Dünya Sağlık Örgütü'nün verileri göre adölesan annelerin bebeklerinde ölü doğum ve yeni doğan ölümü vakası görülme riski, 20-29 yaş arasındaki annelerin bebeklerine göre yüzde 50 daha fazla olduğunu ortaya koymaktadır (UNFPA, 2013a: 22). Adölesan annenin henüz çocuk bakım sorumluluğunu üstlenecek olgunluğa erişmemiş olması da bebek ölümlerini artırıcı bir unsur olmaktadır.

1.2.2.2 Erken Yaşta Evlilik ve Eğitim

Toplumun kız çocuğunun eğitimine ve evliliğin kendisine verdiği değer arasındaki ilişkiyi kavramak, çocuk evliliği ve eğitim ilişkisini kavramak açısından önemlidir. Erken evliliğe ilişkin literatür, geleneksel topluluklarda kız çocuklarının bir an önce evlendirebilmek için aileleri tarafından okuldan alındığını ya da evlendirilen kız çocuklarının ev içi sorumluluklar nedeniyle okulu bırakmak zorunda kaldığını ortaya koymaktadır (Melchiorre and Atkins, 2011: 28).

Bazı ülkelerde eğitim sistemini düzenleyen kurallar ve yapılar bütünü de kız çocuklarının erken evlendirilmesine yol açmaktadır. Örneğin, ülkelerde zorunlu eğitim süresinin olmayışı ya da düşük oluşu, evli ve çocuklu kız çocuklarının okula devam etmesini yasaklayan okul kuralları, orta ve daha üst eğitim kurumlarının kız çocukları için mekânsal erişilebilirlikten uzak oluşu kız çocuklarını eğitim ortamından uzaklaştırmakta, geleneksel toplum yapılarında erken evlilik gerçeği ile karşı karşıya bırakmaktadır (Bayisenge, 2010: 50).

1.2.2.3 Erken Yaşta Evlilik ve Yoksulluk

Yoksulluk da eğitim gibi erken yaşta evliliklerin hem sebebi hem de sonucudur. Ayrıca eğitim ve yoksulluk arasında güçlü bir ilişki vardır. Yoksulluk nedeniyle eğitim olanaklarından yeteri kadar yararlanamayan ya da evlendirilmek için okuldan alınan kız çocukları, kendini geliştirme, istihdam edilebilme becerilerini geliştirememekte, dolayısıyla yoksul kalmaya devam etmektedir. Erken yaşta evlenen kız çocuklarının yoksulluk deneyimi, yoksulluğun kadınlaşmasının bir biçimini oluşturmaktadır.

Çocuk sahibi olmak yoksul ailelerin sahip olduğu kıt kaynakların daha da azalmasına yol açmakta ve onları daha fazla yoksullaştırmaktadır. Erken yaşta evlenen kız çocuklarının, daha büyük yaşlarda evlenen kız çocuklarına göre daha çok çocuk sahibi olduğu göz önünde bulundurulduğunda, çocuk sayısının fazla olduğu ailelerde yoksulluğun daha fazla deneyimlendiğini söylemek mümkündür (World Vision International, 2008: 24).

Araştırmalar erken yaşta evlenen kadınlarda boşanma oranının daha yüksek olduğunu ortaya koymaktadır. Eğitim olanaklarından yararlanamayan kız çocuğunun, dul kalması durumunda istihdam edilme şansı olmamakta, çocukların bakım sorumluluğunu üstlenmesi ile daha fazla yoksullaşmaktadır. Erken evliliklerde eşler arasındaki büyük yaş farkı, evli kız çocuğunun erken yaşlarda dul kalmasına yol açabilmektedir. Ülkelerin sosyal politika sistemlerinde eşini kaybeden kadınlara yönelik destek mekanizmalarının olmadığı durumlarda genç dul kadınlar daha da yoksullaşmaktadır. Geleneksel toplumlarda erken yaşta dul kalan kadınlar, ailenin malı sayıldığı için “kayın evliliği” yolu ile evin diğer oğluya evlendirilebilmektedir. Bazı durumlarda da kocasını kaybeden genç kadın, eşinin ailesi tarafından evden atılabilmektedir (World Vision International, 2008: 24).

1.2.2.4 Erken Yaşta Evlilik ve Şiddet

Dünya Sağlık Örgütü tarafından gerçekleştirilen “Kadın Sağlığı ve Kadına Yönelik Ev İçi Şiddet Araştırması” 15-19 yaş arasındaki kadınların ev içi şiddete maruz kalma olasılıklarının daha üst yaş gruplarındaki evli kadınlardan yüksek olduğunu ortaya koymakta, eşler arasındaki yaş farkı risk faktörü olarak değerlendirilmektedir (WHO, 2005: 8). UNICEF tarafından yapılan bir başka çalışma ise, daha erken yaşlarda evlenen kadınlarda eş şiddetini kabullenme ve haklı görme eğiliminin daha fazla olduğunu göstermektedir (2005: 23-24).

Fiziksel şiddetin yanında cinsel şiddet de çocuk evliliklerinde sıklıkla maruz kalınan bir pratiktir. Bazı geleneksel toplumlarda evlilik içi tecavüzün suç sayılmaması kadınların cinsel şiddet görme olasılığını artırmaktadır. Evlilik içinde isteğe ve rızaya dayalı olmayan cinsel ilişki, henüz psiko-sosyal gelişimini tamamlamayan kız çocuğu üzerinde kalıcı fizyolojik ve psikolojik rahatsızlıklar bırakmaktadır. Ruh sağlığı bozuklukları, değersizlik hissi, depresyon ya da intihar düşüncesi olarak kendini göstermektedir (Human Rights Watch [HRW], 2011: 34).

Erken yaşta evliliklerde kadınlar kimi durumlarda ekonomik şiddete de maruz kalabilmektedir. Eşler arasındaki yaş farkı ve evlilik ilişkisindeki düşük statüsü kız çocuğunu karar alma mekanizmalarından dışlamaktadır. Belirli bir seviyede eğitilmiş de olsa erken yaşta evlendirilen kız çocuğunun böylesi bir evlilik ilişkisi içerisinde ücretli olarak çalışma isteğini belirtmesi ya da istihdam edilebilmesini sağlayacak kişisel ve mesleki gelişim olanaklarından yararlandırılması mümkün olmamaktadır.

Erken evliliklerin ekonomik şiddet bağlamında değerlendirilebilecek bir başka boyutu da henüz fiziksel olgunluğa ulaşmamış kız çocuğunu ev işlerinde ya da kırsal alanda tarımsal faaliyetlerde fiziksel kapasitesinin üstünde zorla çalıştırmaya ilişkindir. Bu bağlamda çocuk evliliğinin çocuk işçiliği ile güçlü bir bağlantısı vardır. Kimi durumlarda erken yaşta evlilik modern köleliğin bir türü olarak değerlendirilmektedir.

Erken yaşta evlendirilen kız çocukları, evlilik ilişkisindeki güçsüz konumları, eşler arasındaki yaş farkı gibi sebeplerle ev içi şiddet, cinsel istismar ve psikolojik şiddete karşı savunmasızdırlar. Ev içi şiddetin kaynağı kimi zaman koca iken, geniş ailelerde, ailenin diğer üyeleri de şiddet uygulayabilmekte, çok eşli hanelerde eşler arasındaki gerilim şiddete sebep olabilmektedir. Sosyal destek mekanizmalarından ve finansal kaynaklardan yoksun olan genç kadın şiddet gördüğü evlilik ilişkisini sürdürmek zorunda kalmaktadır.

1.2.2.5 Erken Yaşta Evlilikler ve Kalkınma

Erken yaşta evlilikler ülkelerin kalkınmasının önünde önemli engeller oluşturmaktadır. Uluslararası literatürde Bin Yıl Kalkınma Hedefleri (BKH) ile çocuk evlilikleri arasında sıklıkla ilişki kurulmakta, bu evliliklerin olumsuz sonuçlarının ülkelerin 2015 yılı hedeflerine ulaşması yönünde en önemli engellerden biri olduğu dile getirilmektedir. Bu çerçevede erken evliliklerin yoksullukla bağlantısı dolayısıyla *aşırı yoksulluğun ve açlığın yok edilmesi* (BKH 1) hedefine, kız çocuklarının eğitim yaşamlarını olumsuz etkilemesi dolayısıyla *evrensel ilköğretimin sağlanması* (BKH 2) hedefine, kız çocuklarına yönelik ayrımcılık ve kadına yönelik bir şiddet türü olması nedeniyle *cinsiyet eşitliğinin teşvik edilmesi ve kadınların güçlendirilmesi* (BKH 3) hedefine, anne ve çocuk üzerinde yol açtığı sağlık sorunları nedeniyle *çocuk ölüm oranının azaltılması* (BKH 4), *anne sağlığının iyileştirilmesi* (BKH 5), *HIV/AIDS, sıtma ve diğer hastalıklarla mücadele edilmesi* (BKH 6) hedeflerine ulaşmasına engel teşkil etmektedir (UNFPA, 2012: 13).

1.3 Ulusüstü ve Bölgesel İnsan Hakları Hukuku Belgelerinde Erken Yaşta Evlilikler

1.3.1 Ulusüstü İnsan Hakları Belgelerinde Erken Yaşta Evlilikler

Uluslararası toplum tarafından kabul gören hak temelli en eski belgeler, erken yaşta ve zorla evliliklerin yasaklanması ya da engellenmesine ilişkin bir ifade içermemekle birlikte temel insan hakları sözleşmeleri kadın ve erkeğin evlenme hakkına değinmektedir (Rhys, 2011: 5).

Evlenme hakkından bahseden söz konusu ulusüstü belgeler genellikle erkek ve kadının evlenme yaşına vurgu yapmaktadır. Temel insan hakları sözleşmelerinde yaş unsuru, biri reşit olma yaşı (*full age*), diğeri evlenme yaşı (*marriageable age*) olmak üzere iki farklı bağlamda ele alınmaktadır. Reşit olma yaşı, yasal anlamda yetişkin olarak kabul edilme eşiğini ifade ederken, evlenme yaşı, kişinin cinsel anlamda olgunluğa ulaşmış olduğunun kabulüne ilişkindir. Bu sebeple ülkelerin ulusal mevzuatlarında reşit olma yaşı ile evlenme yaşı arasında uyumsuzluk bulunabilmektedir (Eriksson, 1942: 243).

Taraf devletlere evlilikte asgari yaş sınırı belirleme yükümlüğü getiren Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW), Evliliğe Rıza Gösterilmesi, Asgari Evlenme Yaşı ve Evliliğin Tesciline Dair Sözleşme gibi ulusüstü belgeler bir yaş sınırı telaffuz etmekten kaçınmakta ve bu belirleme edimini devletlerin inisiyatifine bırakmaktadır.

Erken yaşta evliliğin insan hakları belgelerinde nasıl düzenlendiği incelendiğinde değinilmesi gereken tek ölçüt yaş değildir. Ulusüstü belgelerde düzenlenen çocuğun eğitim hakkı, sağlık hakkı, şiddete uğramama hakkı, her tür cinsel istismar ve sömürüden korunması hakkı ile insan ticaretine ilişkin düzenlemelerin de erken yaşta evlilikler kapsamında değerlendirilmesi mümkündür.

Aşağıda bu kapsamda uluslararası toplum tarafından kabul gören temel insan hakları belgeleri ile tavsiye kararları, sekretarya raporları, bildirgeler ve uluslararası kuruluşlar tarafından yayımlanan erken yaşta evliliklerle ilişkilenebilecek diğer belgeler yer almaktadır. Tüm bu belgelerin sayıca çokluğu erken yaşta evliliklerin uluslararası toplum tarafından da önemsendiğini göstermektedir.

1.3.1.1 İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 10 Aralık 1948 tarihinde Paris'te gerçekleştirilen oturumunda kabul edilen İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin 16'ncı maddesi medeni haklardan bahsetmektedir. Buna göre:

“Yetişkin kadın ve erkekler ırk, tâbiyet ya da din gibi herhangi bir sınırlama olmaksızın evlenme ve aile kurma hakkına sahiptir. Çiftler evlenmede, evlilik süresinde ve boşanmada eşit haklara sahiptir. Evlenme ancak çiftlerin tam ve özgür iradeleri ile gerçekleşir. Aile toplumun doğal ve temel birimidir, toplum ve devlet tarafından korunur.” (UN, 1948).

Söz konusu maddenin konumuz açısından önemi evlenme akdinin çiftlerin tam ve özgür iradeleri (*free and full consent*) ile gerçekleşebileceğinden bahsetmiş olmasıdır. Çiftlerden en az birinin 18 yaşından küçük olduğu çocuk evliliklerinde özgür ve tam irade ile gerçekleştirilen bir evlilikten söz edilememektedir.

1.3.1.2 Kölelik, Köle Ticareti, Köleliğe Benzer Uygulama ve Geleneklerin Ortadan Kaldırılmasına Dair Ek Sözleşme

1926 yılında imzalanan “Kölelik Sözleşmesi”ne ek olarak hazırlanan “Kölelik, Köle Ticareti, Köleliğe Benzer Uygulama ve Geleneklerin Ortadan Kaldırılmasına Dair Ek Sözleşme” 7 Eylül 1956 tarihinde Cenevre’de imzalanmıştır. 1926 tarihli

sözleşmede yer alan kölelik tanımı 1956 yılında kabul edilen ek sözleşme ile genişletilmiş, köleliğe benzer uygulamalar da dâhil edilerek evliliğin köleliğe özgü halleri gençlerin ve çocukların kullanılması, kölelik kapsamına alınmıştır (İnsan Hakları Ortak Platformu [İHOP], 1991: 17).

Sözleşme erken yaşta evliliklerden bahsetmemekle birlikte, devletlere engelleme yükümlülüğü getirdiği durumlar, erken yaşta evliliklere özgü nitelikleri çağrıştırmaktadır. Örneğin Sözleşme'nin 1/c maddesinin aşağıdaki bentleri köleliğe benzer uygulamalar ve gelenekler arasında sayılmıştır:

- i) kadının, reddetme hakkı olmadan, anne ve babasına, vâsisine, ailesine veya diğer herhangi bir şahıs yahut topluluğa nakdî veya aynî bir ivaz mukabilinde evlendirilmesi va'adinde bulunulması veya evlendirilmesi;
- ii) Bir kadının kocasının, bunun ailesinin veya mensup olduğu aşiretin bu kadını ivaz mukabili veya sair şekilde üçüncü bir şahsa devretmek hakkına sahip olması;
- iii) Kocasının ölümü üzerine kadının miras yolu ile diğer bir şahsa devredilebilmesi” (Rhys, 2011: 5-6).

Görüleceği üzere sözleşme kapsamında köleliğe benzer uygulama ve gelenekler arasında sayılan birinci fıkra geleneksel evliliklere ilişkin bir pratik olan “*başlık parası*”nı ve “*aynî bir ivaz*” ifadesi ile de “*berdel*”i çağrıştırmaktadır. Üçüncü fıkrada bahsi geçen durum da yine geleneksel bir evlenme pratiği olan “*levirat*”a (kayın evliliği) benzemektedir. Erken yaşta ve zorla evliliğin temel karakterini oluşturan geleneksel pratikler düşünüldüğünde, bu tarz evlilikleri Sözleşme kapsamında “kölelik benzeri bir uygulama” olarak değerlendirmek mümkündür.

Sözleşme'nin 2'nci maddesi yukarıda anılan c maddesindeki uygulamalara vurgu yaparak Taraf Devletlere bu tarz uygulama ve geleneklere son vermek amacıyla evlenme için *asgari yaş tespit etme* ve evlenme sırasında eşlerin rızasını arama yönünde uygulamalar geliştirme yükümlülüğü getirir.

1.3.1.3 Evliliğe Rıza Gösterilmesi, Asgari Evlenme Yaşı ve Evliliğin Tesciline Dair Sözleşme

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda 7 Kasım 1962 tarihinde imzaya ve onaya açılan ve 9 Aralık 1964 tarihinde yürürlüğe giren Sözleşme, evliliğin ancak her iki tarafın tam ve özgür iradesi ile gerçekleştirilebileceğini belirtmiş ve evlenme akdinin yasalara uygun yetkili merciler tarafından ve şahitler önünde gerçekleştirilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Sözleşmenin 2'nci maddesi Taraf Devletlerden, evlilik için asgari yaş belirlemelerini ve bu yaştaki kişilerin resmî bir evlilik akdi gerçekleştirememesinin sağlanmasını istemiştir. Sözleşmenin 3'üncü maddesi ise tüm evliliklerin, yetkili merci tarafından uygun bir resmî sicile kaydedilmesi gerektiği ifade edilmiştir (UN, 1962).

1.3.1.4 Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme

Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme 23 Mart 1976 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Sözleşme, taraf devletlerin bireylerin yaşama hakkı, din özgürlüğü, ifade özgürlüğü, toplantı özgürlüğü, seçim hakları ve adil yargılanma hakları dâhil olmak üzere, sivil ve siyasi haklarına saygı göstermelerini taahhüt etmektedir (UN, 1966).

Sözleşme evliliğe “evlenme ve aile kurma hakkı” bağlamında yaklaşmış, “evlenebilecek yaşta bulunan kadın ve erkeklerin” evlenme hakkına değinmiş fakat bu yaştaki kaç olması gerektiğine ilişkin bir belirlemede bulunmamıştır. Sözleşmenin evlilik hakkından bahseden 23 üncü maddenin üçüncü fıkrası evliliğin ancak evlenme niyetinde olan eşlerin tam ve özgür rızası ile kurulabileceğini ifade etmektedir. Maddenin dördüncü fıkrası ise Taraf Devletlere eşlerin evliliğe girerken, evlilik süresince ve evliliğin sona ermesinde eşlere eşit haklar tanıma yükümlülüğü getirilmiştir (UN, 1966).

1.3.1.5 Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme

Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme, 16 Aralık 1966'da Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından kabul edilen ve 3 Ocak 1976 itibariyle yürürlüğe giren çok taraflı bir belgedir. Sözleşme, taraf devletlerin bireylere işçi hakları, sağlık hakkı, eğitim hakkı ve yeterli bir yaşam standardı hakkı dâhil olmak üzere çeşitli ekonomik, sosyal ve kültürel haklar verilmesine yönelik çalışmalar gerçekleştirme yükümlülüğü getirmektedir. Sözleşme'nin 10'uncu maddesinde evlenmenin, buna istekli olan eşlerin hür rızası ile olması gerektiği belirtilmiştir (UN,1966a).

1.3.1.6 Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Hakkında Bildiri

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından 7 Kasım 1967 tarih ve 2263 sayılı kararla ilan edilen Bildirinin 6'ncı maddesi kadınların medeni haklardan erkeklerle eşit şekilde yararlanması, evlilik sözleşmesinin gerçekleştirilmesinde ve evliliğin sonlandırılmasında erkeklerle eşit haklara sahip olması gerektiğinden söz etmektedir. Maddenin ikinci fıkrası evliliğin kurulmasında kadının özgür ve tam iradesini düzenlerken maddenin üçüncü fıkrası çocuk evliliklerinden bahsetmektedir:

“Çocuk evliliği ve ergenlik öncesi küçük kız çocuklarının nişanlanması yasaklanacaktır ve evlenme için bir asgari yaş belirlemek ve evliliklerin resmî sicilde kaydının tutulmasının zorunlu hale getirmek üzere, yasal olanlar da dâhil etkin önlemler alınacaktır” (Gemalmaz, 2003: 21).

Madde çocuk evliliğinin yasaklanmasını ve evlenme için asgari bir yaş belirlenmesini istemesi bakımından önemli olmakla birlikte, bir yaş sınırı telaffuz etmemesi açısından olumsuz olarak değerlendirilebilir.

1.3.1.7 Kadına Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW)

Kadın-erkek eşitliği ilkesinin uluslararası alanda dikkate alınmasının önemli bir göstergesi olan Kadına Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW) BM Genel Kurulu tarafından 1979 yılında kabul edilmiş ve 1981 yılında 20 ülkenin Sözleşmeyi onaylamasıyla birlikte yürürlüğe girmiştir. Günümüzde 187 ülke Sözleşme'nin tarafıdır (Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü [KSGM], 2010: 4).

CEDAW'ın temel hedefi toplumsal yaşamın her alanında kadın erkek eşitliğinin sağlanması amacıyla, kalıplaşmış kadın erkek rollerine dayalı önyargıların yanı sıra geleneksel ve benzeri ayrımcılık içeren uygulamaların ortadan kaldırılmasını sağlamaktır. Evlilik de hem kadınların erkeklerle aynı haklara sahip olarak dâhil olması hem de geleneksel kodları içeren bir yönü bulunması sebebiyle CEDAW'da yer almıştır.

Sözleşmesinin 2 fıkradan oluşan 16'ncı maddesi evlilik konusuna ilişkindir. Maddenin ilk fıkrası evliliğin kurulması, sürdürülmesi ve sonlandırılmasında kadının erkekle eşit haklara sahip olması ve kadına yönelik ayrımcılığın önlenmesinden bahsetmektedir. Fıkranın b bendi "özgür olarak eş seçme, serbest ve tam rıza ile evlenme hakkı"ndan bahsetmesi bakımından konumuz açısından önem taşımaktadır. Erken yaşta evliliklere ayrılmış maddenin ikinci fıkrasında ise şöyle denilmektedir:

"Çocuğun erken yaşta nişanlanması veya evlenmesi hiçbir şekilde yasal sayılmayacak ve evlenme asgari yaşının belirlenmesi ve evlenmelerin resmî sicile kaydının mecburi olması için, yasama dâhil gerekli tüm önlemler alınacaktır."

Madde çocuk evliliklerin hiçbir şekilde kabul edilebilir olmadığından bahsetmiş, taraf devletlerden asgari evlenme yaşı belirlemesini istemiştir. Bununla birlikte CEDAW'ın asgari evlenme yaşı belirlememesi ve bunu taraf devletlere

bırakması olumsuz olarak değerlendirebilir. Sözleşme kapsamında bir çocuk tanımı da yapmamıştır, dolayısıyla hangi evliliklerin çocuk evliliği kapsamına girdiği net değildir. Bunun yanında CEDAW Komitesi 1994'te aldığı Tavsiye Kararı'nda asgari evlenme yaşına ilişkin daha net belirlemelerde bulunmuştur.

1.3.1.8 CEDAW Komitesi'nin 21 Sayılı Tavsiye Kararı

1994 yılı, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından 44/82 sayılı kararla “Uluslararası Aile Yılı” olarak belirlenmiştir. Bu bağlamda CEDAW Komitesi de, ulusal kutlamaları destekleyecek ve teşvik edecek önlemlerden biri olarak kadınların aile içindeki temel haklarına uymanın önemini vurgulamak amacıyla bir tavsiye kararı oluşturmuştur. Komite'nin 1994 yılında alınan 21 No'lu Genel Tavsiyesi “Evlilikte ve Aile İçi İlişkilerde Eşitlik” konusunda olmuştur. Komite, Uluslararası Aile Yılı dolayısıyla kadının aile içindeki konumu bakımından özel önemi olan üç Sözleşme maddesini (9, 15 ve 16'ncı maddeler) incelemiştir. Bu maddelerden biri de kız çocuklarının evlendirilmesi, evliliklerin kayıt altına alınması ve asgari evlenme yaşı belirlenmesini isteyen 16 ncı maddesinin ikinci fıkrasıdır (KSGM, bt.).

Komite “asgari evlenme yaşı” konusunda 14-25 Haziran 1993 tarihleri arasında Viyana'da düzenlenen Dünya İnsan Hakları Konferansı'nda kabul edilen Viyana Bildirgesi ve Eylem Programı'na atıf yapmış, Viyana Bildirgesi'nin ilgili hükümlerini göz önünde bulundurarak, hem kadın hem de erkek için asgari evlenme yaşının 18 olması gerektiğini belirtmiştir. Kadın ve erkeğin evlilikle birlikte önemli sorumluluklar üstlendiklerini bundan dolayı, tam olgunluğa erişip ve tam ehliyetli olmadıkça, kişilerin evliliklerine müsaade edilmemesi gerektiğini belirten Komite, küçüklerin özellikle kız çocuklarının evlenip çocuk sahibi olmaları durumunda sağlıklarının kötü yönde etkileneceğini ve eğitimlerinin engelleneceğini, bunun da ekonomik özerkliklerini sınırlandıracağını ifade etmiştir (KSGM, bt.).

Farklı gelişim çizgileri izledikleri yönündeki yanlış inançtan dolayı bazı ülkelerde kadınlar ve erkekler için farklı asgari evlenme yaşlarının belirlendiğine

dikkat çeken Komite, bunun kaldırılması gerektiğini belirtmiştir. Bazı ülkelerde uygulanan kız çocuklarının nişanlanması ya da ailelerinin çocuklar adına taahhütte bulunması geleneğinin kadınların özgür olarak eş seçme hakkıyla ters düştüğünü ifade eden Komite, ister medeni hukuka ister örf ve adetlere veya dini hukuka göre yapılmış olsun tüm evliliklerin kayıt altına alınmasının gerektiğini hatırlatmıştır (KSGM, bt.).

1.3.1.9 Çocuk Haklarına Dair Sözleşme

Çocuk Haklarına Dair Sözleşme en geniş kabul gören insan hakları belgelerinden biridir. İlk kez 1989 yılında onaylanan Sözleşme, bugün ikisi hariç (ABD ve Somali) BM üyesi bütün ülkeler (191 ülke) tarafından onaylanmıştır. Sözleşme, nerede doğduklarına, kim olduklarına, cinsiyetlerine, dinlerine ya da kökenlerine bakılmaksızın bütün çocukların haklarını tanımlamaktadır (UNICEF, 2013a).

Sözleşmenin birinci maddesi on sekiz yaşına kadar her insanın çocuk olduğunu belirtmekte, taraf devletlere ayrımcılığı önleme (madde 2), çocuğun yüksek yararını gözetme (madde 3), yeteneklerini geliştirmesini sağlama (madde 5), yaşama hakkı gibi temel ilkeleri gerçekleştirme, çocukların kendini ilgilendiren her konuda görüşlerini serbestçe ifade etme hakkını, bu görüşlere çocuğun yaşı ve olgunluk derecesine uygun olarak, gereken özen gösterilmek suretiyle tanınması yükümlülüğü (madde 12/1) getirmiştir.

Sözleşmenin taraf devletlere getirdiği yükümlülüklerden biri de madde 19/1'de yer alan çocuğun anne, babası ya da yasal temsilcisi yanında iken bedensel veya zihinsel saldırı, şiddet veya suiistimale, ihmal ya da ihmalkâr muameleye, ırza geçme dâhil her türlü istismar ve kötü muameleye karşı korunması için; yasal, idari, toplumsal, eğitsel bütün önlemleri almasıdır. Bu çerçevede çoğu aile rızası ile gerçekleşen evlilik kararını söz konusu madde bağlamında değerlendirmek mümkündür.

Sözleşmenin çocuğun sağlık hakkını düzenleyen 24'üncü maddesi ile eğitim hakkını düzenleyen 28'inci maddesinin de, erken evliliklerin çocuğu eğitim hakkından mahrum bırakması ve neden olduğu sağlık problemleri nedeni ile bu bağlamda değerlendirilebilir.

1.3.1.10 Dördüncü Dünya Kadın Konferansı Pekin Deklarasyonu ve Eylem Platformu

Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konsey'in kararıyla bir taahhütler konferansı olarak planlanan IV. Dünya Kadın Konferansı 4-15 Eylül 1995 tarihleri arasında Çin/Pekin'de gerçekleştirilmiştir. 189 ülke temsilcilerinin katılımıyla gerçekleştirilen Konferansın sonucunda Pekin Deklarasyonu ve Eylem Platformu adlı iki belge kabul edilmiştir (KSGM, 1997).

Pekin Deklarasyonu ve Eylem Platformu kız çocuklarına özel bir önem vermiş, erken yaşta ve zorla evliliklere birçok kez değinmiştir. Kız çocuğunu "yarının kadını" olarak tanımlayan Deklarasyon, bu sebeple kız çocuğunun yetenekleri, fikirleri ve enerjisi, eşitlik, kalkınma ve barış hedeflerine tam olarak erişmesi açısından çok önemli olduğunu ifade etmiştir. Çocuk evlilikleri ve erken yaşta evlilikleri dünyada kız çocuklarının karşılaştığı önemli sorunlar arasında sayan Deklarasyon, erken evlilik ve erken anneliğin kız çocuklarının eğitim ve iş imkânlarını önemli ölçüde azaltmakta, uzun vadede kendilerinin ve çocuklarının yaşam standardını olumsuz yönde etkilemekte olduğu tespitinde bulunmuş, erken yaşta evlilikle mücadele konusunda Taraf Devletlerin gerçekleştirmesi gereken stratejik hedefler belirlemiştir (KSGM, 1997).

1.3.1.11 Pekin+5 Siyasi Deklarasyonu ve Sonuç Bildirgesi

Dördüncü Dünya Kadın Konferansından bu yana meydana gelen gelişmeleri değerlendirmek ve yeni eylem ve girişimleri belirlemek amacıyla Birleşmiş Milletler

Genel Kurulu tarafından özel bir oturum yapılması kararlaştırılmıştır. Bu çerçevede, 5-9 Haziran 2000 tarihleri arasında New York'ta "Kadın 2000: 21. Yüzyıl İçin Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, Kalkınma ve Barış" konulu Birleşmiş Milletler Genel Kurul Özel Oturumu gerçekleştirilmiştir (KSGM, bt.).

Özel Oturum sonunda biri "Siyasi Bildirge", diğeri de "Sonuç Belgesi" olmak üzere iki belge oybirliği ile kabul edilmiştir. Pekin+5 Sonuç Belgesi ile "namus suçları" ve "zorla evlendirme" ilk kez bir uluslararası metne girmiş ve kadına karşı şiddet olarak tanımlanmıştır (Kadının İnsan Hakları Projesi [KİHP], 2001: 37).

1.3.1.12 Kadının Statüsü Komisyonu'nun Kız Çocukların Zorla Evlendirilmesi Konulu Karar Tasarısı ve Genel Sekreteryaya Raporu

Zorla evlilik, Kadının Statüsü Komisyonu'nun (KSK) gündemine ilk kez 1995 yılında insan ticareti bağlamında gelmiş, 1999 yılında İnsan Hakları Komisyonu'nda yine aynı bağlamda yer almıştır. 2000 yılı ile birlikte zorla evlilik kadına yönelik şiddetin bir türü olarak kabul edilmiş ve kadına yönelik şiddetin ortadan kaldırılması bağlamında ele alınmıştır (UN, 2008: 5).

KSK'nın 2007 yılında gerçekleştirilen 51'inci toplantısı "kız çocuklarına karşı her türlü ayrımcılığın ve şiddetin önlenmesi" ana teması etrafında oluşturulmuş, "kız çocuklarının zorla evlendirilmesi" konusunda bir karar tasarısı kabul edilmiştir. İlk sunum başlığı "Zorla ve erken evlilik" olan ve gayri resmî görüşmeler sırasında birçok ülkenin 18 yaşından küçüklere evlilik izni vermesi sebebiyle, başlıktan "erken evlilik" kavramının çıkartılarak "kız çocuklar" kavramının eklendiği karar tasarısı değişikliklerle, oylamasız kabul edilmiştir. Karar tasarısında devletlerden yasalarında "asgari rıza yaşı" ile "asgari evlenme yaşı" belirlemelerini gerekliyse yasalarındaki asgari yaş sınırlarını yükseltmeleri istenmiştir (UN: 2007).

KSK'nın 2008 yılında gerçekleştirilen 52'nci toplantısı sonucunda ortaya çıkan raporlardan biri "Kız Çocukların Zorla Evlendirilmesi Genel Sekretarya Raporu"dur. Zorla evliliklerin arka planı, ülkelerin zorla evlilikle mücadele konusunda almış olduğu yasal ve idari önlemler, Birleşmiş Milletler tarafından alınan önlemleri içeren oldukça kapsamlı olarak hazırlanmış Rapor, devletler için çözüm önerilerine de yer vermektedir. Devletlerin hem erkek hem de kız çocuklar için asgari evlenme yaşının 18 olması, evlilik akdinde tarafların özgür ve tam iradesinin aranması, Ceza Kanunu'nda zorla evliliğin düzenlenmesi ve yeterli cezaların verilmesi öneriler arasında yer almıştır (UN, 2008).

1.3.1.13 Kadına Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi

Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi tarafından 7 Nisan 2011 tarihinde Strazburg'da onaylanan, 11 Mayıs 2011 tarihinde İstanbul'da imzaya açılan Sözleşme 24 ülke tarafından imzalamış, 8 ülke tarafından onaylanmıştır (İHOP, 2011; CoE, 2014). Henüz yürürlükte olmayan Sözleşme, 75'inci madde gereğince, sekizi Avrupa Konseyi üyesi olmak üzere on devlet tarafından onayladıktan sonraki üç aylık sürenin sonunu takip eden ayın ilk günü yürürlüğe girecektir.

İstanbul Sözleşmesi olarak da anılan belge, zorla evlendirmeden bahsetmesi açısından önemlidir. "Zorla Evlendirmenin Hukuki Sonuçları" başlıklı 32'nci maddesi ile Taraf Devletlere, zorla evliliklerin mağdura aşırı maddi veya idari yük getirmeyecek şekilde yok sayılabilmesi, feshedilmesi ya da sonlandırılabilmesi için gereken yasal veya diğer tedbirleri alma yükümlülüğü getirilmiştir.

Sözleşmenin zorla evliliklerden bahseden 37'nci maddesinin birinci fıkrasında Taraf Devletlere bir yetişkini veya çocuğu evliliğe zorlayan kasıtlı davranışların suç sayılmasını sağlamak üzere gereken yasal veya diğer tedbirleri alma yükümlülüğü getirilmiştir. Maddenin ikinci fıkrasında ise bir yetişkini veya çocuğu evliliğe zorlamak amacıyla yaşadığı yerin dışında başka bir ülke ya da Taraf

ülkeye götürmenin suç sayılmasını sağlamak üzere gereken yasal veya diğer tedbirleri alma yükümlülüğü getirmiştir.

Sözleşmenin bir başka önemi da “kadın” kavramının kapsamının genişletilerek 18 yaşın altındaki kız çocuklarını da kapsayacak şekilde tanımlanmış olmasıdır. Bu sayede 18 yaşın altında evlendirilen kız çocuklarının da Sözleşme hükümlerinden yararlanması mümkün olabilecektir.

1.3.2 Bölgesel İnsan Hakları Belgeleri

Bölgesel İnsan Hakları Belgelerinin büyük çoğunluğunda evlenme konusu, Ulusüstü İnsan Hakları Belgeleri’nde olduğu gibi “evlenme hakkı” bağlamında değerlendirilmektedir. Amerikan İnsan Hakları ve Ödevleri Bildirisi (m. 6), Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (m. 12), Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı (m. 9) yalnızca evlenme hakkından bahsetmiş evlenme yaşına değinmemiştir (Gemalmaz, 1995).

Bazı bölgesel insan hakları belgeleri ise evlenme hakkının yanında evliliğin “tam ve özgür irade” ile gerçekleştirilmesi gerektiğine de değinir. Örneğin Amerika İnsan Hakları Sözleşmesi (m. 17), Arap Dünyasında İnsan ve Halkların Hakları Şartı (m. 14) evlilik ve aile kurma hakkının yanında, evlilikte çiftlerin eşit haklara sahip olmasına, evliliğin tarafların tam ve özgür iradeleri ile gerçekleştirilmesi gerekliliğine değinmiştir (Gemalmaz, 1995). Bazı bölgesel insan hakları belgeleri ise erken ve zorla evlilikler ya da asgari evlenme yaşı konusunda taraf devletlere bir takım yükümlülükler getirmiştir. Söz konusu insan hakları belgeleri aşağıda sıralanmıştır:

1.3.2.1 Çocuk Hakları ve Refahına İlişkin Afrika Şartı

Afrika Birliği Örgütü, 1963'te Etiyopya'nın başkenti Addis Ababa'da bir araya gelen 32 Afrika ülkesinin imzaladığı antlaşma ile kurulmuş, 2002 yılında Afrika

Birliği (AU) adını almıştır. Fas hariç tüm Afrika ülkelerinin üye olduğu Birlik, üye ülkeler arasında ekonomik işbirliğinin yanı sıra demokrasi, insan hakları ve hukukun üstünlüğü gibi temel konularda gelişme sağlanmasını amaçlamaktadır (AU, bt.).

1990 yılında Birlik tarafından kabul edilen Çocuk Hakları ve Refahına İlişkin Afrika Şartı, 1999 yılında uygulamaya konulmuştur. Çocuk Hakları Sözleşmesi'ne benzer şekilde çocuğun statüsüne ilişkin haklar ile temel ilke ve esasları tanımlayan kapsamlı bir belge olan Şart, Birlik'e üye 54 ülkenin 44'ü tarafından imzalanmıştır (AU, 1990).

Şartın 2'nci maddesinde “çocuk” tanımı yapılmış ve 18 yaşın altındaki her bireyin çocuk olduğu kabul edilmiştir. 3'ncü maddede ise ayrımcılık hususu düzenlemiş olup cinsiyet dâhil her türlü ayrımcılık unsurunu reddetmiştir (AU, 1990).

Şartın “Çocuğu Zararlı Sosyal ve Kültürel Geleneklerden Koruma” başlıklı 21'inci maddesinin ikinci fıkrası erken yaşta evliliklere ilişkindir. Madde ile taraf devletlere çocuk evliliği ve nişanlılığını yasaklama ve 18 yaşın yasal evlenme yaşı olarak belirleme yükümlülüğü getirilmiştir (AU, 1990). Şartın 11'inci maddesi çocuğun eğitim hakkını, 14'üncü maddesi sağlık hakkı, 27'nci maddesi ile de çocuğun cinsel istismarı ve sömürüsü düzenlenmiştir. Şart bu yönleri ile de çocuk evlilikleri ile mücadeleye ilişkin taraf devletlere yükümlülükler getirmektedir.

1.3.2.2 Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartı'na Ek Afrika Kadın Hakları Protokolü

Kadın hakları ile ilgili evrensel koruma mekanizmalarının, Afrika kıtasına özgü problemlere yeterli gelmediği 1990'lı yıllarda Afrika Birliği tarafından anlaşılması, Afrika İnsan ve Halkların Hakları Komisyonu, Afrika merkezli kadın hakları odaklı bir belgeye ihtiyaç olduğunu tespit etmiştir. Komisyon, sivil toplum kuruluşları ile 1990'lı yılların ortalarında bu düşünce üzerinde çalışmaya başlamıştır

(Davis, 2009: 959). Temmuz 2003'te Afrika Birliği'ne üye devletler ve sivil toplum kuruluşlarının katkıları ile oluşturulan ve *Maputo Protokolü* olarak da bilinen belge 25 Kasım 2005'te yürürlüğe girmiştir (Gemalmaz, 2010: 1397).

Protokol'ün 6'ncı maddesi evliliği düzenlemektedir. Protokol ile Taraf Devletlere, kadın ve erkeklerin evlilik içerisinde eşit haklardan yararlanmalarını ve eşit eşler olarak görülmelerini sağlama yükümlülüğü getirilmiş, evliliğin ancak tarafların hür ve özgür iradesi ile gerçekleştirilebileceği belirtilmiş ve kadınlar için asgari evlenme yaşının 18 olarak düzenlenmesi gerektiği öngörülmüştür (AU, 2003).

1.3.2.3 Güney Afrika Kalkınma Birliği Toplumsal Cinsiyet ve Kalkınma Protokolü

Güney Afrika'da ekonomik gelişmeyi, barış ve güvenliği sağlamak ve artırmak; yoksullukla mücadele etmek ve Güney Afrika halkının yaşam standardını ve kalitesini artırmayı amaçlayan Güney Afrika Kalkınma Birliği (SADC) 1980 yılında kurulmuştur (Southern African Development Community [SADC], 2008).

2008 yılında taraf devletlerin devlet ve hükümet başkanları tarafından (Angola, Botswana, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Lesoto, Madagaskar Malavi, Maritus Mozambik, Namibya, Güney Afrika, Svaziland, Tanzanya, Zambiya ve Zimbabve) imzalanan Toplumsal Cinsiyet ve Kalkınma Protokolü, cinsiyete duyarlı mevzuat, politika, program ve projelerin geliştirilmesi ve uygulanmasını teşvik ederek kadınların güçlendirilmesi ve ayrımcılığın ortadan kaldırılmasını sağlayarak toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasını amaçlamaktadır (SADC, 2008).

Protokolün "Evlilik ve Aile Hakları" başlıklı 8'inci maddesinin birinci fıkrası taraf devletlere kadın ve erkeğe evlilik sözleşmesinin yapılması ve evliliğin sürdürülmesinde eşit haklar sağlayacak yasaları yapma yükümlülüğü vermektedir. Maddenin ikinci fıkrasının a bendi ise 18 yaşın asgari evlenme yaşı olmasını, b bendi

ise evliliğin özgür ve hür irade ile gerçekleşmesi gerektiğini vurgulamaktadır (SADC, 2008).

1.3.2.4 Çocukların Korunması Sosyal Şartının Geliştirilmesi İçin Bölgesel Düzenlemeler Sözleşmesi

Güney Asya Bölgesel İşbirliği Teşkilatı (SAARC) 1985'te kurulmuştur. Afganistan, Bangladeş, Bhutan, Hindistan, Maldivler, Nepal, Pakistan ve Sri Lanka'nın üye olduğu Teşkilat kadın ve çocuk hakları alanında da faaliyet göstermektedir (South Asian Association for Regional Cooperation [SAARC], bt).

Kadın ve çocuk hakları alanında düzenlenen belgelerden biri olan Çocukların Korunması Sosyal Şartının Geliştirilmesi İçin Bölgesel Düzenlemeler Sözleşmesi 2002 yılında kabul edilmiştir. Sözleşmenin birinci maddesi 18 yaşın altındaki tüm bireylerin çocuk olduğunu kabul etmiş, 3/3 maddesi Taraf Devletlere Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin hükümlerini uygulama yükümlülüğü getirmiş, 3/4 maddesi ise çocuğun yüksek refahından bahsetmiştir (SAARC, 2002).

Sözleşmenin 4/3 maddesi ise taraf devletlere çocuğu ayrımcılık, ihmal, istismar, sömürü, işkence, onur kırıcı davranış ve insan ticaretinden korumak için gerekli yasal düzenlemeler yapma yükümlülüğü getirmiştir. Maddenin devamında ise taraf devletlerden doğum, ölüm ve evliliklerin resmî olarak kayıt altına almasını ve en düşük yasal evlenme yaşı başta olmak üzere ulusal hukukun etkinliğini artırmak için düzenlemeler yapma zorunluluğu getirilmesini istemiştir (SAARC, 2002).

SAARC'ın kadın ve çocuk haklarına ilişkin bir başka belgesi de *Kadın ve Çocukların Fuhuş Amacıyla Kaçırılması Suçuna Karşı Mücadele Sözleşmesi*'dir. Sözleşmenin tanımlar bölümünün yer aldığı 1'inci maddesinin beşinci fıkrasında çocuk evliliğine zorlananlar "ticarete zorlanan kişiler" arasında sayılmıştır (SAARC, 2002a).

İKİNCİ BÖLÜM

2. ERKEN YAŞTA EVLİLİKLERLE MÜCADELE

İlk bölümde daha çok en az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde yaşanan toplumsal bir sorun olarak değerlendirilen erken yaşta evliliklerin, bir sorun alanı olarak görülmesi ve bu sorunla mücadele edilmeye başlanması yakın geçmişte gerçekleşmiştir. Bu bölümde dünyada erken evliliklerle mücadelenin kısa tarihçesine değinildikten sonra, bu alanda çalışmalar yapan belli başlı kuruluşlara yer verilecektir. Ardından, dünyada erken evliliklerin en sık görüldüğü bölgelerden seçilen ülkelerdeki çocuk evliliklerin durumu ve bu ülkede gerçekleştirilen müdahale programları değerlendirilecektir.

2.1 Erken Yaşta Evliliklerle Mücadelenin Tarihçesi

Dünyada çocuk evliliklerinin bir sorun olarak gündeme gelmesinin geçmişini 1920'lere kadar götürmek mümkündür. Bu alanda ilk hukuksal girişim Hindistan'da yasalaşan 1929 tarihli *Çocuk Evliliğini Önleme Kanunu* ya da daha fazla bilinen adı ile *Sarda Kanunu*'dur (Chandrasekhar, 1954: 337). Daha yakın geçmişte, örneğin 1970 ve 80'lerde, Bangladeş, Hindistan ve Endonezya gibi ülkelerde kadınlar için evlenme yaşını yükselten yasal reformlar başlamıştır. İnsan hakları aktivistlerinin ve Birleşmiş Milletler'in kadınları etkileyen yıkıcı geleneksel uygulamaların çözümüne yönelik girişimlere başlaması da aynı döneme rastlamaktadır (Malhotra et al. 2011: 4).

Bununla birlikte erken evlilik pratiğini yok etmeye yönelik programlı müdahaleler 1990'lardan itibaren ivme kazanmıştır. Bu gelişmenin kaynağı genç nüfusun üreme sağlığı konusuna dikkat çeken 1994 yılında Kahire'de gerçekleşen *Uluslararası Nüfus ve Kalkınma Konferansı* ile kız çocukları ve kadınların insan

haklarına odaklanan 1995 yılında Pekin’de gerçekleştirilen *Birleşmiş Milletler Dünya Kadın Konferansı*’dır (UNICEF, 2001: 15).

2000’li yıllarla birlikte erken yaşta ve zorla evlilikler konusu tüm dünyada uluslararası kamuoyunun dikkatini çekmeye başlamıştır. Birçok hükûmet, sivil toplum kuruluşu, vakıf ve özel sektör girişimi çocuk evliliklerinin önlenmesi ve azaltılmasına ilişkin hedefe yönelik politikalar uygulamaya başlamış ve bu alanda gerçekleştirilen programlara yönelik finansal ve teknik destek artmıştır. Bu dönemden itibaren birçok kuruluş, aktivist, araştırmacı ve fon kuruluşu tarafından çocuk evliliklerini önlemek ve bu evliliklerin olumsuz etkilerini azaltmak için programlar geliştirilmiş, uygulanmış ve etki analizleri yapılmıştır (Girls not Brides [GNB], 2013).

Anılan müdahale programlarının bazıları Packard Fonu, Mellon Vakfı, Nike Fonu gibi vakıflar, bazıları ise aynı amaçlarla UNICEF ve UNFPA gibi uluslararası kuruluşlar tarafından fonlanmış, programlar genellikle yerel sivil toplum kuruluşları tarafından ya da onların işbirliği ile uygulanmıştır (Malhotra et all. 2011: 9).

Söz konusu müdahale programlarının bazılarının ana hedefi, evlilik yaşını geciktirmektir. Bazıları ise direkt olarak erken yaşta evliliği önleme amacı gütmese de sonuçları itibariyle evlilik yaşını geciktirme potansiyeline sahiptir (Jain and Kurz, 2007: 22). Hangi yaklaşımla gerçekleştirilirse gerçekleşsin bu müdahale programları kapsamlı ve bütüncül yaklaşımları gerektirmektedir.

Bugün uluslararası, bölgesel ve ulusal birçok kurum ve kuruluş çocuk evliliği sorununun çözümüne ilişkin politika üretmekte, özellikle çocuk evliliğinin yüksek oranlarda görüldüğü bölge ve ülkelerde çalışmalar yapmakta, devlet organları ile işbirliği geliştirmektedir. Aşağıda erken yaşta ve zorla evlilikler konusunda çalışmalar yapan bir takım kuruluşlar, faaliyet gösterdikleri ülkeler ve gerçekleştirdikleri etkinliklere yer verilmektedir:

2.2 Erken Yaşta Evliliklerle Mücadele Alanında Çalışan Uluslararası Kuruluşlar

1) **Breakthrough Human Rights:** *Breakthrough*, medya, popüler kültür ve toplumsal seferberlik gibi iletişim stratejilerini kullanarak kadınların ve kız çocuklarının insan haklarına ilişkin konulara dikkat çeken küresel bir insan hakları örgütüdür. Kuruluş, Hindistan'da çocuk evliliği oranlarının en yüksek olduğu üç kentte pilot uygulama gerçekleştirerek, gençler ve aileleri ile çalışmalar yapmaktadır (Breakthrough Human Rights [BHS], bt.).

2) **Cooperative for Assistance and Relief Everywhere (CARE):** *CARE*, 1945 yılında Amerika'da kurulan, başta Kuzey Amerika, Avrupa, Asya ve Avustralya olmak üzere 70'ten fazla ülkede çalışmalar yürüten bir insani yardım kuruluşudur. Temel çalışma alanı yoksulluk, özellikle kadın yoksulluğu olan CARE, aileler, yerel topluluklar ve yerel örgütlerle çocuk evliliğinin yaygınlığını azaltmak ve zararlı etkilerini en aza indirmek amacıyla eğitim ve davranış değişikliği programları uygulamaktadır. CARE, çocuk evliliğini önlemek üzere, Nepal, Etiyopya ve Sierra Leone'de çalışmalar düzenlemektedir (CARE, bt.).

3) **Equality Now:** *Equality Now*, kadın ve kız çocuklarının insan haklarını korumak ve desteklemek amacıyla 1992 yılında kurulan bir sivil toplum kuruluşudur. Kuruluşun temel ilgi alanları tecavüz, aile içi şiddet, üreme hakları, kadın ticareti, kadın sünneti, kadınların ekonomik fırsatlara ve siyasal katılıma eşit erişiminin sağlanması olarak sıralanabilir. Erken yaşta ve zorla evlilik de hukuksal ayrımcılık, üreme hakları, kadın ticareti, cinsel şiddet ve aile içi şiddet bağlamında Kuruluşun çalışma alanına girmektedir. Equality Now, Etiyopya, Yemen, Fas, Mısır ve Suudi Arabistan'da erken yaşta evliliklerin önlenmesine yönelik kampanyalar düzenlemektedir (Equality Now, bt.).

4) **Foundation for Women's Health, Research and Development (FORWARD):** *FORWARD*, 1983 yılında kurulan bir İngiliz yardım kuruluşudur. Kadın sünnetinin sebep olduğu sorunlarla mücadele etmek için kurulan FORWARD,

2003 yılından itibaren çalışma alanını genişleterek erken ve zorla evlilikler ile “çocuk gelin hastalığı” olarak anılan fistül ile ilgili de çalışmaya başlamıştır. Son dönemde Liberya, Tanzanya ve Sierra Leone’de çocuk anneler ve hamile kız çocuklarına yönelik eğitim atölyeleri, destek programları ve savunuculuk çalışmaları yürütmektedir (Forward, bt.).

5) Girls Not Brides (GNB): *Girls not Brides*, “çocuk evliliğini sona erdirmek için küresel ortaklık” hedefiyle kurulan, dünyanın farklı ülkelerinde çocuk evlilikleri ile ilgili çalışan sivil toplum örgütlerini bir araya getiren küresel bir platformdur. 2011 yılında kurulan ve merkezi İngiltere olan Platformun, 50 farklı ülkeden 300 üyesi bulunmaktadır. Üye kuruluşlar genellikle Afrika, Güney Asya, Orta Asya, Avrupa ve Kuzey Amerika’dan çocuk evlilikleri ve kız çocukları ile ilgili çalışan kuruluşlardan oluşmaktadır. Platform, çocuk yaşta evlendirme riski altında bulunan kız çocuklarının sağlık ve eğitim haklarını korumak ve çocuk evliliğinin kurbanı olan kadınların konuya ilişkin farkındalıklarını artırmak, politik ve ekonomik alanlarda kaynak ve destek sağlamayı amaçlamaktadır (GNB, 2013a).

6) Human Rights Watch (HRW): İnsan Hakları İzleme Örgütü, *HRW*, insan haklarını savunmak ve korumak amacını taşıyan dünyanın önde gelen bağımsız kuruluşlarından biridir. 1978 yılında kurulan Örgüt, 1988’de insan hakları örgütleri için bir şemsiye kuruluş haline gelmiştir. İzleme Örgütü, Yemen, Afganistan, Güney Sudan’da çocuk evliliğinin önlenmesine yönelik çalışmalar yürütmektedir (HRW, bt.).

7) International Center for Research on Women (ICRW): *ICRW*, 1976 yılında Washington’da kurulmuştur. Kuruluşundan itibaren kadınların sağlık, okumaz yazmazlık ve yoksulluk gibi alanlarda statüsünün yükseltilmesi için çalışan ICRW, çocuk evlilikleri ile ilgili çalışmaya 2003 yılında başlamıştır. Afrika ve Güney Asya’da iki bölge ofisi olan Merkez, 30 ülkeden toplam 120 kuruluşla çalışmaktadır. ICRW, çocuk evlilikleri geleneğini ortadan kaldıracak çözüm yolları bulmak için özellikle bu tarz evliliklerin sıkça görüldüğü ülkelerde alan araştırmaları yapmaktadır (ICRW, bt.).

8) International Planned Parenthood Federation (IPPF): *IPPF*, 1952 yılında kurulan üreme sağlığı, cinsel sağlık ve aile planlaması haklarına ilişkin çalışmalar yapan uluslararası bir sivil toplum kuruluşudur. Federasyon 152 üye dernekle 172 ülkede faaliyet göstermektedir. Çalışma alanlarından biri de genç kız çocuklarının hakları olan Federasyon, Nepal, Hindistan, Bangladeş ve Pakistan'da hem erken yaşta evliliklerin önlenmesi hem de çocuk anneler ve üreme sağlığı konusunda çalışmalar yürütmektedir (IPPF, bt.).

9) Plan International: Plan International, çocuk odaklı küresel bir yardım kuruluşudur. 1937 yılında kurulan Plan, bugün dünyanın en yoksul 50 ülkesinde çalışmalarını sürdürmektedir. Kuruluşun çocuk evlilikleriyle mücadele alanına en önemli katkısı 2007 yılında başlattığı "*Because I am a girl*" adlı kampanyadır. Kız çocuklarının eğitim hakkından yararlanmasına odaklanan Kampanya, erken yaşta evlilikler ve cinsiyet ayrımcılığını kız çocuklarının eğitimini engelleyen faktörler olarak görmekte ve bu ülkelerdeki kız çocuklarının eğitimi için finansal destek sağlamaktadır. Kampanya ile ayrıca dünya üzerindeki kız çocuklarının durum tespiti yapılmakta ve 2007 yılından beri raporlanmaktadır. Plan, 11 Ekim'in *Dünya Kız Çocukları Günü* olarak kabul edilmesinde de büyük katkı sağlamıştır (Plan International, bt.).

10) Population Council: 1952 yılında kurulan *Population Council*, biyomedikal, halk sağlığı ve sosyal bilimler konusunda gerçekleştirdiği araştırmalarla dünya yaşamını geliştirecek plan, program ve politikaların oluşturulmasını amaçlayan, 50 ülkede çalışmalar yapan bir kuruluştur. Population Council, Bangladeş, Etiyopya, Guatemala, Hindistan, Kenya ve Nijerya'da evlilik yaşını geciktirici çalışmalar yapmaktadır (Population Council, bt.).

11) Save the Children: Çocukların yaşam koşullarını iyileştirmek amacıyla 1919 yılında İngiltere'de kurulan *Save the Children*, 30 bölgesel kuruluşu ile 120 ülkede çalışmalar yapan bir sivil toplum örgütüdür. Çalışma alanlarından biri de çocuk evliliği olan Kuruluş, Bangladeş, Malezya, Mısır, Nepal, Nijer,

Nikaragua, Somali’de çocuk evliliklerinin önlenmesi için bölgesel programlar gerçekleştirmektedir (Save the Children, bt.).

12) Tostan: *Tostan*, 1991 yılında kurulmuş, uluslararası bir sivil toplum kuruluşudur. Senegal, Gine, Gine-Bissau, Gambiya, Mali, Moritanya, Somali ve Cibuti’de toplam 450 den fazla toplulukla ilgili çalışmalar yürüten Kuruluş tarafından kurgulanan *toplum liderli değişim modeli* birçok Afrika toplumunda çocuk evlilikleri sorunun çözümü için kullanılmaktadır (Tostan, bt.).

13) United States Agency for International Development (USAID): *USAID*, 1961 yılında Amerika’nın dış yardımlarını örgütlemek amacıyla kurulmuştur. USAID’in Nüfus ve Üreme Sağlığı Ofisleri çocuk evliliklerin sık görüldüğü on ülkede evlilik yaşını geciktirmek ve kadınların ve kız çocuklarının üreme haklarını korumak amacıyla çalışmalar yürütmektedir (USAID, bt.).

14) World Vision International (WVI): WVI, yoksulluk ve adaletsizlikle mücadele ederken çocuklar ve ailelerinin refaha ulaşmasını amaçlayan bir insani yardım kuruluşudur. 1950 yılında kurulan WVI, bugün dünyanın en büyük yardım ve kalkınma kuruluşlarından biri haline gelmiştir. 90’dan fazla ülkede çalışmalar gerçekleştiren Kuruluş, erken evlilik, istismar, yoksulluk gibi sebeplerle eğitim haklarından yoksun kalma riski altında olan kız çocuklarına yardım etmektedir. Yönettiği “Önce Eğitim/Sonra Evlilik” programı kapsamında çocuk evliliğin zararlı etkileri konusunda aileleri bilgilendirmektedir (World Vision International, bt.).

2.3 Erken Yaşta Evliliklerle Mücadele Alanında Uygulanan Program Stratejileri

Erken yaşta evlilikleri önlemeye yönelik müdahale programlarının ilk örneklerinin 1990’lı yıllarda başladığı ve 2000’li yıllarda hız kazandığı belirtilmişti (Malhatro, 2013). Yukarıda birkaçı anılan uluslararası ve bölgesel kuruluşlar tarafından gerçekleştirilen programların bir kısmı erken yaşta evliliklerin sebep ve

sonuçlarını detaylı olarak inceleyen araştırma çalışmalarıdır. Bazıları ise sorunun çözümüne ilişkin saha çalışmaları gerçekleştirmişlerdir. Erken yaşta evlilikleri önlemeye yönelik gerçekleştirilen müdahale programlarına ilişkin olarak ICRW tarafından biri 2007 diğeri 2011 yılında olmak üzere iki tarama çalışması gerçekleştirilmiş, etki analizi yapılan çalışmaların değerlendirilmesi ile programların temel stratejileri ve alt stratejileri sınıflandırılmıştır (Malthora et all.; Jain and Kurz, 2007). Anılan kaynaklarda erken evliliğe ilişkin literatürde kabul görmüş program stratejileri ve alt hedefleri aşağıda sıralanmıştır:

1) Kız çocuklarını bilgi beceri ve destek ağlarıyla güçlendirmek:

Müdahale programlarının önemli bir bölümünün amacı kız çocuklarının eğitimlerine, bilgi ve becerilerinin geliştirilmesine, sosyalleşebilecekleri güvenli alanlar yaratılmasına ve destek ağlarının geliştirilmesine yönelik çalışmalar gerçekleştirmektir. Bu tarz programların bir başka amacı da kız çocuklarının dış dünyayı, sosyal çevrelerini daha iyi tanımalarını, sosyal ve ekonomik dışlanmışlıklarını kırmalarını, kendileri ile ilgili konularda hareket etme, karar verme ve savunuculuk yapmalarını sağlamaktır. Bu programlar insani ve toplumsal kapasiteyi artırarak, kız çocukları için iş imkânları ya da girişimcilik fırsatları yaratarak evliliğe alternatifler oluşturmayı da amaçlamaktadır. Bu tarz programlar aşağıda sıralanan müdahale yöntemlerini kullanmaktadırlar:

- a) Sağlık, beslenme, para, finans, yasal farkındalık, iletişim, müzakere, karar verme ve ilgili konularda yaşam becerileri eğitimi. Program Örnekleri: *Kishori Abhijan (Bangladeş), Maharashtra (Hindistan)*.
- b) Gelir getirici faaliyetler için mesleki ve geçim becerileri eğitimi. Program Örnekleri: *Community Based Livelihoods Program (Afganistan), Employment and Livelihood for Adolescents (ELA) (Bangladeş)*.
- c) Cinsel sağlık ve üreme sağlığı eğitimleri. Program Örnekleri: *Better Life Options Program (Hindistan), School Based HIV/AIDS Program (Kenya), PRACHAR (Promoting Change in Reproductive Behavior-Hindistan)*.

- d) Kız çocuklarına bilgi ve destek sağlamak için genç liderlere, öğretmenlere, yetişkinlere vb. yönelik mentor ve akran eğitimi. Program Örnekleri: *DISHA (the Development Initiative Supporting Healthy Adolescents-Hindistan)*, *Berhane Hewan (Etiyopya)*.
- e) Kız çocuklarının bir araya gelecekleri, tanışacakları ve sosyalleşecekleri güvenli alanlar, forumlar, kulüpler ve buluşmalar, toplantılar. Program Örnekleri: *Ishraq (Mısır)* ve *DISHA (Hindistan)*.

Yukarıda anılan müdahale yöntemlerini içeren programlar, özel amaçlarına göre 10-24 arasında değişen yaş gruplarını hedef almakta, kimi zaman aynı yaştaki erkek çocuklarına da eğitim programlarında yer verilmektedir. Programlar okul müfredatlarına dâhil edilmekte veya okul dışı zaman ve mekânlarda uygulanabilmektedir. Müdahale programları tek bir stratejiden değil, sıralananlardan en az ikisinin birleşiminden oluşmaktadır.

2) Ebeveynleri, toplum mensuplarını eğitmek ve seferber etmek: Bu stratejinin ana hedefi çocuk evliliklerine yönelik önleme politikalarını gerçekleştirmek için uygun bir sosyal ortam yaratmaktır. Geleneksel toplumlarda karar vericilerin genellikle ebeveynler ya da toplum liderleri olması bu gruplara ilişkin politika geliştirmeyi zorunlu kılmaktadır. Ebeveynler ve toplum liderlerini programa dâhil etme ayrıca programın mesajını ve etkinliğini de güçlendirmektedir. Bu stratejiyi uygulayan programlar aşağıda sıralanan müdahale yöntemlerinden yararlanmaktadır:

- a) Toplum liderleri, dini liderler ve ebeveynlerin desteğini almak için birebir toplantılar. Program Örnekleri: *EMES (Ethiopia Early Marriage Evaluation Study)*, *Kishori Abhijan (Bangladeş)*.
- b) Erken evliliğin sonuçları ve alternatiflerine ilişkin grup ve topluluk eğitimleri. Program Örnekleri: *Ishraq (Mısır)*, *PRACHAR (Hindistan)*.
- c) Yaşam becerileri, cinsel sağlık ve üreme sağlığı müfredatının uygulandığı ebeveyn ve yetişkin komiteleri ve forumları. Program Örnekleri:

Adolescent Participatory Project (Nepal), Maharashtra Life Skills Program (Hindistan).

- d) Farklı medyalar kullanılarak çocuk evliliği, okullaşma, haklar, üreme sağlığına ve ilgili diğer konulara ilişkin mesajlar ileten bilgi, eğitim iletişim kampanyaları. Program Örnekleri: *IAPE (Integrated Action on Poverty and Early Marriage-Yemen), Safe Age of Marriage in Yemen (Yemen), GQAL (Gender Quality Action Learning Program-Bangladeş).*
- e) Liderleri, aile reislerini, toplum mensuplarını etkileyerek oluşturulan toplumsal taahhütler. Program Örnekleri: *Tostan (Senegal), Child Marriage Free Union (Bangladeş), Early Marriage of Girls Project in Niger (Nijer).*

3) Kız çocukları için örgün eğitimin kalitesini ve ulaşılabilirliğini artırmak: Kız çocuklarının eğitimi ve evlilik yaşı arasındaki yakın ilişki, müdahale programlarını eğitim odaklı stratejilere yönlendirmektedir. Bu stratejiyi uygulayan programlar aşağıda sıralanan müdahale yöntemlerinden yararlanmaktadır:

- a) Kız çocuklarını, okula kaydolmaya ya da okula dönme konusunda desteklemek ve eğitmek. Program Örnekleri: *Berhane Hewan (Etiyopya), Ishraq (Mısır).*
- b) Yaşam becerileri, cinsel sağlık ve üreme sağlığı, HIV ve AIDS konularında okul müfredatlarını geliştirmek, öğretmenleri eğitmek. Program Örnekleri: *School Based HIV/AIDS Program (Kenya) BRAC Adolescent Program (Bangladeş), Adolescent Participatory Program (Nepal).*
- c) Okul binaları inşa etmek, mevcut okulların olanaklarını özellikle kız öğrenciler için geliştirmek, ücretli kadın öğretmenler çalıştırmak. Program Örnekleri: *Community Based Rural Livelihoods Program (Afganistan), Safe Age of Marriage in Yemen (Yemen).*

- d) Kız çocuklarının okullulaşmasını ve eğitimde kalış sürelerini artırmak için şartlı/şartsız, aynı/nakdi eğitim yardımları ve burslar verilmesi. Program Örnekleri: *Zomba Cash Transfer (Malavi)*, *Female Secondary School Stipend Program (Bangladeş)*.

4) Kız çocuklarına ve ailelerine ekonomik destek ve teşvikler sunmak:

Yoksulluğun yaygın ve gelir getirici faaliyetlerin az olduğu toplumlara yönelik olarak kurgulanan bu program stratejisi son yıllarda en çok kullanılan program stratejisi olmuştur. Bu strateji ile kurgulanmayan programlar da kız çocuklarını erken evlendiren ailelere ve kız çocuklarına yönelik ekonomik destek ve teşviklere yönelmeye başlamıştır. Bu stratejiyi uygulayan programlar aşağıda sıralanan müdahale yöntemlerinden yararlanmaktadır:

- a) Kız çocukları için mikro finans ve gelir getirici destek eğitimleri. Program Örnekleri: *ELA Centers (Bangladeş)* ve *IAPE (Yemen)*.
- b) Kız çocukları ve aileleri için düzenlenen aynı ve nakdi teşvikler, sübvansiyonlar, borçlar ve burslar. Program Örnekleri: *Zomba Cash Transfer Program (Malavi)*, *School Based Tubewell Loan /Subsidy Program (Hindistan)*.

5) Yasal ve politik çerçeveyi güçlendirmek:

Çocuk evliliği oranı yüksek olan birçok ülke, uygulamayı yasaklayan kanunlar, hükûmet programları, strateji belgeleri uygulamaya koymaktadır. Bazen de sivil toplum kuruluşları evlilik yaşının yükseltilmesi, çocuk evlilikleri ile mücadeleye yönelik politikalar üretilmesi amacıyla hükûmetler üzerinde baskı uygulamakta, savunuculuk faaliyetleri gerçekleştirilmektedir.

- a) Yasal evlenme yaşı koymak ve yükseltmek, iyileştirici reformlar yapmak. Politika Örnekleri: *Indonesia Marriage Act, (Endonezya)*, *The Prohibition of Child Marriage Act (Hindistan)*, *The Dowry Prohibition Act, (Hindistan)*, *National Plan of Action to Prevent Child Marriages in India (Hindistan)*.

- b) Topluluk üyeleri hükûmet yöneticilerine yönelik yeni politikalar üretmeleri için savunuculuk faaliyetleri yapmak. Program Örnekleri: *EMES (Etiyopya)*, *IAPE (Yemen)*, *Comunity Based Rural Livelihoods Program (Afganistan)*.

2.4 Erken Yaşta Evliliklerle Mücadele Programlarının Uygulandığı Ülke Örneklerinin İncelenmesi

Erken yaşta evlilikleri önlemeye yönelik programlara ilişkin tarama çalışmaları, bu evliliklerin yaygınlığı ile o bölgede uygulanan müdahale programlarının sayısı arasında doğru orantı olmadığını ortaya koymaktadır. Örneğin dünyada erken yaşta evliliklerin en yaygın olarak görüldüğü Nijer’de uygulanan program sayısı sınırlıdır. Bununla birlikte çocuk evliliği oranlarının görece daha düşük olduğu Bangladeş ve Hindistan müdahale programlarının en çok uygulandığı ülkeler olarak sıralanmaktadır (Jain and Kurz, 2007: 25).

Çalışmanın bu bölümünde, erken yaşta evliliklerin en sık görüldüğü 6 bölgede (Güney Asya, Batı ve Orta Afrika, Doğu ve Güney Afrika, Latin Amerika ve Karayipler, Doğu Asya ve Pasifik, Orta Doğu ve Kuzey Afrika) yer alan ülkelerde uygulanmakta olan müdahale programlarına ilişkin ayrıntılı bilgilere yer verilmiştir. Uygulanan programların sayısına göre, bölge ülkelerinden bir ya da iki ülke seçilmiş, erken evliliklerin ortaya çıkmasına neden olan faktörleri anlamak amacıyla öncelikle ülkeye ilişkin *temel göstergeler*, ardından ülkedeki evlilik ilişkilerini, çocuğun ve kadının konumunu ortaya koyan bir çerçeve çizebilmek için ülke anayasası ve temel kanunlar incelenerek *hukuksal durum* ortaya konmuştur. Daha sonra ülkede *erken yaşta evliliklerin yaygınlığı ve temel dinamikleri* irdelenmiş, son olarak ülkede uygulanan bir *müdahale programı* değerlendirilmiştir.

Müdahale programları belirlenirken mümkün olduğunca ana hedefi erken evliliği önlemek olan ve etki analizi yapılmış, birbirinden farklı stratejiler uygulayan program örneklerinin seçilmesine özen gösterilerek, tüm stratejilere ve farklı

müdahale türlerine ilişkin örnekler sunulmaya çalışılmıştır. EK-II'de incelenen müdahale programlarının ana/alt stratejileri ile hedef kitlelerini gösteren bir tablo özeti bulunmaktadır. Hindistan'da erken evlilikleri önlemeye yönelik birçok müdahale programı uygulanmasına rağmen diğer ülkelerden farklı olarak erken evliliği önlemeye ilişkin güçlü ve kararlı hükümet politikalarının varlığı sebebiyle bu ülkede erken yaşta evliliği önlemeye yönelik hükümet plan ve programlar incelenmiştir.

2.4.1 Güney Asya

Güney Asya, Asya kıtasının güneyinde yer alan 9 ülkeden oluşan coğrafi bir bölgedir. Bu ülkeler Afganistan, Bangladeş, Bhutan, Hindistan, İran, Maldivler, Nepal, Pakistan ve Sri Lanka olarak sıralanmaktadır. Tüm dünyadaki çocuk evliliklerin yaklaşık yarısı Güney Asya'da gerçekleşmektedir. 2010 yılı verilerine göre Güney Asya'da yaşayan 20-24 yaş arasındaki kadınların yüzde 46'sı 18 yaşından önce evlenmiştir, bu oran sayısal olarak 24.4 milyon kadına karşılık gelmektedir (UNFPA, 2012).

Güney Asya'da çocuk evliliklerin yaygınlığı ülkeler arasında farklılık göstermektedir. Yüzde 65 ile ilk sırada yer alan Bangladeş'i, Hindistan (yüzde 47) Afganistan (yüzde 46), ve Nepal (yüzde 41) izlemektedir. Maldivler yüzde 4 ile bölgenin çocuk evliliği oranı en düşük ülkesidir. Maldivler'i sırasıyla Sri-Lanka (yüzde 12) ve Bhutan (yüzde 14) izlemektedir (ICRW, 2013).

Güney Asya'da yer alan ülkelerdeki ulusal hükümetler, çocuk evliliği sorunun çözümüne ilişkin yasal evlenme yaşı gibi bir takım hukuksal düzenlemeler getirmişlerdir. Örneğin Hindistan, Bangladeş, Maldivler, Nepal ve Bhutan'da kız çocuklarının yasal evlenme yaşı 18'dir. Şeriat kuralları ile yönetilen Afganistan ve Pakistan'da kız çocukları için öngörülen yasal evlenme yaşı sırasıyla 15 ve 16 olarak belirlenmiştir (erkekler için 18). İkili hukuk sisteminin bulunduğu Sri Lanka'da ise

yasal evlenme yaşı Müslüman olmayan kız çocukları için 18, Müslüman kız çocukları için 15'tir (ICRW, 2012).

Çalışma kapsamında bölgenin en yüksek çocuk evliliği oranına sahip ülkesi olması nedeniyle Bangladeş, dünyada çocuk evliliğini önlemeye yönelik en kapsamlı hükûmet plan, program ve politikalarının uygulandığı ülke olması nedeniyle Hindistan ayrıntılı olarak incelenecektir.

2.4.1.1 Bangladeş

2.4.1.1.1 Temel Göstergeler

1971'de bağımsızlığını kazanan Bangladeş, İngiliz kolonizasyon döneminde Kıta Hindi'nde yer alan Bengal eyaleti, ardından Pakistan'ın doğu eyaleti olarak anılmıştır (UNICEF, 2008: 3). İngiltere ve Hindistan kültürüyle ilişkilenen tarihsel geçmişi, ülkenin bugünkü yasal ve geleneksel yapısını şekillendirmiştir. Bangladeş İstatistik Ofisi'nin (BBS-Bangladesh Bureau of Statistics) verilerine göre, 150 milyon olan ülke nüfusunun yaklaşık 12.5 milyonu 10-17 yaş arası kadınlardan oluşmaktadır (BBS, 2011).

Bangladeş, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı İnsani Gelişmişlik Göstergesi Raporu'na göre 187 ülke arasında 146'ncı (United Nations Development Programme [UNDP], 2013), Dünya Ekonomik Forumu'nun Küresel Toplumsal Cinsiyet Uçurumu Raporu'na göre 136 ülke arasında 75'inci sırada yer almaktadır (World Economic Forum [WEF], 2013: 9). 2012 yılı Dünya Bankası verilerine göre ülkede kişi başına düşen milli gelir 840 Amerikan Doları'dır (World Bank, 2013).

Bangladeş'te 1990 yılında yayımlanan *İlköğretim Kanunu* ile beş yıllık ilköğretim zorunlu hale gelmiştir (Lutfunnahar et al. 2013: 6). Ülkede genç okuryazarlığı (15-24 yaş) yüzde 79'dur (kadınlar yüzde 80, erkekler yüzde 77). Genç

okumaz yazmaz nüfusun yüzde 45'ini kadınlar oluşturmaktadır. Ülkede yetişkin okuryazarlık (15 yaş ve üstü) oranı ise yüzde 58'dir (kadınlar yüzde 53, erkekler yüzde 63). Yetişkin okumaz yazmaz nüfusun yüzde 55'ini kadınlar oluşturmaktadır (UNESCO, 2013: 324-330).

350 milletvekilinin 50'sinin kadınlara ayrılarak bir çeşit kadın kotasının uygulandığı Bangladeş Parlamentosu'nda (*Jatiya Sangsad*) bulunan 350 sandalyenin 69'u (%19.7) kadın milletvekillerine aittir. 2013 yılı sonu itibariyle ülkenin onursal başbakanı ve 5 bakanı (%14) kadındır (Bangladesh Parliament, bt). Ülkede kadın ve çocuk haklarına ilişkin *Kadın ve Çocuk İşleri Bakanlığı* görev yapmaktadır (Government of the People's Republic of Bangladesh, bt.).

2.4.1.1.2 Hukuksal Durum

Bangladeş'te çocuk evliliğini önlemeye yönelik hukuksal düzenlemeler yapılmıştır. İngiliz kolonizasyon döneminden kalma 1929 *Çocuk Evliliğini Önleme Kanunu*'na göre ülkede yasal evlenme yaşı kadınlar için 18, erkekler için 21 olup (Aiya, 2011), çocuk evliliği cezaya tâbidir. Çocuğun ebeveyni, yasal temsilcisi ya da evliliği düzenleyen kişiye uygulanan ceza bir aylık hapis, 1000 taka (€9.4) para cezası ya da her iki cezanın birlikte uygulanmasıyla gerçekleştirilmektedir (UNICEF, 2011a). Mahkemelerin, ihbar üzerine kendilerine iletilen olası çocuk evliliği vakalarını yasaklama yetkisi bulunmakla birlikte evlenme akdinin gerçekleştiği durumlarda evliliği geçersiz kılmak mümkün olmamaktadır (Plan Asia, 2013: 213).

Çocuk evliliğinin önlenmesine ilişkin bir başka yasal düzenleme de, gelin ve damadın evlenmeden önce doğum belgesini ibraz etmesini zorunlu kılan 2004 tarihli *Doğum ve Ölüm Kaydı Yasası*'dır. Yasanın kabulüyle 2006-2009 yılları arasında 5 yaş ve altı çocukların nüfus kayıtlarında önemli bir artış meydana gelmiş, kayıtlı doğum sayısı yüzde 9.8'den yüzde 53.6'ya yükselmiştir (ICRW, 2012: 6).

Bangladeş Ceza Kanunu'nda evlilik içi tecavüz suç olarak düzenlenmemiştir. Kanunla cinsel ilişkiye girmek için yaş sınırı belirlenmiş, 16 yaşından küçük bir kızla gerçekleştirilen cinsel ilişki tecavüz olarak değerlendirilmiştir (Center for Reproductive Rights [CFRR], 2013: 14).

Drahoma Bangladeş'te yasal değildir. Drahoma almak ya da vermek 1980 tarihli *Drahoma'nın Yasaklanması Kanunu*'na göre cezaya tâbi bir suç olarak tanımlanmıştır. Yasaya göre drahoma veren, alan ya da bu eyleme katılan kişilerin bir yıldan beş yıla kadar hapis ve/veya para cezası ile cezalandırılacağı hüküm altına alınmıştır (World Vision International, 2013a: 20).

Bangladeş, 1986 yılında CEDAW'¹, 1990 yılında Çocuk Hakları Sözleşmesi'ni², 1998 yılında Evliliğe Rıza Gösterilmesi, Asgari Evlenme Yaşı ve Evliliğin Tesciline Dair Sözleşmeyi³ onaylamıştır. Bangladeş Hükûmeti Binyıl Kalkınma Hedeflerine ulaşmayı amaçlamaktadır. Ülke ayrıca Güney Asya Bölgesel İşbirliği Teşkilatı'nın kurucu üyesidir (SAARC, bt.).

2.4.1.1.3 Bangladeş'te Erken Yaşta Evliliklerin Yaygınlığı

UNICEF verilerine göre Bangladeş, Güney Asya'da birinci, dünya sıralamasına göre de dördüncü en yüksek çocuk evliliği oranına sahip ülkedir (UNICEF, 2013: 132). Bangladeş 2011 Nüfus ve Sağlık Araştırması'na göre 20-24 yaş grubundaki kadınların yüzde 65'i 18, yüzde 29'u 15 yaşından önce evlenmiştir. 20-49 yaş aralığındaki kadınların ise yüzde 74'ünün ilk evlenme yaşı 18'den

¹ Bangladeş Hükûmeti CEDAW'ın 2'nci, 13'üncü maddesinin a bendi ile 16'ncı maddesinin birinci fıkrasının c ve f bentlerinin Kuran, Sünnet ve İslam hukukuna ters düştüğü gerekçesi ile çekince koymuştur. Evlilikte eşler arasında eşit haklar düzenlenmesini öngören 16'ncı maddeye konan çekince, çocuk evliliği sorunu bağlamında önem taşımaktadır.

² Bangladeş Hükûmeti Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin Taraf Devletlere çocuğun düşünce, vicdan ve din özgürlükleri hakkına saygı gösterme yükümlülüğü getiren 14/1 maddesine çekince koymuştur.

³ Hükûmeti, "tam ve özgür irade"den bahseden 1'inci madde ile "asgari evlenme yaşı"ndan bahseden 2'nci maddeye ülkede farklı dini toplulukların hukuklarının varlığı dolayısıyla çekince koymuştur.

küçüktür. 20-24 yaş grubundaki erkeklerin 18 yaşından önce evlenme oranı ise yüzde 4.4'tür. Ülkede 15 yaşından önce evlenen erkek bulunmamaktadır. Araştırma yapıldığı sırada 15-19 yaş grubundaki kız çocuklarının yüzde 46'sı, erkeklerin yüzde 2'si evlidir. Ülkede 20-49 yaş arasındaki kadınların ortalama ilk evlenme yaşı 15.8 iken aynı yaş grubundaki erkeklerde bu oran 24.2 olarak gerçekleşmiştir (National Institute of Population Research and Training [NIPORT], 2013: 51).

Dünya ve bölge ortalamasının üstünde çocuk evliliği oranlarına sahip Bangladeş'te, en yüksek oranlar daha çok batı bölgelerinde görülmektedir. Özellikle Khulna (yüzde 75), Rajsahi ve Barisal (yüzde 72)'daki erken evlilik oranları bölge ve ülke ortalamasının üstündedir (UNFPA, 2012: 64).

Plan International'ın Bangladeş Ofisi ile Bangladeş Uluslararası İshalli Hastalıkları Araştırma Merkezi (ICDDR, B-The International Centre for Diarrhoeal Disease Research, Bangladesh) tarafından 2013 yılında gerçekleştiren ulusal örnekleme temsil eden *Bangladeş'te Çocuk Evliliği Araştırması*'na göre 20-24 yaş arasındaki kadınların yüzde 64'ü 18 yaşından önce, yüzde 35'i 15 yaşından önce, yüzde 2'si 11 yaşından önce evlenmiştir (Plan International Bangladesh [PIB], 2013).

Çocuk evliliği ve yerleşim yeri arasındaki ilişkiyi ortaya koyan Araştırmaya göre, kentlerde yaşayan 20-24 yaş arasındaki kadınlardan, yüzde 54'ü, kırsal alanda yaşayanların yüzde 71'i 18 yaşından önce evlenmiştir. Aynı yaş grubundaki kadınların yüzde 86'sının hiç eğitim almamış, yüzde 26'sının orta ya da daha üst öğrenimini tamamlamış olması eğitimin çocuk evliliklerini etkileyen önemli bir değişken olduğunu göstermektedir. Araştırmada hanehalkı geliri ve çocuk evliliği ilişkisine de değinilmiştir. Buna göre en yoksul yüzde 20'lik dilimden kadınların yüzde 81'i; en zengin yüzde 20'lik dilimden kadınların yüzde 56'sı 18 yaşından önce evlenmiştir (PIB, 2013).

Söz konusu Araştırma, yoksulluk, geleneksel yapı, toplumsal cinsiyet rolleri, namus algısı, kız çocuklarının güvenli okul ortamlarına ulaşmasının zorluğu gibi etmenlerin ülkede kız çocuklarının çok erken yaşlarda evlendirilmesinde etkili

olduğunu ortaya koymaktadır. Bangladeş Müslüman bir ülke olmasına rağmen drahoma geleneği Hindistan ile ilişkilene sonucı 50 yıl kadar önce uygulanmaya başlamıştır. Daha küçük yaştaki kız çocukları için daha az drahoma ödenmesinin bir risk faktörü olduğunu ortaya koyan Araştırmanın önemli bulgularından biri de ülkede kız çocuklarının evlilik kararının daha çok babaları (yüzde 76) tarafından verilmesidir. Araştırma sonuçlarına göre ülkede tecavüz vakalarının sıklığı da aileleri kız çocuklarını erken yaşta evlendirmeye yöneltmektedir (PIB, 2013a).

Bangladeş'te çocuk evliliğine ilişkin yapılan nitel ve nicel araştırmalar ile istatistiksel veriler erken evliliklerin olumsuz sonuçlarını ortaya koymaktadır. Çocuk evliliğın en önemli sonuçlarından birinin adölesan gebelikler ile bağılı sonuçlar olduğı belirtilmişti. Bangladeş 2011 Nüfus ve Sağıık Araştırması verilerine göre 15-19 yaş aralığındaki kadınlarda ergen gebelik hızı 118/1000'dir (NIPORT, 2013: 60). 20-24 yaş aralığındaki kadınlardan 15 yaşından önce doğum yapanların oranı yüzde 9, 18 yaşından önce doğum yapanların oranı ise yüzde 40'tır (NIPORT, 2013: 70). Ülkede 15-19 yaş aralığındaki evli kadınların herhangi bir gebelik önleyici yöntem kullanma oranı yüzde 47, modern yöntemlerle korunma oranı yüzde 42'dir (NIPORT, 2013: 84). Anne ölüm oranı ise tüm kadınlar arasında 100.000 canlı doğumda 218 iken, 15-19 yaş aralığında anne ölüm oranı 100.000 canlı doğumda 392 olarak gerçekleşmiştir (BBS, 2012).

2.4.1.1.4 Program Örneğı: *Child Marriage Free Union*

Bangladeş, çocuk evliliklerine ilişkin dolaylı/dolaysız birçok müdahale programının uygulandığı bir ülkedir. 1990'lı yılların başında daha çok yerel sivil toplum kuruluşları, üniversiteler ve hükümet tarafından uygulanan programların yanında, 2000'li yıllarla birlikte uluslararası çapta etkinlik gösteren kuruluşlar da ülkede çocuk evliliklerini önlemeye yönelik çalışmalar gerçekleştirmeye başlamıştır.

Bangladeş'te uygulanan ilk dönem müdahale programlarının erken evlilikleri dolaylı olarak hedef alan kız çocuklarının eğitime odaklanan programlar olduğı

söylenbilir: *Ortaokul Kız Öğrenci Bursu Programı* (Mahmud, 2003; Schurmann, 2009; Raynor and Wesson, 2006), *Adölesan Gelişme Programı, Kishori Abhijan* (Amin, 2011, Amin, 2011a; UNICEF, 2008a), *ELA Centers* (Kashfi, 2009, Shahnaz and Karim, 2008), *KAISHAR Programı* (Save the Children, 2009), SoFEA Programı (Bhattachare and Das, 2011) ilk dönem programlardan bazılarıdır. Müdahale programlarının yanında bir program dâhilinde gerçekleştirilmemiş de olsa Bangladeş'te genç kız çocuklarının tekstil sektörüne girerek para kazanmaya başlamalarının da ülkede evlilik yaşını geciktirici bir etkisi olmuştur (Amin, 1998).

Çalışma kapsamında özellikle Asya bölgesinde erken yaşta evliliğin önlenmesi konusunda çalışmalar yapan Plan International'ın ülkede gerçekleştirdiği çalışmalara değinilecek daha sonra bir toplumsal taahhüt hareketi olan "Child Marriage Free Union" adlı çalışmadan bahsedilecektir.

Plan International Bangladeş (PIB), 1994'ten beri Bangladeş'in beş beldesi (Dinajpur, Gazipur, Lalmonirhat, Barguna ve Nilphamari) ve başkent Dhaka'da çalışmalar yapmaktadır. Hak temelli, çocuk merkezli toplumsal kalkınma yaklaşımı kullanarak bütünleşik bir toplumsal kalkınma modeli geliştiren Kuruluş'un, 2005'ten beri temel çalışma alanı çocuk evliliğini sona erdirmek olmuştur (PIB, 2013b).

Kuruluşun ülkedeki yerel birimlerinin (*Programme Unit*) temel amacı 2015 yılına kadar kız çocukları için 15 olan ortalama ilk evlenme yaşını 18'e çıkarmak, çevrimiçi (online) doğum kaydı uygulamasını desteklemek ve 1929 tarihli *Çocuk Evliliğini Önleme Yasası*'nın uygulanmasını güçlendirmek amacıyla hükûmet düzeyinde savunuculuk çalışmalar gerçekleştirmektedir (PIB, 2013).

Program, ulusal ve yerel düzlemde, çocuk evliliğini önlenmesi, çocukların evliliğe hayır deme hakkı üzerine kapasite geliştirilmesi, çocuk evlilikleri ile mücadele eden çocuk ve yetişkin örgütlerinin desteklenmesine ilişkin farkındalık artırıcı etkinlikleri ve savunuculuk müdahalelerini içermektedir. PIB, ayrıca çocuklara yaşam becerileri, sağlık, temizlik ve mesleki beceri eğitimi vermektedir (PIB, 2013a).

PIB'in, ülkede gerçekleştirdiği çalışmalarda geliştirdiği stratejilerden biri toplum liderleriyle iyi ilişkiler geliştirmek olmuştur. Çocuk evliliğinin toplumsal normlarla sıkı sıkıya ilişkili olduğu düşünüldüğünde toplum liderleriyle ortaklık kurmanın zorunluluğu anlaşılmaktadır. Plan, yaptığı sosyal yardımlarla yerel liderlerin takdirini kazanmış, bu minnettarlık duygusu, onlarla ilişki kurmasını ve yaptığı diğer etkinliklerin kabul görmesini kolaylaştırmıştır. Öğretmenler toplumsal konumları dolayısıyla kuruluşun çalışmalarında önemli bir yer tutmaktadır. Geleneksel ve kapalı bir toplumda öğretmenler çocuklar için neredeyse tek rol model olarak ortaya çıkmakta, bu durum da öğretmenleri çocuk evliliğini çevreleyen geleneksel normları değiştirmede önemli bir aktör haline getirmektedir (PIB, 2013b).

Bu çerçevede PIB'in ülkede gerçekleştirdiği önemli çalışmalardan biri Kuruluşun faaliyet gösterdiği bölgelerde yer alan 22 Union⁴ ile imzalanan *Çocuk Evliliksiz Köyler* deklarasyonudur. *Union Parishad* ya da kısaca *Union* Bangladeş'te en küçük, kırsal idari ve yerel yönetim birimidir. *Union Parishad* o yerin yerel sınırları içinde, bölgenin yönetiminden, düzenin ve güvenliğin sağlanmasından sorumlu organdır (PIB, 2013b).

Bu çerçevede “Çocuk Evliliksiz Köy” erken evlilik pratiğini sona erdirmek amacıyla girişilen büyük bir hedef etrafında stratejiler geliştirmeyi amaçlayan bir süreçtir. Yerel yöneticiler ve PIB çalışanlarının kolaylaştırıcılığında yürütülen bu süreç, bu alanda çalışan yerel STK'lar, yerel kamu kurumları, dini liderler, evlilik kayıt memurları, çocuk örgütleri ve halkın birlikte yürüttüğü ilgili köyde çocuk evliliğini durdurmayı amaçlayan bir toplumsal seferberlik hareketidir (PIB, 2013).

Hareket resmî bir deklarasyona dayalıdır. Bu deklarasyon yerel yönetici tarafından resmî bir toplantıda “Bu günden sonra köyümüzde çocuk evliliği olmayacaktır!” şeklinde ifade edilen bir taahhütün oluşturulmasıyla başlar. Bu beyan ilgili köydeki çocuk evliliğini durdurmaya yönelik tüm birimler için bağlayıcı nitelik

⁴ Union Parishad ya da kısaca Union, Bangladeş'te en küçük yönetim birimidir. Çalışmanın bundan sonraki bölümlerinde “köy” olarak ifade edilecektir.

taşımaktadır. Çocuk evliliğinin olmayacağını beyan eden köylerde bu tarz evlilikler yasaklanır ve eylemin gerçekleştirilmesi cezai müeyyideye tabiidir (PIB, 2013a).

PIB tarafından uygulanan programın toplumsal uzlaşmaya dayalı olmasının yanında bir başka önemli özelliği de toplumsal seferberliğe dayalı olarak çocuk evlilik sorununun çözülmeye çalışılmasıdır. Program kapsamında çocuklar ve gençlerin de süreçte aktif görev alması bir başka önemli noktadır. Sözleşme imzalayan köylerde PIB'in desteğiyle olaylara anında müdahale etmeyi amaçlayan, şüphelendikleri durumları ya da aldıkları duyumları yerel yönetim birimlerine duyuran çocuk koruma grupları oluşturmuştur (Plan International, 2014).

Yerel yöneticiler ve çocuk örgütleriyle işbirliği halinde olan "Wedding Busters" adlı çocuk grupları, köyde çocuk evliliği olacağına ilişkin herhangi bir duyum aldıklarında toplanıp ne yapacaklarına karar vermekte, ardından çocuğunu erken yaşta evlendirmenin doğru bir karar olmadığı konusunda aileleri ikna etmeye çalışmaktadırlar. Çocukların başarılı olmadığı durumlarda devreye yetişkin örgütleri girmektedir (Plan International, 2014).

Programa ülkedeki 39 köyden 22'si katılarak, bölgelerinde çocuk evliliği olmayacağını taahhüt etmiş, böylece toplam nüfusun yaklaşık 600 000'ine ulaşılmıştır. Tüm bu çalışmalar sonucunda ülkede doğum kaydı oranı hemen hemen yüzde 100'e ulaşmış, Kuruluşun müdahale bölgelerinde evlilik oranı yüzde 64'ten 57'ye düşmüş, ortalama ilk evlenme yaşı 17'ye yükselmiştir (PIB, 2013a).

Child Marriage Free Union hareketinin bir başka önemli başarısı da ülkedeki tüm paydaşlarda çocuk evliliğine karşı duyarlılık ve farkındalık artmıştır. PIB'in "çocuk evliliksiz köyler" adlı çalışması 2013 yılında BM tarafından örnek proje olarak tavsiye edilmiştir (PIB, 2013b).

2.4.1.2 Hindistan

2.4.1.2.1 Temel Göstergeler

Bir Güney Asya ülkesi olan Hindistan, dünyanın ikinci büyük nüfusuna sahip ülkesidir. 2011 nüfus sayımına göre Hindistan'ın sahip olduğu 1.2 trilyon nüfusun yüzde 37'si 18 yaşın altındadır (Census of India, 2011).

Hindistan, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı İnsani Gelişmişlik Göstergesi Raporu'na göre 187 ülke arasında 136'ncı (UNDP, 2013), Dünya Ekonomik Forumu'nun Küresel Toplumsal Cinsiyet Uçurumu Raporu'na göre 136 ülke arasında 101'inci sırada yer almaktadır (WEF, 2013: 10). 2012 yılı Dünya Bankası verilerine göre, ülkede kişi başına düşen milli gelir 1.580 Amerikan Dolarıdır (World Bank, 2013).

Hindistan, UNESCO tarafından geliştirilen Herkes İçin Eğitim İlerleme Göstergesi 2012 Raporuna göre 120 ülke arasında 102'nci sırada yer almaktadır (UNESCO, 2012: 309). Rapora göre ülkede zorunlu eğitim 6-14 yaşları arasını kapsamaktadır. Ülkede genç okuryazarlığı (15-24 yaş) yüzde 81'dir (kadınlar yüzde 74, erkekler yüzde 88). Genç okumaz yazmaz nüfusun yüzde 67'sini kadınlar oluşturmaktadır. Ülkede yetişkin okuryazarlık (15 yaş ve üstü) oranı ise yüzde 63'tür (kadınlar yüzde 51, erkekler yüzde 75). Yetişkin okumaz yazmaz nüfusun ise yüzde 65'ini kadınlar oluşturmaktadır (UNESCO, 2013: 324-330).

Hindistan Ulusal Meclisi, Eyaletler Meclisi (*Rajya Sabha*) ve Halk Meclisi (*Lok Sabha*) olmak üzere iki kanattan oluşmaktadır. Eyaletler Meclisi'ndeki toplam 242 üyenin 28'i; Halk Meclisi'ndeki 552 üyenin 62'ı kadın milletvekillerinden oluşmaktadır (Indian Parliament, bt.). 79 kişilik kabinede ise 11 kadın bakan bulunmaktadır. Kadın ve çocukların haklarına ilişkin *Kadın ve Çocuk Gelişimi Bakanlığı* görev yapmaktadır (Cabinet Secretariat, bt).

2.4.1.2.2 Hukuksal Durum

Hindistan’da evlilik ilişkilerini düzenleyen 1955 tarihli *Hindu Evlenme Yasası* ile yasal evlenme yaşının kadınlar için 18, erkekler için 21 olacağı hüküm altına alınmıştır. Evlilik yaşına ilişkin bu olumlu düzenlemenin yanında ülkede çocuk evliliklerini önlemek için pozitif ve ilerici yasal adımlar da atılmıştır (The Hindu Marriage Act, 1955).

Hindistan’da evlilik için asgari yaş sınırlaması konusunda ilk düzenleme, 1929 yılında yürürlüğe giren *Çocuk Evliliğini Engelleme Kanunu* olmuştur. 1978 yılında bu Kanunda yapılan düzenleme ile en küçük evlenme yaşı kadınlar için 15’ten 18’e, erkekler için 18’den 21’e yükseltilmiştir. 2006 yılına çıkan yeni *Çocuk Evliliğinin Yasaklanması Kanunu* ile anılan yaşların altında gerçekleştirilen evlilikler yasaklanmıştır. Yasa çocuk evliliğini gerçekleştiren, izin veren ve teşvik eden kişiler için hapis ve para cezası öngörmektedir. Buna ek olarak, 2006 yılında yüksek mahkemenin kararıyla Kanunun uygulanabilirliğini artırmak için evliliklere kayıt zorunluluğu getirilmiştir. Yasanın bir başka özelliği de “Çocuk Evliliğini Önleme Memuru” adlı kamu görevlileri tanımlayarak çocuk evliliği ile mücadeleyi kurumsallaştırmasıdır (ICRW, 2013a: 8).

1961 tarihli *Drahomanın Yasaklanması Kanunu* da Hindistan’da çocuk evliliklerini önlemek amacıyla hazırlanan yasal değişikliklerden biri olarak kabul edilebilir. Kanunla, yasanın yürürlüğe girdiği tarihten itibaren drahoma alan, veren ya da bu suça ortak olan kişiler için 5 yıldan az olmamak üzere hapis cezası ve 15 bin rupiden ya da drahoma miktarından az olmamak üzere para cezasıyla cezalandırılacağı hüküm altına alınmıştır. Drahoma talep eden aile üyeleri için de 6 aydan iki yıla kadar hapis ve 10 bin rupi para cezası öngörülmüştür (Dowry Prohibiting Act, 1961).

Evliliklerin Zorunlu Kaydı Kanunu 2006 yılında yasalaşmıştır. Kanunla her Hindistan vatandaşının hangi dinden olursa olsun gerçekleştirdiği evliliği on gün içerisinde bildirme zorunluluğu getirmiştir. Bu zorunlu kayıt ülkede çocuk

evliliklerinin ve çok eşliliğin önlenmesinde çok kritik bir öneme sahiptir. Madya Pradeş, Uttar Pradeş, Haryana ve Bihar gibi çocuk evliliklerinin yüksek olduğu yerlerdeki eyalet yönetimleri, evliliklerin kayıt altına alınması için bir girişimde bulunmamıştır. Bu bağlamda merkezi hükûmet, evlilik kaydını tüm eyaletler için zorunlu hale getirmiş, eyaletlerin evlilik kaydına ilişkin mevzuatları tek çatı altında toplanarak daha kapsamlı bir hale gelmiştir (Public Advocacy Initiatives for Rights and Values in India [PAIRVI], 2009: 48).

2012 yılında yasalaşan *Çocukları Cinsel Saldırıdan Koruma Kanunu* ile 18 yaşın altında bir çocukla cinsel ilişkinin tecavüz olduğu hüküm altına alınmıştır. Bununla birlikte 2013 yılında kabul edilen *Hindistan Ceza Kanunu* ile evlilik içi tecavüzün ancak 15 yaşın altındaki bir kıza karşı gerçekleştirildiğinde cezalandırılabilceği hüküm altına alınmıştır (CFRR, 2013: 14).

1993 yılında CEDAW'ı ve Çocuk Hakları Sözleşmesini onaylayan Hindistan, Evliliğe Rıza Gösterilmesi, Asgari Evlenme Yaşı ve Evliliğin Tesciline Dair Sözleşme'nin tarafı değildir. Ülke, bölgesel bir belge olan Çocukların Korunması Sosyal Şartının Geliştirilmesi İçin Bölgesel Düzenlemeler Sözleşmesi'nin tarafıdır.

2.4.1.2.3 Hindistan'da Erken Yaşta Evliliklerin Yaygınlığı

Hindistan'da en son yapılan Ulusal Aile ve Sağlık Araştırmasına (NFHS) göre ülkede çocuk evliliği oranı yüzde 47.4'tür. Başka bir ifadeyle ülkede yaklaşık her iki kızdan biri 18 yaşından önce evlenmektedir. Bu oran kırsal bölgelerde yaşayan kadınlar arasında yüzde 52.5, kentlerde yüzde 28.2'dir (UNICEF, 2012b: 10-11).

Hindistan'ın kuzey eyaletlerinden Bihar, yüzde 68 ile ülkenin en yüksek çocuk evliliği oranına sahip eyaletidir. Bu eyaleti yüzde 65 ile Rajasthan, yüzde 59 ile Uttar Pradeş, yüzde 57 ile Madhya Pradeş izlemektedir. Himaçel Pradeş ise yüzde 9 ile çocuk evliliğinin en düşük olduğu eyalettir (UNICEF, 2012b: 11).

Hindistan, erkek çocuklarının da çocuk evliliği sorunundan yüksek oranlarda etkilendiği bir ülkedir. NFHS'ye göre 25-29 yaş grubunda yasal evlilik yaşından önce evlenen kadınların sayısı yüzde 52, erkeklerin sayısı yüzde 32'dir. Araştırmaya göre 45-49 yaş grubunda ise bu oran kadınlar için yüzde 64, erkekler için yüzde 41'dir (UNICEF, 2012b: 11).

Ülke genelinde 17.4 olan ortalama ilk evlenme yaşı kadınlarda 16.8, erkeklerde 22.6'dır. Dinsel gruplar arasında da en düşük ortalama ilk evlenme yaşı Hindu ve Müslüman gruplar arasında, en yüksek ortalama ilk evlenme yaşı ise sırasıyla Jain, Sih ve Hıristiyan gruplarında görülmektedir. (UNICEF, 2012b: 11).

Ülkede eğitim düzeyi ve evlilik yaşı arasında güçlü bir ilişki vardır. NFHS'ye göre 20-24 yaş grubundaki hiç eğitim almamış kadınların yüzde 77'si, en az orta okul düzeyinde eğitim alanların yüzde 24'ü 18 yaşından önce evlenmiştir. Hanehalkı geliri de ülkede kız çocuklarının evlilik yaşı konusunda belirleyicidir. 18 yaşından önce evlenen 20-24 yaş aralığındaki kadınların yüzde 75'i en yoksul yüzde 20'lik dilime dâhildir. Bu oran en zengin yüzde 20'ye dâhil olan kadınlar arasında yüzde 16'dır (UNFPA, 2009).

Araştırmaya göre 20-24 yaş arasındaki kadınlardan 15 yaşından önce doğum yapanların oranı yüzde 3, 18 yaşından önce doğum yapanların oranı yüzde 22'dir. Ergen doğurganlık hızı 90'dır. Görece düşük olan adölesan gebelik oranlarına rağmen, nüfus yoğunluğu dolayısıyla dünyada en yüksek adölesan anne sayısına sahip ülke Hindistan'dır. UNFPA'nın 2013 yılı raporuna göre ülkede 20-24 yaş aralığındaki kadınlardan 18 yaşından önce doğum yapan yaklaşık 12 milyon kadın bulunmaktadır. Ülkede 15-19 yaş arası evli kadınların doğum kontrol yöntemi kullanma oranı yüzde 13'tür (UNFPA, 2013a: 15).

Hindistan Kadın ve Çocuk Gelişimi Bakanlığı tarafından çocuk evliliklerine ilişkin olarak hazırlanan Rapora göre ülkede bu pratiğin sürmesi dini gelenekler, sosyal pratikler, ekonomik etmenler ve batıl inançlardan kaynaklanmaktadır. (Ministry of Women and Child Development [MWCD], 2008). Rapor, ülkede çocuk

evliliğin yoğun olarak görüldüğü kuzey bölgelerinde Akha Teej, Ganesh Chaturthi, Pipal Punyo, Phulera Duj gibi Hindu geleneğine göre kutsal kabul edilen günlerde çocukların toplu nikâhlarla evlendirildiğini ortaya koymaktadır. Ülkede *gauna* ya da *muklava* olarak bilinen beşik kertmesi benzeri geleneklerin sürdüğünden bahsedilen Rapora göre, ülkede çocuk evliliklerinin bir başka nedeni de kızın ailesinin erkeğin ailesine ödediği drahomadır. Hindistan geleneklerinde ailelerin kız çocuklarını ergenlikten önce evlendirmemeleri durumunda cehenneme gideceklerine yönelik inanışlar da mevcuttur (MWCD, 2008: 7-13).

2.4.1.2.4 Erken Yaşta Evlilikleri Önlemeye Yönelik Devlet Politikaları

Yüksek erken evlilik oranlarına ve sayısal olarak en fazla 18 yaşından önce evlenen kız çocuğuna sahip Hindistan’da, sorunla mücadele eden en önemli paydaşlardan biri olan hükûmet, çocuk evlilikleri ile mücadeleye yönelik önleyici ve cezalandırıcı adımlar atmaktadır. Dünyada erken evliliğin yüksek olduğu diğer ülkelerle karşılaştırıldığında en ciddi resmî girişimlerin yapılması dolayısıyla bu ülkede müdahale programları yerine devlet politikaları incelenecektir. Bu bağlamda çalışmanın bu bölümünde Çocuklar İçin Ulusal Eylem Planı, Çocuk Evliliklerin Yasaklanması Kanunu, Çocuk Evliliklerinin Yasaklanması Strateji Belgesi ve son olarak Çocuk Evliliğinin Önlenmesi Taslak Ulusal Eylem Planı’na yer verilecektir.

Çocuklar İçin Ulusal Eylem Planı-2005 (National Plan of Action for Children-2005): 2005 yılında Hindistan Parlamentosu’nda kabul edilen *Çocuklar İçin Ulusal Eylem Planı-2005*, 18 yaşın altındaki tüm bireylerin çocuk olduğunu kabul etmiş ve tüm çocukların haklarını sağlamayı taahhüt etmiştir (Department of Women and Child Development [DWCD], 2005: 1).

Eylem Planı, Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi’ni temel alarak çocuğun yaşama, gelişme, korunma ve katılım haklarını düzenleyen dört başlık üzerine inşa edilmiştir (DWCD, 2005: 2). Eylem Planı’nda tanınan 12 temel alandan biri de “çocuk evliliklerinin tamamen ortadan kaldırılması”na ilişkindir. Bunun

yanında doğum kaydında yüzde yüz hedefine ulaşılması, tüm çocukların kaliteli eğitime ulaşmasının sağlanması, çocukların her tür istismardan ve kötü muameleden korunması gibi alanlarda gerçekleştirilecek stratejilerin de sonuçları itibariyle çocuk evlilikleri sorununun çözümüne olumlu katkılar yapmasının mümkün olduğu düşünülmektedir (DWCD, 2005: 3).

Eylem Planında “Çocukları Yaşatma” ana başlığı altında düzenlenen “Anne Sağlığı” alt başlığının hedeflerinden biri de “Çocuk Evliliğini Önleme Yasasını güçlendirerek çocuk evliliklerini ve gebeliklerini önlemek ve aşama aşama ortadan kaldırmak” olarak belirlenmiştir (DWCD, 2005: 7).

Kız çocuklarının haklarının korunmasına ilişkin alınacak önlemlere özel bir bölüm ayrılan Eylem Planı’nda “çocuk evliliklerini önlemek” bir hedef olarak yeniden yer almıştır. Bunun yanında “kız çocuklarının parasız zorunlu eğitimden eşit olarak yararlanmasını sağlamak”, “kız çocuklarının özsaygısını olumsuz etkileyecek davranışlardan, sosyal dışlanmadan ve cinsiyetçi kalıp yargılardan korumak”, “kaynaklardan, hak ve fırsatlardan eşit şekilde yararlanmasını sağlamak”, “her türlü istismar, sömürü, her tür şiddetten korumak” gibi hedeflerin de çocuk evlilikleri ile ilişkilendirilmesi mümkündür (DWDC, 2005: 16).

Eylem Planında “Çocuk Gelişimi” üst başlığı altında düzenlenen “Ergenler” başlığı altında 2010 yılında erken evliliklerinin ortadan kaldırılacağı hedefi yer almıştır. Söz konusu hedef altında yer alan stratejiler arasında yasal evlilik yaşına ilişkin farkındalık oluşturmak ve yasa maddesine uyulmasını sağlamak yer almıştır. Eylem Stratejisi olarak da 1929 tarihli *Çocuk Evliliğini Önleme Yasası*’nın daha etkili olarak uygulanması için değiştirilmesi belirlenmiştir (DWDC, 2005: 18-20).

Eylem Planı’nda “Çocuk Koruma” başlığı altında yer alan “Çocuk Ticareti” alt başlığında çocuk evliliği, çocuk ticaretinin bir türü olarak sayılmış ve çocuk ticaretinin her türünün önlenmesi hedef olarak belirlenmiştir. Hedefin altında yer alan amaçlarda da çocuk ticaretinin bir türü olarak sayılan çocuk evliliklerinin suç kapsamına sokulması yer almıştır (DWDC, 2005: 36).

Çocuk Evliliğinin Yasaklanması Kanunu-2006 (The Prohibition of Child Marriage Act-2006): 1929 tarihli Çocuk Evliliğini Önleme Yasası'nın yetersizliklerini gidermek ve etkisini güçlendirmek üzere hazırlanan 21 maddelik *Çocuk Evliliğinin Yasaklanması Kanunu* 2007 yılında Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Kanun, Kaşmir ve Jammu eyaletleri dışında tüm ülkeyi ve tüm Hindistan vatandaşlarını kapsamaktadır (PCMA, 2006). Önceki Kanun'un adında yer alan "önleme" ifadesinin "yasaklama" olarak değiştirilmesi, biçimsel bir değişiklikten çok devlet aygıtının sorunla mücadelede kararlılığın arttığı izlenimini uyandırmaktadır.

Çocuk Evliliğinin Yasaklanması Kanunu, Hindu Medeni Kanunu'nda yer alan evlilik yaşını dikkate alarak bir çocuk tanımı geliştirmiş ve kadınlar için 18, erkekler için 21 yaşın altında olan bireylerin *çocuk*, taraflardan en az birinin anılan yaş sınırının altında olduğu evliliklerin de *çocuk evliliği* olduğu hüküm altına alınmıştır. Kanun hükümleri 3P ilkesi (**p**revention/önleme, **p**rotection/koruma, **p**resecution/kovuşturma) üzerine temellendirilmiştir (UNICEF, 2009a: 10):

a) *Önleme*: Kanun, belirli eylemlere ilişkin cezalar tanımlayarak ve çocuk evliliklerin önlenmesi ve yasaklanması konusunda sorumlu bazı yetkililer atayarak çocuk evliliklerini önlemeyi amaçlamaktadır. Kanunla getirilen en önemli yeniliklerden biri "Çocuk Evliliklerini Yasaklama Memurları"nın (ÇEYM) tüm eyaletlere atanacak olması, bu memurların eyaletlerde Kanun'un uygulanmasını sağlamak ve Kanun'a yönelik farkındalık yaratmakla sorumlu tutulmasıdır. Kanun ayrıca, Mahkemelere çocuk evliliklerini meydana gelmeden önlemek için ihtiyati tedbir kararı çıkarma yetkisi de tanımaktadır.

b) *Koruma*: Kanunla erken yaşta evlenen ve bu evlilikten doğan çocukların hakları tanınmış ve yasal güvence altına alınmıştır. Kanun öncelikle çocuğa gerçekleştirmiş olduğu evliliği iptal ettirme olanağı tanımaktadır ve sonrasında tıbbi, hukuki yardım, danışma ve rehabilitasyon desteği dâhil olmak üzere tüm destek ve yardımları sağlamaktadır. Kanunda anılan ÇEYM'lere tüm bu süreçte mağdur çocuğu koruma ve her türlü yardım yapma sorumluluğu vermektedir.

c) Kovuşturma: Kanunla bir çocukla evlenen 18 yaşından büyük erkeklerin, evliliği teşvik eden, destekleyen, nikâhını kıyanların, ebeveynlerin ve kurumların para ve/veya hapis cezası ile cezalandırılacağı hüküm altına alınmıştır. Ayrıca suçun kovuşturulması sürecindeki görevli mekanizmalar, ihbar mercilerinin ayrıntılı olarak düzenlendiği Kanun ile tüm vatandaşlara çocuk evliliklerini raporlama, ihbar etme ve bu evliliklerle ilgili şikâyetle bulunma yükümlülüğü getirilmiştir.

Çocuk Evliliklerinin Önlenmesine İlişkin Ulusal Strateji Belgesi-2013
(National Strategy Document on Prevention of Child Marriage-2013): Ülkede yaygın olan çocuk evlilikleri geleneğini ortadan kaldırmak için önemi bir girişim olan *Ulusal Strateji Belgesi*, Hindistan hükûmetinin sorunun çözümünde kararlılığını ortaya koyması bakımından önemlidir. Strateji Belgesi'nin tüm ülkede uygulanabilmesi için hazırlık sürecine merkezi ve bölgesel hükûmetlerin katılımı sağlanmıştır. Kadın ve Çocuk Gelişimi Bakanlığı tarafından, 12 eyalet, STK'lar, uluslararası kuruluşlar ve uzmanlardan oluşturulan Ulusal Danışma Kurulu'nda katılımcıların görüşleri alınmış, daha sonra küçük bir çalışma grubu tarafından belgeye son şekli verilmiştir (MWCD, 2013: 3).

Strateji Belgesi, çocuk evliliklerinin önlenmesinde, her düzeyde devlet organlarının, sivil toplum kuruluşlarının, medyanın ve ilgili tüm paydaşların bütüncül bir yaklaşımla ortak hareket etmesini amaçlamaktadır (MWCD, 2013: 4). *Hindu Evlenme Kanunu* ve *Çocuk Evliliğinin Yasaklanması Kanunu*'nda anılan biçimiyle çocuk tanımı yapan Belge, yapılacak iş ve işlemlerde çocuğun yüksek yararının gözetilmesi ve çocuğa yönelik her türlü ayrımcılıkla mücadele edilmesi gerektiğini belirtmiş, çocuğun yaşam, gelişme, korunma ve katılım hakkını temel ilkeler olarak benimsemiştir.

Genel hedefi önümüzdeki on yıl içerisinde çocuk evlilik oranındaki düşüşü hızlandırmak olarak belirlenen Strateji Belgesi'nde, bu hedefe ulaşmak için iki temel amacın izleneceği söylenmiştir: çocuk evliliğine yol açan sosyal normların dönüştürülmesini teşvik etmek ve başta *Çocuk Evliliğinin Yasaklanması Kanunu* olmak üzere güçlü bir koruma mekanizması oluşturmak ve güçlendirmek.

Strateji Belgesi merkez, eyalet ve bölge hükûmetleri yanında sivil toplum kuruluşları ve diğer paydaşlar için de çocuk evliliklerini önlemek için eylem stratejileri belirlemiştir. Ulusal Strateji Belgesi'nde belirlenen eylem alanları aşağıda sıralanmıştır:

1) *Yasaları Güçlendirmek*: Başta *Çocuk Evliliğinin Yasaklanması Kanunu* olmak üzere, *Drahomanın Yasaklanması Kanunu* ve *Çocuk Adaleti Kanunu*'na yönelik farkındalık çalışmaları yürütülmesi, anılan yasaların daha fazla Eyalet hükûmeti tarafından kabulünün sağlanması, Kanunda öngörülen ÇEYM'lerin bir an önce atamasının ve eğitimlerinin gerçekleştirilmesi, Çocuk Yardım Hatlarının güçlendirilmesi ve yaygınlaştırılması stratejik yöntemler olarak sıralanmıştır.

2) *Kaliteli Eğitime ve Diğer Fırsatlara Ulaşım*: Evlenmiş kız çocuklarına ayrımcılık yapılmadan eğitim yaşamlarını sürdürmelerine ilişkin tedbirlerin alınması, kız çocuklarına yönelik burs programlarının geliştirilmesi, kız çocuklarının okula güvenli gidebileceği ulaşım araçlarının sağlanması, çocuk evliliği, cinsiyet eşitliği ve haklar konularının ilkökul müfredatına eklenmesi stratejik yöntemler olarak sıralanmıştır.

3) *Sosyal Normların ve Zihniyetin Dönüşümü*: Amaca ulaşmak için medya kampanyaları, sokak tiyatroları, radyo programları düzenlenmesi, çocuk evliliğine ilişkin yerelde savunuculuk faaliyetleri yapılması ve sorunun sürekli gündemde tutulması, erkek çocukların ve erkeklerin katılımı ve desteğine yönelik faaliyetler gerçekleştirilmesi, çocuk evliliği vakası olmayan ve olmayacağını taahhüt eden köylerin ödüllendirilmesi stratejik yöntemler olarak sıralanmıştır.

4) *Ergenleri güçlendirmek*: Kız ve erkek çocukların iletişim kurabileceği ve sosyalleşebilecekleri alanlar yaratılması, gençlerin çocuk evliliği ile mücadele edecek ve akranlarına destek verecek aktivistler olarak yetiştirilmesi, erken evlendirilme riski altında bulunan genç kız çocuklarına mesleki beceriler kazandırılması stratejik yöntemler olarak sıralanmıştır.

5) *Bilgi ve Veri*: Mevcut verilerin tespit edilmesi ve derlenmesi, çocuk evliliği pratiğinin neden ve sonuçlarını anlayabilmek için araştırmalar yürütülmesi, benzer topluluklarda kullanabilmek için olumlu değişimlerin nedenini ortaya koymak üzere araştırmalar ve politika değerlendirmeleri yapılması stratejik yöntemler olarak sıralanmıştır.

6) *İzlenebilir Göstergeler Geliştirme*: Müdahale politikalarının etkilerini ölçebilmek için göstergeler geliştirilmesi, uygulama süreçlerine ilişkin dönemsel geri bildirimler alınması, politika ve programların yıllık değerlendirmelerinin yapılması, bilgi yönetim sistemlerinin geliştirilmesi stratejik yöntemler olarak sıralanmıştır.

Çocuk Evliliklerinin Önlenmesi İçin Ulusal Eylem Planı (*National Plan of Action to Prevent Child Marriages*): Hindistan, *Çocuk Evliliklerinin Önlenmesine İlişkin Ulusal Strateji Belgesi*'nde oluşturulacağını duyurduğu Eylem Planı ile devlet olarak çocuk evlilikleri sorunuyla mücadelede kararlılığını bir adım öteye taşıyarak ulusal bir eylem planı oluşturmuştur.

Mart 2014 itibariyle henüz taslak aşamada olan Eylem Planı Ulusal Strateji Belgesi'nde ortaya konan eylem alanlarından yola çıkarak hedef, amaç strateji ve göstergeler belirlenmiş, her bir paydaşın sorunun çözümündeki rolleri tanımlanmıştır. Devlet örgütünün sorunun çözümündeki rolü ise merkez, eyalet ve bölge yönetimleri ayrıştırılarak düzenlenmiştir (MWCD, 2013a). Ulusal Eylem Planında Çocuk Evliliği ile mücadele etmek için belirlenen hedefler aşağıda sıralanmıştır:

- Çocuk Evliliğinin Yasaklanması Kanunu ve ilgili mevzuatın etkin uygulanmasının teşvik edilmesi.
- Kaliteli eğitim ve diğer mesleki öğrenim fırsatlarına erişimin artırılması.
- Çocuk evliliklerini destekleyen mevcut sosyal normlar ve tutumların dönüştürülmesinin teşvik edilmesi.
- Genç kız ve erkekler için çocuk evliliğine alternatifler oluşturulması.

- Programlama ve müdahale çalışmalarına temel oluşturmak üzere çocuk evlilikler hakkında her türlü veri, eğilim, tutum ve davranışlara ilişkin bilgi birikiminin geliştirilmesi.
- Her düzeyde izleme ve değerlendirme mekanizmalarının kurulması.
- Devlet kurumları ve STK'lar arasındaki işbirliğinin sağlanması.

Görüldüğü üzere Ulusal Strateji Belgesi ile yaklaşık olarak aynı hedeflere ulaşmayı amaçlayan Eylem Planı bütüncül bir yaklaşımla, ilgili Bakanlıklar, bölge yönetimleri, sivil toplum kuruluşları ve özel girişimler sürece dâhil edilmiş; hedef, amaç ve stratejilere ulaşıldığını belirleyecek ayrıntılı göstergeler belirlenmiştir. Henüz taslak aşamada olan Eylem Planı uygulanmaya geçildiğinde Kadın ve Çocuk Gelişimi Bakanlığı tarafından izleme ve değerlendirme toplantıları gerçekleştirilecek, Eylem Planının işlerliğinin değerlendirilmesi mümkün olacaktır.

2.4.2 Batı ve Orta Afrika

Afrika kıtasının batı ve orta kısımlarının büyük bir bölümünü ifade etmek için kullanılan coğrafi bir bölge olan Batı ve Orta Afrika, UNFPA verilerine göre yüzde 41 ile dünyada çocuk evliliklerinin en sık görüldüğü ikinci bölgedir (UNFPA 2012: 26). 24 ülkeden oluşan Batı ve Orta Afrika'da yer alan ülkelerden bazıları Benin, Çad, Orta Afrika Cumhuriyeti, Kongo, Nijer, Nijerya, Senegal ve Togo olarak sıralanabilir (UNICEF, 2012: 52).

Batı ve Orta Afrika ülkeleri arasında çocuk evliliği oranları çeşitlilik göstermektedir. Örneğin bölge ülkelerinden Nijer, yüzde 76 ortalama ile hem dünyanın hem de bölgenin çocuk evlilik oranı en yüksek ülkesidir. Bölgede yer alan ülkelerden Orta Afrika Cumhuriyeti ve Çad yüzde 68 ortalama ile ikinci ve üçüncü, Gine yüzde 65 ile dünyada çocuk evlilik oranının en yüksek olduğu dördüncü ülkedir. Bununla birlikte, bölge ülkelerinden Namibya'da bu oran yüzde 9, Cape Verde'de yüzde 18'dir (UNICEF'ten aktaran GNB, 2013a).

Batı ve Orta Afrika’da çocuk evliliği oranlarına bağlı olarak adölesan doğum oranlarının da dünyada en yüksek olduğu bölgedir. 20-24 yaş arası kadınlardan 18 yaşından önce doğum yapan oranı yüzde 28; 15 yaşından önce doğum yapanların oranı ise yüzde 6’dır (UNFPA, 2013a: 14).

Benin, Kongo, Ekvator Ginesi, Gambiya, Gana, Gine, Nijerya, Sierra Leone, Togo gibi aralarında yüksek çocuk evlilik oranlarının da görüldüğü Batı ve Orta Afrika ülkelerinin önemli bir kısmında yasal evlilik yaşı 18’dir. Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Gabon, Kamerun, Nijer, Mali gibi bazı ülkelerde uygulanan yasal evlenme yaşı kadınlar için 15 erkekler için 18 olarak farklılaşmaktadır (African Child Policy Forum (ACPF), 2013).

Batı Afrika’da 16 ülkede erken evlilik eğilimlerine ilişkin gerçekleştirilen bir tarama çalışması, bölgede çocuk evliliklerinin en önemli sebebinin yoksulluk olduğunu ortaya koymaktadır. Çalışmada yer alan verilere göre herhangi bir ekonomik geliri olmayan yoksul ebeveynler, çocuklarını ekonomik yük olarak görmekte, okul ücretlerini yüksek bulmakta ve kız çocuklarını başlık parası karşılığı evlendirerek gelir elde etmeyi düşünmektedirler. Kültürel yapı ve gelenekler, siyasi çatışmalar, ani iklim değişikliklerinin neden olduğu yoksulluk erken evliliği artıran risk faktörleri olarak sıralanmakta, kız çocuklarını ailenin namusu olarak görme eğilimi ve evlilik dışı gebeliklerden koruma isteği, 9-10 yaşlara kadar inen evliliklere neden olmaktadır. Çalışma, bölgede erken evliliklerinin varlığının bir sorun olarak görülmemesinin de mücadele edilmesi gereken en önemli problemlerden biri olduğunu da dile getirmektedir (Walker, 2013a: 8-20).

Çalışma kapsamında dünyanın ve bölgenin en yüksek çocuk evliliği oranına sahip ülkesi olan Nijer’de çocuk evliliğinin dinamikleri ve çocuk evliliğini önlemeye yönelik müdahale programı örneği incelenecektir.

2.4.2.1 Nijer

2.4.2.1.1 Temel Göstergeler

Afrika kıtasının batısında yer alan Nijer'in sahip olduğu 17.8 milyonluk nüfusun (UNFPA, 2013: 107) yüzde 56'sı 18 yaş altı gençlerden oluşmaktadır (UNICEF, 2012: 62). 10-17 yaş arası kadın nüfus, toplam nüfusun yüzde 20'sine karşılık gelmektedir (UNFPA, 2013a: 44).

Dünyanın en yoksul ülkelerinden olan Nijer, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı İnsani Gelişmişlik Göstergesi Raporuna göre 187 ülke arasında 186'ncı sırada yer almaktadır (Demokratik Kongo Cumhuriyeti ile birlikte sonuncu) (UNDP, 2013: 189). Dünya Ekonomik Forumu'nun Küresel Toplumsal Cinsiyet Uçurumu Raporu'nda ülkeye ait değerlendirme bulunmamaktadır (WEF, 2013). 2012 yılı Dünya Bankası verilerine göre ülkede kişi başına düşen milli gelir 390 Amerikan Doları'dır (Walker, 2013a: 33).

Nijer, UNESCO'nun Herkes İçin Eğitim İlerleme Göstergesi Raporunda, 120 ülke arasında sonuncu sırada yer almaktadır (UNESCO, 2012: 309). Ülkede zorunlu eğitim 7-15 yaşları arasını kapsamakla birlikte çocuklar eğitim olanaklarından yeteri kadar yararlanamamaktadır. İlkokula devam etme oranı kız öğrencilerde yüzde 31, erkek öğrencilerde yüzde 43'tür (UNICEF, 2013b). Ülkede genç okuryazarlığı oranı yüzde 37'dir (erkeklerde yüzde 52, kadınlarda yüzde 23). Genç okumaz yazmaz nüfusun yüzde 64'ünü kadınlar oluşturmaktadır. Ülkede yetişkin okuryazarlığı ise yüzde 23'tür (kadınlar yüzde 15, erkekler yüzde 43). Yetişkin okumaz yazmaz nüfusun yüzde 61'ini kadınlar oluşturmaktadır (UNESCO, 2013: 325-326).

Nijer Parlamentosunda yer alan 113 milletvekilinin 15'i kadındır (%13.3), 24 bakandan oluşan kabinede 5 kadın bakan yer almaktadır. Ülkede kadın ve çocuk haklarının korunmasına ilişkin olarak *Kadının Yükselmesi, Çocuğun Korunması ve Nüfus Bakanlığı* görev yapmaktadır (Assemblée Nationale du Niger, bt.).

2.4.2.1.2 Hukuksal Durum

Nijer Anayasası'nda cinsiyet ayrımı yapılmaksızın herkesin kanun önünde eşit sayılacağı belirtilmiş ayrıca kadın ve kız çocuklarına yönelik her türlü ayrımcılığın ortadan kaldırılması ile kamusal ve özel alanda kadınlara ve çocuklara yönelik şiddetle mücadele için ek tedbirler alınması devlet güvencesine alınmıştır (Constitution of the IV Republic of Niger, 2010).

Nijer Ceza Kanunu'na göre tecavüz suç olarak tanımlanmış suçun on üç yaşın altındaki bir çocuğa karşı işlenmesi halinde, failin on beş yıldan otuz yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılacağı hüküm altına alınmıştır (Code Pénal, 2004).

Nijer Medeni Kanunu'nun 144 üncü maddesi ile erkeklerin 18, kadınların 15 yaşından önce evlenemeyeceği, 145'inci madde ile çok önemli bir nedenle savcılık kanalı ile yaş muafiyeti getirilebileceği hüküm altına alınmıştır. Evlilik sözleşmesi için gerekli nitelikler ve koşullardan birinin de rıza olduğu belirtilen Kanunda belli koşullar altında ebeveyn izniyle de evlilik mümkün kılınmıştır (Code Civil, 2005).

Ülkede *Medeni Kanun*, örfi hukuka öncelik tanıyan kanunlar ve örfi hukukun kendisi nedeniyle uygulanmamaktadır. Bir evlenme yaşı öngörmeyen örfi hukuk ve dini hukukta çok eşlilik de yasaldir. Çokeşliliğin hem kırsal alanda hem kentlerde yaygın olduğu ülkede 2008 verilerine göre kadınların yüzde 38'i, erkeklerin yüzde 24'ü çokeşli evlilik birliklerini sürdürmektedir (Melchiorre and Atkins, 2011: 108).

1964 yılında Evliliğe Rıza Gösterilmesi, Asgari Evlenme Yaşı ve Evliliğin Tesciline Dair Sözleşme'yi, 1990 yılında Çocuk Hakları Sözleşmesi'ni çekincesiz imzalayan Nijer, CEDAW'ın 2, 5, 15, 16 ve 29'uncu maddelerin bazı fıkralarına çekince koymuştur. Nijer'in çocuk evliliğini yasaklanmasına ilişkin Taraf Devletlere yükümlülükler getiren 16'ncı maddesinin ikinci fıkrasına çekince koymaması önemlidir. Nijer ayrıca, Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartı ile Çocuk Hakları ve Refahı Afrika Şartı'nın da tarafidir.

2.4.2.1.3 Nijer’de Erken Yaşta Evliliklerin Yaygınlığı

Her dört kızdan üçünün 18 yaşından önce evlendiği Nijer, dünyanın en yüksek çocuk evliliği oranına sahip ülkesidir (UNFPA, 2012: 62). Nijer 2012 Nüfus ve Sağlık Araştırması verilerine göre 20-24 yaş aralığındaki kadınların yüzde 76.3’ü 18, yüzde 28’i 15 yaşından önce evlenmiştir. Aynı yaş grubundaki erkeklerde 18 yaşından önce evlenme oranı yüzde 5.7’dir. Araştırmanın yapıldığı dönemde 15-19 yaş aralığındaki kız çocuklarının yüzde 63’ü evlidir. (Institut National de la Statistique [INS], 2013: 85). Araştırma sonuçlarına göre 25-49 yaş aralığındaki kadın nüfusun ortalama ilk evlenme yaşı 15.7’dir. Bu oranın aynı yaş grubundaki erkekler için 24.2 olduğu görülmektedir (INS, 2013: 85).

Erken yaşta evlilik oranlarının bölgesel farklılıklar gösterdiği Nijer’de, güney bölgelerinde oran ülke ortalamasının üstündedir. Örneğin Diffa’da yüzde 89, Zinder’de 88, Tahoua’da yüzde 83, Dosso’da 74, Tlalberi’de 69 olan çocuk evliliği oranı Agadez’de yüzde 48, başkent Niamey’de yüzde 28’dir (UNFPA, 2012: 62).

Ülkede erken evliliklerin görülme oranı kent ve kırdaki farklılık göstermektedir. Kentlerde yüzde 42 olan çocuk evliliklerinin görülme oranı, kırsal alanda yüzde 84’e yükselmektedir. Hiç eğitim almamış kız çocuklarının yüzde 86’sı, orta ve üstü eğitim almış kız çocuklarının yüzde 17’si on sekiz yaşından önce evlenmiştir. Ülkede çocuk evliliği ile hanehalkının refah seviyesi arasındaki ilişkiye bakıldığında, en yoksul yüzde 20’lik dilimden kız çocuklarının yüzde 81’i, en zengin yüzde 20’lik dilimden kız çocuklarının yüzde 48’inin çocuk yaşta evlilik yaptığı görülmektedir (UNFPA, 2012: 62). Dolayısıyla, Nijer’de çocuk yaşta evliliklere daha çok kırsal alanda yaşayan eğitimsiz ve yoksul kız çocuklarının maruz kaldıklarını söylemek mümkündür.

Çocuk evliliğinin en önemli etkileri adolesan sağlığı üzerindeki sonuçlarıdır. Doğum kontrol yöntemlerine ulaşmaktan yoksun olan kız çocukları, istenmeyen ve sık gebelikler yaşamakta, doğuma ve gebeliğe bağlı sağlık sorunları ile karşı karşıya kalmaktadır. Nijer 2012 Nüfus ve Sağlık Araştırması’na göre 20-24 yaş aralığındaki

kadınlardan yüzde 48'i 18, yüzde 10'u 15 yaşından önce doğum yapmıştır (INS, 2013: 85). 15-19 yaş aralığındaki kadınlar arasında ergen doğurganlık hızı 206'dır. Bu oran kentlerde binde 112, kırsal alanda binde 231'dir (INS, 2013: 51). Kadın başına 7.6 çocuk düştüğü ülkede (INS, 2013: 49), 15-19 yaş aralığındaki evli kadınların herhangi bir doğum kontrol yöntemini kullanma oranı yüzde 4.4, modern yöntemlerle korunma oranı yüzde 3.7'dir (INS, 2013: 68).

2009 yılında yayımlanan bir rapor, Nijer'de çocuk evliliğinin insan ticareti boyutunu ortaya koymaktadır. Rapor merkezden uzak ve az gelişmiş bir bölge olan Agadez'de yaşayan Berberi ailelerin, kız çocuklarını komşu ülke Nijerya'daki zengin erkeklere para karşılığı sattıklarını ortaya koymaktadır. Söz konusu Rapora göre, Adagez'de kız çocukları 5 yaşında nişanlanmaktadır; 12 yaşındaki kız çocuklarının büyük çoğunluğu ise evlidir (IRIN'den aktaran Walker, 2013a: 31).

2.4.2.1.4 Program Örneği: *Early Marriage of Girls Project in Niger*

Nijer, dünyada en yüksek çocuk evliliği oranının görüldüğü ülke olmasına rağmen, ülkede sorunla mücadele etmek için gerçekleştirilen çok az çalışma, fonlanmış çok az proje vardır (Population Council, 2008). Nijer'de UNFPA tarafından yürütülen, evli erkeklere yönelik cinsel sağlık ve üreme sağlığı eğitimi olan *Ecole des Maris* (Kocaların Okulu) programına erken evlilikler konusu dâhil edilmiştir (UNFPA, 2011). Plan International Niger, ülkenin en güçlü dört dini liderlerinden biriyle çalışmalar gerçekleştirerek, çocuk evlilikleriyle mücadelede desteğini sağlamıştır (Plan International Niger, 2013).

Uçan Süpürge Kadın İletişim ve Araştırma Derneği'nin Mart 2013'te Nijer'e gerçekleştirdiği saha ziyareti raporu da ülkede çocuk evliliklerini önlemeye yönelik çalışmaların azlığını ortaya koymaktadır. Saha raporu, ülkedeki sivil toplum kuruluşlarının yetkililerinin, kimi dini liderlerin de kız evlenmeleri nedeniyle bir dönem bu soruna dokunamadıklarını daha sonra dini liderlerle mücadele etmek

yerine mücadelelerine dini liderleri katma yoluna gittiğini ifade ettiklerini aktarmaktadır (Uçan Süpürge, 2013).

Nijer’de çocuk evliliği ile mücadele konusunda ulaşılan sınırlı kaynaklar, ülkede din adamlarının toplum üzerindeki etkisinden yola çıkarak dini liderleri sorunun çözümüne dâhil etme stratejisinin sıklıkla kullanıldığını göstermektedir. Bu çalışma kapsamında da ülkede erken evlilikleri önlemek üzere uygulanan kapsamlı ve planlı bir süreç dâhilinde uygulanan *Nijer’de Kız Çocuklarının Erken Evliliği Projesi* (Early Marriage of Girls Project in Niger) incelenecektir.

Nijer’de Kız Çocuklarının Erken Evliliği Projesi, UNICEF ve Avustralya Hükûmeti tarafından desteklenmiş, Proje kapsamında toplumsal seferberlik oluşturarak ve geleneksel liderlerle ilişki kurarak kız çocuklarının ortalama evlilik yaşını yükseltmeye ve okullaşma oranlarını artırmaya çalışılmıştır (Walker, 2013a: 44).

1999 yılında başlayan Proje kapsamında anılan amaçlara ulaşmak için geleneksel ve dini liderlerle çalışarak düzenlenen geniş katılımlı toplantılarda çocuk evlilikleri ve yıkıcı sonuçları tartışmaya açılmıştır (Lendon 2001: 78).

Proje kapsamında medya mesajlarından kampanya sürecini desteklemek amacıyla yararlanılmıştır. Ulusal radyoda, oyunlar, şarkılar, tartışmalar, konuşmalar yayımlanmış ve bu yayınlar daha sonra kullanılmak üzere arşivlenmiştir. Proje kapsamında ayrıca biri devlet görevlileri ve karar alma mekanizmalarını, diğeri toplumsal düzlemde soruna ilişkin tartışmaları teşvik etmek için iki film üretilmiştir (Australian Agency for International Development [AusAID], 2001: 15).

Projenin hedef kitlesini oluşturan geleneksel ve dini liderlerle çalışmalar Nisan 2000’de başlamıştır. Ülkedeki önde gelen toplumsal liderler, Proje uygulayıcıları tarafından evlilik yaşını geciktirmenin yararları konusunda ikna edilmiş, 220 geleneksel lider ile UNICEF arasında imzalanan *mutabakat zaptı* ile

geleneksel ve dini liderler, çocuk evliliği pratiğini azaltmak için tüm iletişim yollarını ve nüfuzlarını kullanmayı kabul etmişlerdir (Curriculum Support, 2001).

Çocuk evliliği oranlarının en yüksek olduğu köylerde toplam 300 köy halkının bir araya geldiği 20 toplumsal seferberlik toplantısı gerçekleştirilmiştir. Bu oturumlarda öğrenciler oyun, şarkılar gibi performans gösterileri sunmuş, 70 dini lideri temsil eden bölgenin baş dini lideri konuşma yapmış, sivil toplum kuruluşu liderleri ve Toplumsal Kalkınma Bakanı da bu toplantılara katılım sağlamıştır. Bu toplantılar ulusal radyoda yayımlanmış ve filme alınmıştır. Toplantılarda ayrıca aileler ve gençler erken yaşta evliliklerin olumsuz etkilerine karşı bilgilendirmiştir. Böylelikle gençler çocuk evliliği pratiğinin etkileri konusunda farkındalık kazanmış ve zorla evlendirilmeyi reddetme konusunda güçlenmişlerdir (Lendon, 2001: 79).

Geleneksel liderlerin erken evliliği önleme ve kız çocuklarının eğitimi yönünde cesaretlendirmelerine ilişkin üretilen iki video, kampanyanın henüz ulaşmadığı köylerde de izletilmiştir. Proje kapsamında ayrıca pratiklerin ve hukukun değişmesi için hükümet düzleminde savunuculuk faaliyetleri de yürütülmüştür. Adalet Bakanı tarafından çocuk evlilikleri sorununun ve çözüm önerilerinin Başbakan'a iletilmesi için bakanlıklar arası bir komite kurulmasına yönelik çalışmalar gerçekleştirmiştir. Söz konusu komite, çocukların erken yaşta evliliği konusunda uluslararası kabul görmüş insan hakları standartlarına uygun yasal reformlar geliştirmek üzere çalışmalar gerçekleştirmekle görevlendirilmiştir (Lendon, 2001: 77-78).

2.4.3 Doğu ve Güney Afrika

Doğu ve Güney Afrika, Hint Okyanusu Adaları, Afrika boynuzu ülkeleri ile bazı Güney Afrika ülkelerinden oluşan coğrafi bir bölgedir. Angola, Burundi, Etiyopya, Madagaskar, Somali, Güney Sudan, Uganda, Zambiya, Zimbabve bölgede yer alan ülkelerden bazılarıdır (UNICEF, 2012: 52).

Doğu ve Güney Afrika, yüzde 36 oranı ile dünyada çocuk evliliklerinin yaygın olduğu bölgeler arasında üçüncü sırada yer almaktadır (UNFPA, 2012: 27). Bölge ülkeleri arasında 18 yaş altı evlilik oranları yüzde 6'dan yüzde 52'ye kadar uzanan bir çeşitlilik göstermektedir. En yüksek çocuk evlilik oranına sahip ülke 2011'de bağımsızlığını kazanan Güney Sudan (yüzde 52)'dir. Bu ülkeyi Malavi (yüzde 50) ve Mozambik'i (yüzde 48) izlemektedir. En düşük çocuk evliliği oranına sahip ülkeler ise Güney Afrika Cumhuriyeti ve Lesotho (yüzde 6), Svaziland (yüzde 7) Ruanda (yüzde 8) olarak sıralanmaktadır (UNICEF, 2013: 132-135).

Doğu ve Güney Afrika adölesan doğurganlık oranlarında da dünyada ikinci sıradadır. 20-24 yaş arasındaki kadınların yüzde 25'i 18 yaşından önce, yüzde 4'ü 15 yaşından önce gebelik yaşamıştır (UNFPA, 2013a: 14).

Bölge ülkelerinin çok büyük bir kısmında uygulanan yasal evlilik yaşı uluslararası ölçütlere uygundur. Bölgenin çocuk evliliği oranlarının düşük olduğu ülkelerinden Brundi, Leseto ve Ruanda'da yasal evlilik yaşı 21'dir. Tanzania, Zambiya ve Zimbabve'de yasal evlilik yaşı kadınlar için 18 yaşından küçüktür. Altı ülkede ailenin rızası ile daha küçük yaşlarda evliliğe olanak tanınsa da, 16 ülkede yasal evlilik yaşı 18 olarak uygulanmaktadır (ACPF, 2013).

Çalışma kapsamında bölgenin en yüksek çocuk evliliği oranına sahip olmasa da birçok müdahale programının uygulanması ve çocuk evlilik oranlarının hızla düşmesi dolayısıyla Etiyopya ayrıntılı olarak incelenecektir.

2.4.3.1 Etiyopya

2.4.3.1.1 Temel Göstergeler

Afrika kıtasının doğusunda yer alan Etiyopya'nın 86 milyon nüfusun (Central Statistical Authority [CSA], 2012: 36) 40 milyonunu 18 yaş altı gençler oluşturmaktadır

(UNICEF, 2012: 44). Etiyopya, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı İnsani Gelişmişlik Göstergesi Raporuna göre 187 ülke arasında 173 üncü (UNDP, 2013: 143), Dünya Ekonomik Forumu'nun Küresel Toplumsal Cinsiyet Uçurumu Raporu'na göre 136 ülke arasında 118'inci sırada yer almaktadır (WEF, 2013: 10). 2012 yılı Dünya Bankası verilerine göre, ülkede kişi başına düşen milli gelir 380 Amerikan Dolarıdır (World Bank, 2013).

Etiyopya UNESCO tarafından oluşturulan Herkes İçin Eğitim Gelişmişlik Endeksine göre 120 ülke arasında 116'ncı sıradadır (UNESCO, 2012: 309). Ülkede 7-12 yaşları arasını kapsayan zorunlu eğitim 6 yıldır. Etiyopya'da yetişkin okuryazarlık oranı yüzde 39'dur (kadınlarda yüzde 29, erkeklerde yüzde 49). Yetişkin okumaz yazmaz nüfusun yüzde 59'unu kadınlar oluşturmaktadır. Ülkede genç okuryazarlık oranı ise yüzde 55'tir (kadınlarda yüzde 47, erkeklerde yüzde 63). Genç okumaz yazmaz nüfusun yüzde 59'unu kadınlar oluşturmaktadır (UNESCO, 2013: 326-329).

Etiyopya ulusal meclisi biri Halk Meclisi (*Yehizbtewekayoch Mekir Bet*), diğeri Eyalet Meclisi (*Yefedereshn Mekir Bet*) olmak üzere iki kanattan oluşmaktadır. Halk Meclisi'nde 152 kadın milletvekili (yüzde 27.8), Eyalet Meclisi'nde 22 kadın milletvekili bulunmaktadır (yüzde 16.3) (hofethiopia.gov.et). 25 kişilik kabinede 3 kadın bakan bulunmaktadır. Etiyopya'da kadın ve çocukların insan haklarına ilişkin olarak *Kadın, Gençlik ve Çocuk İşleri Bakanlığı* görev yapmaktadır (ethiopia.gov.et).

2.4.3.1.2 Hukuksal Durum

1995 yılında kabul edilen *Etiyopya Anayasası*'nın birçok bölümünde kadın-erkek eşitliği vurgulanmış, kadın haklarına özel bir bölüm ayrılmıştır. Anayasa ile kadınlara evliliğe girişte, evlilik sürecinde ve boşanmada erkeklerle eşit haklar tanınacağı, evliliğin ancak tarafların tam ve özgür iradesi ile gerçekleşeceği hüküm altına alınmıştır. Bunun yanında kadının eşitsiz konumunu ortadan kaldırmak için geçici özel önlemlere başvurulacağı anayasal güvence altına alınmıştır. Çocuk

haklarına da yer verilen Anayasa'da çocuğun eğitim, sağlık haklarına ve refahına zarar verebilecek her türlü pratiğe karşı korunma hakkı tanınmıştır (Constitution of the Federal Democratic Republic of Ethiopia, 1995).

Etiyopya Aile Kanunu ile evliliğin yalnızca tarafların tam ve özgür iradesi ile gerçekleşebileceği ve 18 yaşın altındaki hiçbir kadın ya da erkeğin evlenemeyeceği hüküm altına alınmıştır. Kanuna göre zorla evlilik iptale tabidir. Yasa dini evliliği ve geleneksel evliliği de tanımaktadır. Aile Kanunu'na göre erkek evin reisi değildir ve eşler evlilikte eşit haklara sahiptir (Revized Family Code, 2000).

Evlilik akdinin gerçekleşmesinde tarafların tam ve özgür iradesini arayan *Etiyopya Medeni Kanunu*'nda resmî evliliklerin yanında dini ve geleneksel evlilikler de yasal olarak tanınmaktadır. Yasa çok eşliliği, akraba evliliğini yasaklamıştır. Medeni Kanun ile 18 yaşın altındaki tüm bireyleri çocuk olarak tanımış ve bu yaşın altındaki kadın ve erkeğin evlilik akdi gerçekleştiremeyeceği hüküm altına alınmıştır. Yasaya göre, çok önemli bir sebebin varlığı halinde mahkeme yasal sınırdan en fazla iki yaş kadar küçüklerin evlenmesine izin verebilmektedir (Civil Code, 1962).

Etiyopya Ceza Kanunu ile 18 yaşından küçük bir bireyle evlenenlerin, çocuk 13 yaşından büyükse üç yıldan az olmamak, 13 yaşından küçükse yedi yıldan az olmamak üzere ağırlaştırılmış hapis cezası ile cezalandırılacağı hüküm altına alınmıştır. Erken evlilik de dâhil olmak üzere yasa dışı nikâh kıyanlar hakkında da üç yıldan az olmamak üzere hapis ve para cezası öngörülmüştür (Criminal Code, 2004).

CEDAW'ı 1981 yılında, Çocuk Hakları Sözleşmesini 1991 onaylayan Etiyopya, Evliliğe Rıza Gösterilmesi, Asgari Evlenme Yaşı ve Evliliğin Tesciline Dair Sözleşmeye ise taraf değildir. Etiyopya, bölgesel insan hakları belgelerinden Afrika Çocuk Hakları ve Refahı Şartı'nın ise tarafıdır.

2.4.3.1.3 Etiyopya’da Erken Yaşta Evliliklerin Yaygınlığı

Etiyopya’da çocuk evliliğinin yaygınlığı, bölge ortalamasının (yüzde 36) ve gelişmekte olan ülkelerin toplam ortalamasının (yüzde 34) üstündedir. 2011 Etiyopya Nüfus ve Sağlık Araştırması’na göre 20-24 yaş arası kadınların 18 yaşından önce evlenme oranı yüzde 41, 15 yaşından önce evlenme oranı yüzde 16’dır. Aynı yaş grubundaki erkeklerde ise 15 yaşından önce evlenme oranı yüzde 0.7, 18 yaşından önce evlenme oranı yüzde 7.3’tür. Araştırmanın yapıldığı dönemde 15-19 yaş aralığındaki kadınların yüzde 23’ü, erkeklerin yüzde 2.4’ü evlidir. 25-49 yaş arasındaki kadınlarda ortalama ilk evlenme yaşı 16.5, aynı yaş grubundaki erkeklerde yüzde 23.2’dir (CSA, 2012a: 63).

Etiyopya’da çocuk evliliğinin özgün niteliği çok kısa bir zaman diliminde çok hızlı bir düşüş yaşanmış olmasıdır. Etiyopya 2005 Nüfus ve Sağlık Araştırması verilerine göre ülkenin Amhara bölgesi yüzde 74 ortalamayla (15 yaşından önce evlenenlerin oranı yüzde 48) dünyada çocuk evliliklerinin en yoğun olarak görüldüğü bölgelerinden biri iken (Hervish, 2011), 2011 yılında yapılan Nüfus ve Sağlık Araştırması’na göre bölgede çocuk evliliği oranı yaklaşık yüzde 20’lik bir düşüş kaydetmiş, bu düşüş uygulanan müdahale programları sayesinde olmuştur (UNFPA, 2012: 24-25).

Etiyopya’da çocuk evliliğinin görülme sıklığı kent ve kırdaki ciddi farklılıklar göstermektedir. 18 yaşından önce evlenen 20-24 yaş arası kadınlardan yüzde 49’u kırsal alanda yaşamasına karşın bu oran kentlerde yüzde 21.7’dir. Eğitim seviyesi de ülkede çocuk evliliğinin bir başka belirleyicisi olmaktadır. Aynı yaş kategorisindeki kadınlardan yüzde 63’ü hiç eğitim almamış, yalnızca yüzde 10’u orta ya da daha üst düzeyde eğitim alabilmiştir. Çocuk evliliği ve yoksulluk arasındaki ilişki, Etiyopya özelinde bir kere daha kurulmaktadır. En yoksul yüzde yirmilik dilimden 20-24 yaş arasındaki kadınların yüzde 59’u, en zengin yüzde 20’nin yüzde 22’si 18 yaşından önce evlenmiştir (UNFPA, 2012: 72).

Ülkede erken yaşta evliliklere bağlı olarak adölesan gebelik hızı da düşüş göstermiş, 2005 yılı araştırmasına göre binde 104 olan adölesan doğurganlık hızı 2011 Araştırması'nda binde 79'a düşmüştür. Son araştırmaya göre adölesan gebelik hızı kentlerde binde 27, kırsal alanda binde 99 olmuştur (CSA, 2012a: 70-73). Ülkede 15-19 yaş aralığındaki evli kadın nüfusun her hangi bir doğum kontrol yöntemi kullanma oranı yüzde 5.3, modern yöntemlerle korunma oranı 5.2'dir (CSA, 2012a: 96).

Etiyopya, gelin kaçırma ve kuzenler arası zorla evlilik gibi en yıkıcı evlilik geleneklerinin hüküm sürdüğü yerlerden biridir. Ülkede devam eden bir başka zararlı gelenek de, Etiyopyalı kadınların yüzde 80'ini etkileyen ve genellikle henüz bir yaşından önce gerçekleştirilen kadın sünnetidir (Population Council, 2004).

2.4.3.1.4 Program Örneği: *Berhane Hewan*

Etiyopya'da çocuk evliliğini önlemeye yönelik müdahale programları, alan araştırmaları ve benzeri çalışmalar daha çok 18 yaş altı evliliklerin sıklıkla görüldüğü kuzeydeki Amhara bölgesinde yoğunlaşmaktadır (Pathfinder International, 2006; USAID, 2009; Save the Children, 2011; ICRW, 2012; ICRW, 2014). Çalışma kapsamında toplum ve ailelere eğitim ve finans olanakları sunmayı ve kız çocuklarına güvenli alanlar oluşturarak erken yaşta evlilikleri önlemeyi amaçlayan *Berhane Hewan* programı incelenecektir.

Berhane Hewan, (Etiyopya dilinde Havva'nın Işığı) 2004-2006 yılları arasında, Etiyopya Gençlik ve Spor Bakanlığı, Amhara Bölgesel Kadın, Çocuk ve Gençlik İşleri Ofisi'nin UNFPA ve Population Council işbirliği ile Amhara bölgesinde gerçekleştirdiği bir programdır (Erulkar and Karei, 2012). Program çocuk evliliğinin tehlikelerine karşı halkta duyarlılık kazandırmayı, kız çocuklarının erken yaşta evlenmelerini önlemeyi, hâlihazırda evlenmiş olanlar için destek mekanizmaları oluşturmayı ve kız çocuklarının okullaşma oranlarını artırmayı amaçlamaktadır (Erulkar and Muthengi, 2007: 3).

Programın uygulama aşamasından önce bölgede çocuk evliliğinin nedenlerini ve sonuçlarını ortaya koyan bir ön çalışma gerçekleştirilmiş, 10-19 yaş arası 1800 gence anket uygulanmış ve derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Araştırma bulgularından elde edilen sonuçlar doğrultusunda müdahale programının bileşenleri şekillenmiştir. Örneğin;

- Araştırma sonuçlarına göre bölgede çocuk evliliğinin nedenlerinden birinin “toplumun erken evliliğe verdiği değer” olduğu sonucuna ulaşılmış, buna karşılık olarak “cemaat sohbetleri” proje bileşenlerinden biri olarak tasarlanmıştır.
- Ekonomik yoksulluğun çocuk evliliğini teşvik eden bir olgu olarak ortaya çıkması sonucunda “şartlı nakit transferleri”nin sorunun çözümünde etkili olabileceğine karar verilmiştir.
- Kız çocuklarının sosyal izolasyonu ve toplumdaki sosyal statüsünün düşük olmasına karşılık mentörler tarafından yapılan ev ziyaretleri ve yetişkin kadın mentörlerin yönlendirdiği kız çocuklarına yönelik klüpler oluşturulmuştur.
- Son olarak eğitim ve çocuk evliliği ilişkisinden yola çıkarak, örgün eğitime devam eden kız öğrencilere okul materyalleri sağlanmış, devam etmeyenlere de çeşitli konularda eğitimler düzenlenmiştir (Karei and Erulkar, 2010: 6)

Cemaat sohbetleri: Sohbet grupları, dini ve geleneksel liderler, okul yöneticileri, öğretmenler, kadın derneklerinin başkanları, kız çocuklarının ebeveynleri ve aile büyükleri gibi toplumsal değişime ön ayak olabilecek kişiler arasından oluşturulmuştur. Sohbetlerde çocuk evliliği gibi zararlı geleneksel uygulamalar, HIV ve AIDS, toplumsal cinsiyet ve aile planlaması gibi konular görüşülmüştür. Katılımcılar her sorunla ilgili eylem ve uygulama planları geliştirmiş, meslek grubu ve nüfuz alanına göre alınan mesajları çeşitli iletişim kanalları kullanarak en az 10 haneye iletmekle sorumlu kılınmıştır (Karei and Erulkar, 2010: 7).

Ekonomik teşvikler: Projenin en önemli bileşenlerinden biri ekonomik teşviklerdir. Araştırmalar ekonomik teşviklerin çocuk evliliği kararını geciktirmede ya da tamamen ortadan kaldırmada etkili olduğunu ortaya koymaktadır. *Berhane Hewan* da, program kaydı sırasında evli olmayan kız çocuklarının ebeveynleri ile program süreci boyunca kız çocuklarını evlendirmemeleri halinde iki yılın sonunda kendilerine bir koyun verileceğine dair sözleşme imzalatılmıştır (Karei and Erulkar, 2010: 7).

Mentörlerle grup buluşmaları: Ev ziyaretleri ailenin güvenini kazanma ve hanehalkında kız çocuklarına ilişkin sosyal inceleme yapma işlevi görmüştür. Kız çocukları, iki haftada bir çevrelerindeki akranlarıyla tanışmak ve ilişkilerini geliştirmek için kulüp buluşmalarına katılmıştır. Kız çocukları için güvenli bir sosyalleşme ortamı sağlayan bu kulüplerde, mentörler tarafından üreme sağlığı, çocuk evliliği ve diğer yıkıcı gelenekler, HIV/AIDS ve toplumsal cinsiyet konularında eğitimler verilmiştir. Erken yaşta evlenmiş kız çocuklarına ise gelir getirici faaliyetler yürütmelerini sağlayacak bilgi ve beceriler öğretilmiştir. Öğretim programlarına üreme sağlığı, cinsel sağlık ve aile planlaması yöntemleri de dâhil edilmiştir (Erulkar and Muthengi, 2007: 4).

Kız çocuklarını okulda tutma: Kız çocuklarının okul devamlarının ve evlendirilmemesinin sağlanması ailelerle imzalanan sözleşmelerle sağlanmıştır. Bunun yanında okula devam eden kız çocuklarının her sömestir okul ihtiyaçları karşılanmıştır. Okul devamı ve başarısına göre yıl sonunda çeşitli ödüller verilmiştir. *Berhane Hewan* projesi kız çocuklarını okulda tutma projesi kapsamında, kız çocuklarının zamanlarının büyük çoğunluğunu ödev yapmayı etkileyecek derecede su taşımakla geçirdiğini keşfetmiş ve köy merkezine proje boyunca toplam 6 su kuyusu deldirmiş böylelikle su kaynakları yaşam alanlarına yaklaştırılmıştır. Bu eylem, çocuk evliliğine yönelik gerçekleştirilen önleyici eylemlerin yerelliğini ortaya koymaktadır (Legesse and Amdemikael, 2009).

İki yıldan fazla süren proje sonunda, oluşturulan kontrol ve deney grupları ile programın etkileri değerlendirilmiştir. En önemli sonuçlar eğitim, evlilik ve üreme

sağlığı ile ilgili bileşenlerde çıkmıştır. 10-14 yaş grubu kız çocuklarından programa dâhil olanlar arasında okumaz yazmazlık oranı azalmış ve okulda kalış süreleri daha yükselmiştir. Programın evlilik oranlarına etkisine gelince, 10-14 yaş arasındaki kız çocuklarından programa devam edenler arasında iki yıl boyunca hiç evlenen olmamıştır. Projeye katılmayanlar arasında bu oran yüzde 3 artmıştır (Erulkar and Muthengi, 2007).

Ayrıca programın uygulandığı bölgede eğitim, evlilik sayısı, sosyalleşme, doğum kontrol yöntemlerini kullanma, cinsel yolla bulaşan hastalıklar konusunda farkındalık artmıştır (Erulkar and Muthengi, 2007).

2.4.4 Latin Amerika ve Karayipler

Latin Amerika ve Karayipler, Amerika kıtasının güney ve orta kesiminde bulunan ülkelerden oluşan coğrafi bölgenin adıdır. 35 kadar ülkeden oluşan bölgede yer alan ülkelerden bazıları Arjantin, Bolivya, Brezilya, El Salvador, Guatemala, Haiti, Jamaika, Kosta Rika, Kolombiya, Küba, Meksika, Nikaragua, Peru, Porto Riko, Uruguay, Venezüella olarak sıralanmaktadır (UNICEF, 2012: 52).

Yüzde 29 ortalama ile çocuk evliliğinin en yaygın olduğu dördüncü bölge olan Latin Amerika ve Karayipler’de Dominik Cumhuriyeti (yüzde 42), Nikaragua (yüzde 41) ve Honduras (yüzde 39) çocuk evliliğinin en sık görüldüğü ülkeler olurken, Trinidad ve Tobago (yüzde 8) ve Jamaika (yüzde 9) son sıralarda yer almaktadır (UNICEF, 2013: 132-135).

Bölge ülkelerinin büyük çoğunluğunda uygulanan yasal evlenme yaşı uluslararası standartların altındadır. Örneğin, Bolivya’da kadınlar 14 yaşında, Kosta Rika’da 15 yaşında evlenebilmektedir. Yasal evlenme yaşının 18 olduğu ülkelerin neredeyse tamamında hem kadınlar hem erkekler için ebeveyn ve mahkeme izni gibi daha erken yaşlarda evliliğe imkân tanıyan istisnalar bulunmaktadır. Bu kapsamda örneğin, kadınlar Kolombiya, Uruguay ve Tobago’da 12, Surinam’da 13, Belize,

Küba, Nikaragua, Panama ve Venezüella'da 14 yaşında evlenebilmektedir. Bu ülkelerde erkeklerin de, anılan istisnai durumlara dayanarak 14, 15 ya da 16 yaşlarında evlilik yapmaları mümkündür (UN Data, 2013).

Latin Amerika ve Karayipler adölesan doğurganlık oranları bakımından dünyada beşinci sırada yer almaktadır. 20-24 yaş arasındaki kadınlardan on sekiz yaşından önce doğum yapanların oranı yüzde 18, on beş yaşından önce gebelik yaşayanların oranı yüzde 2'dir. 15-19 yaş arasındaki kadınlar arasında ergen doğurganlık hızı binde 79'dur (UNFPA, 2013a: 6). Çalışma kapsamında bölgenin etnik olarak en fazla çeşitliliğe sahip ülkelerinden biri olan Guatemala incelenecektir.

2.4.4.1 Guatemala

2.4.4.1.1 Temel Göstergeler

Orta Amerika'da yer alan bir Latin Amerika ülkesi olan Guatemala, ülkedeki Ulusal İstatistik Enstitüsü'nün verilerine göre 15.8 milyon nüfusa sahiptir. Nüfusun 7 milyonundan fazlası 18 yaşın altındadır (Instituto Nacional de Estadística, 2014). Guatemala, Latin Amerika'nın en fazla etnik çeşitlilik barındıran ülkelerinden biridir. Ülke ayrıca Orta Amerika'nın en büyük ve en kalabalık ülkesi olmakla birlikte Batı yarıkürenin en yoksul ülkelerinden de biridir. Guatemala nüfusu Latin Amerika'nın en genç, en hızlı büyüyen ve en az eğitilmiş nüfustur. Toplam nüfusun 4.4 milyonunu en büyük etnik grup olan Maya yerlileri oluşturmaktadır (Catino, Colon and Ruiz, 2011).

Guatemala, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı İnsani Gelişmişlik Göstergesi Raporuna göre 187 ülke arasında 133 üncü sırada yer almaktadır (UNDP, 2013: 146). Dünya Ekonomik Forumu'nun Küresel Toplumsal Cinsiyet Uçurumu Raporu'na göre 136 ülke arasında 114 üncü sırada (WEF, 2013: 10) yer alan ülkede

2012 yılı Dünya Bankası verilerine göre, kişi başına düşen milli gelir 3,120 Amerikan Doları'dır (World Bank, 2013).

UNESCO tarafından geliştirilen Herkes İçin Eğitim (EFA) İlerleme Göstergesi 2012 Raporuna göre Guatemala, 120 ülke arasında 92'nci sırada yer almaktadır (UNESCO, 2012). Ülkede zorunlu eğitim 6 ile 15 yaşları arasında kapsamaktadır. UNESCO'nun 2013 yılında yayınladığı rapora göre ülkede yetişkin okuryazarlık oranı kadınlarda yüzde 71, erkeklerde yüzde 81 seviyesindedir. Okuryazar olmayan yetişkin nüfusun yüzde 63'ünü kadınlar oluşturmaktadır (UNESCO, 2013: 322). Söz konusu raporda genç okuryazarlığına ilişkin veriler de derlenmiştir. Buna göre 15-24 yaş grubundaki genç nüfusun okuryazarlık oranı kadınlarda yüzde 86, erkeklerde yüzde 84'tür. Genç okumaz yazmaz nüfusun yüzde 58'ini kadınlar oluşturmaktadır (UNESCO, 2013: 323).

Ülkenin ulusal meclisinde yer alan 158 sandalyenin 21'i (yüzde 13.3) kadınlara aittir. Ülkenin başkan yardımcısı kadındır. Guatemala'da kabinde altı kadın bakan görev yapmaktadır (Gobierno de Guatemala, bt.). Ülkede kadın hakları ve sorunlarıyla ilgili olarak *Cumhurbaşkanlığı Kadın Sekreterliği* görev yapmaktadır (Secretaría Presidencial De La Mujer, bt.)

2.4.4.1.2 Hukuksal Durum

Guatemala Cumhuriyeti Anayasası'nda tüm insanların hür ve eşit olduğu belirtilmiş, kadın ve erkeklere eşit hak ve fırsatlar tanınacağı anayasal güvence altına alınmıştır. Ailenin Korunması kenar başlıklı 47'nci madde ile çiftlere sahip olacakları çocuk sayısı ve aralığı, vesayet hakları gibi alanda eşit haklar tanınacağı hüküm altına alınmıştır (Constitución De La República De Guatemala, 1993).

Guatemala Anayasası'nda yer alan bir başka husus da çocukların eşit haklara sahip ve kanun önünde eşit olduğudur. Çocuğa yönelik her tür ayrımcılığın cezaya

tâbi olduğu da Anayasal garanti altına alınmıştır (Constitución De La República De Guatemala, 1993).

Guatemala Medeni Kanunu'nda yasal evlenme yaşı 18'dir. Ebeveyn izni ile kadınlar için 14, erkekler için 16 olarak belirlenen evlilik yaşı (Codigo Civil, 1877), Ekim 2013'de kadınlar ve erkekler için eşitlenmiş ve 16 yaş altı için geçerli olan aile onayı ile evlilik kaldırılmıştır. Ayrıca aynı dönemde yapılan bir dizi reform ile *Ceza Kanunu*'nda yer alan cinsel ilişkiye asgari rıza gösterme yaşının da 13'ten 16'ya çıkarılmasına ilişkin çalışmalar başlatılmıştır.

Guatemala 1982 yılında CEDAW'ı, 1983 yılında Evliliğe Rıza Gösterilmesi, Asgari Evlenme Yaşı ve Evliliğin Tesciline Dair Sözleşmeyi, 1990 yılında Çocuk Hakları Sözleşmesi'ni onaylamıştır. Kadınlara Karşı Şiddeti Önleme, Cezalandırma ve Ortadan Kaldırmaya İlişkin Inter Amerikan Sözleşmesi'ni 1995 yılında onaylamıştır.

2.4.4.1.3 Guatemala'da Erken Yaşta Evliliğin Yaygınlığı

Guatemala'da çocuk evlilikleri en yaygın olarak en yoksul ve en dezavantajlı Guatemala yerlileri olan kırsal Maya topluluklarında görülmektedir. Bu topluluk ayrıca en yüksek okul terki, okumaz yazmazlık ve düşük yaşam kalitesi oranlarına sahiptir. Maya kız çocuklarının yaklaşık yüzde 40'ı 18 yaşından önce evlenmiştir. Mayalıların ataları toplumun uyumunu ve istikrarını korumak için ailenin önemine vurgu yapmışlardır. Kız çocukları da ataları gibi, ailenin güvenliğini ve devamlılığını sağlamak için erken yaşta evlenmektedir (Davis, et all. 2013: 28). Dolayısıyla erken yaşta evliliğin Mayalılar arasında geleneksel bir pratik olduğunu söylemek mümkündür.

Guatemala'da evlenme yaşı Mayalı kız çocukları da yerli olmayan kız çocuklarına (Ladina) göre daha düşüktür. Etnik farklılıklar 15 yaşından itibaren görülmeye başlamaktadır. 18 yaşına gelen Maya kız çocuklarının yüzde 40'ı evlidir.

Bu oran yerli olmayan kız çocuklarının evlenme oranının yaklaşık iki katıdır (Hallman et al. 2011: 11).

Erken yaş verilerinin karşılaştırmasında standart veriler elde edilmesi amacıyla kullanılan ve dünyanın birçok ülkesinde gerçekleştirilen Nüfus ve Sağlık Araştırmaları Guatemala'da en son 1989 yılında yapılmıştır. Dolayısıyla kız çocuklarının ilk evlenme ve doğum yaşlarına ilişkin güncel verileri içermemektedir.

Ülkede Sağlık Bakanlığı ve Ulusal İstatistik Enstitüsü'nün UNICEF, UNFPA ve USIAD gibi kuruluşlarla işbirliği ile gerçekleştirdiği V. Ulusal Anne ve Çocuk Sağlığı Araştırması 2008-09, ilk evlenme yaşı, ilk cinsel ilişki yaşı ve ilk anne olma yaşına ilişkin bilgiler vermektedir. Araştırma sonuçlarına göre 20-24 yaş arasındaki kadınların 18 yaşından önce evlenme oranı yüzde 30, 15 yaşından önce evlenme oranı yüzde 7'dir. Araştırma yapıldığı dönemde 15-19 yaş aralığındaki kız çocuklarının yüzde 23'ünün evli olduğunu ortaya koymaktadır (Ministerio de Salud Pública y Asistencia Social, [MSPAS], 2010: 85).

İlk gebelik yaşı verilerine bakıldığında da 20-24 yaş arası kadınların 18 yaşından önce anne olma oranı yüzde 21.7, 15 yaşından önce anne olma oranı 2.1'dir. Araştırma'ya göre ülke genelinde 19.4 olan ilk evlenme yaşı kır ile kent, yerli ve yerli olmayan kadınlar arasında değişiklik göstermektedir. Buna göre kırsal alanda 18.5 olan ortalama ilk evlenme yaşı kentlerde 20.6'ya yükselmektedir. Yerli halk arasında 18.6 olan ortalama ilk evlenme yaşı yerli olmayan halkta 19.9'dur (MSPAS, 2010: 85-87).

Guatemala bölgenin adölesan doğurganlık oranı en yüksek ülkelerinden biridir. Araştırmaya göre ülke genelinde 98 olan adölesan doğurganlık hızı kentte 78, kırdaki 114 olarak gerçekleşmektedir (MSPAS, 2010: 76). 15-19 yaş arasındaki evli kadınların her hangi bir doğum kontrol yöntemi kullanma oranı 51.8, modern yöntemlerle korunma oranı yüzde 45.5'tir (MSPAS, 2010: 119).

2.4.4.1.4 Program Örneği: *Abriendo Oportunidades*

Latin Amerika, erken yaşta evlilik oranları sıralamasında dünyada dördüncü olmasına rağmen, bölgede çocuk evliliklerini önlemeye yönelik hemen hiç müdahale programı uygulanmamıştır. Guatemala özelinde de biri Hıristiyan Çocuk Fonu'nun Guatemala Programı, diğeri Population Council tarafından uygulanan *Abriendo Oportunidades* adlı programının varlığına ulaşılmıştır. Çalışma kapsamında ülkedeki en büyük yerli grup olan Mayalı kız çocuklarını hedef alması bakımından özel bir örnek olduğu düşünülen *Abriendo Oportunidades* adlı program incelenecektir.

Guatemala'nın en yüksek nüfuslu yerli halkı olan Maya kız çocuklarını toplumun en yoksul, en dışlanmış ve en eğitimsiz insan grubunu oluşturmaktadır. Maya kadın ve kız çocuklarını eğitimsizlik, erken evlilik, sık doğum, sosyal dışlanma ve kronik yoksulluk riski altında yaşamaktadır. Ergenliğe girişle birlikte yerli kız çocukları, kamusal alandan çekilme/çektirilme eğilimindedirler. Bu dönemde cinsiyet ayrımcı bir unsur olarak işlev görmekte, erkekler sosyal yaşamlarını herhangi bir değişiklik olmadan sürdürebilmektedir (Hallman et al. 2006).

Maya kız çocuklarının yaşadıkları diğer sorunları; erken okul terkleri (dolayısıyla mesleki ve üretici becerilere ulaşma fırsatlarının kısıtlanması ve sosyal etkinliklerin yokluğu), ağır ev içi ve yeniden üretim iş yükü, sınırlı hareket alanı ve kendi ile ilgili karar almada yoksunluk (bilgi ve sosyal hizmetlere ulaşmada kısıtlılık ve akran ve sosyal ağlarının azalması), cinsiyete dayalı şiddet riskinin artması, erken evlilik, erken, sık ve istenmeyen gebelik olarak sıralamak mümkündür (Hackedon, 2009).

Ülkedeki bu dezavantajlı genç kız çocuklarına yönelik Population Council'in yerel STK'larla işbirliği ile gerçekleştirdiği, 8-18 yaşları arasındaki kız çocuklarının ergenliğe başarıyla geçiş yapabilmesini amaçlayan *Abriendo Oportunidades* (Fırsatlar Yaratmak) adlı program 2004-2006 yılları arasında uygulanmıştır (Population Council, 2012).

Programın amaçları kız çocukları a özel güvenli alanlar yaratmak, öğrenme, eğlenme ve sosyal etkileşim fırsatları sunmak, toplumsal düzeyde kız çocuklarının eğitim, sağlık, refahını teşvik etmek, akran ağlarını güçlendirmek, alternatif rol modellere erişimini sağlamak olarak sıralanabilir (Catino et all. 2011).

Program kapsamında toplum liderleri ile ilişki kurularak, kız çocuklarına yönelik toplum temelli kulüpler kurulmuş, kırsal toplumlarda kız çocuklarının bir araya gelebilecekleri, sosyal ağlarını geliştirebilecekleri ve beceri edinebilecekleri güvenli alanlar oluşturulmuştur. Yaşlarına göre iki gruba ayrılmış (8-12 ve 13-17) olan kız çocukları ve anneleri için öz saygı, yaşam becerileri, gelecek planları, üreme sağlığı, cinsel sağlık ve HIV/AIDS ile mücadele konularının işlendiği atölyeler düzenlenmiştir. Eğitimler kadın mentör/liderler (*lideresas juveniles*) tarafından gerçekleştirilmiş, eğitim programlarının oluşturulmasında ve mentör kadınların eğitiminde yerli kız çocukları için çalışan sivil toplum kuruluşlarının (Guatemalan Indigenous Girls Resource and Empowerment Network-GIGREN) desteği alınmıştır (Population Council, 2012).

Abriendo Oportunidades Programının hem kız çocukları hem de toplum açısından dönüştürücü etkileri olmuştur. Küçük kız çocukları kadın rol modellerle tanışmış ve öz saygıları gelişmiş, kendilerine olan güvenleri artmıştır. Toplumun da kızların sosyal statüsüne, eğitimine bakışı değişmiş ve onlara karşı daha destekleyici ve olumlu tavır almaya başlamıştır (Catino et all. 2011). Toplumun kız liderlerin rollerine ilişkin tutumu da zaman içinde değişmiştir. Daha önce toplum içinde olmayan bilgisayar becerileri, topluluk önünde konuşma, liderlik, toplum örgütlenme uzmanlığı gibi deneyimler mentör kız çocuklarını ailelerinin ve toplumun gözünde daha saygın ve değerli hale getirmiştir (Population Council, 2012).

Kız çocukları için oluşturulan güvenli alanların evlerine yakın olması ailelerin programa bakışlarını olumlu yönde değiştirmiştir. Bu yerler, kız çocuklarının kendilerine benzeyen diğer kız çocuklarıyla birlikte öğrenebildikleri, paylaşabildikleri, sorunlarını çözebildikleri mekânlar olmuştur. Katılımcıların özerklikleri ve mekânsal hareketlilikleri artmış, arkadaşlarını ziyaret edebilme, yakın

yerlere gezilere gidebilme şansı elde etmiş, kendi yaşamları hakkında düşünme ve karar verme becerileri gelişmiştir (Hackedon, 2009).

Kız çocukları program boyunca katıldıkları eğitim faaliyetleri ile bilgi ve yaşam becerisi kazanmış, ev içi şiddet konusunda bilgi sahibi olmuş, evliliği erteleme, eğitim hayatına geri dönme, küçük gelir getirici faaliyetlere girişme gibi gelecek odaklı bakış açıları geliştirmişlerdir. Program kapsamında aldıkları burs ve öğrendikleri finansal yeteneklerle kız çocukları nasıl para kazanacaklarını, kazandıkları parayı nasıl daha iyi yönetebileceklerini, nasıl tasarruf edecekleri, nasıl gelir getirici üretim yapacakları konusunda cesaretlenmişlerdir (Catino et all. 2011).

Programın bir başka önemi de medyanın gücünden yararlanmasıdır. Program kapsamında haftalık eğitici radyo programları yayınlanmıştır. Hedef kitlesi hamile kız çocukları, anne olmuş ve okula devam edemeyen kız çocukları olan radyo programları yerel Maya dilinde gerçekleştirilmiştir (Population Council, bt.).

2004-2006 yıllarında pilot uygulaması yapılan daha sonra kapsamı genişletilerek uygulanmaya devam edilen Abriendo Oportunidades Programı kapsamında 6000 Mayalı kız, 100 genç lider ve 45 inturn eğitilmiş, radyo programının etkisiyle çok daha fazla sayıda kişiye ulaşılmıştır. Programın etki analizi çalışmasında ulaşılan diğer sonuçlar da aşağıda sıralanmıştır (Catino et all. 2011):

- Programa katılan kız çocuklarının tamamı altıncı sınıfı tamamlamıştır. Aynı yaş grubunda ulusal ortalama ise 81.5'tir.
- Abriendo kız çocuklarının 2009-2010 öğretim yılında okul devam oranı yüzde 72 olmuştur. Bu oran ülkedeki yerli kız çocukları da 13-15 yaş grubu için yüzde 53, 16-17 yaş grubu için yüzde 29'dir.
- Abriendo kadın liderlerinin yüzde 97'si annelik ya da hamilelik deneyimi yaşamamıştır, aynı yaş grubunda (15-19) ulusal ortalama yüzde 78'dir.

- Abriendo kadın liderlerinin yüzde 94'ü düşüncelerini açıklarken kendilerini daha rahat ifade edebildiklerini ve yüzde 84'ü program süresince ev içindeki rollerinin güçlendiğini ifade etmiştir.
- Kadın liderlerin yüzde 88'i banka hesabı olduğunu ve 44'ü program bittikten sonra iş bulduklarını ifade etmişlerdir.
- Programın bir başka faydası da kız çocuklarına ve kadınlara yönelik şiddetin önlenmesi olmuştur. Abriendo, yerel STK'larla işbirliği içinde kadın liderleri eğitmiş ve kadınlara ve kız çocuklarına kendilerini şiddetten korunmasını ve şiddet gördüklerinde ne yapmaları gerektiğini öğretmiştir.

Bu sonuçlar, en savunmasız kız çocuklarını destekleyen ve onlara yatırım yapan programların, tek tek kız çocuklarının refahını geliştirmesinin yanında, toplumsal ve cinsiyet rollerinin de dönüşümüne katkıda bulunduğunu ayrıca yoksulluk döngüsünü kırdığını ortaya koyması açısından önemlidir.

2.4.5 Doğu Asya ve Pasifik

Asya kıtasının doğusundaki ülkeler ve Pasifik Adalarından oluşan bölge, yüzde 18 ile dünyada çocuk evliliklerinin en yaygın olduğu beşinci bölgedir (UNFPA, 2012: 27). 27 ülkeden oluşan bölgede yer alan ülkelerden bazıları Endonezya, Fiji, Filipinler, Kamboçya, Malezya, Miyanmar, Tayland ve Vietnam'dır (UNICEF, 2012: 52).

Çocuk evliliğinin yaygınlığına ilişkin verilerde, nüfus yoğunluğu dolayısıyla bölgesel oranlara bakmak kimi zaman yanıltıcı olabilmektedir. Doğu Asya ve Pasifik bu açıdan önemli bir örnektir. Çocuk evliliğinin yaygınlığı bakımından dünyada beşinci sırada yer alan bölge, "çocuk gelin" sayısı sıralamasında ikinci sırada yer almaktadır. UNFPA verilerine göre 2010 yılında, bölgedeki 20-24 yaş aralığındaki kadınlardan 9.7 milyonu 18 yaşından önce evlenmiştir (UNFPA, 2012: 30).

UNFPA ve UNICEF veri tabanlarında, çocuk evliliğinin yaygınlığına ilişkin Doğu Asya ve Pasifik ülkelerinin birçoğuna ait bilgi bulunmamaktadır. Mevcut oranlara bakıldığında ise bölgedeki ülkelerden büyük çoğunluğunda erken evlilik oranları yüzde 27 ile yüzde 20 arasında seyretmektedir (UNICEF, 2013: 132-135). Bölgede en yüksek erken evlilik oranları Vanuatu ve Nauru'da (yüzde 27) görülmektedir. Filipinler (yüzde 14), Vietnam (yüzde 10) ve Moğolistan (yüzde 4) bölgenin çocuk evlilik oranı düşük ülkeleridir (UNICEF, 2011b)

Doğu Asya ve Pasifik bölgesinde yer alan ülkelerde geçerli olan yasal evlenme yaşlarına bakıldığında, ülkelerinin büyük çoğunluğunun (aile rızasına dayalı istisnalar hariç olmak üzere) uluslararası ölçütlere uygun olduğu, hatta bazı ülkelerde yasal evlenme yaşının 18 yaşın üstünde olduğu görülmektedir. Yalnızca 8 ülkede kadınlar için uygulanan yasal evlenme yaşı 18 yaşın altında olup bu ülkelerde erkekler için uygulanan yasal evlenme yaşı 18'in üstündedir (UN Data, 2013).

Doğu Asya ve Pasifik'te adölesan doğurganlık hızı diğer tüm bölgelere göre daha düşüktür (binde 20). 20-24 yaş arasındaki kadınlardan 15 yaşından önce gebelik yaşayanların oranı yüzde 6, 18 yaşından önce gebelik yaşayanların oranı yüzde 7'dir (UNFPA, 2013: 18-20). Çalışma kapsamında 18 yaşından önce evlenen kız çocuklarının sayısı bakımından dünyada beşinci sırada yer alan Endonezya'da erken evliliklerin yaygınlığı ve sorunu çözmeye yönelik uygulanan bir müdahale programı incelenecektir.

2.4.5.1 Endonezya

2.4.5.1.1 Temel Göstergeler

Dünyanın en büyük takımadaları üzerine kurulu en kalabalık dördüncü nüfusuna sahip Endonezya'da kendi kültür ve geleneklerini sürdüren 300'den fazla

etnik grup yaşamaktadır. 246 milyondan fazla olan ülke nüfusunun 85 milyonunu 18 yaş altı gençler oluşturmaktadır. (Badan Pusat Statistic, [BPS], 2010) .

Endonezya, BM Kalkınma Programı İnsani Gelişmişlik Göstergesi Raporuna göre 187 ülke arasında 121'inci (UNDP, 2013: 203), Dünya Ekonomik Forumu'nun Küresel Toplumsal Cinsiyet Uçurumu Raporu'na göre 136 ülke arasında 95'inci sırada yer almaktadır (WEF, 2013: 224). Dünya Bankası'nın 2012 yılı verilerine göre ülkede kişi başına düşen ulusal gelir 3.420 Amerikan Dolarıdır (World Bank, 2013).

Endonezya'da zorunlu eğitim 7-15 yaşları arasını kapsamaktadır. Ülkede genç okuryazarlığı oranı kız çocuklarında yüzde 99 erkeklerde yüzde 100'dür. Yetişkin okuryazarlık oranı kadınlarda yüzde 90, erkeklerde yüzde 96'dır. Ülkede yetişkin okumaz yazmaz nüfusun yüzde 71'ini kadınlar oluşturmaktadır (UNESCO, 2013: 326-327). UNESCO tarafından geliştirilen Herkes İçin Eğitim (EFA) İlerleme Göstergesi Raporuna göre Endonezya, 120 ülke arasında 64 üncü sırada yer almaktadır (2012: 309).

2004 yılında yüzde 11 olan parlamentoda kadın temsil oranı 2009 yılında kadın gruplarının baskısı ile uygulanmaya başlanan seçim kotaları sayesinde yüzde 18'e yükselmiştir. Endonezya Ulusal meclisinde yer alan 560 sandalyenin 104'ü kadın parlamenterlere aittir (UN Woman, 2010). Kabinde dört kadın bakan yer almakta olup (indonesia.go.id) kadın ve çocuk haklarına ilişkin *Kadını Güçlendirme ve Çocuk Koruma Bakanlığı* görev yapmaktadır (menegpp.go.id).

2.4.5.1.2 Hukuksal Durum

Endonezya Anayasası'nda tüm vatandaşların eşit olduğu vurgusu yapılmış evlenme çocuk doğurma hakkı ile çocuk hakları anayasada yer almıştır (The 1945 Constitution of the Republic of Indonesia). *Endonezya Medeni Kanunu* ile yalnızca resmî evliliklerin tanınacağı ve erkeklerin 18, kadınların 15 yaşından önce evlenemeyeceği hüküm altına alınmış, Kanun ile ayrıca çok önemi durumlarda vali

izni ile bu yaş sınırının ortadan kaldırılacağı da belirtilmiştir (Indonesian Civil Code, 1847).

2002/23 *Çocuk Koruma Kanunu* doğmamış çocuklar dâhil 18 yaşın altındaki tüm bireyleri çocuk olarak tanımlamaktadır. Ailelere çocuklarını reşit olma yaşından önce gerçekleştirilecek evliliklerden koruma sorumluluğu yükleyen Kanun, kadınlar ve erkekler için yasal evlenme yaşının 18 olması gerektiği önerisinde bulunmuş ama bir zorunluluk getirmemiştir (Law No. 23 of 2002 on Child Protection).

Ülkede çok eşlilik yasaldır. 1974 *Evlilik Kanunu*'na göre erkeğin eşinin kadınlık sorumluluklarını yerine getiremediğini, fiziksel engelliliğinin olduğunu, tedavisi olmayan bir hastalığa yakalandığını ya da çocuk doğuramadığını ispatlaması halinde çokeşlilik mümkündür. 1974 tarihli Evlilik Kanunu'na göre evlenme yaşı kadınlar için 16, erkekler için 19'dur. Endonezya *Evlilik Kanunu* erkeği aile reisi olarak görmektedir. Bununla birlikte velayet hakkını kadın ve erkek arasında eşit paylaşmıştır. Kadın haklarının Şeriat hükümleri ile sınırlı olduğu *Aceh* kenti hariç, ülkede kadın ve erkek boşanmada eşit haklara sahiptir.

Hükûmetin sürdürdüğü kadına yönelik şiddete “sıfır tolerans” politikası sayesinde 2004 yılında *Eviçi Şiddet Yasası*, 2006 yılında *Mağdur Koruma Yasası* ve 2007 yılında *İnsan Ticareti Karşıtı Yasa* olmak üzere kadın haklarına ilişkin birçok düzenleme yapılmıştır (UN Woman, 2010).

Ülkede 1998 yılında kurulan *Komnas Perempuan* (Kadına Yönelik Şiddet Ulusal Komisyonu) adlı bağımsız bir otorite mevcuttur. *Komnas Perempuan* tarafından yapılan bir çalışma sonucunda yerel düzeyde kadın haklarını kısıtlayan 154 tane tüzük olduğu sonucuna varmıştır. Bu tüzükler kadının giyimi, ahlak kuralları ya da dine ilişkin hükümler içermektedir. Örneğin bu tüzüklerden bazıları kadına peçe takma zorunluluğu getirir, bazıları karanlık olduktan sonra eşi ya da bir erkek akrabası olmadan kadının dışarı çıkmasını yasaklamaktadır. Endonezya CEDAW'ı 1984 yılında, Çocuk Hakları Sözleşmesini 1990 yılında onaylamıştır.

2.4.5.1.3 Endonezya’da Erken Yaşta Evliliklerin Yaygınlığı

Merkezi yönetim, ülkede yasaların gücünü yitirmesine ve yerel unsurların kadınların özgürlüklerini ve insan haklarını kısıtlayan uygulamalar getirmesine ve erken yaşta evliliklere yol açmaktadır. Evlenme örüntüleri bölgeler, etnik gruplar arasında çeşitlilik gösteren ülkede erken yaşta evlilik oranları düşme eğilimi göstermektedir.

Endonezya’da çocuk evliliği düşük görünse de nüfus yoğunluğu dolayısıyla dünyada en fazla 18 yaş altı evli kız çocuğunun (1.078.955) bulunduğu beşinci ülke konumundadır (UNFPA, 2013a: 16). Ülkede 2007 yılında yapılan Nüfus ve Sağlık Araştırması’na göre 20-24 yaş aralığındaki kadınların 15 yaşından önce evlenme oranı 4.3, 18 yaşından önce evlenme oranı yüzde 22’dir (BPS et al. 2008: 106). Bu oran kırsal alanda yüzde 30, kentlerde yüzde 13’tür. Hiç eğitim almamış kadınların yüzde 30’u orta ve daha üst eğitim almış kadınların yüzde 12.5’i 18 yaşından önce evlenmiştir (UNICEF, 2012: 73).

2012 yılında yenilenen Araştırmada evlilik verileri yüzdelerle değil ortalama ilk evlenme yaşı bağlamında düzenlenmiştir. Buna göre 25-49 yaş aralığındaki kadınların ortalama ilk evlenme yaşı 20.1’dir. Bu oran kentlerde 21.2, kırsal alanda 19; hiç eğitim almamış kadınlarda ortalama ilk evlenme yaşı 17.2, orta ve daha üst bir eğitim almış kadınlarda 19.7 olarak gerçekleşmiştir. Araştırmanın yapıldığı sırada 15-19 yaş arasındaki kız çocuklarının 86.6’sı hiç evlenmemiştir. Kız çocuklarının 12.6’sı evli; diğerlerinin boşanmış, ayrı yaşamakta ya da evlilik bağı olmadan birlikte yaşamakta olduğu da belirtilmektedir (BPS et al. 2013: 42-42).

Araştırma sonuçlarına göre, 20-24 yaş arası kadınların 18 yaşından önce doğum yapma oranı 6.5, 15 yaşından önce doğum yapma oranı ise yüzde 0.6 olmuştur (BPS et al. 2013: 42). Ülkede ergen doğurganlık hızı binde 48’dir. Bu oran kentlerde 32 iken kırsal alanda 69 olarak görülmektedir (BPS vd. 2013: 50). 15-19 yaş arası evli kadınların herhangi bir doğum kontrol yöntemiyle korunma oranı yüzde 48, modern yöntemlerle korunma oranı yüzde 47.6’dır (BPS vd. 2013: 42).

2.4.5.1.4 Program Örneği: *Ending Early Marriage*

Endonezya dünyada 18 yaş altı evli kadın nüfusu açısından ön sıralarda yer almasına rağmen ülke çocuk evliliğini önlemeye yönelik çalışmalardan yoksundur. Ülkede hükümet geç evliliği teşvik etmek için halkla ilişkiler kampanyaları düzenlemiş, kız ve erkeklerin okullaşması, ailenin boyutunun sınırlanması ve erkeklerin aile içinde daha önemli roller alması yönünde teşvik politikaları yürütmüştür. UNFPA, 2012 yılında ülkedeki dini liderler ve hükümetle çocuk evliliklerini ortadan kaldırmaya yönelik çalışmalar gerçekleştirmiştir (UNFPA, 2012a). Plan International Indonesia'nın desteği ile Java bölgesinde genç kız çocukları, çocuk evliliğin zararları konusunda halkı bilgilendirdikleri bir radyo programı yapmaktadır (Plan International, 2012). Ülkede çocuk evliliğini önlemeye yönelik tek müdahale programına ulaşılmış olup çalışma kapsamında 2013 yılı sonunda henüz sona ermiş olan *Ending Early Marriage Indonesia* adlı programı incelenecektir.

Footprints Network tarafından fonlanan ve Plan Australia tarafından uygulanan Ending Early Marriage adlı Program Dompu ve Grobogan bölgesinde uygulanmıştır. Uygulamaya başlamadan önce müdahale programının etkisini ölçmek amacıyla Dompu ve Grobogan ilçelerinde çocuk evliliğinin sebeplerini ve etkilerini ortaya koymayı amaçlayan bir ön araştırma yapılmış, yerel mevzuat gözden geçirilmiş ve yerel yöneticilerle ilişki kurulmuştur (Footprint Network, 2013).

Programın uygulanmasında ana hedef Endonezya'nın tarafı olduğu Çocuk Hakları Sözleşmesi gibi uluslararası sözleşmelere ilişkin farkındalık yaratmak, çocuk evliliğinin insan hakları ihlali olduğunu göstermektir. Programın temel stratejisi, davranış değişikliği programları uygulayarak erken evliliklerin ve erken gebeliklerin sıklığını azaltmak, kız çocuklarının eğitimini ve ergen sağlık hizmetlerini desteklemektir. Bu çerçevede kamu görevlileri, yerelde çalışan memurlar, dini mahkeme hâkimleri, çocuk forumları ve çocuk sivil toplum kuruluşlarına yönelik farkındalık artırıcı; ailelere yönelik erken yaşta evliliklerin olumsuz etkileri

konusunda bilgilendirici toplantılar gerçekleştirilmesi amaçlanmıştır (Footprint Network, 2013).

Programın bir başka odak noktası da köylerde çocuk koruma grupları kurulmasıdır. Plan International tarafından desteklenen çocuk koruma grupları, çocuk evlilikleri gerçekleşmeden harekete geçmek üzere çalışmalar yapmakta, duyum üzerine harekete geçerek erkek ve/veya kızın ailesine ulaşarak ikna etmeye çalışmaktadır (Plan International Indonesia, bt.).

Program kapsamında 2013 yılında gerçekleştirilen çalışmalar şöyle sıralanabilir (Footprint Network, 2013):

- Dompu'daki 14 köyde 30 genç akran kolaylaştırıcı ile birlikte Çocuk Evliliklerini Önleme Forumları kurulmuştur.
- 14 köye çocuk evliliğini önlemeye yönelik eylem planı hazırlamaları konusunda yardımcı olunmuştur.
- Dini mahkemeler, çocuk forumları ve sivil toplum kuruluşları, taşra kamu görevlilerine yönelik farkındalık artırıcı toplantılar düzenlenmiştir.
- 16 köyde çocuk evliliği, ergen cinsel sağlığı ve üreme sağlığı konusunda farkındalık yaratmayı amaçlayan toplam 33 seminer gerçekleştirilmiş, 1047'si çocuk (659 kız, 388'i erkek) 1604 kişiye ulaşılmıştır.
- Dompu ve Grobogan'da kamu görevlileri ve halka yönelik farkındalık artırma kampanyaları düzenlenmiştir.
- Köylere yönelik olarak kız çocuklarını daha erken yaşta evlendirebilmek için kayıta yaş sahteciliği uygulamalarını ortaya çıkarmak ve azaltmaya yönelik çalışmalar yürütülmüştür.
- Yerel yöneticilere ve Din İşleri Bakanlığı'na danışarak yaş düzeltme ve çocuk evliliğini raporlamama konularında istişarelerde bulunulmuştur.

- Erken yaşta evlilik konusunun okul müfredatına girebilmesi için ebeveyn grupları ve Ergen Dostu Sağlık Hizmetleri birimleriyle çalışmalar yapılmıştır.

2013 yılı itibariyle sona ermesi nedeniyle henüz etki analizi yapılmış projenin tasarım sürecinde dikkate değer önemli noktalardan biri bölgede araştırma sonuçlarına göre kız çocuklarının yaşlarını yüksek göstermek için resmî evraklarda sahtecilik yapıldığının ortaya konması ve projenin bileşenlerinden birinin doğum kayıtlarını gösteren evraklarda sahteciliğe ilişkin idari önlemler alınmasına yönelik çalışmalar gerçekleştirilmesi olmuştur. Bir başka önemli nokta da dini mahkemelerin ve din görevlilerinin sürece desteğinin ve katılımının sağlanmasıdır.

2.4.6 Orta Doğu ve Kuzey Afrika

Orta Doğu ve Kuzey Afrika, Ortadoğu ve Mağrip ülkelerinin çoğunluğu da dâhil olmak üzere, Fas'tan İran'a kadar uzanan, geniş bir bölgeyi kapsamaktadır. 21 ülkeden oluşan bölgenin bazı ülkeleri Bahreyn, Cezayir, Fas, İran, Irak, Kuveyt, Lübnan, Mısır, Suudi Arabistan, Umman, Ürdün ve Yemen'dir (UNICEF, 2012: 52).

Orta Doğu ve Kuzey Afrika, çocuk evliliğinin yaygınlığı sıralamasında yüzde 18 bölge ortalaması ile Doğu Asya ve Pasifik ile birlikte beşincidir. İran'a ve Arap Ülkelerinin büyük çoğunluğuna ait ulusal istatistiğın olmaması bölgeye ilişkin doğru tespitler yapılmasını zorlaştırmakla birlikte, mevcut verilere göre bölgede çocuk evlilik oranları yüzde 33 ile yüzde 2 gibi farklı uçlarda seyretmektedir. Çocuk evliliğinin en yaygın olduğu ülkeler Sudan (yüzde 33), Yemen (yüzde 32), Filistin (19) olarak sıralanmaktadır. Cezayir (yüzde 2), Cibuti (yüzde 5) ve Ürdün (yüzde 10) çocuk evliliğinin en az görüldüğü ülkelerdir (UNICEF, 2013: 132-135).

Farklı kültürel yapı ve geleneklere sahip ülkelerden oluşan bölgede birbirinden farklı yasal evlenme yaşları geçerlidir. Suudi Arabistan, Sudan, Yemen'de yasal evlenme yaşı bulunmamakta, evlilik için ergenliğe girmiş olma ölçütü

aranmaktadır (UN Data, 2013). Lübnan’da yasal evlilik yaşı ülkede bulunan 10’dan fazla dini grubun kendi uygulamalarına göre değişmekte olup, hepsi 18’in altındadır. Sünni Müslümanlar ve Müslüman Şii’ler arasında evlilik yaşı 9’dur. Ülkedeki Yahudi mezhebi mensuplarında kız çocukları 12.5 yaşında Süryani ve Ermeni Ortodokslarında kız çocukları 14 yaşında evlenebilmektedir (UNICEF, 2011b: 2).

Bölge ülkeleri arasında yasal evlenme yaşı çok düşük ülkelerden biri de İran’dır. Yasal evlenme yaşının kadınlar için 13, erkekler için 15 olduğu ülkede babanın başvurusu ve hâkim kararı ile daha erken yaşlarda evlenmek de mümkündür (UNICEF, 2007: 2). Mısır, Filistin ve Kuveyt’te kadınlar için yasal evlilik yaşı 15’tir. Yalnızca 3 ülkede kadınlar için istisnasız (ebeveyn ya da hâkim izni) yasal evlenme yaşının 18 olarak uygulandığı bölgede, Cezayir ve Libya’da kadınlar için yasal evlenme yaşı 18’in üstündedir (sırasıyla 19 ve 20) (UN Data, 2013).

Bölgede adölesan doğurganlık hızı ülkeler arasında farklılık göstermektedir. Cezayir’de 15-19 yaş aralığındaki adölesan kız çocukları da ergen gebelik hızı binde 4 iken, Libya’da 75, Suriye ve Yemen’de 80’dir (UNICEF, 2011c: 5). Çalışma kapsamında bölge ülkelerinden Mısır ve Yemen’de erken evliliklerin durumu ve bu ülkelerde erken evlilikleri önlemek üzere uygulanan birer müdahale programı incelenecektir.

2.4.6.1 Mısır

2.4.6.1.1 Temel Göstergeler

Kuzey Afrika’da yer alan bir Arap ülkesi olan Mısır, sahip olduğu 83 milyon nüfusun 31.6 milyonunu 18 yaşından küçük genç nüfus oluşturmaktadır (UNdata, 2013). Mısır, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı İnsani Gelişmişlik Göstergesi Raporuna göre 187 ülke arasında 112’nci (UNDP, 2013: 201), Dünya Ekonomik Forumu’nun Küresel Toplumsal Cinsiyet Uçurumu Raporu’na göre 136 ülke arasında

125'inci sırada yer almaktadır (WEF, 2013: 10). Düşük orta gelir grubuna dâhil bir ülke olan Mısır'da 2012 yılı Dünya Bankası verilerine göre, kişi başına düşen milli gelir 2.980 Amerikan Doları'dır (World Bank, 2014).

Mısır'da zorunlu eğitim 6-14 yaş aralığını kapsamak üzere dokuz yıldır (Education, Audiovisual and Culture Executive Agency [EACEA], 2013). Ülke temel eğitime erişme ile kız ve erkek çocuklarının okul kaydı arasındaki cinsiyet uçurumunu kapatma başta olmak üzere, Herkes İçin Eğitim ve Binyıl Kalkınma Hedefleri gibi belgelerde yer alan göstergelere ulaşmada önemli bir ilerleme göstermiştir. Eğitim Bakanlığı'nın 2010-2011 yılı Eğitim İstatistikleri Raporuna göre ülkede net okullaşma oranı kız çocukları için yüzde 94, erkek çocuklar için yüzde 97'dir. 6-18 yaş arasındaki çocuklardan hiç okula gitmemiş ve temel eğitimini yarıda bırakmış olanların oranı yüzde 8.1'dir. Bu oran 2.8 milyon çocuğa karşılık gelmektedir (UNICEF, 2005a).

UNESCO tarafından geliştirilen Herkes İçin Eğitim (EFA) İlerleme Göstergesi 2012 Raporuna göre Mısır, 120 ülke arasında 87'inci sırada yer almaktadır (UNESCO, 2012). Mısır'da genç okuryazarlık oranı yüzde 88'dir (kadınlarda yüzde 81 erkeklerde yüzde 94). Genç okumaz yazmaz nüfusun yüzde 62'sini kadınlar oluşturmaktadır. Ülkede yetişkin okuryazarlık oranı ise yüzde 77'dir (kadınlarda yüzde 64 erkeklerde yüzde 80). Yetişkin okumaz yazmaz nüfusun yüzde 65'ini kadınlar oluşturmaktadır (UNESCO, 2013: 319-325).

Mısır Temsilciler Meclisi'nde (*Maglis Al-Nowwab*) 508 sandalyenin 10'u (parliament.gov.eg), Şura Konseyi'nde de mevcut 270 sandalyenin 12'si kadınlara aittir (shoura.gov.eg). Kabinede 4 kadın bakan görev yapmakta olup (egypt.gov.eg), kadın ve çocuk hakları ile ilgili olarak Nüfus ve Aileden Sorumlu Devlet Bakanlığı'nın altında görev yapan *Ulusal Kadın ve Çocuk Komisyonu* görev yapmaktadır (mohp.gov.eg).

2.4.6.1.2 Hukuksal Durum

Mısır'da hukuk kuralları, temelde Fransız medeni kanununa ve İslam Hukuku'na dayalı olarak şekillenmiştir. Ülkede evlilik, boşanma, çocukların velayeti gibi konuları düzenleyen kişisel hukuk Şeriat hükümlerine uygun olarak belirlenmektedir. Birçok durumda kadının şahitliği erkeğe eşittir. Bununla birlikte kişisel hukukta örneğin aile mahkemesi davalarında kadının şahitliği erkeğin şahitliğinin yarısı değerindedir (UNICEF, 2011d: 1).

Mısır'da 2011 yılından beri devam eden siyasal belirsizlikler nedeniyle ülkede çocuk ve kadın haklarına ilişkin güncel ulusal mevzuata ulaşmak konusunda sıkıntılar bulunmaktadır. Bununla birlikte Ocak 2014'te yapılan referandum sonucu yeni bir anayasa kabul edildiği bilinmektedir. *Yeni Mısır Anayasası*'nın Kadının yeri, annelik ve çocukluk kenar başlıklı 11'inci maddesi ile Devletin, bütün sivil, siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel haklar, kadın ve erkek eşitliğini sağlamaya taahhüt edeceği hüküm altına alınmış, başta ulusal meclis olmak üzere, kamu kurumlarında kadına yönelik geçici özel önlemler alınacağı belirtilmiş, devlete kadını her türlü şiddetten koruma yükümlülüğü getirilmiştir (The Arab Republic of Egypt Constitution, 2013).

Anayasa'nın 80'inci maddesi ile 18 yaşın altındaki tüm bireylerin çocuk olduğu ve sahip olduğu temel haklar hüküm altına alınmış, devlete çocuğu her türlü şiddetten, istismardan, kötü muameleden, ticareti ve cinsel sömürüden koruma yükümlülüğü getirilmiştir (The Arab Republic of Egypt Constitution, 2013). 2008 yılında kabul edilen *Çocuk Kanunu* ile de 18 yaşın altındaki bireylerin çocuk olduğu tanınmış ve 18 yaşını doldurmamayan kadın ve erkeğin evlenemeyeceği hüküm altına alınmıştır (Child Law, 2008). Böylelikle daha önce kız çocukları için 16 olan evlenme yaşı kız çocukları ve erkekler için eşitlenmiştir (Abdul-Hamid, 2011: 94).

Ülkede 1996 yılında yayımlanan bir Emir ile kadın sünneti yasaklanmış, bir sağlık sorununun varlığında ya da çok gerekli hallerde ancak hastanelerde gerçekleştirilmesine izin verilmiştir (Order on Female Genital Mutilation, 1996). Kız çocuklarının yaşadığı bir başka sorun olan insan ticareti ile mücadeleye ilişkin de 2010 yılında bir yasa yapılmıştır (Law Regarding Combating Trafficking, 2010).

Mevzuattan ayrımcı hükümlerin temizlenmesine yönelik reformlara rağmen *Mısır Ceza Kanunu* namus cinayeti işleyen erkeklere hafif cezalar vermekte ve Mısır'da namus cinayetleri hâlâ görülmektedir. Ülkede ulusal mevzuatta kadına yönelik şiddeti yasaklayan özel bir kanun bulunmamaktadır. Tecavüz yasalara göre suçtur ama evlilik içi tecavüz bir suç olarak düzenlenmemiştir (UNICEF, 2011e: 2).

Çocuk Hakları Sözleşmesi'ni 1990 yılında imzalayan Mısır, 1981 yılında imzaladığı CEDAW'ın evlilik ilişkilerini düzenleyen 16'ncı maddesine Şeriat hükümleri ile çelişme potansiyeli taşıdığı için çekince koymuştur. İslam Konferansı Örgütü tarafından hazırlanan İslam'da İnsan Hakları Kahire Bildirisi'ni kabul eden Mısır, Afrika Birliğine üyedir. Mısır, Birliğin bölgesel insan hakları belgeleri olan Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartı'nı 1984 yılında, Çocuk Hakları ve Refahına ilişkin Afrika Şartını 2001 yılında imzalamıştır (Abdul-Hamid, 2011: 39-40).

2.4.6.1.3 Mısır'da Erken Yaşta Evliliğin Yaygınlığı

Mısır'da erken yaşta evlilik oranları yıllar itibariyle düşme eğilimi göstermektedir. Ülkede erken yaşta evliliğe ilişkin 1950'li yıllara ait veriler 25-49 yaş grubundaki kadınların yüzde 49'unun 18 yaşından önce evlendiğini göstermektedir. Bu oran 1960'larda yüzde 43, 1970'lerde yüzde 37 seviyesine düşmüştür (Jensen and Thorton, 2003: 19). Arap ülkelerindeki erken evlilikler üzerine yapılan bir çalışma da düşüşü doğrulamaktadır. Buna göre, Mısır'da 1988 yılında 20-49 yaş arası kadınların 18 yaşından önce evlenme oranı yüzde 42 iken, 2008 yılında bu oran yüzde 25 olarak gerçekleşmiştir (Fahimi and İbrahim, 2013).

Mısır 2008 Nüfus ve Sağlık Araştırması sonuçlarına göre 20-24 yaş arası kadınların 18 yaşından önce evlenme oranı yüzde 17; 15 yaşından önce evlenme oranı ise yüzde 2 olarak hesaplanmıştır. 25-49 yaş aralığındaki kadınlarda ortalama ilk evlenme yaşı 20.6'dır. 15-19 yaş arası kadınların yüzde 13.4'ü evlidir (El-Zanaty and Way 2009: 99).

Araştırma sonuçlarına göre kırsal bölgelerde yüzde 22 olan erken evlenme oranı kentlerde yüzde 9'a düşmektedir. 18 yaşından önce evlenen bu kadınların 34.1'i hiç okula gitmemiştir. 32.5'i temel eğitim almış olan kadınların 14.8'i orta ya da daha üst bir eğitim kurumuna devam etmiştir. Yoksulluk Mısır'da da evlilik yaşı üzerinde belirleyici rol oynamaktadır. En yoksul yüzde 20'lik dilimde 18 yaşından önce evlenme oranı yüzde 30 iken en zengin yüzde 20'lik dilimde bu oran sadece yüzde 4'tür (El-Zanaty and Way 2009: 99).

Mısırda 20-24 yaş arası kadınların 18 yaşından önce doğum yapma oranı yüzde 6.5; 15 yaşından önce doğum yapma oranı yüzde 0,6'dır (El-Zanaty and Way 2009: 57). Adölesan doğurganlık hızı ise 1000 doğumda 50 olarak gerçekleşmiştir. Bu oran kırsal alanda yaşayan kız çocukları arasında 64, kentlerde yaşayan kız çocukları arasında 32; en yoksul yüzde yirmilik dilimden kız çocukları arasında 67, hiç eğitim alamamış kız çocuklarında 118 olarak gerçekleşmiştir (El-Zanaty and Way 2009: 47).

15-19 yaş arasındaki kadınların herhangi bir doğum kontrol yöntemi kullanma oranı yüzde 23, modern yöntemlerle korunma oranı yüzde 20'dir (El-Zanaty and Way 2009: 72).

Mısır'da son yıllarda görülen sosyal ve politik dengesizlikler kız çocuklarının durumunu da olumsuz şekilde etkilemiş ve ülkeyi adeta çocuk gelin pazarına çevirmiştir. Mısır'ın Çocuk ve Annelik Ulusal Konseyi'nin Çocuklarının İnsan Ticaretinin Önlenmesi biriminde görev yapan Azza El-Ashmawy, ülkedeki bazı kız çocuklarının 18 yaşına gelene kadar 60 kez evlendiklerini rapor etmiştir. Söz konusu rapora göre bu evliliklerin bazıları birkaç gün ya da birkaç hafta sürmektedir (McGrath, 2013). Protection Project tarafından Mısır'a ilişkin hazırlanan rapor da ülkedeki çocuk evliliklerinin insan ticareti boyutunu ortaya koymaktadır. 2010 yılında hazırlanan raporda belirtildiği üzere Suudi iş adamları düzenli olarak ülkeyi ziyaret etmekte ve 500 ila 1500 dolar arasında değişen ücretlerle kız çocuklarını satın almaktadır (Protection Project, 2010).

Mısır'da *zawaj al-muta*'a gibi bir gün bile sürebilen keyfi evlilikler, *zawaj al-safka* gibi fayda ve çıkarlara dayalı sözleşme evlilikleri ya da *zawaj al-misyar* gibi bir kaç ay süren tatil ya da ziyaret evlilikleri sıklıkla görülmektedir. Bu kısa dönemli evlilikler, çocuk fuşunu ya da insan ticaretini maskeleyen hizmet etmektedir. Evlilik komisyoncuları, bu kısa süreli evlilikleri kolaylaştırmak için kız çocuğunun ailesine para vererek ikna etmektedir (International Centre for Missing and Exploited Children [ICMEC], 2013: 13).

Plan International da, Mısır'da gerçekleştirdiği bir çalışmada ülkedeki çocuk yaşta evlenen kız çocuklarına dikkat çekmiş, "Körfez gelinleri" olarak tanımladığı kız çocuklarının (çalışmanın yapıldığı dönemde) 16 olan yasal evlenme yaşına rağmen 13-15 yaşında, Mısır'dan Körfez ülkelerine seyahat etmekte olan erkeklerle evlendirildiğini, kız çocuklarının eşleri onlardan sıkıldığı zaman ülkelerine genellikle hamile olarak döndüğünü, dönemeyenlerin ise kocalarının diğer eşlerine hizmet etmek üzere köle işçi olarak tutulduğunu aktarmıştır (Myers and Harvey, 2011: 22).

Mısır'da kız çocuklarının yaşadığı en önemli sorunlardan biri olan kadın sünneti kanunen yasaklanmasına rağmen yaygın bir gelenek olarak sürmektedir. 2008 Nüfus ve Sağlık Araştırmasına göre kadın sünnetinin yaygınlığı 15-49 yaş arası kadınların yüzde 91 olarak belirlenmiştir (UNICEF, 2011e: 3). 10-14 yaş arasındaki kız çocuklarında bu oran yüzde 66'dır (Abdul-Hamid, 2011: 94).

2.4.6.1.4 Program Örneği: *Ishraq*

Mısır'ın çocuk evliliğini önlemeye yönelik programların sıkça uygulandığı bir ülke olduğunu söylemek mümkün değildir. Ülkede uygulanan en tanınmış ve daha sonra benzer özelliklerdeki toplumlara ilham kaynağı olmuş programı Population Council, Save the Children, CEDPA ve Caritas adlı sivil toplum kuruluşlarının işbirliği ile yürütülen *Ishraq* (Arapça "aydınlanma") programıdır.

Mısır'da ülkenin özellikle kırsal bölgelerinde yaşayan kız çocukları eğitimsizlik, aile içinde dışlanmışlık, ağır ev işi yükü, erken ve genellikle ailelerin seçtiği erkeklerle zorla evlendirilme gibi sorunlarla yaşamaktadır (Brady et all. 2007). Population Council, Save the Children, Caritas Mısır ve Kalkınma ve Nüfus İşleri Merkezi (CEDPA) adlı dört STK'nın Mısır Eğitim Bakanlığı, Gençlik Bakanlığı, Çocuk ve Annelik Ulusal Konseyi işbirliği ile gerçekleştirdiği *Ishraq Programı*, 2001 yılında bu koşullar altında yaşayan kız çocuklarına yardım etmek amacıyla başlatılmıştır (Brady et all. 2007).

Program yukarı Mısır'da yer alan ve ülkenin en yoksul ve en az gelişmiş bölgesi olan Al Minya bölgesine bağlı dört köyde uygulanmış, seçilen diğer iki köy de program etkilerini izleyebilmek amacıyla kontrol grubu olarak işlev görmüştür (Ringler, 2009: 9). 13-15 yaş arasındaki kız çocuklarını hedef alan ve 30 ay süren programın hedeflerini şöyle sıralamak mümkündür: Kız çocukları için güvenli kamusal mekânlar oluşturmak, kız çocuklarının işlevsel okuryazarlığını geliştirmek, sosyal normları olumlu yönde dönüştürmek, yerel ve ulusal politika yapıcılarını kız çocuğu dostu kararlar almaları yönünde etkilemek (Elwan, 2008).

Programın hazırlık çalışmaları kapsamında, proje uygulayıcıları tarafından her köyden yaklaşık olarak 50 kız programa dâhil edilmiş (zamanla artan taleplerle bu sayı 277'ye ulaşmıştır) ve kız çocuklarına ön test uygulanmış ayrıca aileler ve yerel program destekçileriyle odak grup görüşmeleri, yapılandırılmamış görüşmeler gerçekleştirmiştir (Brady et all. 2007).

Programın hazırlık çalışmalarının bir başka ayağını da köylerden en az ortaokul düzeyinde eğitim almış genç kız çocuklarının seçilmesi ve köy halkına eğitim vermek üzere eğitilmesi oluşturmuştur. Kadın eğiticiler, programın uygulama süreci boyunca aileler, Ishraq ve kız çocukları arasında köprü görevi görmüş, köy halkının ve kız çocuklarının gözünde bir çeşit rol model olmanın yanında kız çocuklarının müttetikleri, savunucuları, destekçileri ve saygı duydukları ablaları olmuştur (Elwan, 2008).

Programın hazırlık çalışmaları sırasında köyün ve bölgenin ileri gelenlerinden oluşan (okul müdürleri, gençlik kulübü yöneticileri, dernek yöneticileri, dini liderler, sağlık merkezi doktorları), köy komitelerinin kurulması hem ailelerin kız çocuklarının programa katılması konusunda ikna edilmesinde hem de ileride aktarılacak bir takım bürokratik işlerin halledilmesinde etkili olmuştur (Barsoum, 2009).

Kız çocuklarının temel özelliklerini ortaya koymak amacıyla gerçekleştirilen ön test program içeriğini şekillendirecek olmasının yanında kız çocuklarının içinde buldukları olumsuz şartları ortaya koyması bakımından da önemlidir. Test sonuçları kız çocuklarının yüzde 84'ünün hiç okula gitmediğini, yüzde 53'üne kadın sünneti işleminin uygulanmış olduğunu, yüzde 52'sinin regl hakkında hiç bilgi sahibi olmadığını ve yüzde 44'ünün yaşadığı kentin adını dahi bilmediğini ortaya koymuştur. Gerçekleştirilen ön test sonuçlarına göre şekillenen eğitim programları “okuryazarlık”, “yaşam becerileri: temel yaşam becerileri, üreme sağlığı”, “spor ve eğlence faaliyetleri” olarak şekillenmiştir (Brady et all. 2007).

Kız çocukları için müfredat içeriği belirlenirken temel amaç ailelerin tepkisini çekmeyecek tam tersine destekleyecekleri okuryazarlık, matematik gibi konular seçilmesine dikkat edilmiştir. Spor ve eğlence etkinlikleri hem toplumsal tabuları yıkmak hem de kız çocukları da özgüven oluşturmak amacıyla ders programı içeriğine eklenmiştir. Kız çocuklarının talepleri doğrultusunda da pastacılık, kuaförlük, elektrikli aletlerin bakım ve onarımı gibi mesleki beceriler kazandıracak konularda da eğitim verilmiştir. Eğitim programının bir başka önemli bileşeni de üreme sağlığı, evlilik, gebelik, cinsel sağlık, doğum kontrolü, cinsiyet temelli şiddet ile müzakere, eleştirel düşünme, karar verme gibi yaşam becerileri içeriğidir (Elbadawy, 2010).

Okuryazarlık programı kapsamında kız çocuklarının çoğunun doğum sertifikası ve sağlık sigortası olmadığı anlaşılmış ve köy komitelerinin de desteği ile kız çocuklarının kimlik kartı almalarına ve sağlık sigortalarının yaptırılmasına yardımcı olunmuştur (Brady et all. 2007).

Kız çocuklarının tek başına eğitimini sağlamak sorunun çözümüne bütüncül bir etki sağlamayacağı düşüncesinden hareketle, Ishraq programının uygulandığı köylerdeki, erkek çocuklarını, anne babaları, toplum liderlerini ve dini liderleri de etkilemeye yönelik program stratejileri tasarlanmış ve uygulanmıştır. Ebeveynler ve toplum liderlerine yönelik programlar, seminerler, aylık buluşmalar, ev ziyaretleri aracılığıyla gerçekleşmiş, doktorlar, rahip ve imamların da katılım sağladığı ev ziyaretlerinde kadın sünnetinin tıbbi zararlarından bahsedilmiş, ayrıca bu geleneğin ne Kuran ne de İncil tarafından desteklenmediği anlatılmıştır (Barsoum, 2009).

Ishraq eğitim programının hedef kitlelerinden birini de erkek çocukları oluşturmuştur. Geleneksel değerleri sürdüren köylerde, ergen erkekler, özellikle kız çocukları ın erkek kardeşleri, kız çocukları ın yaşamlarını şekillendiren önemli aktörlerdir. Kız çocukları ergenliğe ulaştığında genellikle erkek kardeşlerine davranışlarını izleme ve kız çocuklarını dış dünyadan koruma görevi verilmektedir. Erkekler ayrıca sözlü tacizleri, rahatsız edici davranışları ile kız çocukları için güvensiz bir ortam oluşturmakta, bu da kız çocuklarının hareket alanlarını daraltıcı bir etki yapmaktadır (Ringler, 2009).

Bu çerçevede Program kapsamında genç erkeklerde ve kız çocuklarının erkek kardeşlerinde davranış değişikliği oluşturmaya yönelik çalışmalar yapılmıştır. Bu amaçla köylerden 23 ve 25 yaşlarında iki erkek kolaylaştırıcı seçilmiş, köylerdeki erkek çocuklarına iletişim becerileri, yaratıcı düşünme, değerler, insan ilişkileri, toplumsal cinsiyet ve gelecek planları hakkında eğitim vermişlerdir (Elwan, 2008).

30 ay süren Program kapsamında yapılan etki analizi ile bireysel, toplumsal ve kurumsal boyutta bir takım olumlu değişimler gözlenmiştir. Programın başarılarından bazıları şunlardır:

- Ishraq kız çocukları için güvenli alanlar oluşturmuştur. Köyler hem program katılımcılarının kullanması hem Ishraq mezunlarının birbiriyle tanışıp eğitim görebilmesi için “sadece kız çocuklarının kullanımına açık” alanlar tahsis etmiştir.

- Ishraq katılımcılarının yüzde 92'si hükûmetin okuryazarlık sınavını geçmiş, yüzde 68.5'i ise okula dönmüştür.
- Ishraq katılımcıları program sonunda daha geç yaşlarda evlenmek istediklerini ve eşlerini kendilerinin seçmek istediklerini ifade etmişlerdir.
- Katılımcıların önemli bir çoğunluğu gelecekte kendi kız çocuklarına kadın sünneti işlemini uygulamayacaklarını beyan etmiştir.
- Programa katılan kız çocuklarının yüzde 65'inde özgüven artışı olduğu gözlenmiştir.
- Ishraq toplumsal ve kentsel katılımı teşvik etmiştir: Programa katılan kız çocuklarının yüzde 49'u yerel bir kulüp ya da derneğe üye olmuştur.
- Programın başarılarından biri de ebeveynlerin ve erkek akranlarda da tutum değişikliğine yönelik programlar uygulanması ve başarılı olmasıdır. Cemaat tartışmalarına katılan ebeveynlerde kız çocuklarının rolleri, hakları ve kapasitelerine ilişkin görüşleri olumlu yönde değişmiştir.
- Son olarak deney grubu köylerdeki aynı yaş grubundaki kız çocuklarıyla karşılaştırıldığında program uygulanan köylerdeki kız çocuklarının çok küçük bir kısmı evlenmiş, programa en başından beri devam eden kız çocuklarından hiçbiri evlenmemiştir (Brady et all. 2007).

2.4.6.2 Yemen

2.4.6.2.1 Temel Göstergeler

Yemen 23.8 milyon nüfusu ile Arap Yarımadası'nın güney batısında yer alan bir orta doğu ülkesidir. Nüfusunun 12 milyonu 18 yaş altı gençlerden oluşmaktadır (Central Statistical Organisation [CSO], 2012).

Yemen, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı İnsani Gelişmişlik Göstergesi Raporuna göre 187 ülke arasında 160'ıncı sırada (UNDP, 2013: 143), Dünya Ekonomik Forumu'nun Küresel Toplumsal Cinsiyet Uçurumu Raporu'na göre 136 ülke arasında sonuncu (136) sırada yer almaktadır (WEF, 2013: 10). 2012 yılı Dünya Bankası verilerine göre, ülkede kişi başına düşen milli gelir 1.270 Amerikan Doları'dır (World Bank, 2013).

UNESCO tarafından yayımlanan Herkes İçin Eğitim 2013 Raporuna göre Yemen'de zorunlu eğitim 6-15 yaşları arasını kapsamaktadır (UNESCO, 2013: 340). Ülkede genç okuryazarlık oranı yüzde 86'dır (kadınlarda yüzde 76, erkeklerde yüzde 96). Okumaz yazmaz genç nüfusun yüzde 86'sı kadınlardan oluşmaktadır. Yemen'de yetişkin okuryazarlık oranı ise yüzde 65'tir (kadınlarda yüzde 49, erkeklerde yüzde 82). Yetişkin okumaz yazmaz nüfusun ise yüzde 74'ünü kadınlar oluşturmaktadır (UNESCO, 2013: 320-324).

Yemen Ulusal Meclisinde (*Majlis Annawab*) bulunan 301 milletvekilinin 1'i kadındır (yemenparliament.gov.ye). Ülkede kadın ve çocuk hakları ile ilgili İnsan Hakları Bakanlığı görev yapmaktadır. İnsan Hakları Bakanı kadındır (yemen.gov.ye).

2.4.6.2.2 Hukuksal Durum

Yemen'de 1991 yılında kabul edilen yeni bir Anayasa vatandaşları "hak ve ödevlerde eşit" olarak tanımlamış ve "cinsiyet, renk, etnik köken, dil, meslek, sosyal statü ve din"e dayalı ayrımcılığı yasaklamıştı. Bununla birlikte, 1994 yılından sonra Anayasada bazı değişiklikler yapılmış ve Anayasanın 3'üncü maddesinde Şeriatın tüm mevzuatın ana kaynağını oluşturduğu hüküm altına alınmıştır. *Yemen Anayasası*'nda kadınlar, erkeklerin kız kardeşleri olarak tanımlanmış ve Şeriat tarafından düzenlenen ve garanti altına alınan hak ve ödevleri olduğu vurgulanmıştır (Constitution of the Republic of Yemen [CRY], 1994).

Yemen hukuk sisteminde kişisel hukuk, ceza hukuku, tanıklık hukuku, vatandaşlık hukuku gibi birçok yasada kadına karşı ayrımcılık içeren hükümler bulunmaktadır. Mahkeme önünde kadının tam bir kişi olduğu düşünülmez ve bazı durumlarda tanıklığı kabul edilmez (örneğin zina ya da ceza davalarında) bazı davalarda da tanıklığı bir erkeğin yarısı değerindedir (UNICEF, 2011e: 1).

Yemen’de ev içi şiddeti önlemeyi amaçlayan bir hukuksal düzenleme bulunmamaktadır. Tecavüz suç sayılmakla birlikte evlilik içi tecavüz suç olarak düzenlenmemiştir. *Yemen Ceza Yasası* namus cinayeti işleyen erkeklere hoşgörülü yaklaşmaktadır. *Ceza Yasası*’nda başka ayrımcı unsurlar da bulunmaktadır. Örneğin Kanununun 273’üncü maddesi ile “utanç verici” ve “ahlak dışı” eylemlerin cezalandırılması hüküm altına alınmıştır. Bu yasa, aralarında akrabalık ilişkisi bulunmayan bir erkekle yalnız kalan kadınların tutuklanması gibi uygulamalara yol açmaktadır (UNICEF, 2011: 2).

Yemen Kişisel Statü Kanunu’nun 40’inci maddesi kadınların eşlerine evden çıkarken izin alma da dâhil olmak üzere her konuda tam itaatini arar. Madde 152’de sıralanan şu sebeplerle kadının eşinden boşanması halinde nafaka hakkını kaybedebileceğini belirtir: meşru bir sebep yokken aile konutuna taşınmayı reddetmek, aile konutunu meşru bir sebep olmaksızın terk etmek, eşinin izni olmadan çalışmak ve eşiyile birlikte seyahat etmeyi reddetmek. (HRW, 2011: 9).

Yemen Kişisel Statü Kanunu evlenme ve boşanmaya ilişkin hükümleri kadınlar ve kız çocukları için ayrımcı hükümler içermektedir. Örneğin 12’nci madde erkeğe, eşler arasında ekonomik eşitliğin sağlanması ve eşit davranması şartı ile dört kadına kadar evlenme hakkı tanımaktadır. Bir erkek boşanma isteğini üç kez tekrar ederek eşinden boşanabilir. Bir kadın da bazı şartlar altında eşinden boşanmayı talep edebilir: Örneğin koca ailesinin ekonomik gereksinimlerini karşılamıyorsa, eşini bir yıldan uzun bir süredir terk etmişse, üç yıldan fazla hapse girmişse ya da ekonomik olarak karşılayamamasına rağmen birden fazla kadınla evlenmişse. Fakat kadın boşanma izni almadan önce bu iddialarını ispatlamak zorundadır. Bu nedenler dışında başka bir nedenle boşanmak istiyorsa mehir parasını geri ödemek zorundadır.

Kocasına ekonomik olarak bağımlı olan kadınların da bu şartları karşılaması zorlaşmaktadır (HRW, 2011: 9).

Yemen Çocuk Hakları Sözleşmesini 1991 yılında hiç çekincesiz onaylamıştır. CEDAW'ı 1984 yılında imzalamıştır. Kahire İslam'da İnsan Hakları Deklarasyonu, İnsan Haklarına İlişkin Arap Şartı'nın tarafıdır (Abdul-Hamid, 2011: 206-207).

2.4.6.2.3 Yemen'de Erken Yaşta Evliliğin Yaygınlığı

Yemen, çocuk evliliklerinin yaygınlığı açısından Orta Doğu ve Kuzey Afrika'da Sudan'dan sonra ikinci sırada yer almaktadır (UNICEF, 2011d). Çocuk evlilikleri Yemen'de hem kırsal bölgelerde hem kentlerde görülen yaygın bir gelenektir. Ülkede kız çocukları 12 ya da 13 yaşında özellikle yakın akrabaları ile evlendirilmektedir. Yemen'de bazı bölgelerde evlilik yaşları daha alt sınırlara düşmektedir. Örneğin Hadramut ve Hudeyde gibi kırsal bölgelerde sekiz, Mukalla'da on yaşındaki kız çocukları evlenebilmektedir (HRW, 2010: 15-16).

Yemen taraf olduğu uluslararası sözleşmelere rağmen ulusal mevzuatında yasal evlenme yaşı belirtilmeyen bir kaç ülkeden (Yemen, Suudi Arabistan, Gambia ve Ekvator Ginesi) biridir. Yemen'de 1999 yılında 15 olan yasal evlilik yaşı, din adamlarının baskısı nedeniyle kaldırmıştır. 2009 yılında yasal evlenme yaşını 17 olarak belirlenmesi girişimi mecliste başarısızlığa uğramıştır (Vogelstein, 2013: 9).

2006 yılında Yemen Nüfus ve Sağlık Bakanlığı ile UNICEF işbirliği ile yapılan Çoklu Göstergeli Küme Araştırması'nda (MICS) erken evliliklere özel bir bölüm ayrılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre 15-49 yaş aralığındaki kadınların 15 yaşından önce evlenme oranı yüzde 14, 18 yaşından önce evlenme oranı ise yüzde 52'dir. 20-24 yaş aralığındaki kadınların 18 yaşından önce evlenme oranı yüzde 32'dir. Araştırma yapıldığı sırada 15-19 yaş aralığındaki kadın nüfusun yüzde 19'u evlidir. Bu evliliklerin yüzde 16'sında eşler arasındaki yaş farkı on yaştan fazladır (Ministry of Health and Population [MHP] and UNICEF 2008: 57).

Araştırma sonuçlarına göre ülkede erken yaşta evliliklerin görülmesi bakımından kırsal ve kent arasında çok ciddi farklılıkların olduğunu söylemek mümkün değildir. 15-49 yaş aralığında yüzde 14.1 olan 15 yaşından önce evlenme oranı kırsal alanda 14.5, kentlerde 13.2'dir. Aynı yaş grubunda 51.6 olan 18 yaşından önce evlenme oranı kırsal alanda 55.7 iken kentlerde yüzde 44.1 seviyesindedir (MHP and UNICEF, 2008: 119).

Bununla birlikte ülkede, ekonomik statü ve eğitim seviyesi erken evliliklerin gerçekleşmesinde daha belirleyici değişkenlerdir. 15 yaşından önce evlenen kadınların yüzde 21'i; 18 yaşından önce evlenen kadınların yüzde 64.4'ü hiç eğitim almamıştır. 15 yaşından önce evlenen kadınların yüzde 17.8'i, 18 yaşından önce evlenen kadınların yüzde 60.8 en yoksul yüzde 20'lik dilime mensuptur. 15 yaşından önce evlenen kadınların yüzde 11.7'si, 18 yaşından önce evlenen kadınların yüzde 40.5'i ise en zengin yüzde 20'lik ailelere mensuptur (MHP and UNICEF, 2008: 119).

Araştırmaya göre adölesan doğurganlık hızı binde 80'dir. Bu oran kentlerde 66 iken kırsal alanda 86'ya yükselmektedir. 20-24 yaş arası kadınların 18 yaşından önce doğum yapma oranı yüzde 25'tir. 15-19 yaş arası evli kadınların onda biri doğum kontrol yöntemlerini kullanmaktadır (MHP and UNICEF, 2008: 89).

2.4.6.2.4 Program Örneği: *Safe Age of Marriage in Yemen*

Yemen'de çocuk evliliği oranlarının yüksek olmasına rağmen, ülkede erken evlilikleri önleme amacıyla uygulanmış iki müdahale programına ulaşılmıştır. Bunlardan biri Oxfam tarafından 2005-2008 yılları arasında uygulanan *Integrated Action on Poverty and Early Marriage* (Yoksulluk ve Erken Evliliğe İlişkin Bütünleşik Eylem) Programı (Pedersen et al. 2008), diğeri USAID tarafından fonlanan ve 2009-2010 yılları arasında yerel STK'lar tarafından uygulanan *Safe Age of Marriage* Programıdır (Pathfinder International [PI], 2012). Çalışma kapsamında toplumsal savunuculuk stratejisi ile uygulanan USAID'in programı incelenecektir.

Safe Age of Marriage in Yemen (Yemen’de Güvenli Evlilik Yaşı) Programı, bölgede USAID tarafından fonlanan üreme sağlığı odaklı bir programın bileşenlerinden biri olarak Amran bölgesinde yer alan Al-Sawd ve Al-Soodah köylerinde uygulanmıştır. Toplum temelli bir müdahale uygulaması olan Program, ülkenin en güçlü kadın STK’sı olan Yemen Kadın Birliği (Yemeni Women’s Union-YWU)’nin işbirliği ile gerçekleştirilmiştir (Perla, Matta and Hassanein, 2009: 19).

Müdahale programı ile halkta erken evliliğe yönelik tutum değişimini ve toplumsal normların dönüşümünü sağlamak, kız çocuklarının eğitimini desteklemek, erken evliliğin olumsuz sonuçlarına ilişkin halkın biliş düzeyini yükseltmek, halkın kız çocuklarının eğitimine olan desteği artırmak, evlilik yaşının yükseltilmesine ilişkin dini liderlerin onayını almak gibi hedefler aracılığıyla kız çocuklarının insan haklarının güçlendirilmesi amaçlanmıştır (PI, 2012).

Oxfam tarafından 2005-2008 yılları arasında Yemen’de gerçekleştirilen *Integrated Action on Poverty and Early Marriage* Programından elde edilen deneyiminden yola çıkarak projeye isim verilirken ve halkla iletişim kurulurken “erken evlilik” ya da “çocuk evlilik” yerine “güvenli evlilik yaşı” ifadesi kullanılmıştır. Yemen halkının algı dünyasında erken yaşta evlilik gibi bir kavram olmaması ve program faaliyetlerine tepki çekmemek için müdahale programının adlandırılmasında böyle bir tercihe gidilmiştir (Freij, 2011).

Program kapsamında seçilen köyler düşük okul kayıt oranları (6-14 yaş arasındaki kız çocuklarının yüzde 58’i, 15 yaş üstü kız çocuklarının yüzde 8’i okula devam etmektedir) ile Yemen’in kırsal bölgesini tam olarak temsil etmeleri dolayısıyla tercih edilmiştir (Perla et all. 2009: 19).

Program kapsamında gerçekleştirilecek bazı etkinliklerde yerel unsurların desteğinin alınması amacıyla her iki köyden 20 kadın 20 erkek eğitimci adayları seçilmiş eğitimci adaylarının arasında dini liderler, doğum hemşireleri ve ebeler olmasına özen gösterilmiştir. Eğitimciler tarafından her iki köyden toplam 400 kişiye anket uygulayarak proje öncesi sorun tespiti çalışması gerçekleştirilmiştir. Uygulanan

Anket ile halkın çoğunun okumaz yazmaz olduğu, kendilerinin de 18 yaşından önce evlendiği, önemli bir kısmının ilk çocuğunu 18 yaşından önce doğurduğu ve ailelerin ortalama 7.6 çocuğa sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır (PI, 2012).

Ön test çalışmasında ayrıca örnekleme oluşturan grubun yüzde 70'i kız çocukları için uygun evlilik yaşının 18-24, yüzde 60'ı erkekler için en uygun evlilik yaşının 20 olduğunu belirtmiştir. Bununla birlikte uygulamada, örneklem grubunun yüzde 59'u kız çocuklarını 18 yaşından önce (çoğu 14-15 yaşında), yüzde 46'sı 20 yaşından sonra evlendirmiştir (Freij, 2011).

Projenin hazırlık süreci kapsamında ön testin yanında yaşları 9-15 arasında değişen 12 bekâr kıızla hayalleri ve beklentilerine ilişkin odak grup görüşmeleri de gerçekteşirilmiştir. Görüşmelerde kız çocukları, kadınları özel alanla tanımlayan baskıcı toplum yapısı nedeniyle kariyer ve evliliğin bir arada yürüyeceğine inanmadıklarını, ileriki yaşamlarında birinden birini seçmeleri gerektiğini düşündüklerini belirtmişlerdir. Odak grup görüşmesinden önce kız çocuklarının hiçbirini evli, çocuklu ve profesyonel meslek sahibi bir kadınla karşılaşmadıklarını dile getirmiş ve doktor ya da öğretmen olmak istediklerini ifade etmişlerdir (PI, 2012).

Yukarıda anılan 40 halk eğitimcisi şubat 2009'da altı günlük etkileşimli eğitim, dirençle mücadele gibi konularda atölye eğitimine katılmış, Ekim 2009'da yeni eğitim becerileri kazandırmak için atölye çalışmaları yinelenmiştir. Bu kez müfredata İslam dininin çocuk evliliklerine, kız çocuklarının eğitimine, aile planlamasının bakışı ile ilgili konular da eklenmiştir (Freij, 2011).

Her halk eğitimcisine, tartışma, rol alma, öykü anlatma, şiir ezberleme gibi iletişim tekniklerini kullanarak ayda en az dört farkındalık artırıcı toplantı yapma yükümlülüğu getirilmiştir. Bu toplantılar okullarda, okuma sınıflarında, sağlık merkezlerinde, camilerde, YWU şubelerinde ve benzeri sosyal alanlarda gerçekteşirilmiştir (PI, 2012).

Halk eğitimcileri ayrıca ayda bir bölgeye mobil sağlık klinikleri getirerek aile planlaması, üreme sağlığı, anne çocuk sağlığı hizmetleri sağlayan sağlık fuarları organize etmişlerdir. Sağlık fuarlarında ilçe yönetiminden, Nüfus ve Halk Sağlığı Bakanlığı'ndan, Eğitim Bakanlığı'ndan yetkililer ve dini liderler konuşmacı olarak yer almıştır. Ayrıca sağlık fuarlarında danışma masaları kurulmuş ve buralarda erken yaşta evlendirilen ve doğum sırasında yaşamını yitiren Yemenli bir kızın filmi gösterilmiştir. Filmden sonra erken yaşta evliliğin olumsuz sonuçları üzerine tartışmalar gerçekleştirilmiştir (Al-Eryani, 2012).

Halk eğitimcileri, YWU işbirliği ile 9-15 yaş arası kız öğrencilere yönelik erken evliliğin olumsuz sonuçlarına değinen bir tiyatro gösterisi yazma ve oynama çalışması gerçekleştirmiştir. Ayrıca 20 okulda öğrencilere yönelik erken yaşta evliliklerin olumsuz sonuçları ve lise eğitiminin öneminden bahseden şiir, karikatür ve öyküler ile katılabilecekleri bir dergi yarışması düzenlemiştir. Yarışma sonucunda kazanan dergi köylerde dağıtılmıştır (PI, 2012).

Din İşleri Bakanlığı, Amran bölgesindeki tüm dini liderlere Cuma hutbelerinde çocuk evliliklerinin olumsuz sonuçlarına ilişkin hutbe okumalarını istemiştir. Ayrıca bölge halkı bir kız okulu inşa etmek için seferber olmuş ve kadın öğretmenler tutmuştur. Proje yürütücüsü kadın eğitimciler de okullara müdür olarak atanmıştır (PI, 2012).

Toplum eğitimcileri her köyden 5'er tane olmak üzere, çocuğunu evlendirmeyen ve 12'nci sınıfa kadar okutma sözü veren 10 örnek aile Proje kapanış toplantısında ilçe yöneticisinin elinden aldıkları plaketle ödüllendirmiştir (Freij, 2011).

Bir yıllık pilot proje boyunca halk eğitimcileri bölgede 1.316 etkinlik gerçekleştirerek yaklaşık 29.000 kişiye ulaşmış, ayrıca 53 kız ve 26 erkek çocuğun evliliği engellenmiştir. Programın diğer başarıları, çocuk evliliklerinin Al-Sawd ilçesinde yasaklanması, ilk kez kadın okul müdürlerinin atanması, 101 kız ve 56 erkek çocuğun okula dönmesi olarak sıralanabilir (Al-Eryani, 2012). Proje

kapsamında ayrıca dört bülten ve broşürün dağıtımı üç radyo spotu (dört ay boyunca günde 3 kez), yedi sağlık fuarı, kompozisyon yarışması gerçekleştirilmiştir (PI, 2012).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. TÜRKİYE'DE ERKEN YAŞTA EVLİLİKLERİN DURUMU

Bu bölümde, öncelikle Türkiye'de en düşük evlilik yaşını belirleyen hukuksal altyapı, evlilik olaylarının demografik önemi, resmî veriler ve demografi araştırmalarına göre erken evliliklerin yaygınlığı, bu evliliklerin sebep ve sonuçları ile erken yaşta evliliklerle ilişkilendirilebilecek ulusal mevzuat üzerine temellenen kavramsal bir çerçeve oluşturulacaktır. Daha sonra Türkiye'de erken yaşta evlilikleri önlemeye ilişkin devlet politikaları ile kamu kurumları, üniversiteler, sivil toplum kuruluşları ve benzeri kurumlar tarafından gerçekleştirilen çalışmalara değinilmesinin ardından, ülke örnekleri bağlamında incelenen kamu politikaları ve müdahale programları ışığında, Türkiye'de kamu kurumları ve diğer kurum ve kuruluşların erken yaşta evlilikler sorunun çözümüne yönelik gerçekleştirebileceği çalışmalara ilişkin öneriler sunulacaktır.

3.1 Türkiye'de En Düşük Evlenme Yaşını Belirleyen Hukuksal Yapı

Evlenme sözleşmesi yapabilmek için gerekli olan yaşa *evlenme yaşı* (Gençcan, 2007: 1066), bu yaşa erişmiş, bu yaşı doldurmuş olmaya *evlenme erginliği* denilmektedir (Akıntürk, 2008: 64).

1926 yılında İsviçre Medenî Kanunu örnek alınarak hazırlanan (Mülga) 743 sayılı Türk Kanunu Medenisi'nde yasal evlenme yaşı erkekler için 18, kadınlar için 17 olarak düzenlenmiş; yasanın öngördüğü yaş sınırlarının dönemin koşullarıyla uyumlamaması nedeniyle 1938 yılında yapılan düzenlemeyle evlenme yaşı erkekler için 17, kadınlar için 15'e indirilmiştir (Hatemi, 2005: 40). 2001 yılında kabul edilen 4721 sayılı Yeni Türk Medeni Kanunu (TMK) ile kadınlar için evlenme yaşı 17'ye yükseltilmiş ve erkeklerle eşitlenmiştir.

Evlenme yaşını yükselten Kanun'un 124'üncü maddesinin madde gerekçesi şu şekilde açıklanmıştır:

“Küçük yaştaki kızların evlendirilmesinin gerek biyolojik gerek psikolojik açıdan olumsuz etkiler gösterdiği günümüzde tartışmasız olarak kabul edilen bir gerçektir. Daha ortaöğretim çağında bulunan onbeş yaşındaki bir küçüğün evlenmesine izin vermemek gerekir. Ülkemizde Medenî Kanunumuzun kabul edilmesinden bu yana bu konuda halkın bilinçlendiği ve eğitildiği göz önünde tutulmak suretiyle önemli bir kurum olan aile hayatının kurulmasında kadınlar için onbeş yaşın bitirilmesi yeterli görülmemiştir. Bu konuda bu kadar küçük yaşta evlenme yaşı itibarıyla erkek ve kadın arasında ayırım yapılmasının da anlamlı olmadığı kabul edilmelidir. Bu sebeple evlenme yaşı erkek ve kadın için onyediyedi yaşın bitirilmesi olarak kabul edilmiştir.” (Gençcan, 2007: 743).

Ulusal mevzuatta üç farklı evlenme yaşı öngörülmüştür: Normal ergin olma yaşı, olağan hallerde evlenme yaşı ve olağanüstü durumlarda evlenme yaşı (Öztañ, 2006: 421).

TMK'ya göre *normal ergin olma yaşı* 18 yaşın doldurulması ile kazanılan erginliktir. 18 yaşını dolduran kişi başka herhangi bir kimsenin iradesi ve iznine gerek olmadan evlenebilir.

Kişilere evlenme olanağı veren, *evlenme erginliği* ise Medeni Kanun'a göre kadın ve erkek için on yedi yaşın doldurulmasıyla kazanılır. Bu yaşa *olağan evlenme yaşı* denilmektedir. Evlendirme Yönetmeliği'ne göre on yedi yaşını tamamlayan erkek ve kadının velisinin izni, velisi yoksa vasi veya vesayet makamının izni ile evlenebileceği hüküm altına alınmıştır (Evlendirme Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik-EYDYDY, 2006).

TMK'ya göre olağanüstü durumlarda 16 yaşında da evlenilebilmektedir. Olağan evlenme yaşını henüz doldurmamış, fakat evlenmeleri zorunlu hale gelmiş kişilerin evlenebilmeleri ancak hâkimin vereceği izinle mümkündür. Bu yüzden olağanüstü evlenme yaşına doktrinde *yargısal evlenme rüştü* de denilmektedir (Akıntürk, 2008: 66). Önceki Türk Medeni Kanunu'nda erkekler için 15, kadınlar için 14 olarak belirlenen olağanüstü evlenme yaşı Yeni Türk Medenî Kanunu ile kadın ve erkekler için 16'ya yükseltilmiştir (Akıntürk, 1996: 202).

Görüldüğü gibi hem Mülga hem de yürürlükte olan TMK ile kadın ve erkekler için belirlenen yasal evlenme yaşı, erken yaşta evlilikte kritik yaş sınırı olarak kabul edilen 18 yaşın altındadır. Bu doğrultuda 4721 sayılı Medeni Kanun'un yürürlüğe girdiği 1 Ocak 2002 tarihine kadar kadınlar için 15, erkekler için 17 (olağanüstü durumlarda 14 ve 15), bu tarihten günümüze kadar kadınlar ve erkekler için 17 (olağanüstü durumlarda 16) yaşında gerçekleştirilen resmî evlilikler uluslararası literatüre göre erken yaşta evlilik olarak nitelendirilebilir.

3.2 Türkiye'de Evlenmenin Özgün Niteliği ve Demografik Önemi

Demografi sözlüğünde evlilik, karşı cinsten iki birey tarafından oluşturulmuş, resmî, dinî veya farklı toplumlarda geleneksel olarak başka şekillerde gerçekleştirilebilen meşru bir birliktelik olarak tanımlanmaktadır (Pressat'tan aktaran Tezcan ve Coşkun, 2004: 15). Evlilik, doğum, ölüm ve göç gibi temel demografik bileşenlerden biri olmamakla birlikte nüfusun yapısını doğrudan etkileyen sosyal, kültürel ve hatta ekonomik boyutları olan bir olgudur (Can, 2000: 50).

Türkiye'de doğumların büyük ölçüde evlilik içinde gerçekleşmesi, evlilik olgusunun demografik analizine büyük önem kazandırmaktadır. Evlilik, doğurganlığın başladığı ve biçimlendiği bir toplumsal kurum olmasının yanı sıra, aile kurumunun oluşmasındaki aracılığı ve yaşamın sürdürülmesine olan katkısı nedeniyle toplumsal bir nitelik de taşımaktadır. Bu anlamda evlilik kişisel bir olay

olmaktan çok, her aşamasında toplumsal ve kültürel süreçlerden etkilenen bir olgudur (Civelek ve Koç, 2007). 5490 sayılı Nüfus Hizmetleri Kanunu'nun 3/1-y fıkrasına göre de evlenme, kişisel durumda değişiklik yapan bir nüfus olayı sayılmaktadır.

Türkiye'de yapılan demografik araştırmalar kadınların neredeyse tamamının üreme çağının sonuna kadar evlendiklerini göstermektedir. Bu durum, Türkiye'de evliliğin tüm sosyal gruplarda kabul gören evrensel bir olgu olduğunu göstermektedir. Türkiye'de boşanma hızının yüzde 1'in altında oluşu, evliliğin bir kadın için hayat boyu süren kurumsal bir yapı olduğunu göstermektedir. Türkiye'de hemen tüm doğumların evlilik içinde gerçekleşmesi, özellikle kadınların ilk evlilik yaşı ile doğurganlık seviyeleri ve örüntüleri arasında yakın bir ilişki bulunduğunu göstermektedir (Koç vd. 2010: 26).

Türkiye'de kendini “evli” olarak tanımlayan kişiler arasında evlilik akdinin niteliği açısından önemli bir farklılaşma oluşmaktadır. Türkiye'de bazı istisnalar dışında resmî nikâh ve “imam nikâhı” evliliğin başta gelen iki kurulma biçimidir. Dinsel/toplumsal olarak kabul gören “imam nikâhı” hukuksal olarak kabul görmemektedir. Dini nikâhın resmî nikâhtan önce yaygın olarak gerçekleştirilmesi ve toplumsal kabul görmesine karşın yasal olarak kabul görmemesinin sonucu olarak ilk evliliğe geçişteki yaş yapısını da etkilemektedir (Hancıoğlu ve Koç'tan aktaran Can, 2000: 51).

Evlenmenin yaygın olduğu ve doğumların neredeyse tamamının evlilik içinde gerçekleştiği Türkiye'de, gebelik riski altına girmenin başlangıcı anlamına gelen *ilk evlenme yaşı* nüfus, sağlık, doğurganlık ve benzeri araştırmalarda yer alan önemli bir demografik göstergedir (Hacettepe Nüfus Etütleri Enstitüsü [HÜNEE], 2004: 92).

Nüfus istatistiklerinde ilk evlenme yaşı “ortalama ilk evlenme yaşı” ve “ortanca ilk evlenme yaşı” olmak üzere iki farklı şekilde hesaplanmaktadır. Erkek ve kadınlar için ayrı hesaplanan ilk evlenme yaşı, belli bir yıl içinde ilk kez

evlenenlerin *evlenme yaşının ortalamasını* ifade etmektedir (TÜİK, 2011: X). *Ortanca ilk evlenme yaşı* ise belirli bir yılda ilk kez evlenen erkek ya da kadınların evlenme yaşlarına göre sıralandıktan sonra ortada yer alan yaşı ifade etmektedir. Başka bir deyişle ortanca evlenme yaşı bir dağılımın tam ortasındaki kişinin yaşını vermektedir. Bu da o gruptaki kişilerin %50'sinin bu yaştan daha küçük %50'sinin de bu yaştan daha büyük bir yaşta evlendiğini göstermektedir (Özcebe, 2010: 6). Bu bağlamda yaş gruplarına göre derlenen ortalama ve ortanca ilk evlenme yaşı istatistikleri erken yaşta evliliklere ilişkin bilgi verebilmektedir.

3.3 Türkiye’de Erken Yaşta Evliliklerin Yaygınlığı

Türkiye’de özel olarak erken yaşta evliliklerin araştırılmasına yönelik kapsamlı bir çalışma bulunmamaktadır. Bu çerçevede erken yaşta evliliklerle ilgili resmî veriler Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), İçişleri Bakanlığı Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü (NVİGM) gibi resmî nikâhla gerçekleştirilen evlilikleri kayıt altına alan kurumlardan edinilebilmektedir.

Genel amaçları farklı olan ancak evliliklere ilişkin bilgi toplayan demografik araştırmalar da erken yaşta evlilikler konusunda bilgi sunmaktadır. Örneğin ülke örnekleri incelerken görüldüğü üzere birçok ülkede olduğu gibi Türkiye’de de standart bir soru formuyla uygulanan *Nüfus ve Sağlık Araştırmaları* ile bugüne kadar bir kaç kez farklı kamu kurumları tarafından gerçekleştirilen *Aile Yapısı Araştırmaları* bu çerçevede değerlendirilebilir.

NVİGM tarafından derlenen ve TÜİK tarafından yayımlanan evlenme istatistikleri nüfus kayıtlarına dayalı verileri derlemekte iken, demografik araştırmalar ulusal örnekleme temsil edecek şekilde oluşturulmakta, resmî evlilikler yanında dinsel törenle evlenenler, kendilerini evli olarak ifade edenlere ilişkin de veri sunmaktadır.

3.3.1 Erken Yaşta Evliliklere İlişkin Resmî Veriler

Türkiye’de evliliklere ilişkin resmî verilerin önemli bir kısmı TÜİK’ten elde edilmektedir. Bu veriler resmî nikâh ile gerçekleştirilen evlilikleri kapsamakta olup, 18 yaşından önce gerçekleştirilen evliliklere ilişkin veriler yukarıda değinilen hâkim kararı ile gerçekleştirilen evlilikler ve anne baba ya da yasal vasinin izni ile gerçekleştirilen evliliklerle sınırlıdır. TÜİK istatistikleri incelendiğinde, kanun koyucunun belirlediği yasal evlenme yaşına paralel biçimde, 2002 yılından önceki istatistiklerde kadınlar için en erken 14; 2002 yılından sonra ise en erken 16 yaşında gerçekleştirilen evliliklere ilişkin verilere ulaşmak mümkün olmaktadır. Bunun yanında Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü’nden elde edilen yaş büyüterek gerçekleştirilen evliliklere ilişkin verileri de erken evliliklere ilişkin resmî veriler arasında saymak mümkündür.

3.3.1.1 TÜİK İstatistiklerinde Erken Yaşta Evlilik Verileri

TÜİK, *Evlenme İstatistikleri* adlı yayınında evliliği, “Türk Medeni Kanunu’na göre evlenmeye ehil erkek ve kadının yetkili kanuni merci önünde yapmış oldukları çift taraflı bir akit” olarak tanımlamıştır (Devlet İstatistik Enstitüsü, [DİE], 2004: X).

Evlilik olayları, kuruluşundan itibaren İstatistik Umum Müdürlüğü’nün (bugünkü adı ile Türkiye İstatistik Kurumu) ilgisini çekmiş, evlenme olaylarına ilişkin veriler, 1927 yılından başlayarak il ve ilçe merkezlerinde derlenip değerlendirilerek 1930 yılından itibaren İstatistik Umum Müdürlüğü tarafından "Nüfus Hareketleri"; 1952 yılından itibaren "Evlenme ve Boşanma İstatistikleri" adlı yayında yayınlanmaya başlanmıştır (Bayramoğlu, 1989: 1).

Evlenme olaylarına ilişkin veriler 1968 yılında il ve ilçe merkezleri ile belediyesi olan bucak ve köylerden derlenmeye başlanmış ve ayrı bir yayın haline getirilmiştir. Belediye teşkilatı bulunan yerlerdeki evlenmelerin derlenmesi

yanında NVİGM ile yapılan işbirliği çalışmaları sonucunda belediye teşkilâtı bulunmayan bucak ve köylerdeki muhtarlar tarafından Medeni Kanun hükümlerine göre yapılan evlenmelerin de 1982 yılı başından itibaren derlenmesine başlanmıştır (Bayramoğlu, 1989: 1).

Başlangıçta evlenme olayına ilişkin veriler, belediye memuruna başvuran çiftlerin “Evlenme İstatistik Formu”nu doldurarak belediyeler aracılığıyla DİE’ye gönderilmesiyle derlenmiş, belediyesi olmayan bucak ve köylerdeki evlenmeler ise nüfus teşkilatları kanalı ile DİE’ye gönderilmiş ve aylık olarak gönderilen bu formlar değerlendirilerek istatistiksel analizleri yapılmıştır (Can, 2000: 22-23). 2003 yılından itibaren ise, evlenme olaylarına ilişkin bilgiler, İçişleri Bakanlığı Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü Merkezi Nüfus İdaresi Sistemi’nden (MERNİS) elde edilmeye başlanmıştır (TÜİK, 2011).

1930 yılından itibaren dönemsel olarak farklı adlar altında yayımlanmaya başlayan Evlenme İstatistikleri her yayınında farklı bir yaklaşımla sunulmuştur. Resmî evlilik kayıtlarından derlenen istatistikleri yayımlayan Kurum, genellikle Kanun koyucunun belirlediği en düşük evlenme yaşını temel ölçüt almış, bununla birlikte genellikle tek yaşlar yerine yaş grupları (15-17, 17-18 ya da 15-19) şeklinde yayımlandığından, 1968-1976 dönemi dışında, erken yaşta evliliklere ilişkin tam bir veri sağlayamamıştır. EK III’te TÜİK tarafından derlenen ve yayımlanan 1927-2000 yıllarını kapsayan evlilik istatistiklerinin erken evlilikler bağlamında değerlendirildiği bir analiz yer almaktadır.

2002 yılında TMK’nın kabulü ile kadınlar ve erkekler için olağanüstü evlilik yaşı 16’ya yükselmiş, TÜİK’in 2000’li yıllar boyunca yayımladığı istatistiklerde yer alan en küçük yaş grubu 16-19 olarak düzenlenmiş, böylelikle 15-18 yaş arasında gerçekleşen evliliklere ilişkin net bilgilere ulaşmak 2013 yılına kadar imkânsız hale gelmiştir. Bununla birlikte TÜİK tarafından 2013 yılında yayımlanan *İstatistiklerle Çocuk 2012* adlı yayında ilk kez “Çocuk Evlikleri” adlı yeni bir başlık oluşturmuş ve 2002 yılından itibaren 16 ve 17 yaşında gerçekleşen çocuk evliliklerine ilişkin verileri yayımlamıştır (TÜİK, 2012: 39).

Tablo 3.1. TÜİK'in 2002-2012 çocuk evlilikleri istatistiği (TÜİK, 2012).

Evlenme Yılı	Toplam Evlenme	Evlenen Çocuk Sayısı			Evlenen Çocukların Toplam İçindeki Oranı %	
		Toplam	Erkek	Kız	Erkek	Kız
2002	510 155	39 855	2 592	37 263	0,5	7,3
2003	565 468	48 217	2 236	45 981	0,4	8,1
2004	615 357	51 488	2 168	49 280	0,4	8,0
2005	641 241	54 214	2 270	51 944	0,4	8,1
2006	641 241	52 681	2 315	50 366	0,4	7,9
2007	638 311	53 002	2 279	50 723	0,4	7,9
2008	641 973	51 917	2 214	49 703	0,3	7,7
2009	591 742	49 931	2 072	47 859	0,4	8,1
2010	582 715	47 738	2 000	45 738	0,3	7,8
2011	592 775	44 560	1 860	42 700	0,3	7,2
2012	603 751	42 331	1 903	40 428	0,3	6,7
Genel Toplam	6 624 729	535 934	23 909	511 985		

1927 yılından beri derlenmesine rağmen 86 yıl sonra ilk kez çocuk evliliklerine duyarlı olarak düzenlenen Tablo 3.1. incelendiğinde, 10 yıllık dönemde evliliklerin yıllar itibariyle arttığı, 18 yaş altı evliliklerin ise özellikle 2008 yılından sonra düşmeye başladığını söylemek mümkündür. Tablo 3.1.'e göre 2002-2012 yılları arasında 511 985 kız çocuğu ve 23 909 erkek çocuğu 18 yaşından önce evlenmiştir. Bu sayı toplam evlenenlerin yüzde 7.7'sine karşılık gelmektedir.

Söz konusu yayında 2008-2012 yıllarına ait çocuk evliliklerinin bölgesel değerlendirmesi de yapılmıştır. Buna göre 16-17 yaşında evlenen çocukların en fazla olduğu bölge Güneydoğu Anadolu Bölgesi'dir. 2008 yılında Bölgede evlenen erkek çocukların oranı yüzde 16.6 iken, 2012 yılında yüzde 20.1'e yükselmiştir. Bölgede 2008 yılında evlenen kız çocuklarının oranı ise yüzde 13.7 iken 2012 yılında yüzde 17.2'ye yükselmiştir. Kız çocuk evliliklerinin yüksek oranlarda görüldüğü ikinci bölge ise Akdeniz Bölgesidir. Bölgede evlenen kız çocuklarının oranı 2008 yılında yüzde 14.7 iken 2012 yılında 15.3'e yükseldiği görülmektedir (TÜİK, 2013: 40).

3.3.1.2 Yaş Büyüterek Evlenme

Nüfus Kaydının Düzeltilmesine İlişkin Esaslar 5490 sayılı Nüfus Hizmetleri Kanununun 35 ve 36'ncı maddelerinde düzenlenmiştir. TMK'da belirlenen olağan ve olağanüstü evlenme yaşlarının altında olmalarına rağmen, kayıt düzeltme işlemleriyle yaşları büyütülerek evlenen ya da evlendirilenlere ait verilerin de erken yaşta evlilikler bağlamında değerlendirilmesi mümkündür.

Tablo 3.2'de 2002-2013 yılları arasında mahkeme kararı ile yaşını büyüterek mahkeme kesinleşme tarihinden sonraki 1 yıl içerisinde ve 18 yaşından küçük olarak evlenenlerin yıllara ve cinsiyete göre dağılımı görülmektedir:

Tablo 3.2. 2002-2013 Yılları Arasında Yaş Düzeltme Kararı ile Evlenenler (NVİGM, 2014).

Evlenme Yılı	Erkek	Kadın	Toplam
2002	40	413	453
2003	22	623	645
2004	39	641	680
2005	29	644	673
2006	23	672	695
2007	21	732	753
2008	25	857	882
2009	35	819	854
2010	33	1.083	1.116
2011	39	1.185	1.224
2012	31	1.041	1.072
2013	25	1.165	1.190
Toplam	362	9.875	10.237

NVİGM'den Bilgi Edinme Hizmeti ile elde edilen verilere göre 2002-2013 yılları arasında yaş tahsisi davalarının yıllar itibariyle artmakta olduğu görülmektedir. 12 yıllık süreçte toplam 9 875 kız çocuğu yaşı büyütülmek suretiyle 18 yaşın altında evlendirilmiştir. Bu sayı erkek çocukları için 362 olarak gerçekleşmiştir.

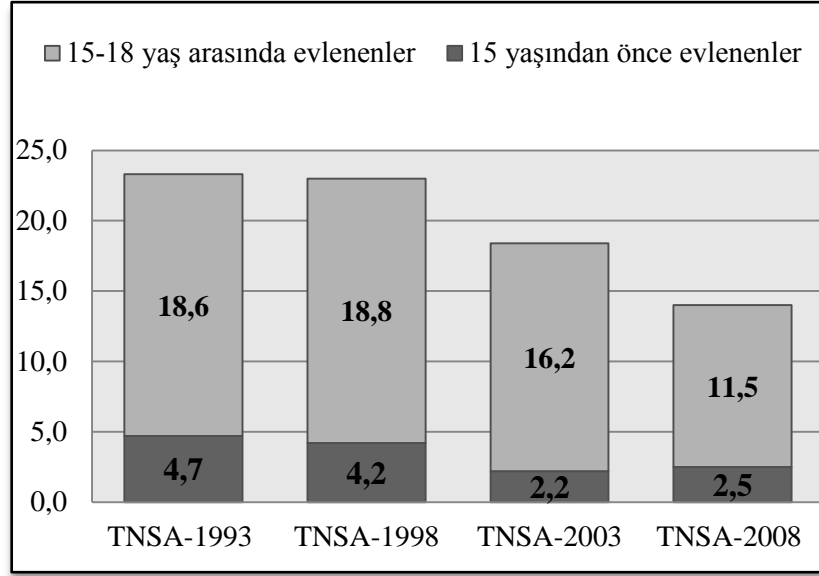
3.3.2 Demografik Araştırmalarda Erken Yaşta Evlilikler

Demografi araştırmaları, kitleyi temsil edebilecek rastgele olarak seçilen nüfus üzerinde, yıllık doğum ve ölüm oranlarını bulmak, nüfusun yaş, cinsiyet, evlilik durumu gibi nüfus bilimsel özellikleriyle, eğitim, meslek, çalışma durumu gibi sosyo-ekonomik özellikleri hakkında bilgi toplamak amacıyla yapılmaktadır (Cillov, 1960). Türkiye’de erken yaşta evliliklerin araştırılmasına yönelik kapsamlı bir araştırma olmasa da, evliliklere ilişkin bilgi toplayan araştırmaların erken evlilikler konusunda bilgi sunduğu belirtilmişti. Çalışmanın bu bölümünde Hacettepe Nüfus Etütleri Enstitüsü (HÜNEE) tarafından gerçekleştirilen Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırmaları (TNSA) ile farklı kamu kurumları tarafından gerçekleştirilen Aile Yapısı Araştırmaları’nda yer alan erken evlilik verileri değerlendirilecektir.

3.3.2.1 Nüfus ve Sağlık Araştırmalarında Erken Evlilik Verileri

Türkiye’de 1968 yılından itibaren 5 yıllık aralıklarla HÜNEE tarafından gerçekleştirilen TNSA birçok konunun yanı sıra evlilik ve aile yapısı hakkında da bilgi toplamaktadır. İlki 1968 yılında gerçekleştirilen araştırmaların sonucusu 2013 yılında yapılmıştır, bu tez çalışmasının tamamlandığı dönemde henüz araştırma sonuçları yayımlanmamıştır.

lke rnekleri incelenirken grldğu gibi UNICEF ve UNFPA gibi kuruluşlar, ortak bir soru formuyla birçok ülkede gerçekleştirilen Nüfus ve Sağlık Araştırmaları’nın sonuçlarını erken yaşta evliliklere ilişkin karşılaştırılabilir veri kaynağı olarak kullanmaktadır. Bu çalışmalarda, ülkedeki erken evliliğin yaygınlığının belirlenmesinde 20-24 yaş arasındaki kadın nüfusun ilk evlenme yaşı esas alınmaktadır. Aşağıdaki grafikte son dört TNSA (1993-1998-2005-2008)’ya göre 20-24 yaş aralığındaki kadınlardan 15 yaşından önce ve 18 yaşından önce evlenenlere ilişkin oranlar sunulmaktadır:

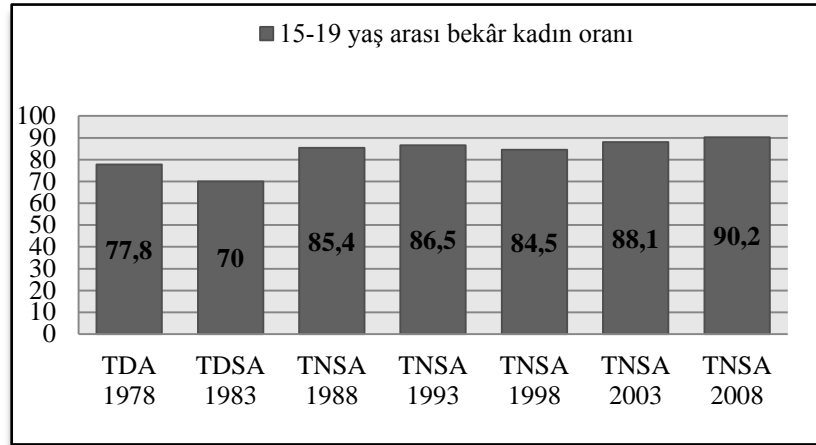
Şekil 3.1. TNSA Verilerine Erken Yaşta Evlilikler

1993, 1998, 2003 ve 2008 yıllarına ait araştırma sonuçlarına göre 20-24 yaş grubundaki kadınlardan 18 yaşından önce evlenenlerin oranının yıllar itibariyle düştüğü görülmektedir. 1993 yılı araştırmasına göre 23.3 olan oran, 2008 yılında yüzde 14'e düşmüştür. 20-24 yaş arasındaki kadınların 15 yaşından önce evlenme oranları da yıllar itibariyle düşmüştür. 1993 araştırmasına göre 20-24 yaş aralığındaki kadınların 15 yaşından önce evlenme oranı 4.7 iken, bu oran 2008 araştırmasına göre yüzde 2.5 olarak belirlenmiştir (Ministry of Health, Hacettepe University Institute of Population Studies [HIPS], 1994: 62; HIPS, 1999: 79; HIPS, 2004: 91; HÜNEE, 2009: 111).

Tablo 3.3. TNSA verilerine göre ortanca ilk evlenme yaşının değişimi

Araştırma	Ortanca İlk Evlenme Yaşı	Kır	Kent	Eğitimsiz	Orta ve üst eğitim
TNSA (1993)	19.0	18.4	19.3	17.6	22.6
TNSA (1998)	19.5	18.9	19.8	17.6	23.5
TNSA (2003)	20.0	19.4	20,03	18.8	24.8
TNSA (2008)	20. 8	19.6	21,1	18.7	24.1

Demografik araştırmalarda ilk evlenme yaşının önemli bir değişken olduğundan daha önce bahsedilmişti. Tablo 3.3’de son dört TNSA’ya göre 25-49 yaş arasındaki kadınların ortanca ilk evlenme yaşı, arka plan bilgisi ile birlikte sunulmaktadır. Tabloda ilk evlenme yaşının yıllar itibariyle yükselme eğiliminde olduğu görölmektedir. 25-49 yaş aralığındaki kadınların ortanca ilk evlenme yaşı 1993 yılında 19 iken 2008 yılında 20.8’e yükselmiştir. Ortanca ilk evlenme yaşının kırsal alanda ilk evlenme yaşının kentlere göre her zaman daha düşük olduğu görölmektedir. 1993’te kırsal alanda 18.4 olan ortanca ilk evlenme yaşı 2008’de 19.6’ya yükselmiştir. Tabloya göre eğitim de ilk evlenme yaşını etkileyen önemli bir değişkendir. Dört Araştırmada da hiç eğitim almamış kadınlarla en az ortaokul düzeyinde eğitim alan kadınların ilk evlenme yaşları arasında 5-6 yaş fark oluşmaktadır.

Şekil 3.2. TNSA Verilerine Göre 15-19 Yaş Arası Bekâr Kadın Oranı

Erken yaşta evlilik verilerinin değerlenmesinde bir başka yöntemin de araştırmaların yapıldığı sırada 15-19 yaş arasındaki nüfusun evlilik durumunu incelemek olduğu belirtilmişti. Bu çerçevede Şekil 3.2’de Demografi/Nüfus ve Sağlık Araştırmalarına göre 15-19 yaş grubundaki kadınlardan hiç evlenmemiş olanların oranları sunulmuştur. Bu çerçevede 1978 Araştırmasının sonuçlarına göre 15-19 yaş grubu nüfusun yüzde 77.8’i medeni durumunu bekâr olarak belirtmişken, bu oran 2008 Araştırmasında yüzde 90.2’ye yükselmiştir. TNSA 2008 sonuçlarına göre 15-19 yaş grubundaki kadın nüfusun yüzde 9.6’sı evli,

yüzde 0.1'i boşanmış, yüzde 0.1'i ise ayrı yaşamaktadır (HÜNEE, 2009). Şekil 3.2. genel itibariyle incelendiğinde 15-19 yaş grubunda hiç evlenmemiş kadın oranının yıllar itibariyle düşmekte olduğunu söylemek mümkündür.

3.3.2.2 Aile Yapısı Araştırmalarında Erken Evlilik Verileri

Türkiye'de Aile Yapısı Araştırması adıyla ülke genelinde yapılan, doğrudan aile yapısı ve sorunlarını ele alan dört çalışma bulunmaktadır: Türkiye'de Aile Yapısı, Türk Aile Yapısı Araştırması, Aile Yapısı Araştırması, Türkiye'de Aile Yapısı Araştırması (ATHGM, 2012: 27).

Serim Timur tarafından hazırlanan *Türkiye'de Aile Yapısı* adlı çalışma 1968 HÜNEE araştırma verilerine dayanmaktadır. Türkiye'de aile yapısını inceleyen en kapsamlı çalışmalardan biri olan eserde yalnız resmî değil dini nikâh ile yapılan evlilikler de değerlendirilmiştir (Timur, 1972: 151-152).

Tablo 3.4 Türkiye'de Aile Yapısı Çalışmasına Göre Erken Yaşta Evlilik (Timur, 1972)

İlk Evlenme Yaşı	Yerleşim Yeri				
	3 Büyük Kent	Kent	Kasaba	Köy	Türkiye
10-14	13.0	12.8	12.4	14.5	13.8
15-17	28.7	39.5	46.5	49.5	45.3
18-20	32.1	35.0	30.2	30.7	31.5
+21	26.2	12.4	11.0	5.4	9.5
Ortalama Yaş	18.5	17.6	17.2	16.7	17.1
Ortanca Yaş	18.5	15.4	15.1	15.1	15.1

Tablo 3.4'de yerleşim yerine göre kadınların ilk evlenme yaşının yüzde olarak dağılımı, ortalama ve ortanca evlenme yaşları görülmektedir. Buna göre kadınların, Ankara, İstanbul ve İzmir'de yüzde 41.7'si, kentlerde yüzde 52.3'ü, kasabalarda 58.9'u, köylerde ise yüzde 64'ü 18 yaşından önce evlenmiştir. Araştırmaya göre kadınların Türkiye genelinde erken evlenme oranı yüzde 59.1'dir. Üç büyük kentteki kadınlarla köydeki kadınların evlenme yaşları

karşılaştırıldığında, ortalama yaşlar arasında iki, ortanca ilk evlenme yaşları arasında dört yıl fark olduğu görülmektedir. Kent ve kasabalar arasında evlenme yaşları arasında bir fark bulunmamakta, kentler bu anlamda üç büyük şehirden çok köy ve kasabalarla benzerlik göstermektedir (Timur, 1972: 94-95).

Bir başka Aile Yapısı Araştırması da Devlet Planlama Teşkilatı Sosyal Planlama Genel Müdürlüğü tarafından 1992 yılında gerçekleştirilmiştir. Araştırma yaşlara göre kişilerin medeni durumuna ilişkin bilgi vermekte, böylelikle 18 yaş altı evliliklerin sayısına ulaşmak mümkün olabilmektedir (DPT, 1992).

Tablo 3.5 1992 Aile Yapısı Araştırmasında İlk Evlenme Yaşları (DPT, 1992).

İlk Evlenme Yaşı	Cinsiyet				Toplam
	Erkek	%	Kadın	%	
-12	12 672	0.10	81 206	0.60	93 878
13	16 732	0.14	215 001	1.58	231 733
14	62 018	0.52	500 667	3.68	562 685
15	197 548	1.63	1 184 748	8.73	1 382 296
16	330 395	2.73	1 634 398	12.04	1 964 793
17	529 252	4.34	1 709 349	12.62	2 238 601
Genel Toplam	1 148 617	9.46	5 325 369	39.25	6 473 986

Tablo 3.5'te araştırma örnekleminde yer alan kadın ve erkek nüfusun ilk evlenme yaşına ait verilerden 18 yaş altı evliliklere ilişkin veriler derlenmiştir. Buna göre araştırmanın yapıldığı dönemde toplam nüfusun 6 473 986'sı 18 yaşından önce evlenmiştir. Bu evliliklerin 5 325 369'u (toplam evliliklerin yüzde 39.25'i) kız çocuklar, 1 148 617'si (yüzde 9,46) erkek çocuklar tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu doğrultuda araştırmanın yapıldığı dönemde toplam nüfusun yüzde 48.71'inin 18 yaşından önce evlendiği söylenebilir.

(Mülga) Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü'nün TÜİK işbirliği ile 2006 yılında gerçekleştirdiği *Aile Yapısı Araştırması*'nda 18 yaşından önce evlenme oranının kadınlarda yüzde 31.7, erkeklerde yüzde 6.9 olduğu belirtilmiştir (ASAGM, 2006). 2011 yılında Aile ve Toplum Hizmetleri

tarafından *Türkiye’de Aile Yapısı Araştırması* yeniden yapılmıştır. Yeni Araştırma’nın sonuçlarına göre Türkiye’de toplamda yüzde 18.2 olan erken evlilik, kadınlarda yüzde 29.2, erkeklere yüzde 6.5 oranında gerçekleşmiştir (ATHGM, 2012: 22). Söz konusu Araştırma’da yer alan beşer yıllık dönemlerle kadın ve erkek nüfusun 18 yaş altı evliliklerine ilişkin veriler aşağıda sunulmaktadır:

Tablo 3.6 Türkiye’de Aile Yapısı Araştırmasına Göre İlk Evlenme Yaşları (ATHGM, 2012).

İlk Evlenme Yılı	Erkek -18 (%)	Kadın -18 (%)	Toplam -18 (%)
1950 öncesi	35.2	64.9	55.2
1951-1955	22.0	61.0	45.4
1956-1960	18.5	53.7	38.6
1961-1965	15.6	52.4	34.7
1966-1970	11.8	45.7	28.8
1971-1975	11.7	42.4	27.5
1976-1980	8.8	36.0	22.9
1981-1985	5.9	28.9	17.7
1986-1990	4.9	27.8	16.2
1991-1995	3.4	21.8	13.1
1996-2000	2.3	19.1	10.4
2001-2005	1.0	13.7	8.0
2006-2010	0.2	9.3	3.8
Türkiye Geneli	6.5	29.2	18.2

Tablo 3.6’ya göre ise 1950 yılından önceki dönemde kadınlar için Türkiye genelinde yüzde 55.2 (kadınlar için yüzde 64.9, erkekler için yüzde 35.2) olan on sekiz yaş öncesi evlenme oranının beş yıllık zaman dilimleri itibariyle dönüşümü incelendiğinde hem kadınlar hem erkeklerde 18 yaşından önce evlenme oranının yıllar itibariyle düştüğü görülmektedir. Araştırma sonuçlarına göre Türkiye genelinde 18 yaş altı evlilik oranı 18.2 olurken kadınlar arasında bu oran 29.2, erkeklerde ise yüzde 6.5 olarak gerçekleşmiştir.

3.3.3 Türkiye’de Erken Yaşta Evliliklerin Sebep ve Sonuçları

Türkiye’de erken yaşta evliliklerin yaygınlığını belirleyecek nicel çalışmalar olmadığı gibi, çocuk evliliklerinin nedenlerini ve sonuçlarını ortaya koyacak kapsamlı nitel çalışmalar da bulunmamaktadır. Bununla birlikte dünyada erken yaşta evliliklerin ortaya çıkmasına neden olan yoksulluk, eğitimsizlik, toplumun kız çocuklarına bakışı, ataerkillik, geleneksel toplum yapısı gibi unsurların Türkiye’de de çocuk evliliği sorununa neden olduğunu söylemek güç değildir.

UNFPA’nın TNSA-2008 verilerinden derlediği bilgilere göre yüzde 14 olan çocuk evliliği oranını arka plan bilgileri ile birlikte değerlendirmek Türkiye’de çocuk evliliğinin temel nedenlerinin anlaşılmasına yardımcı olacaktır. Buna göre 20-24 yaş arası kadınlardan kırdaki yaşayanların 18 yaşından önce evlenme oranı yüzde 21.6, kentte yaşayanların yüzde 16.9’dur. Eğitim durumlarına bakıldığında ise yüzde 33.6’sının hiç eğitim almadığı, yüzde 25.5’inin ilkokul, yüzde 12.1’inin de orta ya da daha üst bir eğitim aldığı görülmektedir. Erken evlilik-yoksulluk ilişkisi incelendiğinde de erken evlilik oranının en yoksul yüzde 20’lik dilimde yüzde 26.5, en zengin yüzde 20’lik dilimde yüzde 16.1 olduğu görülmektedir (UNFPA, 2012: 74).

Türkiye’de erken evliliğe yol açan nedenlerden birinin geleneksel toplum yapısı olduğunu söylemek mümkündür. Bu çerçevede Türkiye’de Aile Yapısı Araştırması, geleneksel evlilik pratiklerinden biri olan başlık parasının hâlâ sürmekte olduğunu ortaya koymaktadır. Araştırmaya göre kentlerde gerçekleşen evliliklerin yüzde 14.1’inde başlık parası uygulamasına rastlanırken, kırdaki bu oran yüzde 27.1’dir (ATHGM, 2011: 206). Evliliklerin yüzde 0.5’i berdel usulüyle gerçekleşmiştir (ATHGM, 2011: 195).

Türkiye’de yaygın olan evlenme şekli resmî ve dini nikâhın birlikte yapılması olduğu belirtilmişti. Bununla birlikte TNSA verileri yalnızca dini nikâhla yapılan evliliklerde, 18 yaşından önce evlenenlerin oranının fazla

olduğunu ortaya koymaktadır. Her iki nikâhın olduğu evliliklerin yüzde 28.1'i, sadece dini nikâhla gerçekleştirilen evliliklerin yüzde 44.7'si 18 yaşından önce gerçekleştirilen evliliklerdir. Bu durum da, çocuk evliliklerinin büyük çoğunluğun yasal olmadığını istatistiksel anlamda ortaya koymaktadır (Yüksel-Kaptanoğlu ve Ergöçmen, 2012: 144).

TNSA-2008'in ve TAYA-2011'in sonuçları, evlilik kararının, kadınların onayı alınsın ya da alınmasın daha çok aileler tarafından verildiğini göstermektedir. TNSA'ya göre 15-49 yaş grubundaki kadınların yüzde 52,3'ü evliliklerine ailelerinin karar verdiğini belirtmiştir. TAYA'ya göre ise evliliklerin yüzde 46'sında ailelerin bir şekilde etkisi olmuştur (ATHGM, 2012: 195-196).

Kız çocuklarını erken yaşta evlendirme geleneği dil dolayımıyla da varlığını sürdürmektedir. Atasözleri ve deneyimleri toplumsal cinsiyet bağlamında inceleyen çalışmalarda kız çocuklarını erken yaşta evlendirmenin öneminden bahseden “Kız beşikte çeyiz sandıkta”, “On beşindeki kız ya erdedir, ya yerde”, “Demir tavında, dilber çağında”, “Erken evlenen döl alır, erken kalkan yol alır”, “Erken evlenen yanılmamış”, “At beslenirken kız istenirken.” gibi atasözleri; ebeveynlerin çocuklarının kimle evlendireceği konusunda etkisi olması gerektiğinden bahseden “Kızı kendi havasına bırakırlarsa ya davulcuya varır, ya zurnacıya”, “Ergen gözü ile kız alma, gece gözü ile bez alma” gibi atasözleri; “Pekmezi küpten, kadını kökten al.” gibi atasözleri akraba, tanıdıkla evlenmenin öneminden; kız çocuğunun toplumdaki düşük statüsünden bahseden “Kız yükü tuz yükü”, “Kız evde olsa da elden sayılır”, “Oğlan doğuran övünsün, kız doğuran dövünsün” gibi atasözleri olumsuz örnekler olarak değerlendirilmektedir (Ergan, 1999; Özkan ve Gündoğdu, 2011). Bunun yanında türkü, şarkı, mani gibi diğer kültürel ürünlerde de erken yaşta evliliklere özendirici ifadeler rastlamak mümkündür.

Türkiye’de de dünyanın başka yerlerinde olduğu gibi erken evliliklerin en önemli sonuçlarından biri ergen gebelikleridir. TNSA-2008’e göre 20-24 yaş

arasındaki kadınların yüzde 6.9'u 18 yaşından önce, yüzde 0.7'si 15 yaşından önce ilk doğumunu gerçekleştirmiştir (HÜNEE, 2009).

TÜİK verilerine göre de, 15-19 yaş grubundaki her 1000 kadına karşılık gelen doğum sayısına göre hesaplanmakta olan *ergen doğurganlık hızı* yıllar itibariyle düşmekle birlikte, Türkiye, ergen doğurganlık hızı sıralamasında 199 ülke arasında 113'üncü sırada yer almaktadır (TÜİK, 2013a).

Tablo 3.7. Yıllara Göre Ergen Doğurganlık Hızı (TÜİK, 2013a).

Yıl	Doğum sayısı	15-19 yaş grubundaki kadın nüfus	Ergen doğurganlık hızı (‰)
2001	154.322	3.132.000	49,3
2002	135.104	3.099.000	43,6
2003	123.999	3.066.000	40,4
2004	123.834	3.051.000	40,6
2005	123.475	3.035.000	40,7
2006	121.572	3.019.000	40,3
2007	119.962	3.001.000	40,0
2008	118.759	2.985.000	39,8
2009	110.505	3.025.257	36,5
2010	101.220	3.047.707	33,2
2011	95.280	3.067.737	31,1
2012	91.114	3.098.038	29,4

TÜİK'in "Dünya Nüfus Günü" sebebiyle Temmuz 2013'te Ergen Gebeliklere ilişkin yayımladığı haber bülteninde yer alan Tablo 3.7'ye göre yıllara göre ergen doğurganlık hızı görülmektedir. 2001 yılında binde 49.3 olan ergen doğurganlık hızı, 2012 yılında binde 29.4'e düşmüştür. Sayısal olarak bakıldığında 2001 yılında 154 332 olan ergen anne sayısı 2012'de 91 114'e düşmüştür (TÜİK, 2013a).

Türkiye'de erken evliliklerin en önemli sonuçlarından bir diğeri de eğitimsizliktir. Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu (KEFEK) tarafından hazırlanan *Erken Yaşta Evlilikler Hakkında İnceleme Yapılmasına Dair Rapor*'a göre 2009 yılında evlilik ve nişanlanma

nedeniyle okulu bırakan 693 çocuğun 675'ini kız öğrenciler oluşturmaktadır (KEFEK, 2010: 17).

3.4 Erken Yaşta Evliliklere İlişkin Ulusal Mevzuat ve Türkiye'nin Taraf Olduğu Uluslararası Sözleşmeler

3.4.1 Türkiye'nin Erken Yaşta Evliliklere İlişkin Taraf Olduğu Uluslararası Sözleşmeler

Çalışmanın birinci bölümünde erken yaşta evliliklerle ilişkilendirilebilecek ulusüstü insan hakları hukuku belgelerine değinilmişti. Türkiye İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi'ne, ikiz sözleşmeler olarak bilinen Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi ile Kişisel ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi'ne ve Kölelik, Köle Ticareti, Köleliğe Benzer Uygulama ve Geleneklerin Ortadan Kaldırılmasına Dair Ek Sözleşme'ye taraftır.

Türkiye taraf devletlere evlilik için asgari yaş belirlemek üzere yasama tedbirleri alma yükümlülüğü getiren Evliliğe Rıza Gösterilmesi, Asgari Evlenme Yaşı ve Evliliğin Tesciline Dair Sözleşme'ye taraf değildir.

Türkiye *Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi*'ni 1985 yılında imzalamış, bazı maddelerinin (Mülga) Medeni Kanunu'nun Aile Hukuku bölümüyle çelişmesi nedeniyle; çekinceler ile birlikte 1986 yılında yürürlüğe girmiştir. Türk Medeni Kanunu'nda yapılması öngörülen değişiklikler ışığında söz konusu çekinceler, Eylül 1999'da kaldırılmıştır. Türkiye'nin Sözleşmenin esas maddelerine ilişkin herhangi bir çekince ya da beyanı kalmamış olmakla birlikte, taraf devletlerin aralarında Sözleşme hükümlerinin uygulanmasından doğan uyuşmazlıkları Uluslararası Adalet Divanı'na götürülmesine olanak sağlayan 29'uncu maddesine ilişkin çekincesi varlığını sürdürmektedir (KSGM, 2008).

Türkiye Çocuk Hakları Sözleşmesi'ni 14 Eylül 1990 tarihinde imzalamıştır. T.C. Anayasası ve Lozan Anlaşması hükümlerine aykırılık taşıdığı gerekçesiyle 17, 29 ve 30'uncu maddelerine çekince konulan Sözleşme 1994'te yürürlüğe girmiştir.

11 Mayıs 2011 tarihinde İstanbul'da imzaya açılan *İstanbul Sözleşmesi*'ni ilk imzalayan ülkelerden biri olan Türkiye Sözleşmeyi, 24 Kasım 2011 tarihinde onaylamış, Kanun 28 Kasım 2011 tarihinde Cumhurbaşkanı tarafından da onaylandıktan sonra 29 Kasım 2012 tarihinde Resmî Gazetede yayımlanmıştır. Sözleşme, 75'inci maddesi gereğince en az sekizi Avrupa Konseyi üyesi olan on ülkenin imzalamasından sonraki üç aylık sürenin sonunu izleyen ayın ilk gün yürürlüğe girecektir.

Uluslararası Sözleşmeler yanında Türkiye'nin erken yaşta evlilikler ve ilgili konularda çeşitli uluslararası belgelerde de taahhütleri bulunmaktadır. Örneğin Pekin Deklerasyonu'nda, Pekin+5'te, Milenyum Deklarasyonu'nda, Uluslararası Nüfus ve Kalkınma Konferansı Eylem Programı'nda kadınların ve kız çocuklarının insan haklarının güçlendirilmesi, evlilik yaşının yükseltilmesi, erken evliliklerin engellenmesine ilişkin taahhütler bulunmaktadır.

3.4.2 Erken Yaşta Evliliklere İlişkin Ulusal Mevzuat

Ulusal Mevzuat'ta erken yaşta ve zorla evliliklerin önlenmesine yönelik özel bir yasal düzenleme bulunmamaktadır. Bununla birlikte aşağıda Anayasa ve temel kanunlarda kadın erkek ilişkilerini, kadın ve çocuk haklarını düzenleyen ve erken yaşta evliliklerle bağlantılı olduğu değerlendirilen yasal düzenlemelere ayrıntılı olarak yer verilmiştir. Eğitim alanında yapılan bazı yasal düzenlemeler de, özellikle kız çocuklarının erken yaşta evlendirilmesine etki edebileceğinden bu başlık altında değerlendirilmiştir.

3.4.2.1 Anayasa

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 10'uncu maddesi ile cinsiyet de dâhil olmak üzere herhangi bir ayırım gözetilmeksizin herkesin kanun önünde eşit olduğu hüküm altına alınmıştır. Maddeye 2004 yılında kadın ve erkeğin eşit haklara sahip olduğu ifadesi eklenmiş, devlete bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlama yükümlülüğü verilmiştir. 2010 yılında ise "Bu maksatla alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı olarak yorumlanamaz." Hükmü eklenerek geçici özel önlem politikaları Anayasa'da yer almıştır.

Anayasa'nın "Ailenin korunması ve çocuk hakları" kenar başlıklı 41'inci maddesine 2010 yılında eklenen bir fıkra ile çocuğun her türlü istismara ve şiddete karşı korunması ve gerekli tedbirlerin alınması devlet garantisi altına alınmıştır.

Erken yaşta gerçekleşen evliliklerin özellikle kız çocuklarının eğitim haklarını ihlâl ettiği düşünüldüğünde Anayasanın "kimsenin eğitim ve öğrenim hakkından yoksun bırakılmayacağını" vurgulayan 42'nci maddesinin de erken yaşta evlilikler bağlamında değerlendirilmesi mümkündür.

Anayasa'nın "Milletlerarası antlaşmaları uygun bulma" başlıklı 90'ıncı maddesine 2004 yılına eklenen fıkra ile usulüne göre yürürlüğe konulmuş milletlerarası antlaşmaların kanun hükmünde olduğu kabul edilmiştir. Madde hükmüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası antlaşmalar ile kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası antlaşma hükümleri esas alınır. Bu madde Türkiye'nin taraf olduğu CEDAW, Çocuk Hakları Sözleşmesi gibi uluslararası insan hakları belgelerin hükümlerinin erken yaşta evliliklerle mücadelede avantaj sağlaması açısından önemlidir.

3.4.2.2 Türk Medeni Kanunu

Türk Medeni Kanunu'nun evlilik yaşına ilişkin düzenlemeleri bölüm başında ayrıntıları ile değinilmişti. Bu sebeple Kanun'un erken yaşta evliliklerle ilişkin diğer hükümlerine yer verilecektir.

TMK'nın 11'inci maddesinde *erginlik* tanımı yapılmıştır. Kanuna göre erginlik on sekiz yaşın doldurulması ile başlamakta, evlenme kişiyi ergin kılmaktadır. Kanunun 12'nci maddesi ise, *ergin kılınmayı* düzenlemektedir. Buna göre on beş yaşını dolduran küçük, kendi isteği ve velisinin rızasıyla mahkemece ergin kılınabilir. Bu ergin kılınma durumu özel bir gereksinimi ve küçüğün yararını sağlamak için getirilmiş bir hüküm olup, kişiye her tür ehliyeti sağlamamaktadır. Örneğin mahkeme 15 yaşındaki bir küçüğü ergin kılsa dahi 17 yaşını doldurmadıkça evlenememektedir.

Kanunun 118-123'üncü maddeleri nişanlanma akdini düzenlemektedir. TMK'da nişanlanma aktinin gerçekleştirilmesinde herhangi bir yaş sınırı getirilmemiş, küçüklerin nişanlanması konusunda yasal temsilcinin rızası aranmıştır. TMK'nın 142'nci maddesi ise evlenme töreninin şeklini düzenlemekte ve uluslararası sözleşmelerde sıklıkla bahsedilen "rıza" unsurundan bahsetmektedir:

"Evlendirme memuru, evleneceklerden her birine birbiriyle evlenmek isteyip istemediklerini sorar. Evlenme, tarafların olumlu sözlü cevaplarını verdikleri anda oluşur. Memur, evlenmenin tarafların karşılıklı rızası ile kanuna uygun olarak yapılmış olduğunu açıklar."

Medeni Kanun'un 143'üncü maddesi ile dini törenden bahsedilerek, aile cüzdanı gösterilmeden dinî törenin yapılamayacağı ve evlenmenin geçerli olmasının dinî törenin yapılmasına bağlı olmadığı hüküm altına alınmıştır.

Kanunun, “Batıl Olan Evlenmeler” başlığını taşıyan dördüncü ayrımında düzenlenen “nisbi butlan” hükümleri arasında eşlerin evliliğin iptaline ilişkin dava açma hakları düzenlenmiştir. Bu kapsamda 141’inci maddenin birinci fıkrasında “Evlenmeyi hiç istemediği veya evlendiği kişiyle evlenmeyi düşünmediği hâlde yanılarak bu evlenmeye razı olma” evliliğin iptal sebepleri arasında sayılmıştır.

Zorla evlendirilme kapsamında değerlendirilebilecek Kanunun 151’inci maddesi ile kendisinin veya yakınlarından birinin hayatı, sağlığı veya namus ve onuruna yönelik pek yakın ve ağır bir tehlike ile korkutularak evlenmeye razı edilmiş eşin, evlenmenin iptalini dava edebileceği hükmü getirilmiştir. Kanun’un 153’üncü maddesinde ise küçük veya kısıtlının, yasal temsilcisinin izni olmadan evlenmesi durumunda, izni alınmayan yasal temsilcinin evlenmenin iptalini dava edebileceği hüküm altına alınmıştır.

3.4.2.3 Türk Ceza Kanunu

Türk Ceza Kanunu’nun (TCK) “Çocukların Cinsel İstismarı”nı düzenleyen 103’üncü, “Reşit Olmayanla Cinsel İlişki”yi düzenleyen 104’üncü maddeleri erken yaşta evlilikler bağlamında değerlendirilebilir. 103’üncü maddenin birinci fıkrası ile 15 yaşını tamamlamayan ya da tamamlasa bile fiilin hukukî anlam ve sonuçlarını algılama yeteneği gelişmemiş olan çocuklara karşı gerçekleştirilen her türlü cinsel davranışın üç yıldan sekiz yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılacağı hüküm altına alınmıştır.

Maddenin ikinci fıkrasında cinsel istismarın vücuda organ veya sair bir cisim sokulması suretiyle gerçekleştirilmesi durumunda, sekiz yıldan on beş yıla kadar hapis cezasına hükmolunacağı, üçüncü fıkrasında cinsel istismarın çocuğun üzerinde nüfuz sahibi biri tarafından gerçekleştirilmesinin cezayı yarı oranında artıracığı, dördüncü fıkrada ise cinsel istismarın cebir veya tehdit kullanmak suretiyle gerçekleştirilmesi hâlinde ise cezanın yarı oranında artırılacağı belirtilmiştir.

Maddenin altıncı fıkrasında cinsel istismar sonucunda mağdurun beden veya ruh sağlığının bozulması hâlinde, on beş yıldan az olmamak üzere hapis cezası ile cezalandırılacağı hüküm altına alınmıştır. Yedinci fıkrada ise cinsel istismar suçunun mağdurun bitkisel hayata girmesine veya ölümüne neden olması durumunda, ağırlaştırılmış müebbet hapis cezasına hükmolunacağı ifade edilmiştir.

TCK'nın 104'üncü maddesinin birinci fıkrası ile cebir, tehdit ve hile olmaksızın, on beş yaşını bitirmiş olan çocukla cinsel ilişkide bulunan kişinin, şikâyet üzerine, altı aydan iki yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılacağı ikinci fıkrada ise failin mağdurdan beş yaştan daha büyük olması halinde şikâyet koşulu aranmaksızın, cezanın iki kat artırılacağı hüküm altına alınmıştır.

TCK'nın "Birden çok evlilik, hileli evlenme, dinsel tören" başlıklı 230'uncu maddesinin beşinci ve altıncı fıkraları dinsel törenle yapılan evlilikleri düzenlemektedir. Beşinci fıkra ile resmî nikâh olmaksızın evlenmenin dinsel törenini yaptırılan hakkında iki aydan altı aya kadar hapis cezası verileceği ancak medenî nikâh yapıldığında kamu davası ve hükmedilen cezanın bütün sonuçlarıyla ortadan kalkacağı hüküm altına alınmıştır. Altıncı fıkra ile de evlenme akdinin kanuna göre yapılmış olduğunu gösteren belgeyi görmeden bir evlenme için dinsel tören yapan kimse hakkında iki aydan altı aya kadar hapis cezası verilmesi hükmü getirilmiştir.

3.4.2.4 Çocuk Koruma Kanunu

5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu'nun amacı, korunma ihtiyacı olan veya suça sürüklenen çocukların korunmasına, haklarının ve esenliklerinin güvence altına alınmasına ilişkin usûl ve esasları düzenlemek olarak belirtilmiştir.

Kanuna göre daha erken yaşta ergin olsa bile, on sekiz yaşını doldurmamış kişi *çocuk*; bedensel, zihinsel, ahlaki, sosyal ve duygusal gelişimi ile kişisel

güvenliği tehlikede olan, ihmal veya istismar edilen ya da suç mağduru çocuk ise *korunma ihtiyacı olan çocuk* olarak tanımlanmıştır.

Kanun ile korunma ihtiyacı olan çocukla ilgili eğitim, bakım, sağlık ve barınma gibi koruyucu ve destekleyici tedbirler öngörülmüştür. Bu kapsamda 18 yaşın altında zorla evlendirilmek istenen çocuklar için acil korunma kararı alınması ve yukarıda sayılacak tedbirlerin uygulanması mümkündür.

3.4.2.5 Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun

Türkiye’de aile içi şiddetle ilgili ilk yasal düzenleme 1998 tarih ve 4320 sayılı Ailenin Korunmasına Dair Kanun’dur. 4 maddeden oluşan Kanun’da 2007 yılında değişikliğe gidilmiş, ulusal ve uluslararası gelişmeler göz önüne alınarak kapsamı genişletilmiştir. 2008 yılında ise Kanun’un uygulanmasına dair Yönetmelik yayımlanmıştır.

Kanun’un uygulamada olduğu dönemlerde üzerinde en çok tartışılan konulardan biri, aralarında resmî evlilik bağı olmayan şiddet mağdurlarına Kanun’un koruma sağlayıp sağlayamadığıdır. 4320 sayılı yasanın 1’inci maddesinin gerekçesinde “...kocanın eve içkili gelerek kadın ve çocuklara karşı şiddet eyleminde bulunduğu hallerde...” şeklindeki açıklamalar, yasanın hukuken geçerli evlilik bağı olan şiddet mağduru kadını koruma amacıyla çıkarıldığını göstermektedir. Bu bağlamda genellikle resmî nikâh olmaksızın gerçekleştirilen erken yaşta evliliklerinde şiddet mağdurlarının Kanun’dan yararlanması hususunda sorunlarla karşılaşıldığını değerlendirmek mümkündür.

4320 sayılı Kanun’un uygulanmasından kaynaklanan eksiklik ve aksaklıkların giderilmesi amacıyla yeni bir Kanun metni düzenlenmiş, 6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun 8 Mart 2012 tarihinde Meclis’te kabul edilmiştir.

Kanun'un 2'nci maddesinin birinci fıkrasının b bendinde ev içi şiddet tanımı yapılmıştır. Buna göre aralarında yasal olarak geçerli bir evlilik bağı olanlar yanında resmî evlilik olmadan birlikte yaşayanlar da Kanun kapsamında değerlendirilmiştir. Bu anlamda önceki Kanun'dan farklı olarak genellikle resmî nikâh olmaksızın erken yaşta evlendirilen kız çocukları Kanun'un öngördüğü koruyucu ve önleyici koruma tedbirlerinden yararlanabilmelerinin mümkün olacağı düşünülmektedir.

3.4.2.6 İlköğretim ve Eğitim Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun

11 Nisan 2012 tarih ve 28261 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren Kanun ile 1997 yılında kabul edilen sekiz yıllık kesintisiz zorunlu eğitimden, on iki yıllık kesintili (4+4+4) zorunlu eğitime geçilmiştir.

Kanun ile 5 Ocak 1961 tarihli ve 222 sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanununun 3'üncü maddesi değiştirilmiştir. Buna göre önceki Kanun'da 6-14 yaşları arasını kapsayan zorunlu ilköğretim çağı 6-13 yaşları arasını kapsayacak şekilde düzenlenmiştir.

Kanun, 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu'nda yer alan ortaöğretim tanımını değiştirmiştir. Önceki Kanun'da ilköğretime dayalı, en az üç yıllık öğrenim veren genel, mesleki ve teknik öğretim kurumlarını ifade eden "ortaöğretim", yeni Kanun ile ilköğretime dayalı, dört yıllık zorunlu, örgün veya yaygın öğrenim veren genel, mesleki ve teknik öğretim kurumları kapsayacağı hüküm altına alınmıştır. Daha önce zorunlu olmayan ortaöğretime zorunlu kılan bu madde, üçüncü 4 yıllık eğitimin yaygın eğitim kurumlarında devam edebileceği hükmünü de getirmiştir.

Zorunlu eğitimi 12 yıla çıkarması ile kız ve erkek çocuklar için evlilik yaşını geciktirme potansiyeli taşıyan Kanunun, üçüncü 4 yıllık eğitimi açık lise

benzeri yaygın eğitim kurumlarında tamamlamaya imkân vermesi ile de özellikle kız çocukları açısından risk teşkil edebileceği düşünülmektedir.

3.4.2.7 Evlendirme Yönetmeliği

Evlendirme Yönetmeliği, 10 Temmuz 1985 tarihinde yürürlüğe girmiş, Yönetmelik metninde 2003 ve 2006 yıllarında bir takım değişiklikler yapılmıştır.

Yönetmelik, evlendirme işlemlerini yürütecek görevlilerin tespitine ve bunların yetkilerine, evlendirmeye esas olacak dosyaların düzenlenmesine evlenmeye itiraza, evlenme akdinin yapılmasına, tören yerlerine, evlendirme daire ve memurlarının denetlenmesine dair esas ve usuller çerçevesinde evlendirme işlemlerinin nüfus hizmetlerinin bütünlüğü içerisinde yürütülmesini sağlamak amacıyla düzenlenmiştir. Yönetmelikte ergin “on sekiz yaşını tamamlamış kişi” olarak tanımlanmış, evlenme ise “bir kadın ve bir erkeğin usulüne göre yetki verilmiş bir memur önünde bir aile kurmak amacı ile yapmış oldukları resmî akit” olarak ifade edilmiştir.

Yönetmeliğin “Evlenme Şartları ve Ehliyetleri” başlıklı 14’üncü maddesine göre yaş bağlamında kimlerin evlenebileceğine değinilmiştir. Buna göre on sekiz yaşını doldurmuş, mahkemece vesayet altına alınmamış olan erkek ve kadın başka bir kimsenin rızası veya iznine bağlı olmaksızın; on yedi yaşını tamamlayan erkek ve kadının velinin izni, veli yoksa vasi veya vesayet makamının izni ile on altı yaşını dolduran kadın ve erkeklerin ise hâkimin izni ile evlenebileceği; ayırt etme gücüne sahip olmayanlar ile on beş yaşını dolduran küçüklerin, mahkemece ergin kılınsa dahi evlenemeyeceği hüküm altına alınmıştır

3.4.2.8 Milli Eğitim Bakanlığı Ortaöğretim Kurumları Yönetmeliği

Ortaöğretim kurumlarının eğitim, öğretim, yönetim ve işleyişiyle ilgili iş ve işlemlerini düzenleyen *Millî Eğitim Bakanlığı Ortaöğretim Kurumları Yönetmeliği* 7 Eylül 2013 tarih ve 28758 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanmıştır.

Yönetmeliğin 21’inci maddesinin dördüncü fıkrasının erken yaşta evlilikler bağlamında değerlendirilmesi mümkündür. Fıkra ile evli olanların ortaöğretim kurumlarına kayıtlarının *yapılmayacağını*, öğrenci iken evlenenlerin ise okulla *ilişkilerinin kesilerek*, kayıtlarının e-okul üzerinden Açık Öğretim Lisesine veya Mesleki Açık Öğretim Lisesine gönderileceği hüküm altına alınmıştır.

Söz konusu hüküm, anılan Yönetmeliğin yürürlüğe girmesi ile kaldırılan 31 Temmuz 2009 tarih ve 27305 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan Millî Eğitim Bakanlığı Ortaöğretim Kurumları Yönetmeliği’nin 28’inci maddesinin dördüncü fıkrasında düzenlenmişti. Evli olanların ortaöğretim kurumlarına kayıtlarının yapılmayacağını belirttiği Fıkroda öğrenci iken evlenenlerin kayıtlarının *silinerek* okulla *ilişkilerinin kesileceği* hüküm altına alınmıştı. Bu çerçevede yeni Yönetmelikle öğrenciliği sırasında evlenenlerin kayıtlarının silinmesi hükmünün Açık Liselerde eğitimlerine devam etmeleri yönünde değiştirilmesinin, erken yaşta evlilikler dolayısıyla okul terki üzerindeki etkisi ileriki yıllarda anlaşılacaktır.

3.5 Türkiye’de Erken Yaşta Evliliklerle Mücadele Konusunda Yapılan Çalışmalar

Türkiye’de çocuk evliliklerinin bir sorun alanı olarak algılanması ve kamuoyunun gündemine gelmesi 2000’li yıllarda gerçekleşmiştir. Dolayısıyla çocuk evlilikleri, hem sivil toplum kuruluşları, hem kamu kurumları için yeni bir mücadele alanıdır. Bu doğrultuda özellikle ulusal mevzuatta yapılan düzenlemeler,

kamu politikaları ve sosyal politikalar bağlamında gerçekleştirilen çalışmaların büyük bölümünün direkt olarak çocuk evlilikleri ile mücadeleyi hedeflemediği, olası sonuçları itibariyle önleme potansiyeli taşıdığı düşünülmektedir. Aşağıda mevzuat düzenlemeleri ile başlanmak üzere kamu kurumları, yerel yönetimler, üniversiteler, sivil toplum kuruluşlarının çocuk evlilikleri konusunda gerçekleştirdiği çalışmalardan örnekler sunulacaktır.

3.5.1 Ulusal Mevzuatta Yapılan Düzenlemeler

Ulusal mevzuatta en düşük evlilik yaşı tanımlamak ve var olan evlilik yaşını yükseltmek ve hukuksal çerçeveyi güçlendirmek çocuk evliliklerinin önlenmesinde önemli bir mücadele stratejisi olarak değerlendirilmektedir. Bu çerçevede ulusal mevzuatta yapılan olumlu düzenlemelerin çocuk evliliklerini önlemede etkili sonuçlar doğurabileceği düşünülmektedir.

Yukarıda, ulusal mevzuat hükümleri bağlamında çocuk evlilikleri değerlendirilmiştir. Bu çerçevede 2002 yılında uygulanmaya başlayan TMK'nın kadınlar için evlenme yaşını 15'ten 17'ye yükseltmesinin iyileştirici bir düzenleme olduğunu söylemek mümkündür.

Ayrıca 765 sayılı Mülga TCK'nın 423'üncü maddesi ile hüküm altına alınan on beş yaşını dolduran bir kıza yönelik cinsel istismar fiilinin cezasının evlenme ile ortadan kalkması uygulamasının kaldırılması, yeni TCK ile reşit olmayan kişiyle cinsel ilişkide bulunmak ve çocukların cinsel istismarı fiillerinin bağımsız suçlar olarak tanımlanması önemli düzenlemelerdir.

Bununla birlikte 1997 yılında yasalaşan zorunlu eğitimin kesintisiz 8 yıla çıkaran 4306 sayılı Kanun çocuk evliliklerini önlemeyi hedeflemese de sonuçları itibariyle çocukların okulda kalma süresini uzattığından sorunun çözümüne olumlu katkılar sağlamıştır.

3.5.2 Kamu Kurumları Tarafından Yapılan Çalışmalar

Türkiye’de son dönemlerde erken yaşta evlilikler konusunda oluşan farkındalık kamu kurumlarının çalışmalarını da etkilemektedir. Bununla birlikte sorunun çözümüne ilişkin düzenli, kapsamlı ve sistematik çalışmaların varlığından söz etmek henüz mümkün değildir. Kamu kurumları tarafından gerçekleştirilen aşağıda sıralanan çalışmaların büyük çoğunluğu, geçmiş yıllar öncesine dayanan ve sonuçları itibariyle evlilik yaşını geciktirme potansiyeli taşıyan faaliyetlerdir. Bunun yanında yakın dönemde söz konusu çalışmalar “erken yaşta evlilikler” bağlamında güncellenmeye başlamıştır.

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (ASPB): Çocukları her türlü ihmâl ve istismardan koruyarak sağlıklı gelişimlerini temin etmek ile kadına karşı ayrımcılığı önlemek ve kadının insan haklarını korumak ve geliştirmeye yönelik politikalar üretmek görevi 633 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı’na verilmiştir. Bu çerçevede erken yaşta evlilikler kadın ve çocuk haklarının ihlâli ve kadına yönelik ayrımcılık ve şiddet türü olması bakımından Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı’nın görev alanına girmektedir. Aşağıda Bakanlığa bağlı ana hizmet birimlerinin erken yaşta evlilikleri önlemeye yönelik olarak gerçekleştirdiği çalışmalardan örnekler sunulmaktadır:

ASPB Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü (ATHGM): Genel Müdürlük, Bakanlığın aile ve topluma yönelik koruyucu, önleyici, rehberlik ve rehabilite edici sosyal hizmet faaliyetlerini yürütmekle görevlidir. (Mülga) Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü ve ATHGM tarafından gerçekleştirilen Aile Yapısı Araştırmaları erken yaşta evliliklere ilişkin nicel veri sunmasının yanında Türkiye’de evliliğin dinamiklerine ilişkin bilgi de vermektedir. Genel Müdürlüğün Türkiye’de çocuklar, gençler ve aile yapısına ilişkin gerçekleştirdiği çalışmalar da erken yaşta evliliklerin nedenlerinin ve sonuçlarının değerlendirilmesi açısından katkı sağlamaktadır. Bunun yanında ATHGM tarafından verilmekte olan *Aile Eğitim Programları* ve *Evlilik Öncesi Eğitim Programları*’nın modülleri “erken yaşta evlilikler” bakımından güncellenmektedir.

ASPB Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü (ÇHGM): ÇHGM 633 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Bakanlığın çocuklara yönelik koruyucu, önleyici, eğitici, geliştirici, rehberlik ve rehabilite edici sosyal hizmet faaliyetlerini yürütmek ve koordine etmek ve çocukların her türlü ihmal ve istismardan korunması ve sağlıklı gelişimi için gerekli önleyici ve telafi edici mekanizmaları oluşturmak ve uygulamaya koymakla görevlidir.

Bu kapsamda çocuk evliliklerini önlemeye yönelik çalışmalar gerçekleştirmek ÇHGM'nin görev alanına girmektedir. Bu çerçevede program modülünde erken yaşta evlilikler konusuna da yer verilen Kadının İnsan Hakları Yeni Çözümler Derneği'nin, 1995 yılından beri sürdürdüğü Kadının İnsan Hakları Eğitim Programı, 1998 yılından itibaren Dernek ve (Mülga) Sosyal Hizmetler Çocuk Esirgeme Kurumu işbirliği ile Toplum Merkezleri'nde uygulanmaktadır (ÇHGM, 2013).

ÇHGM tarafından hazırlanan ve Aralık 2013'te Resmî Gazete'de yayımlanan *Ulusal Çocuk Hakları Strateji Belgesi ve Eylem Planı*'nda çocuk, daha erken yaşta ergin olsa bile, on sekiz yaşını doldurmamış kişi olarak tanımlanmaktadır. Eylem Planı'nda yer alan eğitim, sağlık alanında düzenlenmiş hedef ve stratejiler evlilik yaşını geciktirme potansiyeli taşımaktadır. Bununla birlikte Genel Müdürlük tarafından, Strateji Belgesi ve Eylem Planı'nı erken evlilikler bağlamında güncellenmekte direkt sorunu hedef alan hedef ve stratejiler oluşturulmaktadır (ÇHGM, 2013).

Bunun yanında 2014-2018 yıllarını kapsaması planlanan *Çocuğa Yönelik Şiddetle Mücadele Ulusal Eylem Planı* hazırlıkları sürmektedir. Adı geçen Eylem Planı ile çocukların şiddetten korunması kapsamında ülke genelinde tüm kamu kurum/kuruluşları ve sivil toplum kuruluşları ile işbirliği halinde çocukların her tür şiddetten korunması için, her alanda yapılması gereken çalışmaların belirlenmesi, her kurumun üzerine düşen sorumluluğun netleştirilmesi ve işbirliği içerisinde faaliyetlerin yürütülmesi hedeflenmektedir (ÇHGM, 2013).

ASPB Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü (KSGM): 633 sayılı KHK ile kadına karşı her türlü ayrımcılığı önlemek ve kadının insan haklarını geliştirmek ve kadına yönelik her türlü şiddet, töre ve namus cinayetleri, taciz ve istismarın önlenmesi için çalışmalarda bulunmak görevi KSGM'ye verilmiştir. Bu bağlamda çocuk evliliklerinin kadına yönelik bir ayrımcılık ve şiddet türü olması dolayısıyla Genel Müdürlüğün görev alanına girmektedir.

Genel Müdürlük 2013 yılında Erken Yaşta ve Zorla Evlilikler Çalıştayı düzenlemiş, Çalıştayda alınan karar doğrultusunda Genel Müdürlüğün erken yaşta evlilikler konusunda gerçekleştireceği çalışmalarda işbirliği oluşturmak amacıyla ilgili kamu kurum ve kuruluşları, üniversiteler, sivil toplum kuruluşları ve Ankara Barosu temsilcilerinden oluşan “Erken Yaşta ve Zorla Evliliklerin Önlenmesi Komitesi” kurulmuştur.

Genel Müdürlük tarafından ayrıca 2013 yılında ikincisi gerçekleştirilen Türkiye’de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması’nın soru kâğıdına erken yaşta ve zorla evlilikler konusunda sorular eklenmiştir. Araştırma sürecinin 2014 yılı sonu itibariyle tamamlanmasıyla erken yaşta ve zorla evliliklere ilişkin güncel verilerin elde edilmesi mümkün olacaktır.

Bununla birlikte Genel Müdürlük taraftan 2008 yılından beri gerçekleştirilmekte olan Türkiye’deki İletişim Fakültelerinde okuyan öğrencilere yönelik eğitim ve üretim çalışması “Toplumsal Cinsiyet ve Medya Atölyesi”, “Erken Yaşta ve Zorla Evlilikler” teması ile Konya’da gerçekleştirilmiştir. Farklı iletişim fakültelerinden Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi’ne gelen öğrencilere “erken yaşta ve zorla evlilikler”, “toplumsal cinsiyet eşitliği”, “erken yaşta evlilikler ve medya” konularında akademisyenler ve uzmanlar tarafından sunumlar yapılmış, atölyenin sonunda öğrenciler, erken yaşta ve zorla evlilikler konusunda toplumsal cinsiyet eşitliğine duyarlı medya ürünleri üretmişlerdir.

Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ulusal Eylem Planı'nın 2014-2018 yılı güncelleme çalışmaları kapsamında "Kadın ve Sağlık" bölümünde erken yaşta evliliklere ilişkin amaç hedef ve stratejiler eklenecektir.

ASPB Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü: 2004 yılında 5263 sayılı *Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun* ile kurulan bugünkü adıyla Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü (SYGM), 2001 yılında Dünya Bankası kredisiyle uygulanan "Sosyal Riski Azaltma Projesi"nin bir bileşeni olarak, Türkiye'de yoksulluk nedeniyle eğitim ve sağlık hizmetlerinden faydalanamayan muhtaç durumdaki ailelere verilen *Şartlı Nakit Transferleri* (ŞNT) (SYGM, 2012) etkileri itibariyle erken yaşta evliliği önleme potansiyeline sahiptir.

Üç ana bileşenden oluşan ŞNT'lerin eğitim bileşeni, okula devam etme şartı ile hedef grubundaki ilköğretim öğrencileri için, bu çocukların annelerine verilmektedir. Bir kez yararlanıcı olmaya hak kazananların, hibe almaya devam edebilmek için en az yüzde 80 okula devam etmeleri gerekmektedir. Teşvik edici olması açısından kız çocukları için verilen eğitim yardımı miktarı daha yüksektir. 2012 rakamlarına göre bir ilkokul öğrencisi kız çocuğu ayda 35 TL; ilkokul öğrencisi erkek çocuğu ise ayda 30 TL almaktadır. Ortaöğretimde ise ailelere kız çocukları için ayda 55 ve erkek çocuklar için ayda 45 TL ödenmektedir (SYGM, 2012: 7-8).

ŞNT Programının 2012 yılında etki analizi yapılmış olmakla birlikte kız çocuklarının evlilik yaşını geciktirme üzerinde etkisi değerlendirilmemiştir. Bununla birlikte ŞNT'lerinin okul devamsızlığını önleme üzerindeki etkisi ölçülmüş olup, programının Türkiye genelinde ortalama devamsızlığı azaltan bir etkiye sahip olduğu kanıtlanmıştır. Ayrıca cinsiyet ayrımında ŞNT programının ortalama devamsızlığa etkisinde özellikle bazı yıllarda bir farklılaşma olduğu görülmüştür (SYGM, 2012: 69).

TBMM Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu (KEFEK): Kadın haklarının korunması ve geliştirilmesi, kadın erkek eşitliğinin sağlanmasına yönelik ulusal ve uluslararası gelişmelerin izlenmesi ve bu gelişmeler konusunda Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin bilgilendirmesi amacını taşıyan Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu (KEFEK) 24 Mart 2009 tarihinde kurulmuştur.

Komisyonun kuruluşunun hemen ardından Erken Yaşta Evlilikler Hakkında İnceleme Yapılmasına Dair Alt Komisyon kurulmuş ve Alt Komisyon tarafından 2010 yılında *Erken Yaşta Evlilikler Hakkında İnceleme Yapılmasına Dair Rapor* yayımlanmıştır (KEFEK, 2010). Komisyon tarafından bir yıl sonra yayımlanan *Çocuk Cinsiyeti Nedeniyle Kadın Üzerinde Oluşturulan Psikolojik Şiddet Başlık Parası ve Geleneksel Evlilikler Hakkında Komisyon Raporu*'nda (KEFEK, 2011) da çocuk evlilikleri konusuna yer verilmiştir.

İlgili kamu kurum ve kuruluşları, akademisyenler ve sivil toplum kuruluşu temsilcilerinin katkıları sonucunda hazırlanan Erken Yaşta Evlilikler Hakkında İnceleme Yapılmasına Dair Raporda, Türkiye'de erken yaşta ve zorla evliliklere ilişkin tespitler ve çözüm önerilerinde bulunulmuştur. KEFEK tarafından yayımlanan Rapor, alanda yazılmış ilk kaynaklardan biri olması açısından önem taşımaktadır. Bunun yanında ulusal mekanizma olarak kabul edilen KEFEK'in söz konusu Raporun Meclis çatısı altında hazırlanmış olması da önemlidir. Raporun hazırlanma sürecinde ayrıca Kırıkkale, İzmir, Şanlıurfa, Diyarbakır illerindeki kamu görevlilerinin katılımıyla bilgilendirme toplantıları gerçekleştirilmiştir (KEFEK, 2010).

Milli Eğitim Bakanlığı: Çocuk evlilikleri ve eğitim ilişkisi düşünüldüğünde Milli Eğitim Bakanlığı görev alanı itibariyle evlilik yaşını geciktirme yönünde en etkili politikalar üretme ve faaliyetler gerçekleştirme potansiyeline sahiptir. Bakanlığın eğitim ortamlarının iyileştirilmesi, özellikle kız çocuklarının okullulaşma oranlarının artırılmasına yönelik gerçekleştirmekte olduğu ve gerçekleştirmeyi planladığı birçok proje bulunmaktadır. Bu projelerden bazıları İlköğretim Kurumlarına Devam Oranlarının Artırılması Projesi, Kızların

Eğitimi Projesi (KEP), Çocuğa Yönelik Şiddetin Önlenmesi Projesi, Özellikle Kız Çocuklarının Okullulaşma Oranının Artırılması olarak sıralanabilir.

Sağlık Bakanlığı: Bakanlığın hizmet birimlerinden biri olan Türkiye Halk Sağlığı Kurumu (THSK)'nun teşkilat yapısı içinde bulunan Çocuk ve Ergen Sağlığı Daire Başkanlığı çocuk ve ergenlerin üreme sağlığı, adölesan gebelikler gibi konularda görev yapmaktadır (THSK, bt.). Daire Başkanlığı tarafından 2002 yılından itibaren yürütölmekte olan Adölesan ve Genç Sağlığı ve Gelişimi Programı kapsamında farklı illerde toplamda 41 adet Gençlik Danışma ve Sağlık Hizmet Merkezi görev yapmaktadır (Çocuk ve Ergen Sağlığı Daire Başkanlığı, bt)

Anılan bu merkezler ile adölesan ve gençlerin karşılaştıkları sorunların ve gereksinimlerinin belirlenmesi, sağlıklı yaşam uygulamaları konusunda gençlerin, toplumun, adölesan ve gençlerle birlikte çalışan profesyonel grupların, ailelerin ve medyanın adölesan ve gençlik dönemi ve bu dönemde karşılaştıkları sorunlar ve gereksinimleri konusunda bilinçlendirilmesi, adölesan ve gençler için özel danışmanlık, rehberlik ve sağlık hizmet sunumunun sağlanması amaçlanmaktadır (Çocuk ve Ergen Sağlığı Daire Başkanlığı, bt).

Bakanlıklar tarafından gerçekleştirilen bu çalışmalar yanında başka kamu kurumları ya da Bakanlıkların taşra teşkilatı tarafından gerçekleştirilen münferit çalışmalar da mevcuttur. Örneğın, Mardin İl Jandarma Komutanlığı, ildeki ilgili kamu kurumlarının işbirliğiyle erken yaşta evliliklerin önlenmesi için “Erken Yaşta Evliliklerin Önlenmesi” projesi hazırlamıştır.¹ Pervari Kaymakamlığı “Erken Yaşta Evlilikler ve Kız Çocukların Okullaştırılma Çalıştayı” düzenlenmiş ve Çalıştay sonunda ilgili kamu kurumlarını kapsayan bir eylem planı oluşturulmuştur.² Van Müftölüğü tarafından Cuma hutbesinde Erken Yaşta ve Zorla Evlilikler konusunda bir hutbe hazırlanmıştır.³

¹ <http://www.mardin.gov.tr/jandarma/>

² http://www.pervari.gov.tr/default_B0.aspx?id=283.

³ 17.01.2014 tarihli “Dinimiz Zorla Evliliği Tasvip Etmez” adlı hutbe için: http://www.vanilmuftulugu.gov.tr/aylik_hutbeler.htm.

3.5.3 Yerel Yönetimler Tarafından Yapılan Çalışmalar

Çocuk evliliklerinin ortaya çıkmasına neden olan bir takım ortak etmenler bulunmasına rağmen, yerel faktörlerin etkisi çok önemlidir. Bu kapsamda yerel yönetimler tarafından çocuk evliliklerinin bölgesel nedenlerinin tespiti ve bunları önlenmesine yönelik çalışmalar yapılması önem arz etmektedir. Bununla birlikte il ve ilçe belediyeleri düzeyinde erken yaşta evlilikler konusunda yapılan çok fazla çalışmaya ulaşılamamıştır. Yerel yönetimler tarafından gerçekleştirilen çalışmalar önemli günlerde gerçekleştirilen panel, konferans benzeri farkındalık artırıcı çalışmalarla sınırlı kalmaktadır.

Ulaşılabilen çalışmalar arasında en kayda değer örnek Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi (DİKASUM) tarafından gerçekleştirilen *Çocuk Gelinler Araştırması*'dir. Çalışmanın hedef grubu alt sosyoekonomik gruptan semtlerde Büyükşehir Belediyesi'nin hizmet verdiği çamaşır evlerinden yararlanan, erken yaşta evlendirilen kadınlardan oluşmuştur. 300 kadınla birebir ve grup halinde görüşülen araştırma betimleyici bir çalışma olarak planlanmıştır. Araştırma ile erken yaşta evlenen, uzun bir evlilik geçmişine sahip kadınların evlilik kararının alınmasından, evliliğin sürmesine, çocuk sahibi olunmasından, kararların nasıl ve kimin tarafından alındığına, aile içi şiddetten sağlık sorunlarına kadar sorunun tüm yönleri ile ele alınmaya çalışılmış ve çözüm önerileri sunulmuştur (DİKASUM, 2012).

3.5.4 Üniversiteler Tarafından Yapılan Çalışmalar

Üniversiteler tarafından erken yaşta evlilikler konusunda gerçekleştirilen faaliyetleri, akademik çalışmalar, farkındalık yaratma ve savunuculuk çalışmaları olarak sıralamak mümkündür.

Üniversiteler tarafından erken yaşta evliliklere ilişkin gerçekleştirilen ilk çalışmalar, daha çok sağlık bilimleri ve tıp alanında yazılan makaleler ve yapılan küçük çaplı araştırmalarla başlamıştır. Çalışmalardan bazıları erken yaşta evlilikler konusunda özellikle yazarın akademik arkaplanı bağlamında antropoloji, hukuk, istatistik, sosyoloji, tıp gibi disiplinler kapsamında literatür taraması yöntemi ile gerçekleştirilmiştir⁴. Akademik çalışmalardan bazıları ise daha çok yerel düzeyde alan araştırması yöntemi ile gerçekleştirilen kesitsel çalışmalardır.⁵

Erken yaşta evlilikler konusunda hazırlanan çok az sayıda akademik teze ulaşılmıştır. Ulusal tez tarama merkezinde çeşitli anahtar kelimeler kullanılarak (erken evlilik, erken yaşta evlilik, çocuk evliliği) yapılan taramalar sonucunda konuya ilişkin yazılmış iki yüksek lisans tezine ulaşılmıştır. Bunlardan biri Gözde Dağdelen tarafından Van ilinde alan araştırması yöntemi ile gerçekleştirilen *Early marriage: The case of Van province in Turkey* adlı çalışma (Dağdelen, 2011) ile Sabuha Bindik tarafından Nevşehir ili Derinkuyu ilçesinde yine alan araştırması yöntemi ile gerçekleştirilen *Sosyolojik Açıdan Kadınlarda Erken Yaşta Evlilik: Nevşehir İli, Derinkuyu İlçesi Örneği* adlı çalışmadır (Bindik, 2012).

Daha çok savunuculuk ve farkındalık yaratma konusunda çalışan üniversiteler, sosyal bilimler alanında eğitim veren fakültelerin, üniversitelerin kadın sorunları araştırma uygulama merkezlerinin de katkısı ile çocuk evlilikleri konusunda paneller, konferanslar, çalıştaylar düzenlenmekte, öğrenciler tarafından sosyal sorumluluk projeleri gerçekleştirilmektedir.

3.5.5 Sivil Toplum Kuruluşları Tarafından Yapılan Çalışmalar

Türkiye’de sivil toplum kuruluşlarının erken yaşta evliliklere yönelik çalışmalar gerçekleştirmesi 2000’li yılların ortasında başlamaktadır. Bununla

⁴ Örneğin: Araz, 2012; Boran vd 2013; Havutçu, 2013; Yüksel-Kaptanoğlu ve Ergöçmen , 2012; Keskin, 2011; Özcebe, 2013; Özkan, 2013.

⁵ Acemoğlu, vd., 2005; Sır vd. 2012; Ertem, vd. 2008, Güler ve Küçüker, 2010.

birlikte kız çocuklarının eğitimine destek vermeyi amaçlayan Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği ile proje destekçileri tarafından gerçekleştirilen “Anadolu’da Bir Kızım Var Öğretmen Olacak”, “Kardelenler”, “Baba Beni Okula Gönder”, “Köy ve Kentlere Okullar ve Öğrenci Yurtları Yapımı”, “Yatılı İlköğretim Bölge Okularını (YİBO) İyileştirme” gibi çalışmalar özellikle kız çocuklarının ilk evlenme yaşını geciktirme potansiyeline sahiptir. Bununla birlikte kız çocuklarının yaşamını iyileştirmek ve insan haklarını korumaya yönelik gerçekleştirilen ilk dönem çalışmalarının temel hedefi çocuk evliliklerini önleme amaçlı çalışmalar gerçekleştirmek değildir.

Uçan Süpürge Kadın İletişim ve Araştırma Derneği’nin, Türkiye’de çocuk evlilikleri sorununa değinen ilk sivil toplum kuruluşu olduğunu söylemek mümkündür. 2006 yılında başlattığı çalışmalarla diğer STK’lara da önyak olan Derneğin yanında bugün kadın hakları, çocuk hakları ve insan hakları konusunda çalışmalar yürüten onlarca dernek, 8 Mart, 25 Kasım, 23 Nisan, 11 Ekim, 20 Kasım gibi özel günler başta olmak üzere çocuk evlilikleri konusunda farkındalık ve savunuculuk faaliyetleri göstermektedir.

Bunun yanında 52 sivil toplum kuruluşunun desteği ve katılımıyla Dünya Kız Çocukları Günü olan 11 Ekim 2012’de Çocuk Gelinlere Hayır Ulusal Platformu kurulmuştur. Türkiye’de ilk kez çocuk evliliklerine karşı bir araya gelen kurum ve kuruluşların katkısıyla çocuk evliliklerine karşı küresel işbirliğine ulusal düzeyde destek verecek olan Platform, Ankara’da gerçekleşen iki günlük çalıştayın sonunda "Küçük Yaşta Evlilik Büyük Geliyor" başlığıyla tüm kurumların ortaklığında bir manifesto oluşturulmuştur. Aşağıda Türkiye’de çocuk evlilikleri konusunda daha kapsamlı faaliyetler yürüten STK’lardan bazılarının çalışmalarına kısaca değinilecektir.

Uçan Süpürge Kadın İletişim ve Araştırma Derneği: Dernek tarafından hazırlanan politika notunda aktarıldığına göre 2003-2005 yılında *Köprüler Kuruyoruz Projesi* kapsamında gerçekleştirilen saha çalışmaları sırasında, kadınların bugün yaşadığı eşitsizliklerin ve şiddetin arkasında çocuk yaşta yapılan

evliliklerin olduğunun farkına varılmış ve biri Eylül-Aralık 2006 tarihleri arasında pilot iller Kırıkkale ve Yozgat'ta "Erken Evlilikler"; diğeri Nisan 2010-Ekim 2011 tarihleri arasında 54 ilde "Çocuk Gelinler: Yıkıcı Gelenekler ve Ataerkil Sosyal Mirasın Mağdurları" adlı iki proje yürütmüştür (Uçan Süpürge Kadın İletişim ve Araştırma Derneği, 2012).

Her iki proje kapsamında da kamu görevlileri ve politikacılar düzeyinde savunuculuk ve farkındalık oluşturma çalışmaları gerçekleştirilmiş, kadınlar ve kız çocuklarına yönelik bilgilendirme faaliyetleri yapılmış, uygulanan ön test ve son testlerle çalışmanın etkileri ölçülmüştür (Uçan Süpürge, 2011).

Derneğin çocuk evlilikler konusunda yaptığı çalışmaların önemli ayaklarından biri de medya kullanımınıdır. 1998 yılından beri her yıl Kadın Filmler Festivali gerçekleştiren Dernek, 2007 yılında "Evlilik mi, Evcilik mi" konulu kısa film yarışması düzenlemiş, 2008 yılında "Çocuk Evlilikleri" adında konuya duyarlı medya ürünlerinin üretilmesi temelli bir proje yürütülmüştür (Uçan Süpürge, 2011). Derneğin süreli yayın organı Uçan Haber 2010 yılında 26'ncı sayısını erken ve zorla evliliklere ayırmış, Türkiye'de ilk kez erken ve zorla evlilikler hakkında kapsamlı bir dergi çıkmıştır (Uçan Süpürge, 2010). 2012 yılında ise çocuk evlilikler temasıyla İngilizce bir dergi yayımlanmıştır (Uçan Süpürge, 2012). Dernek tarafından 2013 yılında ise Çocuk Evlilikleri konusunda 10 ayrı başlıkta bilgi seti yayınlamıştır (Uçan Süpürge, 2013a). Bunun yanında dernek erken yaşta evlilikleri önlemeye yönelik her düzeyde savunuculuk faaliyetlerini sürdürmektedir.

Sosyal Demokrasi Vakfı (SODEV): Vakfın Gençlik Çalışmaları Grubu tarafından 2008-2009 yıllarında yürütülen *Evlilik Değil Evcilik* adlı Kampanya, Diyarbakır'da ön çalışma ve saha toplantıları ile başlamış, Şanlıurfa ve İzmir'de devam etmiştir. (SODEV, 2010).

"Bırakın Çocuk Kalsınlar" sloganı ile yürütülen Kampanya kapsamında pilot iller Şanlıurfa, Diyarbakır ve İzmir'de sivil toplum kuruluşları, belediyeler,

valilikler ve kaymakamlıklar, yerel medya çalışanları ile iletişim kurularak bilinç yükseltme çalışmaları gerçekleştirilmiş, bu kapsamda yaklaşık 10.000 kişiye ulaşılmıştır Kampanya kapsamında ayrıca pilot illerde sorunun bilimsel verilerle ortaya koyulması amacı ile 2 bin 500 hanede yüz yüze görüşmeler yapılmıştır (SODEV, 2010).

SODEV'in Evlilik Değil Evcilik Kampanyası'nın en önemli çıktılarında biri 2009 yılında TBMM'de o dönem yeni kurulan Kadın-Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu bünyesinde erken evlilikler araştırma komisyonu kurulması için imza kampanyası başlatmaları olmuştur. Girişim başarılı olmuş 13 Mayıs 2009 tarihinde Erken Yaşta Evlilikler Hakkında İnceleme Yapılmasına Dair Alt Komisyonun oluşturulmuştur (SODEV, bt.).

Muş Kadın Derneği (MUKADDER): Temmuz 2012 ve Temmuz 2013 tarihleri arasında gerçekleştirilen *Erken Yaşta Evlilik Kaderimiz Olmasın Projesi*, Muş Kadın Derneği tarafından Van Kadın Derneği işbirliği ile hayata geçirilmiştir. Projeni kapsamında ev ziyaretleri, toplantılar ve film gösterimleri yoluyla erken yaşta evliliklerin sayısının azaltılması, kadınların bu konuda haklarını öğrenmeleri ve bilinçlendirilmesi, zorla erken yaşta evlendirilmek istenen genç kadınların direnç gösterebilmeleri için desteklenmesi, sadece genç kadınlar üzerinde değil, toplumun birçok kesiminde erken yaşta evlilik konusunda duyarlılık geliştirilmesi amaçlanmıştır (MUKADDER, 2013).

Kamu görevlilerinin erken evlilikler konusunda bilgilendirilmesi amacıyla yapılan toplantılara 670 muhtar, jandarma ve imam katılmış, çocuk evliliklerinin yaygın görüldüğü mahallelerde yapılan hane toplantıları ile de 1.250 kadına ulaşılmış, yapılan toplantılara ayrıca kamu ve sivil toplum kuruluşları, lise ve üniversitelerden toplam 5.570 kişi katılım sağlamıştır. Proje kapsamında ayrıca ulaşılan kadınlara yönelik eğitimler gerçekleştirilmeden önce ve sonra test uygulanarak eğitimlerin etkisi tespit edilmiştir (MUKADDER, 2013).

Uluslararası Çocuk Merkezi (UÇM): UÇM 1949 yılında Fransa’da Fransız Hükûmeti ve UNICEF’in girişimleriyle kurulmuş, çalışmalarını 50 yıl kadar sürdürdükten sonra faaliyetleri sona ermiş ve 1999 yılında Türkiye’de yeniden kurulmuştur. (UÇM, bt.)

UÇM’nin çocuk haklarına ilişkin gerçekleştirdiği faaliyetlerden biri de izleme ve raporlama çalışmaları aracılığıyla Çocuğa Karşı Şiddet İzleme Haritası oluşturmaktır. Bu çerçevede Ağustos 2011 tarihinden itibaren, günlük tirajları 100,000 üzerinde olan dokuz ulusal gazetede yer alan erken ve zorla evlilikler hakkında çıkan haberler Merkez tarafından toplanmakta ve raporlamaktadır (UÇM, bt).

Çocuklara Yönelik Ticari Cinsel Sömürü ile Mücadele Ağı (ÇTCS): ÇTCS, Türkiye’de çocuk satışı, çocuk fuhuşu, pornografisi ve çocuğa yönelik her türlü ticari cinsel sömürünün ortadan kaldırılmasını sağlamaya yönelik çalışmalarda bulunmak üzere kurulmuş sivil toplum kuruluşları ağıdır. Ağ bünyesinde ayrıca Çocuk ve Gençlik katılımını sağlamak üzere ÇTCS ile Mücadele Gençlik Ağı oluşturulmuştur. ÇTCS, 2012 yılında kız çocuklarının erken yaşta evlendirilmesine karşı “Gelin Göndermeyelim” adlı bir kampanya başlatmıştır. Kampanya, kız çocuklarının erken yaşta evlendirilmesine son verilmesi için imza toplamış ve çocuk gelinlerin başlık parası için cinsel ve ticari olarak sömürüldüğü gerçeğine odaklanmıştır. Proje gençlerin erken yaşta evliliklerde aktif görev alması bakımından önemlidir (ÇTHS, 2012).

3.5.6 Medya Tarafından/Aracılığıyla Gerçekleştirilen Çalışmalar

Erken yaşta evlilikler ve medya arasındaki ilişki birkaç şekilde kurulabilir. Bunlardan biri, çocuk yaşta evliliklerin medyada haber olma biçimi ve bunun etkileridir. Bir diğeri çocuk evlilikleri sorunu ile mücadele eden kuruluşların medyayı farkındalık yaratmaya yönelik bir araç olarak kullanmasıdır. Bir başka ilişki de medyanın kendisinin kamuoyu ve politika yapıcılara yönelik savunuculuk

faaliyetleri yürütmesi, evlilik yaşının yükseltilmesi, yasaların güçlendirilmesi gibi sorunun çözümüne yönelik adımlar atılmasında baskı unsuru olmasıdır.

Erken yaşta evliliğe ilişkin literatür, medya aracılığıyla farkındalık artırmayı çözüm stratejilerinden biri olarak sunmaktadır. Hatırlanacağı gibi çalışmanın ikinci bölümünde incelenen müdahale programlarında mesajların etkisini artırmak amacıyla medyanın etkisinden yararlanılmıştı. Yemen’de 10 yaşında zorla evlendirilen ve daha sonra boşanan Nujuod Ali’nin öyküsünün duyulması medya aracılığıyla olmuş, yaşadıklarını kitaplaştırmasıyla (Ali, 2011) birçok ülkede aynı durumda yaşayan kız çocuğu için umut olmuştur. Ali ve öyküsü kendi ülkesinde de kadın hareketinin ve politikacıların zorla evliliğe ilişkin savunuculuk faaliyetleri başlatmasında önemli bir figür ve dönüm noktası olmuştur.

Türkiye’de medya metinlerinin erken yaşta ve zorla evliliklere ilgisinin ilk örneklerini 1970’li yıllarda çekilen başlık parası, beşik kertmesi, kumalık, berdel gibi sorunların işlendiği toplumcu gerçekçi Türk filmlerinde görmek mümkündür.

Örneğin, 1973 tarihli yönetmenliğini Halit Refiğ’in yaptığı *Sultan Gelin* adlı film, başlık parası karşılığı evlendirilen ve düğün gecesi eşi vefat eden Sultan’ın *kayın evliliği* (levirat) yolu ile henüz çocuk yaşta olan eşinin erkek kardeşi işe evlendirilmesi anlatılır. Aynı yıl çekilen göç üçlemesi olarak bilinen filmlerinin ikinci olan *Düğün* (Ömer Lütfü Akat, 1973) adlı filmde göç eden bir ailenin yoksullukla mücadele edebilmek için ailenin kız çocuklarını yüksek başlık paraları karşılığında evlendirmesini ve ailenin büyük kızının bu duruma karşı çıkarak çocuk yaşta evlendirilen kız kardeşini kurtarması anlatılır. Daha yakın tarihli *Berdel* (Atıf Yılmaz, 1990) adlı filmde erkek çocuk tercihi, kumalık, başlık parası, berdel ve çocuk evliliği sorunları işlenmiştir.

Türk sinemasının çocuk evliliklerine ilgisi kamuoyunun ilgisine paralel şekilde 2000’li yılların ortasında yeniden artar. Bu dönemde çekilen filmlerden *Janjan* (Aydın Sayman, 2007), *Lal Gece* (Reis Çelik, 2011), *Halam Geldi* (Erhan

Kozan, 2013) çocuk evliliği, başlık parası ve akraba evliliği sorunlarını, aynı dönemde çekilen *İncir Çekirdeği* (Selda Çiçek, 2009) filminde baldız evliliği (sorarat) sorunu işlenmektedir.

Sinema filmlerinin yanında erken yaşta evlilik sorununu işleyen televizyon dizileri de yapılmıştır. ATV’de yayımlanan ve 2 sezon süren *Hayat Devam Ediyor* (Mahsun Kırmızıgül, 2011-2013) adlı dizi çocuk evliliklerini konu alan ilk Türk dizisi olma özelliği taşımaktadır. STV’de halen yayımlanmakta olan *Küçük Gelin* dizisinde (Erhan Çıplak, 2013-2014) de çocuk evlilikleri sorununa değinen ikinci Türk televizyon dizisidir.

Bunun yanında erken yaşta evlilik ve geleneksel evlilik türleri konusunu işleyen ve film festivallerinde gösterilen belgeseller de çekilmiştir. *Ölüm Elbisesi: Kumalık* (Müjde Arslan, 2009), *Evliliğimiz* (Tülin Özdemir, 2010), *Çocuk Gelinler* (Onat Esenman, 2011), *Evcilik* (Bingöl Elmas, 2012) konuya ilişkin belgesellerden bazılarıdır.

Son dönemlerde çocuk evlilikleri konusunda yazılan kitaplar da yayımlanmaya başlamıştır. *Çocuk Gelin* (Ayşenur Yazıcı, 2011), *Kınalı Üzüm Taneleri* (Sevim Seçkin, 2012), *Yolun Başındakiler* (Cemil Kavukçu, 2013), *Kimseye Etmem Şikâyet*⁶ (Mehmet Öklü, 2013) bu kitaplardan bazılarıdır. Ayrıca 10 yaşında boşanan Yemenli Nujood Ali’nin kitabı *Ben Nojoud 10 Yaşında Bir Dulum* (Çev. Tayfun Törüner, 2011) Türkçe’ye çevrilerek yayımlanmıştır.

3.6 Türkiye’de Erken Yaşta Evliliklerle Mücadele Konusunda Yapılabilecekler

Erken yaşta evliliklerin bir sorun alanı olarak ulusal kamuoyunun gündemine gelmesi çok yakın zamanda olmuştur. Dolayısıyla hem kamu

⁶ Yazar Mehmet Öklü kitabında, 13 yaşında zorla evlendirilmesi üzerine *Kimseye Etmem Şikâyet* şarkısını yazan İhsan Raif Hanım’ın yaşam öyküsünü anlatır (Atkaya, 2013).

kurumları, üniversiteler ve yerel yönetimler hem de sivil toplum kuruluşları için çok yeni bir mücadele alanı olarak şekillenmiştir. Bu çerçevede bütün kamu politikalarının özellikle sosyal politikaların bu çerçevede gözden geçirilmesi, farklı ülke deneyimlerinin izlenmesi, değerlendirilmesi ve uygulanabilirliğinin ölçülmesi önem taşımaktadır.

Erken yaşta evliliklere ilişkin literatür, evlilik yaşını geciktirmek için geliştirilecek üç ana strateji önermektedir: *kız çocuklarını güçlendirmek, toplumu harekete geçirmek ve karar verici mekanizmaları etkilemek* (Gupta, vd, 2008: 22). Bu üç ana eylem alanı etrafında şekillenen alt stratejiler üretmek mümkündür. Aşağıda erken yaşta evliliklere ilişkin gerçekleştirilen çalışmalarda sunulan çözüm önerileri, Türkiye'nin özgül yapısı göz önünde bulundurularak değerlendirilmiş, kamu politikalarına ve sivil toplum kuruluşlarının faaliyetlerine esas olmak üzere bir takım çözüm önerileri sunulmuştur.

1) Yasal ve politik çerçeveyi güçlendirmek: Yalnızca yasal koruma çocuk evliliklerini tek başına engellemeye yetmemesine rağmen, uluslararası standartlara uygun yasal evlilik yaşı tesis ederek ulusal mevzuatı güçlendirmek ve harekete geçirmek önemli bir stratejidir. Bu strateji doğum ve evlilik kayıtlarının zorunlu hale getirilmesiyle güçlendirilmelidir. Süreçte kilit rol oynayan kamu görevlilerinin eğitilmesi, hâkimler, politika yapıcılar, kolluk görevlilerinin eğitilmesi ve bütün mevzuatın cinsiyet eşitliği standardına uygun hale getirilmesi de önemlidir. (Davis, 2012: 6)

Evlilik yaşını yükseltmek: Ulusal mevzuatta en düşük yasal evlilik yaşı belirlemek, çocuğun evliliğe rıza gösterecek olgunluğuna erişmediğinin devlet tarafından tanınması ve çocuğa, evlilikte karşılaşılabileceği şiddet, istismar, sömürü riskine karşı yasal koruma sağlaması açısından önem taşımaktadır (Girls not Brides, bt.).

Daha önce de belirtildiği gibi bir kaç ülke dışında dünyanın hemen bütün ülkelerinin mevzuatında en düşük yasal evlenme yaşı belirlenmiştir. Bu ülkelerin

üçte ikisinde en düşük evlenme yaşı uluslararası standartlara uygun olarak 18'dir (World Vision International, 2013: 35). Bununla birlikte hâlâ birçok ülkede yasal evlenme yaşı hem 18'den düşüktür, hem de kadın ve erkekler için farklı uygulamalar bulunmaktadır. Bu çerçevede çocuk evlilikleri ile mücadele etmek isteyen ülkelerin başvurduğu ilk müdahale stratejisi yasal evlenme yaşını yükseltmek olmuştur. Örneğin Hindistan, Bangladeş gibi ülkelerde erken yaşta evlilik sorunuyla mücadele etmek için ilk olarak evlenme yaşı yükseltilmiş, Endonezya mevzuatında en düşük evlenme sınırı tanımlamıştır. Yemen evlilik yaşını yükseltmek için mücadele vermektedir.

Bu çerçevede Türkiye'de erken yaşta evliliklerle mücadele konusunda atılması gereken önemli adımlardan biri *evlilik yaşını yükseltmek ve uluslararası sözleşmelerde verilen taahhütlere uygun hale getirmek* olmalıdır. Hatırlanacağı üzere ülke örnekleri incelenirken ulusal mevzuatta yasal evlenme yaşının 18 olarak belirlenmesine rağmen, ebeveyn izinleri ya da farklı otoritelerden alınan izinler doğrultusunda birçok evliliğin 18 yaşından önce yapıldığı ülkelerde çocuk evlilik oranlarının yüksek olduğu görülmüştü. Bu çerçevede ulusal mevzuatta yasal evlenme yaşının 18'e yükseltilmesinin yanında tarafı olduğumuz insan hakları belgelerine uygun olarak *ebeveyn izni* ve *hâkim izni* gibi istisnai uygulamalar kaldırılmalı ya da şartları zorlaştırılarak gerçekten *çocuğun yüksek yararı* evliliği gerektiriyorsa bu yönde karar verilmelidir.

Evlilik ve Doğum Kayıtlarını İzlemek: Çalışma kapsamında incelenen ülkelerde ve dünyadaki başka ülkelerde yasal evlilik yaşından önce gerçekleşen evliliklerin bir başka sebebi de evlilik ve doğum kayıtlarının kurallara uygun bir şekilde tutulmamasıdır. Hatırlanacağı gibi doğum ve evliliklerin kayıt altına alınmamasının erken yaşta evliliklere zemin hazırlaması sebebiyle örneğin Bangladeş'te *Doğum ve Ölüm Kaydı Kanunu*, Hindistan'da *Evliliklerin Zorunlu Kaydı Kanunu* çocuk evlilikleriyle mücadele stratejisi olarak yasalaşmıştı. Endonezya'da uygulanan müdahale programının stratejilerinden biri de evlilik evraklarında yaş büyütmede sahtecilikle mücadele etmektir.

Bu çerçevede Türkiye’de de yaş büyütmelemlerden kaynaklanan erken evlilik sorunlarının giderilebilmesi için aile hekimlerinin ve ilgili sağlık personelinin bu konuda görev üstlenmesi ve *tüm doğumların zamanında ve doğru olarak kayıt altına alınabilmesi* için gerekli çalışmalar yürütölmelidir. Ayrıca nüfusa kayıtlarındaki sorunların giderilmesi amacıyla ilgili kurumların yaş tahsisine ilişkin çalışmalar yapması gerekmektedir.

Türkiye’de yaygın olan evlenme şekli resmî ve dini nikâhın birlikte yapılması olduğu ve çocuk evliliklerinin büyük çoğunluğun dini nikâhla gerçekleştiği dolayısıyla yasal olmadığı belirtilmişti.

Bu durum Türkiye’de ulusal mevzuatta belirlenen yasal evlilik yaşının dışında, dinsel törenle gerçekleştirilen evlilikler, çocuk evlilikleri konusunda asıl mücadele alanı olduğunu ortaya koymaktadır. Dinsel törenle gerçekleştirilen evliliklerin özellikle kız çocukları açısından açmazlarından birisi bu evliliklerin hukuksal olarak tanınmıyor oluşu, dolayısıyla kız çocuğun evlilik birliğinin kurulması, sürdürölmesi ve dağılması sürecinde yasal destek mekanizmalarından yoksun kalmasıdır. Bu bağlamda çocuk evliliklerinin önlenmesinde resmî evlilik cüzdanı görölmeden gerçekleştirilen dinsel törenlerle ilgili çalışmalar yapılması gereklidir. Bu konuda atılacak adımlardan biri dinsel törenin yalnızca *Diyanet İşleri Bakanlığı’nda görevli imamlar tarafından kıyılabilmesi ve imamların kıydıkları nikâhları kayıt altına alınması ve dönemsel olarak Başkanlığa iletilmesi* olmalıdır.

Yasal çerçeveyi genişletmek: Türkiye’de az da olsa hâlâ sürmekte olan berdel ve başlık parası gibi geleneksel pratiklerin ekonomik sebeplerle çocuk evliliklerine yol açtığı belirtilmişti. Bu çerçevede Hindistan *Drahoma’nın Yasaklanması Yasası* örneğinde olduğu gibi, Türkiye’de de başlık parası, berdel gibi geleneksel evlilik pratikleri yasaklanmalı, bu evlilikleri teşvik eden, başlık parası alan, veren kişiler hakkında para ve hapis cezası öngören bir yasa yapılmalı ya da kayın evliliği, baldız evliliği, beşik kertmesi, berdel, başlık parası, kan bedeli evliliği de dâhil olmak üzere bu tarz evliliklerin insan ticaretinin bir türü

olarak kabul edilmeli ve *İstanbul Sözleşmesi*'nden kaynaklanan yükümlülüklerin yerine getirilerek *zorla evlilik kavramının TMK ve TCK'da suç olarak tanımlanmalı ve berdel, beşik kertmesi, başlık parası gibi uygulamaların suçun nitelikli halleri arasında sayılmalıdır.*

İlk kez 1929 yılında İngiliz yönetimindeki Hindistan'da yasalaşan, 2006 yılında iyileştirilip güncellenen *Çocuk Evliliğini Önleme Yasası* çalışmanın ikinci bölümünde ayrıntılarıyla incelenmişti. Hatırlanacağı üzere Yasanın en güçlü yönlerinden biri çocuk evliliğini önlemek üzere yerelde memurların istihdam edilmesiydi. Türkiye'de de *erken yaşta evlilikleri önlemeye yönelik müstakil bir yasanın düzenlenmesinin sorunun çözümünde kararlılık gösterilmesi açısından önemli bir adım olacağı düşünülmelidir.*

Çocuk evliliğine taraf olan kişileri belirlemek ve bu kişilere yönelik kovuşturulmanın yapılması önemlidir (Plan Asia, 2013: 32). Çocuk istismarına yönelik suçlarda ceza indirimine gidilmemesi, cezaların caydırıcılığının artırılması, çocukların yasal evlenme yaşından daha küçük evlendirilmesine neden olan ailelere, teşvik edenlere, çocuk evliliğin nikâhını kıyanlara verilen cezaların artırılmasının yararlı olacağı düşünülmektedir. Yeni mağduriyetlere yol açmamak için çocuk suçlarında ceza davalarının öncelikli olarak görüşülmesi ve karara bağlanmasına özen gösterilmesi gerektiği düşünülmektedir.

Kurumlar Arası İşbirliğinin Geliştirilmek ve Ulusal Politikalar Oluşturmak: Çocuk evlilikleri tek başına bir sorun değil, birçok sorunlar bütünüdür. Bu çerçevede çocukların erken yaşta evlendirilmesine ortam sağlayan hukuksal, ekonomik, sosyal çevrenin analiz edilmesi ve bu doğrultuda çözüm üretilmesi gerekmektedir. Bu da tüm kurumların işbirliğini gerektirmektedir.

Erken yaşta evliliklerin sorun olarak tanımlanması ve bu soruna ilişkin çözüm arayışına gidilmesine yönelik çalışmalar yapılmasının yakın dönemde gerçekleştiği belirtilmişti. Yukarıda erken yaşta evliliklerle mücadele konusunda

kamu kurumları tarafından yapılan çalışmalar başlığı altında aktarıldığı gibi birçok kamu kurumunun yaptığı çalışmalar sonuçları itibariyle evlilik yaşını geciktirme potansiyeline sahiptir. Fakat ÇHGM tarafından hazırlanan *Ulusal Çocuk Hakları Strateji Belgesi ve Eylem Planı* örneğinde olduğu gibi Bakanlıklar, kamu kurum ve kuruluşları tarafından hazırlanan politika belgeleri, stratejik planlar, eylem planları vb. belgeleri çocuk evlilikleri bağlamında yeniden gözden geçirilmelidir.

Bu çerçevede Gençlik ve Spor Bakanlığı tarafından hazırlanan Ulusal Gençlik ve Spor Politikası Belgesi'nde 18 yaş altı çocukların erken yaşta evlendirilmesi ve gençlerin bu tarz evliliklerinin önlenmesinde aktif olarak yer almasına ilişkin stratejiler oluşturulmalıdır. Sağlık Bakanlığı tarafından hazırlanan Adölesan ve Genç Sağlığı ve Gelişimi Programı, çocuk ve ergen sağlığı modülleri başta olmak üzere, gençler ve kadınlara yönelik tüm hizmetleri erken evliliklerin önlenmesi ve erken yaşta evlenen kız çocuklarına yönelik hizmetler bağlamında yeniden değerlendirilmelidir. SYGM tarafından yürütülmekte olan Şartlı Nakit Transferleri Bangladeş, Etiyopya, Hindistan ve Malavi örnekleri göz önünde bulundurularak çocuk evlilikleri bağlamında yeniden gözden geçirilmeli, okul devamı yanında evlenmeme de bursun devam etmesinde bir ölçüt olarak sunulmaktadır.

Bunun yanında yine Hindistan örneğinde olduğu gibi tüm Bakanlıkların görev aldığı ulusal ve yerel düzeylerde eylem alanlarının düzenlendiği Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı koordinasyonunda *Erken Yaşta Evliliklerin Önlenmesine Yönelik Ulusal Eylem Planı* ya da daha üst düzeyde etkili bir çözüm mekanizması oluşturmak amacıyla *Erken Yaşta Evliliklerin Önlenmesine Yönelik Başbakanlık Genelgesi* hazırlanmalı, sorunun çözümüne yönelik kurumlar tarafından yapılan çalışmalar belirli dönemlerde gözlenmeli ve raporlanmalıdır. Bunun yanında çocuk evliliği ile mücadele için özel bir bütçe ayrılmalıdır.

Kurumlar arası işbirliğinin bir başka ayağı da kamu kurumları ile sivil toplum kuruluşları arasında güçlü işbirliğinin tesis edilmesidir. Hatırlanacağı

üzere Bangladeş ülke örneğinde “Çocuk Evliliksiz Köyler” adıyla yürütülen çalışma hem en küçük yerel yöneticilerin sorunun çözümünde görev alması hem de kamu-STK işbirliğinin somut bir örneği olması açısından önemli bir örnektir. Bu çerçevede Türkiye’de sorunun çözümünde STK’larla işbirliği alanları kurulmalıdır. “Çocuk Evliliksiz Köyler” örneği Türkiye’de en küçük yönetim biriminden olan köylerden sorumlu muhtarların sorunun çözümünde aktif rol alması bağlamında da uygulanabilirliğinin değerlendirilmesi gereken bir uygulama örneğidir.

Destek Mekanizmaları Oluşturmak: Hindistan örneği düşünüldüğünde 2006 tarihli Çocuk Evliliğinin Yasaklanması Kanunu bağlamında eyaletlere atanması planlanan uygulayıcı memurların varlığı önemli bir destek mekanizmasıdır. Ülkede ayrıca çocuklara özel bir acil yardım hattı da bulunmaktadır (Child Line 1098). Bu çerçevede Türkiye’de de erken yaşta evliliklerle mücadelede, kız çocuklarının erken yaşta zorla evlendirilme durumunda başvurabilecekleri uzmanlaşmış mekanizmaların oluşturulması ya da telefon hatlarının oluşturulması önemlidir. Bununla birlikte Şiddet Önleme ve İzleme Merkezleri gibi mevcut mekanizmaların; ALO 183 gibi destek hatlarının kapsamının genişletilmesi ve görevli çalışanların erken yaşta evlilikler konusunda bilinçlendirilmesinin yararlı olacağı düşünülmektedir.

Hukuk Okuryazarlığını Artırmak: Çocuk evliliğine neden olan sebeplerden birinin de ailelerin ulusal mevzuat konusunda eğitimsizliği olduğu belirtilmişti. Bu çerçevede ailelerin TCK ve TMK hakkında bilgilendirilmesi, çocuklara okullarda hakları ve temel hukuk kurallarının öğretilmesi önemlidir. Özellikle ailelerin ve genç erkeklerin TCK’nın “çocukların cinsel istismarı”nı düzenleyen 103’üncü maddesi konusunda bilgilendirilmesinin erken evlilikler konusunda caydırıcı olacağı düşünülmektedir.

Kamu Görevlilerinde Konuya İlişkin Farkındalık Yaratmak: Özellikle taşrada insanlara ulaşma potansiyeline daha çok sahip olan emniyet ve jandarma görevlilerinin, sağlık görevlilerinin, okul müdürlerinin, öğretmenlerin muhtarların

temel kanunlar, toplumsal cinsiyet, üreme sağlığı, erken yaşta evliliklerin yol açtığı olumsuz sonuçlar, başvuru mekanizmaları konusunda eğitilmesinin sorunun çözümünde yararlı olacağı değerlendirilmektedir.

2) Kız çocuklarını eğitmek ve güçlendirmek: Erken yaşta evliliklerle mücadelede kız çocuklarını eğitme stratejinin kullanılması hususunda neredeyse küresel bir uzlaşma bulunmaktadır (Walker, 2013). Kız çocuklarının evlilik yaşını geciktirebilmek için zorunlu ve kesintisiz eğitimin varlığı yaşamsal bir önemdedir. Çalışma boyunca çocuk evliliğine ilişkin sunulan sayısal veriler de eğitim süresi ve evlilik yaşı üzerindeki ilişkiyi ortaya koymaktadır.

Daha genel çerçevede de ana sınıftan başlayarak toplumsal cinsiyet eşitliğine duyarlı bir eğitimin verilmesi, eğitim materyallerinin, eğitim müfredatının bu doğrultuda gözden geçirilmesi ve yeniden üretilmesi, eğitim ortamının cinsiyet eşitliğine uygun olarak düzenlenmesinin uzun vadede çocuk evlilikleri sorununun önlenmesine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Zorunlu, Kesintisiz, Nitelikli ve Eşit Eğitim Fırsatları Sunmak: Kız çocuklarının okula devam etmesi toplum tarafından çocuk olarak algılanmasına yol açmasının ve evlilik yaşını geciktirmesinin yanında, eğitimin kız çocuklarının kendini daha iyi tanıması, haklarını bilmesi, kendi kararlarını alabilmesi dolayısıyla kız çocuğunun özgür ve özerk bir birey olarak ergenliğe ve yetişkinliğe geçişinin sağlanmasına yardımcı olması açısından da önem taşımaktadır.

Bu çerçevede Türkiye’de çocuk evliliklerinin önlenmesi için öncelikle 12 yıllık zorunlu eğitimin *kesintisiz* olarak uygulanması gerekmektedir. Bunun yanında eğitim kurumlarının yerleşim yerlerinin yakınlarına açılması, kız çocuklarının okula güvenli bir şekilde ulaşımının sağlanması, özellikle kız çocuklarının okullulaşmasının düşük olduğu bölgelerde kadın öğretmenlerin istihdamına öncelik tanınması önemlidir. Ayrıca, herhangi bir sebeple okul dışında

kalan ya da okul terki yaşamış kız çocuklarının tekrar okula dönebilmesi için çalışmalar yapılmalıdır.

Bunun yanında okullarda pedagojik duyarlılık gözetilerek kız ve erkek çocuklarına kendi bedenlerini tanıma ve istismardan korumaya yönelik üreme sağlığı ve cinsel sağlık eğitimlerinin verilmesinin yararlı olacağı değerlendirilmektedir.

Burslar ve Teşviklerle Kız Çocuklarını Desteklemek: Erken yaşta evliliği önlemeye yönelik müdahale programların bazılarının kız çocuklarına yönelik burs ve teşvikler sağlanması yoluyla evlilik yaşını geciktirmeye katkı sağladığı belirtilmişti. Örneğini Endonezya, Tayvan, Tayland ve Sri Lanka, Pakistan gibi birçok ülke kız çocuklarının okullaşma oranlarını destekleyerek çocuk evlilikleri sorunu ile mücadele etmiştir. Bangladeş'te ortaokul bursu kız çocuklarının evlilik yaşının geciktirilmesinde etkin rol oynamıştır. Hindistan'da 10'uncu sınıflara verilen bisiklet ödülü, hem kız çocuklarını teşvik etmesi hem de kız çocuklarının hareket kabiliyetini artırması açısından başarılı ve etkili bir strateji olmuştur (Greene, 1997). Hatırlanacağı gibi Etiyopya'da uygulanan programda çocuğunu okula gönderen aileler eğitim öğretim yılı sonunda ödüllendirilmekteydi. Tüm bu örnekler göz önünde alınarak, kız çocuklarına ve ailelerine yönelik eğitim teşvikleri, burslar sağlanması ve var olanların miktarlarının yükseltilerek etkili hale getirilmesinin önemli olacağı düşünülmektedir.

Kız çocukları İçin Güvenli Alanlar Oluşturmak: Aileler bekâr kız çocukları evden ayrıldıklarında, buldukları mekânın güvenli bir yer olmasını ve zarar görmemesini istemektedirler. Bu durum özellikle kız çocuklarının neden erken yaşta evlendirildiği konusunda da bilgi vermektedir (Mathur et all. 2003: 14).

Hatırlanacağı üzere örnek programların önemli bir kısmının temel stratejisi kız çocuklarına eğlenebilecekleri, öğrenebilecekleri, sosyalleşebilecekleri, gelir getirici faaliyetler konusunda beceri kazanabilecekleri özel mekânlar yaratmaktır.

Bu çerçevede Türkiye’de özellikle çocuk evliliklerin yoğun olarak görüldüğü bölgelerde bulunan Kalkınma Bakanlığı’na bağlı Çok Amaçlı Toplum Merkezleri (ÇATOM)’nin bu amaçla değerlendirilmesinin, benzer yapılanmaların ülkenin başka bölgelerinde de uygulanmasının yararlı olacağı değerlendirilmektedir. Bunun yanında Gençlik ve Spor Bakanlığı’na ve yerel yönetimlere bağlı Gençlik Merkezleri kız çocuklarının gereksinimleri doğrultusunda düzenlenmeli ve sayıları artırılmalıdır. Bu yerler kız çocuklarının işlevsel okuryazarlık becerilerini geliştireceği, cinsel sağlık ve üreme sağlığı, temel hakları konusunda eğitilecekleri yerler olmalıdır. Bu merkezlerde erkek çocuklarına da bu bağlamda eğitimler verilmelidir.

Kız çocuklarının eğitimine ilişkin geliştirilen programlarının akran eğitimi ya da genç kız çocuklarının mentörlüğünde gerçekleşmesi, ailelerin güveninin tesis edilmesi, kız çocuklarının olumlu rol modellerle karşılaşmaları, mentör, eğitici kız çocuklarının istihdamı açısından faydalı olmaktadır. Bu çerçevede kız çocuklarına güvenli alanlar yaratma stratejisiyle gerçekleştirilecek müdahale programlarında yerelden kız çocuklarının görev almasının olumlu olacağı değerlendirilmektedir.

3) Babalar, Genç Erkekler, Dini ve Geleneksel Liderlere Yönelik Çalışmalar Yapmak: Kökeni ataerkil toplum yapısı ve toplumsal cinsiyet eşitsizliği olan erken yaşta evliliklerin çözümünde, kadının ve kız çocuklarının yaşam alanını çevreleyen geleneksel yapıyı, olumsuz sosyal normları ve pratikleri dönüştürmek önemli bir stratejidir.

Araştırma sonuçlarına dayanarak Türkiye’de evlilik kararının verilmesinde ebeveynlerin bir şekilde taraf olduğu ortaya konulmuştu. Çocuk evliliklerinin ortaya çıkmasının nedenlerinden birinin geleneksel yapı olduğu belirtilmiş ve bu tarz evliliklerin daha çok kırsal alanlarda ortaya çıktığı da çalışma kapsamında vurgulanmıştı. Sunulan tüm bu çerçevede çocuk evliliklerin önlenmesi sürecinde babalar ve geleneksel liderlerin desteğinin alınmasının önemi ortaya çıkmaktadır.

Ülke örnekleri incelenirken hem kız çocuklarının ağabeyleri olmaları hem de kız çocuklarının vücut bütünlüğüne yönelik sözlü ve fiziksel tehdit olma potansiyeli oluşturmaları bağlamında genç erkek çocukların “erkeklerin eğitimi” konusunda hedef kitleye dâhil edildikleri ve toplumsal cinsiyet, kadın erkek ilişkileri ve eşitliği bağlamında eğitildikleri görülmüştü. Bu çerçevede eğitim programlarına erkek çocuklarının ve genç erkeklerin de dâhil edilmesi önemlidir.

Bunun yanında çocuk evlilikleri sorununun çözümünde hem politika yapıcılarının hem de sivil toplum kuruluşlarının gerçekleştirdiği çalışmalarda yapılması gereken ülkenin en önemli dini liderlerinden birinin desteğinin alındığı Nijer ülke örneğinden yola çıkarak, geleneksel ve dini liderlerle mücadele etmek yerine onların desteğini kazanmak olmalıdır. Yine Cuma hutbelerinde erken evliliğin zararlarının anlatıldığı Yemen örneği göz önüne alınarak din adamlarının desteğinin sağlanması ve dini referanslarla sorunun çözümüne katkı sağlanması bağlamında Diyanet İşleri Başkanlığının süreçte aktif rol oynaması önemlidir.

Babalar ve genç erkeklere ilişkin çalışmalar kapsamında ise UNICEF tarafından Nijer’de uygulanan “Kocaların Okulu” örneğinden hareketle özellikle kırsal alanda olmak üzere erkeklere yönelik eğitimler düzenlenebilir. Bu konuda Baba Destek Programları ve babalık üzerine gerçekleştirdiği kampanyalarla güçlü bir deneyime sahip olan Anne Çocuk Eğitim Vakfı (AÇEV)’in birikiminden yararlanılması ya da benzer faaliyetler gösteren STK’ların çocuk evlilikleri ile mücadeleyi kampanya programlarına dâhil etmelerinin faydalı olacağı değerlendirilmektedir.

4) Ebeveynleri, Toplum Mensuplarını Eğitmek ve Harekete Geçirmek:

Erken evliliklerin nedenlerinden birinin eğitimsizlik olduğu belirtilmiş, ailelerin çocuk yaşta evliliklerin neden olacağı olumsuz sonuçlar konusunda çoğu zaman bilgi sahibi olmadığı değerlendirilmiştir. Bu çerçevede ülke örneklerinde incelenen ve çalışmanın sınırlılıkları kapsamında yer verilemeyen müdahale programlarının

önemli bir kısmının ya ana hedefi toplumların eğitilmesidir⁷ ya da program kapsamına dâhil edilen bir bileşendir. Çünkü bir müdahale programının başarıya ulaşması için toplumun üyelerinin değişim konusunda ikna olması ve bu doğrultuda toplumsal normların dönüştürülmesi gerekmektedir.

Çalışma kapsamında incelenen ülke örneklerinden Yemen’de uygulanan iki müdahale programı (Safe Age of Girl Marriage in Yemen ve Integrated Action on Poverty and Early Marriage) ve Uçan Süpürge’nin Hindistan çalışma raporuna göre bazı ülkelerde sağlık yaklaşımı etkili olmakta, ailelere çocuk evliliklerinin yol açtığı olumsuz sağlık sorunlarının aktarılması bu konuda filmler izletilmesi ailelerin düşüncelerini değiştirebilmektedir (Uçan Süpürge, 2013). Bu çerçevede Sağlık Bakanlığı tarafından yapılacak ev ziyaretleri, bilgilendirme toplantıları gibi çalışmalarla çocuk evliliklerin yol açtığı olumsuzlukların anlatılmasının, konuya ilişkin film gösterimlerinin yapılmasının, ayrıca ergenlerin üreme sağlığı ve cinsel sağlık gibi konularda uzmanlaşmış sağlık merkezlerinin kurulmasının ve sayılarının artırılmasının yararlı olabileceği değerlendirilmektedir.

Mısır’da uygulanan kadın sünnetinin Hıristiyanlıkta ve İslamiyet’te yerinin olamadığının halka anlatılmasında din görevlilerinin görev aldığı Ishraq müdahale programında olduğu gibi toplum mensuplarının ve ailelerin eğitiminde Diyanet İşleri Başkanlığı görevlilerinden yararlanarak *İslamiyet’in erken evliliklere bakışı ve İslamiyet’te kız çocuklarının yeri* gibi konularda Cuma hutbelerinde, bilgilendirme yapılmasının faydalı olacağı değerlendirilmektedir.

Toplulukların ve ailelerin eğitilmesi konusunda her fırsat değerlendirilmeli, halk eğitim merkezleri başta olmak üzere örgün eğitimin her aşamasında, kahvehanelerde, köy odalarında, veli toplantılarında halkın bir araya gelme olanağı bulunan her mekânda ailelere ve topluma erken evliliklerin zararları anlatılmalı, gerekirse ev ev dolaşarak aileler bilgilendirilmelidir.

⁷ Community Empowerment Program (Senegal), The Gender Roles, Equality and Transformations (Uganda). Bikers Against Child Marriage (India).

Toplumları eğitme stratejisi ile yürütülen müdahale programlarının önemli bir unsuru toplum üyeleri tarafından imzalanan mutabakat zaptlarıdır. Tüm toplumun seferber olarak çocuk evliliklerine “hayır” demesi, çocuk evliliği vakaları duyulduğunda ortak hareket etmesine yönelik toplum bilinci oluşturmak önemlidir. Bu çerçevede sivil toplum kuruluşları ve kamu kurumları tarafından toplumun ve ailelerin eğitimi stratejisi ile gerçekleştirilecek programlarda erken evlilikle mücadelede “toplumsal sözleşme” imzalatılmasının halkın konuya sahip çıkması ve müdahil olması konusunda yararlı olacağı değerlendirilmektedir.

Yerel Unsurları Kullanmak/Yerel Öncelikleri Dikkate Almak: Çocuk evliliklerin ortaya çıkmasına neden olan ortam her ne kadar ortaklıklar sağlasa da yerel düzlemde sebepler birbirinden farklılaşmaktadır. Bu çerçevede herhangi bir yerleşim biriminde çocuk evlilikleri önlemeye yönelik bir çalışma yapmadan önce ilk elde yapılması gereken yerel STK’lar, yerel yöneticilerle irtibata geçerek onların güvenini kazanmak ve planlanan programın uygulanmasında bu yerel unsurlardan faydalanmak olmalıdır.

Bir başka önemli nokta, ülke örneklerinden hatırlanacağı gibi müdahale programına başlamadan önce hem erken evlilik sorunun nedenlerini ve sonuçlarını ortaya koymak dolayısıyla sorunun boyutlarını tanımlamak, hem de programın etkisini ölçebilmek açısından nitel ve nicel araştırmalar büyük önem taşımaktadır. Yapılan ön araştırma ile kız çocuklarının zamanlarının büyük çoğunluğunun su taşımakla geçtiğinin öğrenilmesi ve müdahale programı dâhilinde köye su kuyularının açtırıldığı Etiyopya örneğinden hatırlanacağı gibi her bölgenin öncelikleri ve gereksinimleri kendine özgüdür. Bu çerçevede müdahale programlarının uygulanmasında yerelde sorunun temeline inmek ve buna yönelik çözümler üretmenin faydalı olacağı değerlendirilmektedir.

Müdahale programları gerçekleştirilirken yereldeki kültürel kodları tanımaya çalışmak ve uygulanacak programı bu kodlara göre şekillendirmek önemlidir. Hatırlanacağı gibi Yemen’de uygulanan müdahale programında “erken yaşta evlilik” kavramı halk için anlamlı olmadığından “güvenli evlilik yaşı”

kavramı tercih edilmişti. Bu çerçevede yerel halkı tanımak ve onu üsten bir bakış ve eleştirel bir tavırla değiştirmeye çalışmak yerine ortak dil ve paydada buluşmanın başarı sağlayacağı değerlendirilmektedir.

Bunun yanında yapılacak müdahale çalışmalarında yerel halkın istihdamının sağlanmasının halkın programa bakışını olumlu yönde değiştirdiğinin değerlendirilmesi gerektiği düşünülmektedir.

Ülke örnekleri incelerken görüldüğü gibi müdahale programları genellikle uluslararası kuruluşlar tarafından fonlanmakta ve yerel STK'lar tarafından uygulanmaktaydı. Bu çerçevede sorunun çözümünde aktif yer almalarının yararlı olacağı düşünülen yerel STK'lar güçlendirilmeli ve desteklenmelidir.

Medya Aracılığıyla Farkındalık Oluşturmak: 2000'li yıllarla birlikte yeni iletişim teknolojilerinin dolaşıma girmesi ve son bir kaç yılda sosyal medya olarak anılan Facebook, Twitter gibi sosyal ağların artan bir hızla kullanılmaya başlanması tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de bilginin küresel olarak üretim ve paylaşımına yol açmış, içerik üretiminin, tüketimin ve medya sahipliğinin anlamını dönüşüme uğratmıştır. Bu sayede medya mesajlarının tahmin edilmez bir hızla çok geniş kitlelere anında yayılması, toplulukların çok kısa sürede örgütlenmesine ve harekete geçmesine olanak sağlanmıştır. Medyada içerik üretiminin biçimi değişmiş, multimedya teknolojisindeki değişimin etkisiyle içerik üretiminin ve dağıtımının maliyeti azalmış, herkes çok kolay bir şekilde içerik üreticisi haline gelmiştir. Böylesi bir iletişim ortamında küçük STK'ların, sosyal medya aracılığıyla seslerini duyurabilmesi, sosyal medya aracılığıyla kampanyalarını yürütülebilmesi kolaylaşmıştır. Türkiye'de hak temelli çalışan sivil toplum kuruluşları da erken yaşta evliliklere ilişkin gerçekleştirdikleri çalışmalarda ve kampanya mesajlarının geniş kitlelere duyurmada yeni iletişim teknolojilerinin ve sosyal medyanın olanaklarından yararlanmalıdır.

Tüm bu sözü edilenlerin yanında geleneksel medya hala gücünü korumakta, yerel medyanın önemi ise tartışmasız sürmektedir. İncelenen ülke

örneklerinden de hareketle özellikle kırsal alanda radyonun gücünün hala sürmekte olduğu unutulmamalıdır. Bu çerçevede yerelde gerçekleştirilen müdahale programlarında yerel medyanın gücünden yararlanılmalı, özellikle radyonun okumaz yazmaz kitleye de ulaşma kapasitesi göz önünde bulundurulmalıdır.

Erken yaşta evliliklerle ilgili üretilen medya içeriklerinde dikkat edilmesi gereken bazı hususlar bulunmaktadır. Konuya ilişkin haber metinleri üretilirken çocuğun hakları gözetilmeli, mağdur olarak gösterilmemeli, başvuru mekanizmalarına, ilgili kanunlara, kız çocuklarının haklarına yer verilmelidir. Medya içeriklerinde çocuğa işlenen suçlarda faile verilen cezaların takibi ve duyurusu yapılmalıdır. Film, dizi gibi kurgusal içerikler erken yaşta evliliklere özendirici olmamalıdır. Doğru üretilmiş bir medya içeriğinin sorunun çözümüne ilişkin politika yapıcılar ve kamuoyu üzerindeki itici gücü unutulmamalıdır.

Sorunun Kökenlerine İnmek: Erken yaşta ve zorla evlilikler tekil bir sorun değil toplumsal ve yapısal birçok sorunlar bütünüdür. Bu nedenle erken yaşta evliliklere yol açan temel toplumsal sorunların çözümüne ilişkin politikalar geliştirilmelidir. Bu çerçevede yoksullukla mücadele edilmesi ve herkes için kaliteli, eşit, parasız eğitim olanakları sağlanmasına yönelik politikaların oluşturulması önemlidir.

Tüm bunların ötesinde toplumda kadınları ve kız çocuklarını ikincilleştiren ataerkil değerlerle ve diğer toplumsal normlarla mücadele edilmeli, erken çocukluk döneminden itibaren tüm bireylere toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda duyarlılık kazandırılmalıdır. Kız çocuklarını erken yaşta evlenmeye özendirici geleneksel ve toplumsal değerlerin yerini, eğitime, meslek sahibi olmaya ve kendini gerçekleştirmeye yönlendiren değerlerin almasına yönelik çalışmalar yapılmalıdır.

SONUÇ

En az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde erken yaşta evliliklerle mücadele pratiklerini inceleyerek, Türkiye’de yapılacak olası çalışmalara katkı sağlamayı amaçlayan bu çalışmada, erken yaşta evlilikler, taraflardan birinin on sekiz yaşından küçük olduğu evlilikleri ifade etmek için kullanılmış; kadınların ve kız çocuklarının karşı karşıya kaldıkları temel insan hakları ihlallerinden biri olarak sayılmış, kadına yönelik ayrımcılığın ve şiddetin bir türü olarak değerlendirilmiştir.

Erken yaşta evlilikler konusunda Türkçe yazılmış kaynaklarının niceliksel olarak az oluşuna karşın, sivil toplum kuruluşlarının, araştırmacılarının ve politika yapıcıların konuya ilgisinin artışı, bu tez çalışmasını basit ve anlaşılır bir dille ve kapsamlı bir içerikle ve mümkün olduğunca örnek programa yer verecek şekilde hazırlanmasını gerekli kılmıştır.

Tez çalışması kapsamında dünyada erken yaşta evliliklere ilişkin sayısal değerler, en az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde gerçekleştirilen en güncel demografik araştırma verileri incelenerek derlenmiş, çocuk evliliklere ilişkin sayısal verilerin derlenmesinde kullanılan farklı yöntem ve yaklaşımlara da ayrıntılı olarak yer verilmiştir. Bu çerçevede erken yaşta evliliklerin, dünyanın her bölgesinde görülebilmekle birlikte daha çok gelişmekte olan ve en az gelişmiş ülkelerin en yoksul kesimlerinde, kırsal bölgelerinde ve eğitim olanaklarından yoksun kalmış topluluklar arasında ortaya çıktığı sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmanın ilk bölümünde erken yaşta evliliklerin en sık görüldüğü 10 ülkede 20-24 yaş aralığındaki kadınların on sekiz yaşından önce evlenme oranlarına arka plan bilgisiyle (yaşanılan yer/egitim durumu/hanehalkı refahı) birlikte yer verilmiştir. Bu çerçevede Nijer (yüzde 76), Orta Afrika Cumhuriyeti (yüzde 68), Çad (yüzde 68), Bangladeş (yüzde 65), Gine (yüzde 58), Mali (yüzde 55), Güney Sudan (yüzde 52), Burkino Faso (yüzde 52), Malavi (yüzde 50) ve Madagaskar (yüzde 48) çocuk evliliklerin en yüksek olduğu ülkeler olarak sıralanmıştır.

Erken yaşta evliliklerin yaygınlığına ilişkin sayısal veriler sunan nicel araştırmaların yanında, bir takım nitel araştırmalar da bu evliliklerin neden ve sonuçlarını ilişkin bazı belirlemelerde bulunmaktadır. Söz konusu nitel araştırmalara dayanarak bu çalışma kapsamında yoksulluk, eğitimsizlik, yerleşim yeri, toplumsal cinsiyet eşitsizliği, gelenekler ve ataerkillik erken yaşta evliliklerin nedenleri olarak sunulurken; erken yaşta evliliklerin sağlık, eğitim, yoksulluk, şiddet ve toplumsal kalkınma gibi değişkenlerle ilişkisi kurulmuş ve olumsuz sonuçlarına değinilmiştir.

Ulusüstü ve bölgesel insan hakları belgeleri ile incelenen ülkelerdeki hukuk sistemi ve bu ülkelerin tarafı olduğu ulusal ve bölgesel insan hakları belgeleri tez çalışmasının kuramsal çatısının kurulmasında önemli bir dayanak noktası oluşturmuştur. Evliliği bir hak olarak düzenleyen insan hakları belgelerinden, çocuk haklarını düzenleyen belgelere ve erken yaşta evliliklerin önlenmesini tavsiye eden belgelere birçok sözleşme, şart, tavsiye kararı incelenmiş, ülkelerin ulusal mevzuatlarında kadın ve çocuk haklarının yer alış biçiminden hareketle kadın ve çocukların ülkelerdeki statüsüne ilişkin çıkarımlarda bulunulmuştur. Bunun yanında Hindistan ülke örneğinde ulusal mevzuatta ve hükümet politikalarında erken yaşta evliliklerin bütüncül bir yaklaşımla nasıl düzenlenebileceğine ayrıntılı olarak yer verilmiştir.

Bu tez çalışmasının temel amacı en az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere çocuk evliliği ile mücadele pratiklerini incelemektir. Bu çerçevede Bangladeş, Nijer, Etiyopya, Guatemala, Endonezya, Mısır ve Yemen’de uygulanan müdahale programları, Hindistan’da ise hükümet tarafından erken yaşta evlilikleri önlemeye yönelik ulusal mevzuat ve politika belgeleri incelenmiştir. Daha çok sivil toplum kuruluşları tarafından gerçekleştirilen çalışmalarda devletin rol ve katkısına da değinilmiştir.

Tez çalışmasında Türkiye’de TÜİK ve NVİGM’den elde edilen resmi veriler ile Nüfus ve Sağlık Araştırmaları, Aile Yapısı Araştırmaları gibi demografik araştırmaların sonuçlarına dayanarak erken yaşta evliliklerin yaygınlığına ilişkin sayısal değerler sunulmuştur. Ayrıca erken yaşta evlilikle ilişkilenen kanun ve

yönetmelikler ile sorunun çözümüne ilişkin kamu kurumları, sivil toplum kuruluşları, üniversiteler ve yerel yönetimler tarafından gerçekleştirilen çalışmalara değinilmiştir. İncelenen ülke örneklerinden yola çıkarak erken yaşta evlilikler konusunda yapılabilecek çalışma ve uygulamalara ilişkin önerilere yer verilmiştir. Tez çalışması kapsamında erken yaşta evliliklere ilişkin güncel verilerin yanında, 1927 yılından günümüze resmi yolla gerçekleştirilen çocuk evliliklerine ilişkin bir analize de ekte yer verilmiştir. Bu değerlendirmenin çocuk evliliklerinin yaklaşık bir asırlık dönüşümünü göstermesinin yanında, veri toplama sistemindeki dönüşüm hakkında da bilgi vermesi açısından önemli olarak değerlendirilmiştir.

Erken yaşta evliliklerin nedenlerini ve sonuçlarını bütüncül bir yaklaşımla değerlendiren bu çalışma sonucunda, uluslararası toplumun erken yaşta evliliklerle mücadele konusunda henüz çok net ve kararlı adımlar atmaya başlamamış olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Ülkelere ilişkin ulusal ölçekte gerçekleştirilen incelemelerde de, ulusal mevzuatta en düşük yasal evlilik yaşı tesis edilmesi ve var olan evlilik yaşının uluslararası standartlara yükseltilmesi de dâhil olmak üzere bir çok ülkede en temel yasal önlemlerin alınmadığı, kimi örneklerde de alınan yasal önlemlere rağmen bu yasaların uygulanmasına ve erken yaşta evliliklerinin önlenmesine ilişkin kararlı politikaların yürütülmediği görülmüştür.

Bununla birlikte bazı hak temelli sivil toplum kuruluşlarının erken yaşta evliliklerin azaltılması ve önlenmesine ilişkin gerçekleştirdiği başarılı ve özverili çalışmalar ve devlet iradesi ile gerçekleştirilen çözüm odaklı girişimlerin varlığını yadsımak mümkün değildir. Çalışma kapsamında incelenen ülke örneklerinde uygulanan mücadele pratiklerinin, bölgesel olarak sorun tespitinin doğru yapılması, doğru araç ve stratejilerle müdahale edilmesi durumunda olumlu sonuçlara ulaşabildiğini göstermiştir. Bununla birlikte müdahale programları ülkenin çok küçük bir bölgesi ile sınırlı kalmakta, ülke geneline dahi henüz yaygınlaştırılmamaktadır.

Seçilen ülkelerde uygulanan müdahale programlarının incelenmesi sürecinde yerel gereksinimlerin dikkate alınması ve program bileşenlerinin bu çerçevede uygulanması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. Bangladeş'te Plan International Bangladeş tarafından uygulanan çalışmalarda çocukların doğum kayıtlarına özel önem verilmesi, Nijer'de uygulanan müdahale programında din adamlarının sürece dahil edilmesi ve desteklerinin alınması, Etiyopya'da kız çocuklarının boş zamanlarını etkin kullanabilmelerine yardımcı olabilmek amacıyla yerleşim yerlerine yakın su kuyularının açtırılması, Guatemala'da yerli kız çocuklarına yönelik çalışmalar yapılması, Endonezya'da yaş büyütme vakalarına yönelik çalışmalar gerçekleştirilmesi, Mısır'da genital mutilasyon sorununa değinilmesi ve Yemen'de müdahale programın adında "erken yaşta evlilik" yerine "güvenli evlilik yaşı" ifadesinin tercih edilmesi müdahale programlarının uygulanacak topluma özgü nitelikler taşıması ve yerel dinamiklerin göz önünde bulundurulması gerektiğini ortaya koymuştur.

Türkiye'de erken yaşta evliliklerin durumu ve mücadele pratiklerinin incelenmesi sonucunda da dünyadaki başka bir çok ülkeyle paralel biçimde sorunun çözümüne ilişkin olumlu girişimlerin ve hukuksal düzenlemelerin varlığına rağmen henüz gerekli ve yeterli girişimlerin yapılmadığı ve sivil toplum kuruluşlarının önemli çalışmalarına rağmen herhangi bir müdahale programının uygulanmadığı görülmektedir. Bu çerçevede tez çalışması kapsamında Türkiye'de evlilik yaşının uluslararası standartlara uygun olarak kadınlar ve erkekler için 18'e yükseltilmesinin, evlilik ve doğum kayıtlarının izlenmesinin, kurumlararası işbirliğinin geliştirilmesi ve ulusal politikalar üretilmesinin, kamu görevlilerinde farkındalık oluşturulmasının; kız çocuklarının okul devam durumlarının izlenmesi ve eğitim yaşamları boyunca çeşitli yollarla desteklenmelerinin; geleneksel ve dini liderler, kanaat önderleri ile erkeklerin sürece desteğinin ve katılımın sağlanmasının yanında aile eğitimlerinin çocuk evlilikleri sorunuyla mücadelede yararlı olacağı kanaatine varılmıştır. Bunun yanında sorunun kökenlerine inerek temelde yoksulluk ve eğitimsizlik gibi temel problemlerle mücadele edilmesi, toplumsal cinsiyet eşitliği duyarlılığının ana plan ve programlara yerleştirilmesinin önemine değinilmiştir.

Türkiye açısından erken yaşta evlilikler konusunda önemli bir eksiklik de bu alanda yapılan bilimsel çalışmaların azlığıdır. Bu çerçevede Türkiye’de üniversiteler, bağımsız araştırmacılar ya da bilim insanları tarafından gelecekte yapılacak çalışmalarda erken yaşta evliliklere yer verilmesi, bilimsel kuruluşların bu alanda yapılacak çalışmaların desteklenmesine öncelik vermesinin yararlı olacağı düşünülmektedir. Bu çerçevede yerel düzlemde erken yaşta evliliklerin neden ve sonuçlarını ortaya koyacak nitel araştırmaların, farklı çocuk evliliği tiplerini ortaya koyan çalışmaların yapılmasına ihtiyaç duyulduğu değerlendirilmektedir. Mevcut demografik araştırmaların varlığının yanında, erken yaşta evlilikler özelinde gerçekleştirilecek nitel ve nicel ölçekte gerçekleştirilecek ulusal bir araştırma yapılmasının da gerekli olduğu düşünülmektedir. Bunun yanında, sivil toplum kuruluşları tarafından özellikle sorunlu bölgeler öncelikli olmak üzere çocuk evliliklerini önlemeye yönelik müdahale programlarının yaşama geçirilmesi ve bu programların etki analizlerinin yapılarak benzer özellikleri taşıyan başka bölgelerde de uygulanmasına ihtiyaç duyulduğu gözlenmektedir.

Tez çalışması kapsamında uluslararası ya da bölgesel ölçekte olsun, erken yaşta evliliklerle mücadelenin, sorunun varlığının kabulü ve buna ilişkin farkındalığın oluşması ile başladığı sonucuna ulaşılmıştır. Sorunun çözümü ise ancak köklü bir toplumsal dönüşümü amaçlayan makro politikalar aracılığıyla olacağından etkileri gelecek dönemlerde görülebilecek ve ölçülebilecektir.

Kadınların ve kız çocuklarının hak, fırsat ve sorumluluklardan erkeklerle eşit biçimde yararlanmasının yanında, farklı kadınlık durumlarının varlığının kabulü ile eşitsizliğin farklı biçimlerinin de ortadan kaldırılması için erken yaşta evliliklerin önlenmesi tam bir eşitlik durumunun sağlanmasında önemlidir. Bu çerçevede çocuk yaşta evlilikleri önlemek küresel bir öncelik olmalı, hak temelli çalışmalar yapan uluslararası kuruluşların öncelikli gündemi haline gelmelidir.

Çalışma kapsamında dünyada erken yaşta evliliklerin yoğun olarak görüldüğü bölgeler ile bu bölgelerde uygulanan müdahale programlarının sayısı arasında orantısız bir uyum olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu çerçevede erken yaşta

evlilikleri önlemeye yönelik müdahale programları uygulayan hak temelli kuruluşlar, faaliyetlerini sorunlu bölgeler ve ülkeleri hedef alacak şekilde genişletmeli, var olan ülke deneyimlerinden yararlanılarak yeni program modelleri geliştirmeli ya da var olan programlar ülkelerin özgül durumuna uyarlamalıdır. Bu bağlamda ülkeler arası işbirliği ve iyi uygulama örneklerinin ve deneyimlerin paylaşılması önemlidir.

Erken yaşta evliliklerin önlenmesine ilişkin temel mücadele alanı salt evlilik yaşının geciktirilmesinden ibaret olmamalı, kız çocuklarının güçlendirilmesi öncelikli strateji olarak belirlenmelidir. Aksi takdirde tarafların statülerinin ve koşulların aynı kaldığı evliliğin birkaç yıl geciktirilmesi kız çocuğunun evlilik içindeki konumunun iyileştirilmesine ilişkin somut bir fayda sağlamayacaktır.

Erken yaşta evlilikler toplumsal bir problem olmanın ötesinde bir insan hakları ihlâli olarak ele alınmalı ve hak temelli bir yaklaşımla çözülmeye çalışılmalıdır. Bu çerçevede çocuk yaşta evliliklerin önlenmesi özelinde oluşturulacak bağlayıcı nitelik taşıyan ulusüstü bir insan hakları belgesinin hazırlanması ve yaşama geçirilmesinin yararlı olacağı değerlendirilmektedir.

KAYNAKÇA

- Abdul-Hamid, Y. (2011). *Situation analysis: middle east and north africa*. Sweden: Save the Children.
- Acemoğlu, H. Ceylan, A. Saka, G. vd. (2005). Diyarbakır'da erken yaş evlilikleri. *Aile ve Toplum Eğitim Kültür ve Araştırma Dergisi*. 2 (8). 115-120.
- African Child Policy Forum. (ACPF). (2013). *Minimum age of marriage in africa*. http://www.africanchildinfo.net/components/com_sobi2/plugins/download/mimetypes/pdf_2.png.pagespeed.ce.vCwX5gsNFf.png. (erişim tarihi 26.12.2013).
- African Union. (AU). (1990). *African charter on the rights and welfare of the child*. <http://www.africa-union.org/>. (erişim tarihi 20.09.2013).
- African Union. (AU). (2003). *Protocol to the african charter on human and peoples' rights on the rights of women in africa*. http://www.achpr.org/files/instruments/women-protocol/achpr_instr_proto_women_eng.pdf. (erişim tarihi 20.09.2013).
- African Union. (AU). (bt). *About us*. <http://au.int/en/about>. (erişim tarihi 20.09.2013).
- Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü. (ASAGM) (2006). *Aile yapısı araştırması*. 2006. Ankara: TÜİK.
- Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü. (ATHGM) (2012). *Türkiye'de aile yapısı araştırması*. 2011. Ankara: ATHGM.
- Aiya, A.S. (2011). *The child marriage restraint act, 1929*. Delhi: Universal Law Publishing.
- Akat, Ö. L. (Yönetmen) (1973). *Düğün*. [Film]. Türkiye: Erman Film.
- Akıntürk, T. (1996). *Medenî hukuk*. Ankara: Savaş Yayınları.
- Akıntürk, T. (2008). *Türk medenî hukuku*. (11. baskı). Ankara: Beta Yayınları.
- Al-Eryani, D. (2012). *Lubna's story; a glimpse into child marriage*. <http://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/Dalia%20AlEryani%20Presentation1>. (erişim tarihi 02.02.2014)
- Ali, N. (2011). *Ben nojoud 10 yaşında bir dulum bir çocuk gelinin dramı*. Tayfun Törüner (çev). İstanbul: Martı Yayınları.
- Amin, S. (2011). Empowering adolescent girls in rural bangladesh: kishori abhijan. *Promoting healthy, safe, and productive transitions to adulthood series*. New York: Population Council.
- Amin, S. (2011a). Programs to address child marriage: framing the problem. *Promoting healthy, safe, and productive transitions to adulthood series*. New York: Population Council.

- Amin, S. Diamond, I. Ruchira. T. N. M. et all. (1998). Transition to adulthood of female garment-factory workers in bangladesh. *Studies in Family Planning* 29 (2). 185-200.
- Araz, Y. (2012). 17. ve 18. yüzyılda istanbul ve anadolu'da çocuk evlilikleri ve erişkinlik olgusu üzerine bir değerlendirme. *Kadin/Woman* 2000. 13 (2). 99-121.
- Ariès, P. (1962). *Centuries of childhood: a social history of family life*. New York: Vintage Books.
- Arslan, M. (Yönetmen). (2009). *Ölüm elbisesi: kumalık*. [Belgesel]. Türkiye.
- Atkaya, K. (Mayıs, 12, 2013). Kimseye etmem şikâyet'i ihsan hanım niye yazdı?. *Hürriyet Gazetesi*.
- Australian Agency for International Development. (AusAID). (2001). Young girls and marriage-bringing dangerous practice to a close. *Focus*. Canberra: AusAID.
- Badan Pusat Statistik. (BPS) and Macro International. (2008). *Indonesia demographic and health survey 2007*. Calverton, Maryland, USA: BPS and Macro International.
- Badan Pusat Statistik. (BPS), National Population and Family Planning Board (BKKBN), Kementerian Kesehatan (Kemenkes-MOH), ICF International. (2013). *Indonesia demographic and health survey 2012*. Jakarta, Indonesia: BPS, BKKBN, Kemenkes, and ICF International.
- Badan Pusat Statistik. (BPS). (2010). *Daftar tabel*. http://bps.go.id/menutab.php?tabel=1&kat=1&id_subyek=26. (erişim tarihi 12.01.2014)
- Bangladesh Bureau of Statistics. (BBS). (2011). *Population and housing census 2011: bangladesh at a glance*. http://www.bbs.gov.bd/WebTestApplication/userfiles/Image/Census2011/Bangladesh_glance.pdf. (erişim tarihi 22.12.2013).
- Bangladesh Bureau of Statistics. (BBS). (2012). *Socio-economic and demographic report*. Dhaka: BBS.
- Barsoum, G. (2009). *Assessing the impact of the ishraq program in egypt*. International Initiative for Impact Evaluation Conference.
- Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü (BİUM). (1953). *Nüfus hareketleri istatistiği*. Ankara: BİUM.
- Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü. (BİUM). (1941). *Nüfus hareketleri istatistiği*. Ankara: BİUM.
- Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü. (BİUM). (1948). *Nüfus hareketleri istatistiği*. Ankara: BİUM.
- Bayisenge, J. (2010). *Early marriage as a barrier to girl's education: developmental challenge in africa*. <http://www.ifuw.org/fuwa/docs/Early-marriage.pdf>. (erişim tarihi 12.11.2013).
- Bayramoğlu, M. (1989). *Evlenmelerde yaş eğitim*. Yayımlanmamış Seminer Çalışması. Ankara: TÜİK.

- Begum, L. Islam, S. Smyth, R. (2013). *Girls' education, stipend programs and their effects on the education of younger siblings*. <http://www.buseco.monash.edu.au/eco/research/papers/2013/1713girlsbegumislamsymth.pdf>. (erişim tarihi 22.12.2013)
- Bhattacharjee, A. Das N. (2011). *Profile of the adolescent girls: findings from the baseline survey for social and financial empowerment of adolescents (sofea) programme*. BRAC's Research and Evaluation Division: Dhaka.
- Bindik, S. (2012). *Sosyolojik açıdan kadınlarda erken yaşta evlilik (nevşehir ili derinkuyu ilçesi örneği)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Nevşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı.
- Boran, P. Gökçay, G. Devecioğlu, E. T. vd. (2013). Çocuk gelinler. *Marmara Medical Journal*. 26: 58-62.
- Brady, M. Assaad, R. Ibrahim, B. A. et all. (2007). *Providing new opportunities to adolescent girls in socially conservative settings: the ishraq program in rural upper egypt: full report*. Population Council: New York.
- Breakthrough Human Rights. (BHS). (bt.). *Mission*. <http://breakthrough.tv/about-us/mission/>. (erişim tarihi 15.02.2014).
- Can, N. (2000). *Türkiye'de evlenme hızlarının yaşam tablosu yöntemi ile bölge ve cinsiyet bazında incelenmesi*. Yayınlanmamış uzmanlık tezi. Ankara: DİE.
- Catino, J. Colom A. Ruiz, J. M. et all. (2011). *Equipping mayan girls to improve their lives*. http://www.popcouncil.org/pdfs/TABriefs/05_MayanGirls.pdf. (erişim tarihi 16.03.2014).
- Çelik, R. (Yönetmen). (2011). *Lal gece*. [Film]. Türkiye: Kaz Film.
- Center for Reproductive Rights. (CFRR). (2013). *Child marriage in south asia: international and constitutional legal standards and jurisprudence for promoting accountability and change*. New York: CFRR.
- Central African Institute of Statistics, Economic and Social Studies (ICASEES) (Central African Republic), ICF International. (2013). *Central african republic multiple indicator cluster survey 2010-2011*. ICF International.
- Central Statistical Agency [Ethiopia] and ICF International. (2012). *Ethiopia demographic and health survey 2011*. Addis Ababa, Ethiopia and Calverton, Maryland, USA: Central Statistical Agency and
- Central Statistical Authority. (CSA). (2012). *2007 population and housing census of ethiopia: administrative report*. Addis Ababa.
- Central Statistical Organisation. (CSO). (2012). *Yemen in figures 2012*. Sanaa: CSO:
- Chandrasekhar, S. (1954). The family in india. *Marriage & family living*. 16 (4).
- Çiçek, S. (Yönetmen). (2009). *İncir çekirdeği*. Türkiye: Fanatik Filmcilik.
- Cillov, H. (1960). *Nüfus istatistikleri ve demografinin genel esasları*. İstanbul: Sermet Matbaası.
- Civelek, Y. Koç, İ. (2007). Türkiye'de imam nikâhı. *Hacettepe Üniversitesi Sosyolojik Araştırmalar e-Dergisi*. 5. (erişim tarihi 12.06.2013)

Civil Code, 1962.

Çıplak, E. (Yönetmen). (2013-2014). *Küçük gelin*. Türkiye: Bosphorus Film Makers.

Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü. (ÇHGM). *Çocuk evlilikleri*. Genel Müdürlük tarafından hazırlanan bilgi notu.

Çocuklara Yönelik Ticari Cinsel Sömürü İle Mücadele Ağı. (ÇTCS). (2012). *Gelin göndermeyelim*. <http://ctcs-mucadele.net/?p=1197>. (erişim tarihi 27.03.2014).

Codigo Civil, 1877.

Constitución De La República De Guatemala, 1993

Constitution of the Federal Democratic Republic of Ethiopia, 1995.

Constitution of the IV Republic of Niger, 2010.

Constitution of the Republic of Yemen, 1994.

Cooperative for Assistance and Relief Everywhere. (CARE). (bt.). *Child marriage: a promise of poverty*. <http://www.care.org/sites/default/files/documents/CM-2012-Child-Marriage-Fact-Sheet.pdf>. (erişim tarihi 19.12.2013).

Council of Europe. (CoE). (2005). *Forced marriages in council of Europe member states: a comparative study of legislation and political initiatives*. Strasbourg: Coe.

Council of Europe (CoE). (2014). *Council of europe convention on preventing and combating violence against women and domestic violence*. <http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/ChercheSig.asp?NT=210&CM=1&DF=&CL=ENG>. (erişim tarihi 21.08.2013).

Criminal Code, 2004.

Curriculum Support. (2001). *Sadi's story*. http://www.curriculumsupport.education.nsw.gov.au/croc/senior/case_2.htm. (erişim tarihi 18.12.2013).

Dağdelen, G. (2011). *Early marriage: the case of van province in turkey*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ortadoğu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı.

Davis, A. (2012). *Choices for girls: ending child marriage*. London: Plan.

Davis, A. Postles, C. Rosa, G. (2013). *A girl's right to say no to marriage: working to end child marriage and keep girls in school working*. London: Plan International.

Davis, K. (2009). The emperor is still naked: why the protocol on the rights of women in africa leaves women exposed to more discrimination. *Vanderbilt journal of transnational law*, Vol:42/949, s.959.

Department of Women and Child Development. (DWCD). (2005). *National plan of action for children-2005*. New Deldi: DWCD.

Devlet İstatistik Enstitüsü. (DİE). (1966). *Evlenme ve boşanma istatistikleri 1945-1964*. Ankara: DİE.

Devlet İstatistik Enstitüsü. (DİE). (1967). *Evlenme ve boşanma istatistikleri 1946-1965*. Ankara: DİE

- Devlet İstatistik Enstitüsü. (DİE). (1968). *Evlenme ve boşanma istatistikleri 1946-1966*. Ankara: DİE.
- Devlet İstatistik Enstitüsü. (DİE). (1969). *Evlenme ve boşanma istatistikleri 1968*. Ankara: DİE.
- Devlet İstatistik Enstitüsü. (DİE). (1971). *Evlenme ve boşanma istatistikleri 1969-1970*. Ankara: DİE.
- Devlet İstatistik Enstitüsü. (DİE). (1973). *Evlenme ve boşanma istatistikleri 1972*. Ankara: DİE.
- Devlet İstatistik Enstitüsü. (DİE). (1976). *Evlenme ve boşanma istatistikleri 1973*. Ankara: DİE.
- Devlet İstatistik Enstitüsü. (DİE). (1977). *Evlenme ve boşanma istatistikleri 1974*. Ankara: DİE.
- Devlet İstatistik Enstitüsü. (DİE). (1977a). *Evlenme ve boşanma istatistikleri 1975*. Ankara: DİE.
- Devlet İstatistik Enstitüsü. (DİE). (1978). *Evlenme ve boşanma istatistikleri 1976*. Ankara: DİE.
- Devlet İstatistik Enstitüsü. (DİE). (1981). *Evlenme ve boşanma istatistikleri 1977-1978-1979*. Ankara: DİE.
- Devlet İstatistik Enstitüsü. (DİE). (1985). *Evlenme ve boşanma istatistikleri 1983*. Ankara: DİE.
- Devlet İstatistik Enstitüsü. (DİE). (1992). *Evlenme ve boşanma istatistikleri 1990*. Ankara: DİE.
- Devlet İstatistik Enstitüsü. (DİE). (2002). *Evlenme ve boşanma istatistikleri 1999*. Ankara: DİE.
- Devlet İstatistik Enstitüsü. (DİE). (2004). *Evlenme istatistikleri 2002*. Ankara: DİE.
- Devlet Planlama Teşkilatı. (DPT). (1992). *Türk aile yapısı araştırması*. Ankara: DPT.
- Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi (DİKASUM). (2012). *Erken evlilikler araştırması raporu*. Diyarbakır: DİKASUM.
- Education, Audiovisual and Culture Executive Agency. (EACEA). (2013). *Egypt country profile*. http://eacea.ec.europa.eu/tempus%20/participating_countries/impact/egypt.pdf. (erişim tarihi 26.01.2014).
- El-Zanaty, F. Way, A. (2009). *Egypt demographic and health survey 2008*. Cairo: Ministry of Health, El-Zanaty and Associates, and Macro International.
- Elbadawy, A. (2010). Assessing the impact of ishraq intervention: a second-chance program for out-of- school rural adolescent girls in egypt. <http://www.pep-net.org>. (erişim tarihi 17.03.2014).
- Elmas, B. (Yönetmen). (2012). *Evcilik*. [Belgesel]. Tükiye.
- Elwan, N. (2008). *Ishraq program: a successful experience with out-of-school girls in egypt*. http://www.popcouncil.org/uploads/pdfs/2013PGY_IshraqFinalReport.pdf. (erişim tarihi 22.01.2014).

- Equality Now. (bt.). *About us*. <http://www.equalitynow.org/about-us>. (erişim tarihi 19.12.2013).
- Ergan, N. G. (1993). Türk Atasözü ve Deyimlerde Aile ve Akrabalık Anlayışı”, *Uluslar Arası Üçüncü Türk Kültürü Kongresi Bildirileri*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Eriksson, M. (1992). Article 16. *The universal declaration of human rights: a commentary*. Ed. Aide Edie. Oxford: Scandinavian University Press.
- Ertem, M. Saka, G. Ceylan, A. V. et all. (2008). The factors associated with adolescent marriages and outcomes of adolescent pregnancies in Mardin Turkey. *Journal of Comparative Family Studies*. 39 (2): 229-239.
- Erulkar, A. S. Karei, E. M. (2012). *Berhane hewan (“light for eve”): increasing opportunities to delay marriage and promote schooling*. Addis Ababa: Population Council
- Erulkar, A. S. Muthengi E. (2007). *Evaluation of berhane hewan: a program to delay child marriage in rural ethiopia*. Addis Ababa:Population Council.
- Esenmen, Onat. (Yönetmen). (2011). *Çocuk gelinler*. [Belgesel]. Türkiye.
- Ethiopia Central Statistical Agency and ICF International. (2012). *2011 Ethiopia demographic and health survey: key findings*. Calverton, Maryland, USA: CSA and ICF International
- European Commission. (EC) (2010). *Kishori abhijan -empowerment of adolescent girls-Banfladesh*.http://ec.europa.eu/europeaid/documents/case-studies/bangladesh_eidhr_girls-empowerment_en.pdf. (erişim tarihi 24.12.2013).
- Evlenme Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik. (EYDYDY) (2006). T. C. Resmî Gazete. 26370. 8 Aralık 2006.
- Fahimi, F. İbrahim, S. (2013). *Ending child marriage in the arab region*. Washington: PRB.
- Federal Negarit Gazetta of the Federal Democratic Republic of Ethiopia (2000). *The revised family code*. Proclamation no. 213/2000.
- Flying Broom Women’s Communication and Research Association. (2012). Child brides early marriage: one size too big!. *Flying News Women’s Communication Journal*. Ankara: Mattek Matbaa.
- Footprint Network. (2013). *Ending early marriage, indonesia*. <http://www.footprintsnetwork.org/project/78/Ending-early-marriage-Indonesia.aspx>. (erişim tarihi: 20.03.2013).
- Foundation for Women's Health, Research and Development. (FORWARD). (bt.). *About us*. <http://www.forwarduk.org.uk/about>. (erişim tarihi 19.12.2013).
- Freij, L. S. (2011). *The “safe age of marriage” project: uniting against child marriage in yemen*. http://www.esdproj.org/site/DocServer/SAM_March_23_2011.pdf?docID=4002. (erişim tarihi 03.02.2013).
- Gemalmaz, M. S. (1995). *Temel belgelerde insan hakları*. İstanbul: İHD Yayınları.

- Gemalmaz, M. S. (2003). *İnsan hakları belgeleri*. Cilt 5. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- Gemalmaz, M. S. (2010) Ulusalüstü insan hakları hukukunun genel teorisine giriş, İstanbul: Legal Yayıncılık.
- Gençcan, U. Ö. (2007). *4721 sayılı türk medenî kanunu*. (2. Baskı). Ankara: Yetkin Yayınları.
- Girls not Brides. (GNB). (2013). *Ending child marriage: what will it take?* <http://www.girlsnotbrides.org/wp-content/uploads/2014/01/GNB-USA-technical-brief-Ending-Child-Marriage-August-2013.pdf>. (erişim tarihi 15.02.2013).
- Girls not Brides. (GNB). (2013a). *About girls not brides*. <http://www.girlsnotbrides.org/the-partnership/about-girls-not-brides/>. (erişim tarihi 19.12.2013).
- Girls not Brides. (GNB). (2013b). *Where does it happen?*. <http://www.girlsnotbrides.org/where-does-it-happen/#> (erişim tarihi 26.12.2013).
- Girls not Brides. (GNB). (bt.). *How can we end child marriage?* <http://www.girlsnotbrides.org/how-can-we-end-child-marriage>. (erişim tarihi 18.12.2013).
- Government of India Ministers of Home Affairs. (2011). *Census of india*. <http://www.censusindia.gov.in/>. (erişim tarihi 23.12.2013).
- Greene, M. E. (1997). Watering the neighbours's garden: investing in adolescents girls in india. *Population Briefs* 3 (4). Population Council: New Delhi.
- Güler, Ö. Küçüker, H. (2010). Early marriages among adolesencent girls in afyonkarahisar, turkey. *European Journal Of General Medicine*. 7(4). 365-371.
- Gupta, S. Mukherjee, S. Singh, S. R. et all. (2008). *Knot ready: lessons from india on delaying marriage for girls*. Washington: ICRW.
- Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü. (HÜNEE) (2009) *Türkiye nüfus ve sağlık araştırması, 2008*. HÜNEE: Ankara.
- Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü. (HÜNEE). (2004) *Türkiye nüfus ve sağlık araştırması, 2003*. HÜNEE: Ankara.
- Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü. (2009). *Türkiye nüfus ve sağlık araştırması, 2008*. Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, Sağlık Bakanlığı Ana Çocuk Sağlığı ve Aile Planlaması Genel Müdürlüğü, Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı ve TÜBİTAK, Ankara, Türkiye.
- Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü. (HUNEE). (1989) *Turkish fertility and health survey: 1988*. Hacettepe University: Ankara.
- Hacettepe University Institute of Population Studies. (HIPS). (1994) *Turkish demographic and health survey 1993*. Hacettepe University: Ankara.
- Hacettepe University Institute of Population Studies. (HIPS). (1999) *Turkish demographic and health survey 1998*. Hacettepe University: Ankara.

Hacettepe University Institute of Population Studies. (HIPS). (2004). *Turkish demographic and health survey, 2003*. Hacettepe University Institute of Population Studies, Ministry of Health General Directorate of Mother and Child Health and Family Planning, State Planning Organization and European Union. Ankara, Turkey

Hacettepe University Institute of Population Studies. (HUIPS). (1987) *Turkish population and health survey: 1983*. HUIPS: Ankara.

Hacettepe University Institute of Population Studies. (HUIPS). (1980) *Turkish fertility survey: 1978*. HUIPS: Ankara.

Hackedon, S. (2009). *Guatemala's "abriendo opportunities" program*. www.unfpa.org/.../site/.../SoniaHeckadon.pptx. (erişim tarihi 16.03.2014).

Hallman, K. Peracca S. Catino, J. M. et all. (2011). *Multiple disadvantages of mayan females: the effects of gender, ethnicity, poverty, and residence on education in guatemala*. New York: Population Council.

Hatemi, H. (2005). *Aile hukuku (evlilik hukuku) ders kitabı*. İstanbul: Vedat Kitapçılık.

Havutçu, A. (2013). Mukayeseli hukuktaki gelişmeler ışığında türk medeni kanunu açısından zorla evlenme probleminin değerlendirmesi. *Journal of yasas university* 8(2). 1341-1382.

Hervish, A. (2011). *Despite challenges, ending early marriage in ethiopia is possible*. Washington: PRB.

Heywood, C. (2003). *Baba bana top at! batı'da çocukluğun tarihi*. Esin Hoşsucu (çev). İstanbul: Kitap Yayınevi.

Human Rights Watch. (HRW). (2011). *How come you allow little girls to get married?: child marriage in yemen*. USA: HRW.

Human Rights Watch. (HRW). (bt.). *About us*. <http://www.hrw.org/about>. (erişim tarihi 21.12.2013).

Indonesian Civil Code, 1847.

İnsan Hakları Ortak Platformu. (İHOP). (1991). *Yeni kölelik biçimleri*. Birleşmiş milletler insan hakları yüksek komiserliği insan hakları bilgi kitapçığı no. 14. http://www.ihop.org.tr/dosya/BB/BM_Bilgi_Kitapcigi_14-Kolelik.pdf. (erişim tarihi 12.07.2013).

İnsan Hakları Ortak Platformu. (İHOP). (2011). *Kadınlara yönelik şiddet ve ev içi şiddetin önlenmesi ve bunlarla mücadeleyle dair ak sözleşmesi*. http://www.ihop.org.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=422. (erişim tarihi 25.08.2013).

Institut National de la Statistique (INS), Ministère du Plan. (2013). *Enquête démographique et de santé et à indicateurs multiples du Guinée 2012*. Conakry: INS.

Institut National de la Statistique (INSTAT) ve ICF Macro. (2010). *Enquête démographique et de santé de madagascar 2008-2009*. Antananarivo, Madagascar: INSTAT ve ICF Macro.

Institut National de la Statistique et de la Démographie (INSD) et ICF International. (2012). *Enquête démographique et de santé et à indicateurs multiples du burkina faso 2010*. Calverton, Maryland, USA : INSD ve ICF International.

Institut National de la Statistique. (INS) et ICF International. (2013). *Enquête démographique et de santé et à indicateurs multiples du niger 2012*. Calverton, Maryland, USA : INS et ICF International.

Institut National de la Statistique. (INS). (2013). *Enquête démographique et de santé et à indicateurs multiples 2012*. Nimaey: INS.

Instituto Nacional de Estadística. (2014). *Tema/indicadores*. <http://www.ine.gov.gt/index.php/estadisticas/tema-indicadores>. (erişim tarihi 25.03.2014).

International Center for Research on Women. (ICRW). (2003). *Too young to wed: education & action toward ending marriage*. Washington: ICRW.

International Center for Research on Women. (ICRW). (2012). *Child marriage in southern asia*. Washington: ICRW.

International Center for Research on Women. (ICRW). (2013). *Child marriage in south asia: realities, responses and the way forward*. Washington: ICRW

International Center for Research on Women. (ICRW). (2013). *Improving the lives of married adolescent girls in amhara, ethiopia:a summary of the evidence*. Washington: ICRW

International Center for Research on Women. (ICRW). (bt.). *Icrw: our history*. <http://www.icrw.org/who-we-are/icrw-timeline>. (erişim tarihi. 19.12.2013).

International Centre for Missing and Exploited Children. (ICMEC). (2013). *Child marriage in the middle east and North africa*. Virgini: ICMEC.

International Planned Parenthood Federation. (IPPF). (2006). *Ending child marriage: a guide for global policy action*. London: IPPF.

International Planned Parenthood Federation. (IPPF). (bt.). *About ippf*. <http://www.ippf.org/about-us>. (erişim tarihi 20.12.2013).

International Women's Health Program. (IWHP). (2013). *A labour of loss: obstetric fistula*. http://iwhp.sogc.org/index.php?page=obstetric-fistula&hl=en_US. (erişim tarihi 27.11.2013).

Jain, S. Kurz, K. (2007). *New insights on preventing child marriage: a global analysis of factors and programs*. Washington: ICRW.

Jensen, R. and Thornton, R. (2003). Early female marriage in the developing world. *Gender and Development*. 11 (2). 9-19.

Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu. (KEFEK). (2010). *Erken yaşta evlilikler hakkında inceleme yapilmasina dair rapor*. Ankara: KEFEK.

Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu. (KEFEK). (2011). *Çocuk cinsiyeti nedeniyle kadın üzerinde oluşturulan psikolojik şiddet, başlık parası ve geleneksel evlilikler hakkında komisyon raporu*. Ankara: KEFEK.

Kadının İnsan Hakları Projesi. (KİHP). *Pekin+5: birleşmiş milletler'de kadının insan hakları ve türkiye'nin taahhütleri*. İstanbul: KİHP.

Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü (KSGM) (bt). *26 şubat-9 mart 2007 tarihleri arasında new york'da gerçekleştirilen birleşmiş milletler (bm) kadının statüsü komisyonu (ksk) 51. dönem toplantısına ilişkin rapor*. http://www.kadininstatusu.gov.tr/upload/kadininstatusu.gov.tr/mce/eski_site/Pdf/ksk51.doc. (erişim tarihi: 25.09.2013).

Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü. (KSGM) (2010). *Kadına karşı her türlü ayrımcılığın ortadan kaldırılması sözleşmesi ve ihtiyari protokol*. Ankara: KSGM.

Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü. (KSGM) (bt). *Pekin+5 birleşmiş milletler genel kurul özel oturumu*. http://www.kadininstatusu.gov.tr/upload/kadininstatusu.gov.tr/mce/eski_site/Pdf/pekin-5.doc. (erişim tarihi 23.03.2014).

Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü. (KSGM). (2008). *Birleşmiş milletler cedaw komitesine sunulmak üzere hazırlanan altıncı periyodik türkiye raporu*. http://www.kadininstatusu.gov.tr/upload/kadininstatusu.gov.tr/mce/eski_site/Pdf/ceda wrapor6.doc. (erişim tarihi 03.03.2014).

Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü. (KSSGM). (1997). *Eylem platformu ve pekin deklarasyonu*. Ankara: KSSGM.

Kandiyoti, D. (2011). *Cariyeler, bacılar, yurttaşlar: kimlikler ve toplumsal dönüşümler*. İstanbul: Metis.

Kaptanoğlu, Y. İ. Ergöçmen, B. (2012). *Çocuk gelin olmaya giden yol. Sosyoloji Araştırmaları Dnoglu-ilknur.pdf*. (erişim tarihi 10.07.2013).

Karei, E. M. Erulkar, A. S. (2010). *Building programs to address child marriage the berhane hewan experience in ethiopia*. Addis Ababa: Population Council.

Kashfi, F. (2009). *Youth financial services: the case of brac & the adolescent girls of bangladesh*. Washington: Making Cents International.

Kavukçu, C. (2013). *Yolun başındakiler*. İstanbul: Günışığı Kitaplığı.

Keskin, D. (2011). Küçük yaşta evlenmenin müeyyidesi. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. 25:4. 65-83.

Kırmızıgül, M. (Yönetmen). (2011-2013). *Hayat devam ediyor*. [Dizi]. Türkiye: Boyut Film.

Koç, İ. Eryurt, M. A. Adalı, T. vd. (2010). *Türkiye'nin demografik dönüşümü*. Ankara: HÜNEE.

Kozan, E. (Yönetmen). *Halam geldi*. (2013). [Film]. Türkiye: Sami Dünder Film.

Lane, S. (2011). *Stealing innocence: child marriage and gender inequality in pakistan*. Helsinki: Plan.

Law No. 23 of 2002 on Child Protection.

Law Regarding Combating Trafficking, 2010.

- Legesse, B. Amdemikael, H. (2009). *Berhane hewan (light for eve): a program to delay marriage & promote education and reproductive health services in rural Ethiopia*. Addis Ababa: UNFPA Ethiopia
- Lendon, S. (2001). Early marriage of girls in niger. *Development Bulletin*. No. 56. Canberra: Development Studies Network.
- Mahmud, S. (2003). *Female secondary school stipend programme in bangladesh: a critical assessment*. Unpublished document. Bangladesh Institute of Development Studies.
- Malhotra, A. (2013). Evidence of what works to end child marriage. *Vision, Innovation, and Action to Address Child Marriage*. http://www.igwg.org/igwg_media/child-marriage-malhotra.pdf. (erişim tarihi 01.02.2014).
- Malhotra, A. Warner, A. McGonagle, A. S. vd. (2011). *Solutions to end child marriage: what the evidence show*. ICRW: Washington.
- Mathur, S. Greene, M. Malhotra, A. (2003). *Too young to wed: the lives, rights and health of young married girls*. Washington: ICRW.
- McGrath, C. (2013). Underage girls are egypt's summer rentals. *Inter press service*. <http://www.ipsnews.net/2013/08/underage-girls-are-egypts-summer-rentals/> (erişim tarihi 26.01.2014).
- Melchiorre, A. Atkins, E. (2011). *At what age: ...are school-children, employed, married and taken to court?*. London: Rigt to Education Project.
- Ministerio da Saude (MISAU), Instituto Nacional de Estatística (INE) ve ICF International (ICFI). (2013). *Moçambique inquérito demográfico e de saúde 2011*. Calverton, Maryland, USA: MISAU, INE e ICFI.
- Ministerio de Salud Pública y Asistencia Social. (MSPAS). (2010). *Encuesta nacional de salud materno infantil 2008 (ENSMI-2008/09)*. Ministerio de Salud Pública y Asistencia Social (MSPAS)/Instituto Nacional de Estadística (INE)/Centros de Control y Prevención de Enfermedades (CDC). Guatemala.
- Ministry of Health [Turkey], Hacettepe University Institute of Population Studies, and Macro International Inc. (1994). *Turkish Demographic and health survey 1993*. Ankara, Turkey.
- Ministry of Health and Population and UNICEF (2008). *Yemen Multiple Indicator Cluster Survey 2006, Final Report*.
- Ministry of Women and Child Development. (MWCD). (2008). *A study on child marriage in india: situational analysis in three states*. New Delhi: MWCD.
- Ministry of Women and Child Development. (MWCD). (2013). *National strategy document on prevention of child marriage*. New Delhi: MWCD.
- Ministry of Women and Child Development. (MWCD). (2013a). *Draft national plan of action to prevent child marriages india*. New Delhi: MWCD.
- Muş Kadın Derneği. (MUKADDER). (2013). *Erken yaşta evlilik kaderimiz olmasın proje bilgi dökümanı*. Yayınlanmamış döküman.

- Myers, J. Harvey, R. (2011). *Breaking vows: early and forced marriage and girls' education*. London: Plan.
- National Bureau of Statistic. (NBS). (2010). *The sudan household health survey 2010*. NBS
- National Institute of Population Research and Training. (NIPORT), Mitra and Associates, ICF International. (2013). *Bangladesh demographic and health survey 2011*. Dhaka, Bangladesh and Calverton, Maryland, USA: NIPORT, Mitra and Associates ve ICF International.
- National Statistical Office (NSO) and ICF Macro. 2011. *Malawi demographic and health survey 2010*. Zomba, Malawi, and Calverton, Maryland, USA: NSO and ICF Macro.
- Öklü. M. (2013). *Kimseye etmem şikayet*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Onur. B. (2005). *Türkiye'de çocukluğun tarihi : çocukluğun sosyo-kültürel tarihine giriş*. Ankara : İmge Kitabevi.
- Order on Female Genital Mutilation, 1996.
- Özcebe, H. (2010). Türkiye'de erken evlilikler üzerine. *Görünüm*. İstanbul: TAPV.
- Özcebe, H. Biçer, B. (2013). Önemli bir kız çocuk ve kadın sorunu: Çocuk evlilikler. *Türk Pediatri Arşivi Dergisi*. 8: 86-93.
- Özdemir, T. (Yönetmen). (2010). *Evliliğimiz*. [Belgesel]. Türkiye.
- Özkan M.S. (2013). Erken yaşta evliliklerin önlenmesi konusunda yargının üstlenebileceği rol. *Journal of Yasar*. 8(3). 2177-2190.
- Özkan, B. Gündoğdu, A. E. (2011). Toplumsal cinsiyet bağlamında türkçede atasözleri ve deyimler. *Turkish Studies*. 6 (3). http://turkishstudies.net/Makaleler/1500759129_71_b%C3%BClent_%C3%B6zkan.pdf.
- Öztan, B. (2006). *Medenî hukukun temel kavramları*. (24. Baskı). Ankara: Turhan Kitabevi.
- Öztan, G. G. (2011). *Türkiye'de çocukluğun politik inşası*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Pathfinder International. (2006). *Report on causes and consequences of early marriage in amhara region*. <http://www.pathfinder.org/publications-tools/pdfs/Causes-and-Consequences-of-Early-Marriage-in-the-Amhara-Region-of-Ethiopia.pdf>. (erişim tarihi 11.01.2014).
- Pathfinder International. (2012). *“Safe age of marriage” in yemen: ostering change in social norms a case study*. <http://www.pathfinder.org/publications-tools/pdfs/safe-age-of-marriage-yemen.pdf>. (erişim tarihi 03.02.2014).
- Pedersen, K. H. Mukred, A. W. O, Qaid, E. O. (2008). *Evaluation of 'integrated action on poverty and early marriage' programme in yemen*. Oxford: Oxfam.
- Perla, R., J. Matta, N, Hassanein N. (2009). *Yemen basic health services (bhs) project mid-term evaluation*. Washinton: USAID.

- Plan Asia. (2013). *Asia child marriage initiative: summary of research in bangladesh, india and nepal*. Bangkok: Plan Asia Regional Office.
- Plan International Bangladesh (PIB). (2013). *Child marriage in bangladesh findings from a national survey 2013*. Dhaka: PIB
- Plan International Bangladesh. (PIB). (2013a). *Child marriage in bangladesh*. Dhaka: PIB.
- Plan International Bangladesh. (PIB). (2013b). *Report on child marriage free unions*. Dhaka: PIB.
- Plan International Indonesia. (bt.). *Fighting to prevent child marriages*. <https://plan-international.org/where-we-work/asia/indonesia/what-we-do/our-successes/fighting-to-prevent-child-marriages>. (erişim tarihi 12.02.2014)
- Plan International Niger (2013). *Engaging religious leaders to end child marriage*. <https://plan-international.org/where-we-work/africa/niger/what-wedo/oursuccesses/engaging-religious-leaders-to-end-child-marriage>. (erişim tarihi 12.02.2014).
- Plan International. (2005). *Universal birth registration-a universal responsibility*. London: Plan.
- Plan International. (2009). *Count every child: the right to birth registration*. London: Plan.
- Plan International. (2012). *Tackling child marriage in indonesia*. <http://www.plan-uk.org/news/news-and-features/tackling-child-marriage-in-indonesia/>. (erişim tarihi 17.03.2014).
- Plan International. (2013). *In double jeopardy: adolescent girls and disasters*. London: Plan.
- Plan International. (2014). *Wedding busters: stopping child marriage*. <http://plan-international.org/about-plan/resources/videos/wedding-busters/>. (erişim tarihi 16.03.2014).
- Plan International. (bt.). *About plan*. <http://www.plan-uk.org/about-us/>.
- Population Council. (2004). *Child marriage briefing Ethiopia*. <http://www.popcouncil.org/pdfs/briefingsheets/ETHIOPIA.pdf>. (erişim tarihi: 04.01.2014).
- Population Council. (2008). *Child marriage in francophone west africa*. New York: Population Council.
- Population Council. (2012). *Abriendo oportunidades snapshot*. <http://www.globalgiving.org/pfil/8967/projdoc.pdf>. (erişim tarihi 04.01.2014).
- Population Council. (bt.). *Abriendo oportuidades (“opening opportunities”)*. <http://www.popcouncil.org/research/abriendo-oportuidades-opening-opportunities> (erişim tarihi 25.12.2013).
- Population Council. (bt.). *Child marriage*. http://www.popcouncil.org/topics/youth_childmarriage.asp. (erişim tarihi 19.12.2013).
- Population Reference Bureau. (PRB) (2011). *Who speaks for me: ending child marriage*. Policy Brief. Washington: PRB.

Postman, N. (1995). *Çocukluğun yok oluşu*. Kemal İnal (çev.). İstanbul: İmge Kitabevi.

Programme National de Lutte contre le Paludisme (PNLP), INFO-STAT et ICF Macro. 2010. *Enquête sur la prévalence de l'Anémie et de la Parasitémie palustre chez les enfants (EA&P) au Mali 2010*. Calverton, Maryland, USA: CPS/DNSI et ICF Macro.

Protection Project (2010). *A human rights report on trafficking in persons, especially women and children*. <http://www.protectionproject.org/wp-content/uploads/2010/09/Egypt.pdf>. (erişim tarihi 26.01.2014).

Public Advocacy Initiatives for Rights and Values in India (PAIRVI). (2009). *Child marriages in madhya Pradesh an incessant infringement of rights: a rapid assessment of child marriages in bhind, morena and gwalior districts of madhya pradesh*. Delhi: PAIRVI.

Raynor, J. Wesson, K. (2006). The girls' stipend program in bangladesh. *Journal of education for international development* 2:2. [http://www.equip123.net/JEID/articles/3/Girls' Stipend Program in Bangladesh.pdf](http://www.equip123.net/JEID/articles/3/Girls%27StipendPrograminBangladesh.pdf). (erişim tarihi 22.12.2013).

Refiğ, H. (Yönetmen). (1973). *Sultan Gelin*. [Film]. Türkiye: Saner Film.

République du Tchad Ministère du Plan, de l'Economie et de la Coopération Internationale, Institut National de la Statistique, des Études Économiques et Démographiques (INSEED). (2011). *Enquête par grappes à indicateurs multiples TCHAD 2010*. INSEED.

Revized Family Code, 2000.

Rhys, R. G. (2011). International law as an instrument to combat child marriage. *The International Journal Of Human Rights*. 15 (3). Newport: Routledge.

Ringler, M. K. (2009). *A review of the ishraq program's quasi-experimental impact evaluation*. <http://conservancy.umn.edu/bitstream/50227/1/Ringler,%20Kristine.pdf>. (Erişim tarihi 22.01.2014).

Save the Children. (2009). *Adolescent reproductive and sexual health update*. http://www.iywg.org/sites/iywg/files/adolescent_sexual_and_reproductive_health_update_2009.pdf. (erişim tarihi).

Save the Children. (2011). *Child marriage in north gondar zone of amhara regional state, ethiopia*. Sweden: Save the Children.

Save the Children. (bt.). *About us*. http://www.savethechildren.org/site/c.8rKLIXMGIpI4E/b.6146405/k.C7E9/About_Us.htm. (erişim tarihi 21.12.2013).

Sayman, A. (Yönetmen). (2007). *Janjan*. [Film]. Türkiye: De Yapımcılık.

Schurmann, A., (2009). Review of the bangladesh female secondary school stipend project using a social exclusion framework. *Journal of Health, Population, And Nutrition*. 27 (4).

Seçkin, S. (2012). *Kıvalı üzüm taneleri*. İstanbul: Postiga Yayınları.

Shahnaz, R. Karim, R. (2008). *Providing microfinance and social space to empower adolescent girls: an evaluation of brac's ela centres*. BRAC's Research and Evaluation Division: Dhaka

Sır, A. Kaya, İ. Kaya, M. C. Y. et all. (2012). *Erken yaş evlilikleri: diyarbakır örneği. Uluslararası katılımlı kadına ve çocuğa karşı şiddet sempozyumu bildiri kitabı*. Ankara: Mutlu Çocuklar Derneği Yayınları.

Sosyal Demokrasi Vakfı. (SODEV). (2010). *Evlilik değil evcilik kampanya dökümanı*. Yayınlanmamış Döküman.

Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü. (SYGM). (2012). *Türkiye'de uygulanan şartlı nakit transferi programının fayda sahipleri üzerindeki etkisinin nitel ve nicel olarak ölçülmesi projesi final raporu*. Ankara: SYGM.

South Asian Association for Regional Cooperation (SAARC). (2002). *Convention on promotion of welfare of children*. <http://www.saarc-sec.org/userfiles/conv-children.pdf>. (erişim tarihi 18.12.2013).

South Asian Association for Regional Cooperation (SAARC). (2002a). *SAARC convention on combating and prevention of trafficking in women and children for prostitution*. <http://www.saarc-sec.org/userfiles/conv-trafficking.pdf>. (erişim tarihi 18.12.2013).

South Asian Association for Regional Cooperation (SAARC). (bt.). *About saarc*. <http://www.saarc-sec.org/#>. (erişim tarihi 18.12.2013).

Southern African Development Community (SADC). (2008). *Protocol on gender and development*. http://www.sadc.int/files/8713/5292/8364/Protocol_on_Gender_and_Development_2008.pdf. (erişim tarihi 20.09.2013).

Tezcan, S. Coşkun, Y. (2004). Türkiye'de 20. yüzyılın son çeyreğinde kadınlarda ilk evlenme yaşı değişimi ve günümüz evlilik özellikleri. *Nüfusbilim Dergisi* 26, 15-34.

The 1945 Constitution of the Republic of Indonesia.

The Arab Republic of Egypt Constitution, 2013.

The Dowry Prohibition Act, 1961.

The Hindu Marriage Act, 1955.

The Prohibition of Child Marriage Act, 2006.

Timur, S. (1972). *Türkiye'de aile yapısı*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.

Tostan. (bt). *Child protection*. <http://www.tostan.org/child-protection>. (erişim tarihi).

Türkiye Halk Sağlığı Kurumu (THSK). *Çocuk ve ergen sağlığı daire başkanlığı görev tanımı*. <http://www.thsk.saglik.gov.tr/cocuk-ergen-sagligi.html#sthash.kYAvmFGu.dpuf>. (erişim tarihi 20.03.2014).

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) (2011). *Resmî istatistik programı 2012-2016*. http://www.tuik.gov.tr/rip/rip_07102011.pdf. (erişim tarihi 07.07.2013).

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) (2012). *Evlenme ve boşanma istatistikleri 2011*. TÜİK: Ankara.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) (2013). *İstatistiklerle çocuk 2012*. TÜİK: Ankara.

- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) (2013a). *Dünya nüfus günü, 2013*. TÜİK: Ankara.
- Uçan Süpürge Kadın İletişim ve Araştırmaları Derneği. (2010). *Uçan haber*. Erken Yaşta ve Zorla Evlilikler Özel Sayısı. 26.
- Uçan Süpürge Kadın İletişim ve Araştırmaları Derneği. (2011). *Küçük Yaşta Evlilik Büyük Geliyor: Çocuk Gelinler*. Ankara: Uçan Süpürge Yayınları.
- Uçan Süpürge Kadın İletişim ve Araştırmaları Derneği. (2012). *Erken evlilikler/çocuk gelinler politika notu*. <http://www.ucansupurge.org>. (erişim tarihi 23.09.2013).
- Uçan Süpürge Kadın İletişim ve Araştırmaları Derneği. (2013). *Çocuk gelinler ii projesi nişer raporu*. Yayımlanmamış döküman.
- Uçan Süpürge Kadın İletişim ve Araştırmaları Derneği. (2013a). *Çocuk gelinler bilgi seti*. Ankara: Uçan Süpürge Yayınları.
- Uluslararası Çocuk Merkezi. (UÇM). (bt). *Çocuğa karşı şiddet izleme haritası*. <http://www.cocukhaklariizleme.org/harita/>. (erişim tarihi 27.03.2014).
- UN Data (2014). *Egypt*. <http://data.un.org/CountryProfile.aspx?crName=EGYPT>. (erişim tarihi).
- UN Data. (2013). *Minimum legal age for marriage without consent*. <http://data.un.org/Data.aspx?d=GenderStat&f=inID:19>. (erişim tarihi 28.12.2013).
- UN Woman (2010). *Indonesia*. http://www.un.or.id/documents_upload/publication/03_indonesia_factsheet.pdf. (erişim tarihi 02.02.2014).
- United Nations (UN) (2007). *Commission on the status of women report on the fifty-first session*. <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N07/282/48/PDF/N0728248.pdf?OpenElement>. (erişim tarihi 25.09.2013).
- United Nations (UN). (1962). *Convention on consent to marriage, minimum age for marriage and registration of marriages*. <http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/MinimumAgeForMarriage.asp>. (erişim tarihi 22.09.2013).
- United Nations (UN). (1966). *International covenant on civil and political rights*. <http://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/ccpr.aspx>. (erişim tarihi 20.09.2013).
- United Nations (UN). (1966a). *International covenant on economic, social and cultural rights*. <http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CESCR.aspx>. (erişim tarihi 20.09.2013).
- United Nations (UN). (1993). *Declaration on the elimination of violence against women*. <http://www.un.org/documents/ga/res/48/a48r104.htm>. (erişim tarihi 22.09.2013).
- United Nations (UN). (2008). *Forced marriage of the girl child*. Kadının Statüsü Komisyonu'nun 52. Dönem Genel Sekreterlik Raporu. <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N07/626/97/PDF/N0762697.pdf?OpenElement>. (erişim tarihi 25.09.2013).
- United Nations Children's Fund. (UNICEF). (2001). *Early marriage: child spouses*. New York: UNICEF.

- United Nations Children's Fund. (UNICEF). (2005). *Early marriage: a harmful traditional practice*. New York: UNICEF.
- United Nations Children's Fund. (UNICEF). (2005a). *Egypt programme profile: education*. <http://www.unicef.org/egypt/education.pdf>. (erişim tarihi 26.01.2014).
- United Nations Children's Fund. (UNICEF). (2007). *Iran mena gender equality profile status of girls and women in the middle east and north africa*. New York: UNICEF.
- United Nations Children's Fund. (UNICEF). (2007a). *Teenage motherhood in latin america and the caribbean trends, problems and challenges*. New York: UNICEF.
- United Nations Children's Fund. (UNICEF). (2008). *Bangladesh*. New York: UNICEF.
- United Nations Children's Fund. (UNICEF). (2008a). *Kishori abhijan: highlights of baseline findings on adolescents' social environment. (2006-2010)*. Bangladesh: UNICEF.
- United Nations Children's Fund. (UNICEF). (2009). *Adolescent empowerment project in bangladesh*. [http://www.unicef.org/bangladesh/Adolescent_Empowerment_\(KA\).pdf](http://www.unicef.org/bangladesh/Adolescent_Empowerment_(KA).pdf). (erişim tarihi 23.12.2013).
- United Nations Children's Fund. (UNICEF). (2009a). *Handbook on the prohibition of child marriage act 2006*. http://www.unicef.org/india/Child_Marriage_handbook.pdf. (erişim tarihi: 21.12.2013).
- United Nations Children's Fund. (UNICEF). (2011). *Child protection from violence, exploitation and abuse: A statistical snapshot*. http://www.childinfo.org/files/ChildProtection__from_violence_exploitation_abuse.pdf. (erişim tarihi 05.05.2013).
- United Nations Children's Fund. (UNICEF). (2011a). *Child marriage and the law: legislative reform initiative paper series*. [http://www.unicef.org/policyanalysis/files/Child_Marriage_and_the_Law\(1\).pdf](http://www.unicef.org/policyanalysis/files/Child_Marriage_and_the_Law(1).pdf). (erişim tarihi 12.09.2013).
- United Nations Children's Fund. (UNICEF). (2011b). *Lebanon:mena gender equality profile status of girls and women in the middle east and north africa*. New York: UNICEF.
- UNICEF (2011b). *East asia and the pacific*. <http://www.unicef.org/protection/EAPR.pdf>. (Erişim tarihi 28.02.2014).
- United Nations Children's Fund. (UNICEF). (2011c). *Regional overview for the middle east and north africa mena gender equality profile status of girls and women in the middle east and north africa*. Egypt: UNICEF.
- United Nations Children's Fund. (UNICEF). (2011d). *Egypt: mena gender equality profile status of girls and women in the middle east and north africa*. Egypt: UNICEF.
- United Nations Children's Fund. (UNICEF). (2011e). *Yemen: mena gender equality profile status of girls and women in the middle east and north africa*. Egypt: UNICEF.
- United Nations Children's Fund. (UNICEF). (2012). *Progress for children: a report card on adolescents*. New York: UNICEF.

- United Nations Children's Fund. (UNICEF). (2012a). *The state of the world's children 2012: children in an urban world*. New York: UNICEF.
- United Nations Children's Fund. (UNICEF). (2012b). *Child marriage in india: an analysis of available data (2012)*. New York: UNICEF.
- United Nations Children's Fund. (UNICEF). (2013). *The state of the world's children. children with disabilities*. New York: UNICEF.
- United Nations Children's Fund. (UNICEF). (2013a). *Çocuk haklarına dair sözleşme: özet*. http://www.unicef.org/turkey/crc/_cr23a.html. (erişim tarihi 22.09.2013).
- United Nations Children's Fund. (UNICEF). (2013b). *At a glance: niger*. New York: UNICEF.
- United Nations Development Programme. (UNDP). (2013). *Human development report 2013 the rise of the south: human progress in a diverse world*. New York: UNDP.
- United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. (UNESCO). (2009). *Ethiopia basic data*. http://www.unesco.org/eri/cp/factsheets_ed/ET_EDFactSheet.pdf. (erişim tarihi 27.12.2013).
- United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. (UNESCO). (2012). *Efa global monitoring report 2010: youth education and skills*. Paris: UNESCO.
- United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. (UNESCO). (2013). *Efa global monitoring report 2013/4: Teachind and learning: achieving quality for all*. Paris: UNESCO.
- United Nations Girls' Education Initiative. (UNGEI). (2011). *Addressing early marriage of young and adolescent girls*. <http://www.ungei.org/files/YL34e.pdf>. (erişim tarihi 24.12.2013).
- United Nations Population Fund. (UNFPA) (2009). *India*. http://www.devinfo.info/mdg5b/profiles/files/profiles/4/Child_Marriage_Country_Profile_ASIIND_India.pdf (erişim tarihi 01.09.2013).
- United Nations Population Fund. (UNFPA) (2010). *Malawi*. http://www.devinfo.info/mdg5b/profiles/files/profiles/4/Child_Marriage_Country_Profile_AFRMWI_Malawi.pdf. (erişim tarihi 01.02.2014).
- United Nations Population Fund. (UNFPA) (2011). *Niger: niger-husbands' schools seek to get men actively involved in reproductive health*. <http://niger.unfpa.org/docs/SiteRep/Ecole%20des%20maris.pdf>. (erişim tarihi 17.02.2014).
- United Nations Population Fund. (UNFPA) (2012). *Marrying too young: end child marriage*. New York: UNFPA.
- United Nations Population Fund. (UNFPA) (2012a). *UNFPA indonesia engages religious leaders and government in eliminating early marriage*. <http://indonesia.unfpa.org/news/2012/11/unfpa-indonesia-engages-religious-leaders-and-government-in-eliminating-early-marriage>. (erişim tarihi 16.03.2014)

- United Nations Population Fund. (UNFPA). (2013). *Motherhood in childhood: facing the challenge of adolescent pregnancy*. New York: UNFPA.
- United Nations Population Fund. (UNFPA) (2013a). *Adolescent pregnancy: a review of evidence*. UNFPA: New York.
- United Nations. (UN). (1948). *This universal declaration of human rights*. <http://www.un.org/en/documents/udhr/index.shtml#a16>. (erişim tarihi 12.07.2013).
- United States Agency for International Development (USAID). (2009). *Coverage and effects of child marriage prevention activities in amhara region, ethiopia: findings from a 2007 study*. Anastasia J. Gage (Ed.). Washington: USAID.
- United States Agency for International Development. (USAID). (bt). *The usaid office of population and reproductive health's technical approach to child marriage*. <http://www.usaid.gov/documents/1865/usaid-office-population-and-reproductivehealth%E2%80%99s-technical-approach-child-marriage>. (erişim tarihi 19.12.2013).
- Vogelstein, R., (2013). *Ending child marriage how elevating the status of girls advances u.s. foreign policy objectives*. New York: Council on Foreign Relations.
- Walker, A.J. (2013). *Why ending child marriage needs to be an education goal: the case for improved coordination between ending child marriage and girls' education movements in west africa*. http://www.brookings.edu/~media/Research/Files/Reports/2013/12/improving%20learning%20outcomes%20girls%20africa/walker_girls_education.pdf. (erişim tarihi 25.12.2013).
- Walker, A.J. (2013a). *Mapping early marriage in west africa: a scan of trends, interventions, what works, best practices, and the way forward*. New York: Ford Foundation.
- World Bank. (2013). *Countries*. <http://www.worldbank.org/en/country>. (erişim tarihi 12.12.2013).
- World Economic Forum. (WEF) (2013). *The global gender gap report 2013*. Geneva: WEF.
- World Health Organisations. (WHO) (2005). *WHO multi-country study on women's health and domestic violence against women*. Geneva: WHO
- World Health Organisations. (WHO) (2006). *Married adolescents: no place of safety*. Geneva: WHO
- World Health Organisations. (WHO) (2006a). *Pregnant adolescents: delivering on global promises of hope*. Geneva: WHO
- World Health Organisations. (WHO) (2008). *Adolescent pregnancy*. Geneva:WHO
- World Vision International. (WVI). (2008). *Before she is ready: 15 places girl marry by 15*. Washington: WVI.
- World Vision International. (WVI). (2013). *Untying the knot exploring early marriage in fragile states*. Washington: WVI.
- World Vision International. (WVI). (bt.). *Who we are*. <http://www.worldvision.org/about-us/who-we-are>. (erişim tarihi 21.12.2013).
- Yazıcı. A. (2011). *Çocuk gelin*. İstanbul: Nemesis Kitap.

Yılmaz. A. (Yönetmen). (1990). *Berdel*. [Film]. Türkiye: STM Film.

<http://india.gov.in/>

<http://parliamentofindia.nic.in/>

<http://www.bangladesh.gov.bd/>

<http://www.bps.go.id/>

<http://www.cabinet.gov.bd/>

http://cabsec.nic.in/council_ministersofstate.php

<http://www.censusindia.gov.in/>

<http://www.egypt.gov.eg/>

<http://www.ethiopia.gov.et/tr/>

<http://www.guatemala.gob.gt/>

<http://www.hofethiopia.gov.et/>

<http://www.indonesia.go.id/>

<http://www.mardin.gov.tr/jandarma/>

<http://www.menegpp.go.id/>

<http://www.mohp.gov.eg/>

<http://www.parliament.gov.eg>

<http://www.parliament.gov.mw/>

http://www.pervari.gov.tr/default_B0.aspx?id=283

<http://www.seprem.gob.gt/>

<http://www.shoura.gov.eg/>

<http://www.yemen.gov.ye/>

<http://www.vanilmuftulugu.gov.tr/>

<http://yemenparliament.gov.ye/>

EK-I:

BÖLGESEL SINIFLANDIRMALAR

Afrika

Sahra Altı Afrika, Kuzey Afrika (Cezayir, Mısır, Libya, Fas, Tunus)

Sahra Altı Afrika

Doğu ve Güney Afrika, Batı ve Orta Afrika, Cibuti, Sudan

Doğu ve Güney Afrika

Angola, Botswana, Burundi, Eritre, Etiyopya, Güney Afrika, Güney Sudan, Kenya, Komorlar, Lesotho, Madagaskar, Malavi, Mauritius, Mozambik, Namibiya Ruanda, Seyşeller, Somali, Svaziland, Uganda, Tanzanya, Zambia, Zimbabve

Batı ve Orta Afrika

Benin, Burkina Faso, Çad, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Ekvator Ginesi, Fildişi Sahili, Gabon, Gambiya, Gana, Gine, Gine-Bissau, Kamerun, Kongo, Liberya, Mali, Moritanya, Nijer, Nijerya, Orta Afrika Cumhuriyeti, Sao Tome ve Principe, Senegal, Sierra Leone, Togo, Yeşil Burun Adaları

Orta Doğu ve Kuzey Afrika

Bahreyn, Birleşik Arap Emirlikleri, Cezayir, Cibuti, Fas, Filistin, Irak, İran, Katar, Kuveyt, Lübnon, Libya, Mısır, Sudan, Suriye, Suudi Arabistan, Tunus, Umman, Yemen Ürdün

Asya

Güney Asya, Doğu Asya ve Pasifik

Güney Asya

Afganistan, Bangladeş, Butan, Hindistan, Maldivler, Nepal, Pakistan, Sri Lanka

Doğu Asya ve Pasifik

Brunei, Cook Adaları, Çin, Doğu Timor, Endonezya, Fiji, Filipinler, Güney Kore, Kamboçya, Kiribati, Kuzey Kore, Laos, Malezya, Marshall Adaları, Mikronezya, Miyanmar, Mongoliya, Nauru, Niue, Palau, Papua Yeni Gine, Samoa, Singapur, Solomon Adaları, Tayland, Tonga, Tuvalu, Vanuatu, Vietnam

Latin Amerika ve Karayipler

Antigua ve Barbuda, Arjantin, Bahamalar, Barbados, Beliz, Bolivya, Brazilya, Dominik Cumhuriyeti, Dominika, Ekvador, El Salvador, Grenada, Guatemala, Guyana, Haiti, Honduras, Jameika, Kolombiya, Kosta Rika, Küba, Meksika, Nikaragua, Panama, Paraguay, Peru, Saint Kitts ve Nevis, Saint Lucia, Saint Vincent ve Grenadinler, Surinam, Şili, Trinidad ve Tobago, Uruguay, Venezuela

Gelişmekte Olan Ülkeler

Afganistan, Angola, Antigua and Barbuda, Arjantin, Azerbaycan, Bahamalar, Bahreyn, Bangladeş, Barbados, Belize, Benin, Bhutan, Birleşik Arap Emirlikleri, Bolivya, Botsvana, Brezilya, Brunei, Burkina Faso, Burundi, Cibuti, Cook Adaları, Cezayir, Çad, Çin, Doğu Timor, Dominik, Dominika, Endonezya, Ekvador, Ekvator Ginesi, El Salvador, Eritre, Ermenistan, Fas, Fiji, Fildişi Sahili, Filipinler, Filistin, Gabon, Gambiya, Gine, Gine-Bissau, Guyana, Güney Afrika, Güney Sudan, Haiti, Hindistan, Honduras, Irak, İran, İsrail, Jameika, Kamboçya, Kamerun, Katar, Kazakistan, Kenya, Kıbrıs, Kırgızistan, Kiribati, Kolombiya, Komorlar, Kongo, Kosta Rika, Kuzey Kore, Küba, Laos, Lesoto, Liberya, Libya, Lübnan, Madagaskar, Malavi, Malezya, Maldivler, Mali, Marshall Adaları, Moritanya, Mauritius, Meksika, Mikronezya, Moğolistan, Mozambik, Mısır, Miammar, Namibiya, Orta Afrika Cumhuriyeti, Nauru, Nepal, Nikaragua, Nijer, Nijerya, Niue, Özbekistan, Pakistan, Palau, Panama, Papua Yeni Gine, Paraguay, Ruanda, Saint Kitts ve Nevis, Saint Lucia, Saint Vincent ve Grenadinler, Senegal, Seyşeller, Sierra Leone, Singapur, Solomon Adaları, Somali, Sri Lanka, Sudan, Suriye, Suudi Arabistan, Svaziland, Şili, Tacikistan, Tanzanya, Tayland, Togo, Tunus, Türkiye, Türkmenistan, Tuvalu, Uganda, Umman, Uruguay, Ürdün, Vanatu, Venezüella, Yemen, Yeşil Burun Adaları, Zambiya, Zimbabve

En Az Gelişmiş Ülkeler

Afganistan, Angola, Bangladeş, Benin, Bhutan, Burkina Faso, Burundi, Cibuti, Çad, Ekvator Ginesi, Eritre, Etiyopya, Gambiya, Gine, Gine-Bissau, Haiti, Kamboçya, Kiribati, Komor Adaları, Kongo Demokratik Cumhuriyeti, Laos, Lesotho, Liberya, Madagaskar, Malavi, Maldivler, Mali, Moritanya, Mozambik, Nepal, Nijer, Orta Afrika Cumhuriyeti, Ruanda, Samoa, Sao Tome ve Principe, Senegal, Sierra Leone, Solomon Adaları, Somali, Sudan, Tanzanya, Togo, Tuvalu, Uganda, Vanuatu, Yemen, Yeşil Burun Adaları, Zambiya

EK-II: PROGRAM STRATEJİLERİNİN SINIFLANDIRILMASI

<i>Programın Adı</i> Uygulayan Kuruluş	Ülke Dönem	Program Kategorisi	Program Alt Kategorisi	Hedef Kitle
<i>Abriendo Oportunidades</i> Population Council	Guatemala 2004-2006	KE EF	YB GB ÖE YE GG	BK
<i>Berhane Hewan</i> Population Council,	Etiyopya 2004- 2008	KE KH EF	ÖE GA MT	EK BK AT
<i>Child Married Free Union</i> Plan International	Bangladeş 2008-halen	AE PH	SA TS TD DE	AT PY
<i>Early Marriage of Girls</i> UNICEF	Nijer 1999-2000	AE PH	SA TS EÖ TD	PY AT
<i>Ending Early Marriage</i> Plan Australia	Endonezya 2010-2013	AE KE PH	DE YM PO	BK AT PY
<i>Ishraq</i> Save the Children Population Council	Mısır 2001-2004	KE KH AE	ÖE YB GA TD	BK AT
<i>Safe Age of Marriage</i> Oxfam	Yemen 2005-2008	KE KH AE	SA TS EÖ	BK AT PY

Tabloda Kullanılan Kısaltmalar:

Program Kategorileri

AE: aile ve toplumun eğitimi

KE: kız çocuklarının eğitimi

EF: ekonomik fırsatlar

PH: politika ve hukuk

KH: koruyucu haklar

Program Alt-Kategorileri

SA: savunuculuk

TS: toplumsal seferberlik

TD: toplumsal duyarlılık/farkındalık artırma

ÖE: örgün eğitim

GG: kız çocukları için gelir getirici faaliyetler

YM: yasal mekanizmalar

YB: yaşam becerileri

GB: geçim becerileri/mesleki beceriler

MT: aileler için maddi teşvikler

YE: yaygın eğitim

PO: politika

DE: doğum ve evlilik kayıtları

GA: güvenli alanlar oluşturmak

EÖ: eğlenme-öğrenme

Hedef Kitle

BK: bekâr kız çocukları

AT: aile ve toplum

EK: evli kız çocukları

PY: politika yapıcılar

EK-III:

TÜİK İSTATİSTİKLERİNDE ERKEN YAŞTA EVLİLİKLER (1927-2000)

Türkiye’de evlilik olayları, 1927 yılından başlayarak derlenmeye, 1930 yılından itibaren de belirli aralıklarla yayımlanmaya başlanmıştır (Bayramoğlu, 1989: 1). TÜİK tarafından derlenen evlenme istatistikleri yalnızca resmî evlilikleri kayıt altına aldığından, erken yaşta evliliklere ilişkin veriler kanun koyucu tarafından belirlenen yasal evlenme yaş ile sınırlı olarak derlenmiştir. Bununla birlikte “yaş grupları itibariyle evlenmeler” 2012 yılına kadar, “çocuk evlilikleri” gözetilmeden yayımlandığından kesin verilere ulaşmak mümkün olmamaktadır. Aşağıda TÜİK’in evlilik verilerini derleme yaklaşımı esas alınarak sınıflandırılan 1927-2000 yılları arasını kapsayan erken evlilik verileri sunulmaktadır:

Nüfus Hareketleri İstatistiklerinde Erken Evlilik (1927-1950): TÜİK tarafından evlenme, boşanma, ölüm ve göç olgularına ilişkin verilerin derlendiği *Nüfus Hareketleri İstatistiği* ilk kez 1930 yılında yayımlanmıştır. Evlilik olaylarına ilişkin veriler 1927 yılında derlenmeye başladığından, yayında evliliklere ilişkin en eski istatistik bu yıla aittir. Söz konusu dönemde evlenme vakalarının nüfus kayıtlarına işlenmesindeki keyfiyet sebebiyle verilerin nüfus kayıtlarından değil, evlenme memurluklarından alındığı belirtilen yayında, köylerde yapılan evliliklerin genelde kayıt altına alınmadığından verilerin yalnızca belediye evlenme memurluğu bulunan il ve ilçe merkezlerinden derlendiği belirtilmiştir (BİUM, 1941: 3-4).

1948, 1953 yıllarında güncel verilerle yayımlanan *Nüfus Hareketleri İstatistikleri*, 1953 yılından sonra *Evlenme (ve Boşanma) İstatistikleri* adıyla yayımlanmaya başlanmıştır. Yayımlanan Nüfus Hareketleri İstatistikleri’nde yer alan “Yaş İtibariyle Evlenme Olayları” başlığında il ve ilçe merkezlerinde 15-18 yaş grubunda gerçekleşen evliliklere ilişkin veriler erken yaşta evlilikler hakkında bilgi vermektedir. Söz konusu dönemde yürürlükte olan Medeni Kanun’a göre olağan

evlenme yaşının kadınlar için 15 olduğundan bu yaş grubunda gerçekleşen evlenme olayları da evlenme istatistiklerinde yer alabilmiştir.

Tablo 1. 1927-1951 yılları arasında il ve ilçe merkezlerinde 15-18 yaş arası evlilikler

Yıllar	Erkek (15-18)	Kadın (15-18)	Toplam (15-18)	Toplam Evlilik
1927	2 007	6 385	8392	21 372
1928	1 707	6 267	7974	21 775
1929	1 323	5 591	6914	18 757
1930	1 189	6 156	7345	21 638
1931	1 139	5 767	6906	22 851
1932	1 056	5 741	6797	23 054
1933	596	3 839	4435	20 269
1934	553	3 980	4533	22 151
1935	493	3 703	4196	20 911
1936	505	4 319	4824	21 693
1937	655	6 143	6798	26 051
1938	1 155	9 099	10 254	29 251
1939	3 263	14 785	18 048	33 060
1940	2 111	11 931	14 042	34 179
1941	2 345	11 504	13 849	35 415
1942	2 642	11 728	14 370	40 028
1943	3 001	12 240	15 241	39 775
1944	5 098	17 913	23 011	44 465
1945	3 055	12 648	15 703	42 939
1946	2 752	12 127	14 879	41 687
1947	3 260	14 448	17 708	48 742
1948	3 046	14 348	17 394	48 250
1949	3 286	15 396	18 682	50 672
1950	3 106	15 340	18 446	49 552
1951	3 089	16 755	19 844	52 615
Genel Toplam	52 432	248 153	300 585	831 152

Kaynak: TÜİK, 1941, 1948, 1953.

Evliliklerin kayıt altına alınmaya başladığı 1927 yılından 1951 yılına kadar 25 yıllık süreçte il ve ilçe merkezlerinde 15-18 yaş arası evliliklere ilişkin veriler incelendiğinde, bu yaş grubundaki evliliklerin sayısının dalgalı bir seyir izlediği, bununla birlikte yıl içinde gerçekleşen toplam evliliklerin önemli bir kısmını oluşturdukları söylenebilir. 25 yıllık zaman diliminde il ve ilçe merkezlerinde 831 152 evlilik gerçekleşmiş, bu evlilik olaylarında 300 585 kişi 18 ve daha küçük yaşlarda evlenmiştir.

Tablo 1.'de dikkat çeken bir başka nokta, 25 yıllık süreçte 15-18 yaş grubunda evlenen kız çocuklarının, aynı yaş grubunda evlenen erkeklerin sayısının yaklaşık beş katı olmasıdır. 1927-1951 yılları arasında 15-18 yaş grubunda evlenen kız çocuklarının tüm evliliklere oranı yüzde 29.85 olarak gerçekleşmiştir. Bununla birlikte TÜİK yaş grubuna göre evlenme istatistiklerini 18 yaş altı bireyleri kapsayacak şekilde düzenlemediğinden bu oranın tam olarak erken evlilikleri kapsadığı söylenemez, bununla birlikte dönemin kız çocuklarını erken yaşta evlendirme eğilimlerini ortaya koyması açısından önemlidir.

Evlenme ve Boşanma İstatistiklerinde Erken Yaşta Evlilik (1952-1967):

Evlenme İstatistikleri, 1960, 1962, 1963, 1964 yıllarında *Evlenme İstatistikleri*, 1966-1968 yıllarında ise *Evlenme ve Boşanma İstatistikleri* adıyla yayımlanmıştır. Anılan tüm yayınlarda “Yaş Gruplarına Göre İstatistikler” derlenirken en genç yaş grubu 17-18 olarak verilmiş, daha önceki yılların aksine 15 ve 16 yaşında gerçekleşen evlenme olaylarına ilişkin verilere yer verilmemiştir. Tablo 2. 1952-1967 yılları arasında 17-18 yaş gruplarına ait evlilik verileri gösterilmektedir.

Tablo 2. 1952-1967 yılları arasında il ve ilçe merkezlerinde 17-18 yaş arası evlilikler

Yıllar	Erkek (17-18)	Kadın (17-18)	Toplam (17-18)	Toplam Evlilik
1952	2549	17269	19818	56434
1953	2543	17887	20430	59008
1954	3040	19123	22163	61539
1955	3739	20916	24655	64384
1956	3271	20684	23955	60964
1957	3142	20447	23589	59542
1958	2940	22187	25127	64590
1959	3125	22100	25225	65353
1960	3088	23126	26214	67094
1961	2777	23254	26031	67134
1962	2998	24221	27219	69934
1963	3132	25069	28201	71807
1964	3127	25875	29002	77054
1965	3535	27595	31130	78178
1966	3967	28524	32491	79488
1967	4388	29534	33922	83248
Genel Toplam	51361	367811	419172	1085751

Kaynak: DİE, 1966, 1967, 1968.

1966, 1967 ve 1968 yıllarında yayımlanan *Evlenme ve Boşanma İstatistikleri*, 1945 yılından itibaren gerçekleşen evlenme ve boşanma olaylarına ver vermiştir. Söz konusu yayınlardan derlenen aşağıdaki veriler incelendiğinde, evlilik verilerin daha kapsamlı toplanmaya başlanmasının da etkisiyle evlilik olaylarının yıllar itibariyle artma eğiliminde olduğu görülmektedir. 1952 yılında 17-18 yaş grubu içinde 2549 erkek ve 17269 erkek evlenmişken, bu sayılar 1967 yılında erkekler için 4388, kadınlar için 29534 olarak gerçekleşmiştir. 16 yıllık süreçte ise toplam 51361 erkeğe karşın, 367811 kadın 17 veya 18 yaşında evlenmiştir. Söz konusu dönemde toplam evlenmeler içinde, 17-18 yaşında evlenen kız çocuklarının oranı yüzde 33.87 olarak gerçekleşmiştir. Bununla birlikte TÜİK, bir önceki tabloda yer verdiği 15 ve 16 yaşlarında gerçekleştirilen evliliklere ilişkin verilere bu yayınlarda yer verilmemiştir. Dolayısıyla TÜİK'in bu dönemi kapsayan evlilik verileri “erken yaşta evlilikler” bağlamında incelendiğinde 15 ve 16 yaşlara ilişkin verileri içermediğinden eksiklik taşıdığı, 18 yaşa ilişkin verileri içerdiğinden de kavramsal açıdan tam olarak erken evlilik oranlarını yansıtmadığı söylemek mümkündür.

Evlenme İstatistiklerinde Erken Yaşta Evlilik (1968-1976): 1966 yılından itibaren yıllık bültenler şeklinde yayımlanma başlayan evlenme olaylarına ilişkin veriler, 1968 yılında il ve ilçe merkezleri ile belediyesi olan bucak ve köylerden de derlenmeye başlanmıştır (DİE 1966, 1968).

1968-1976 yılları arasında yayımlanan evlenme istatistiklerinde “Tek Yaşlara Göre Evlenmeler” başlığı ile her yaş için kadın ve erkeklerin evlenme olaylarına ilişkin sayılara yer verilmiştir. Evlenme istatistiklerinin yaş grupları yerine, her yaş için ayrı ayrı derlenmesi, erken yaşta evliliklere ilişkin en anlamlı verilerin bu yıllar arasında elde edilmesini sağlamıştır. Söz konusu yıllar arasında yürürlükte olan Medeni Kanun'da olağanüstü evlenme yaşının kadınlar için 14, erkekler için 15 olarak düzenlenmesi sebebiyle, ilk kez olağan üstü durumlarla hâkim kararı ile gerçekleştirilen evliliklere ilişkin de resmî verilere ulaşmak mümkün olabildiği. Tablo 3'de 1968-1976 yılları arasında tek yaşlara göre düzenlenmiş erken evliliklerine ilişkin veriler sunulmaktadır:

Tablo 3. Evlenme İstatistiklerinde Erken Yaşta Evlilik (1968-1976)

Yıl	Toplam Evlilik	Toplam -18	- 15		15		16		17	
			E	K	E	K	E	K	E	K
1968	104421	25735	41	469	196	5352	538	8407	1555	9177
1969	110866	28488	45	565	211	5607	522	9068	1884	10586
1970	117495	30092	21	473	252	6337	608	9588	1896	10917
1971	133256	30249	45	720	164	4351	673	10606	1911	11779
1972	136508	34316	78	869	273	4328	808	10447	2776	14737
1973	139669	30932	30	1012	164	4366	521	8674	2550	13615
1974	132665	21214	14	868	190	4005	496	6205	1625	7811
1975	138051	47430	57	890	715	14403	529	18857	1527	10452
1976	142711	30346	66	1047	156	4622	609	10526	1716	11604
Toplam Evlilik	1155642	E: 25462	E: 397		E: 2321		E: 5304		E: 17440	
		K:253340	K: 6913		K: 53371		K: 92378		K: 100678	
		T:278802	T: 7310		T: 55692		T: 97682		T: 118118	

Kaynak: DİE, 1968, 1969, 1971, 1973, 1976, 1977,1977a, 1978

1968-1976 yıllarını kapsayan 9 yıllık süreçte evliliklerin genellikle yıllar itibariyle artma eğiliminde olduğunu söylemek mümkündür. 1968-1976 yılları arasında toplam 1 milyon 155 bin 642 evlilik gerçekleşmiş, 278 bin 802 çocuk 18 yaşından önce, 7310 çocuk 15 yaşından önce evlenmiştir. 18 yaş altı yapılan toplam evliliğe bakıldığında 25 462 erkeğe karşı 253 340 kız çocuğunun erken yaşta evlilik yaptığı söylenebilir. Başka bir ifade ile 1968-1976 yılları arasında 18 yaş altında evlenen kız çocukları sayısı erkek çocukları sayısının on katıdır, kız çocuklarının 18 yaşından önce evlenme oranı yüzde 24,12'dir.

1977-78-1979 yıllarında 15 yaş altı evliliklerine ilişkin istatistik yer almasına rağmen, veriler yaş grupları itibariyle verilmiş ve 15-19 yaş evlilikleri, aynı yaş grubunda değerlendirilmiştir. Bu sebeple bu dönemde gerçekleşen erken yaşta evliliklerine ilişkin net bilgiye ulaşmak mümkün değildir. Söz konusu dönemde 464 145 evlilik gerçekleşmiş, toplam 3274 (3163'ü kız, 111'i erkek) çocuk 15 yaşından önce evlenmiştir. 15-19 yaş aralığında evlenenlerin sayısı 209 746'dır (36 112'si erkek, 173 634'ü kız). Dolayısıyla 3 yıllık dönemde 176 797 kız çocuğu 19 yaş ve öncesinde evlendirilmiştir (DİE, 1981).

1980'li Yıllarda Evlenme İstatistiklerinde Erken Yaşta Evlilik: 1980'li yıllarda (Mülga) DİE tarafından derlenen evlenme istatistiklerinin kapsamı

genişlemiştir. Belediyesi bulunmayan bucak ve köylerdeki evlenmeler, 1982 yılı başından itibaren nüfus teşkilatları tarafından Enstitüye gönderilen "Evlenme İstatistik Formları" ile derlenmeye başlanmıştır.

Belediye teşkilatı bulunan yerlerdeki evlenmelerin derlenmesi yanı sıra, İçişleri Bakanlığı Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü ile yapılan işbirliği sonucunda; belediye teşkilatı bulunmayan bucak ve köylerdeki muhtarlar tarafından Medeni Kanun hükümlerine göre yapılan evlenmelerin de 1982 yılı başından itibaren derlenmesine başlanmıştır. Belediyesi olmayan bucak ve köylerdeki evlenmelere ilişkin verilerin derlenmesiyle tüm Türkiye'deki yasal evlenmelerin derlenmesi gerçekleştirilmiş ve ilk kez 1983 Evlenme İstatistiklerine yansımıştır (DİE, 1985). 1980-1989 yılları arasındaki evlenme istatistiklerini gösteren Tablo 4.'te 1983 yılı itibariyle evlilik olaylarında görülen artış bu nedenledir.

Tablo 4. 1980'li Yıllarda Evlenme İstatistikleri

Yıl	Toplam Evlilik	EYE (-15-19)	- 15		15-19	
			E	K	E	K
1980	165351	68813	35	826	11264	56688
1981	171162	74705	—	579	13234	60892
1982	168358	72009	—	611	11955	59443
1983	308256	163952	—	1249	37726	124977
1984	336555	176799	—	900	36773	139126
1985	365109	165980	—	949	34488	130543
1986	387017	177340	—	1073	34582	141685
1987	436065	192635	—	1244	36923	154468
1988	448144	200052	—	1553	38062	160437
1989	460763	208710	—	1605	38993	168112
Genel Toplam	3246780	1500995	35	10589	294000	1196371

Kaynak: DİE, 1992.

1980-1989 yılları arasında gerçekleşen toplam evlenme ile 15 yaşından küçük ve 15-19 yaş grubundaki nüfusa ilişkin evlenme olaylarının gösterildiği Tablo 4.'te görüleceği gibi belediye teşkilatı olmayan bucak ve köylere ait veriler de derlenmiş, böylece ülke genelinde tüm resmî evlilikler kayıt altına alınmıştır. İstatistik derlenirken 15-19 yaş grubunun aynı kategoride değerlendirilmesi, bu

dönemde 18 yaş altı evliliklere ilişkin bilgi edinilmesini olanaksız kılmıştır. Bununla birlikte -15 bir yaş grubu olarak yer almış ve bu yaş grubundaki erken yaşta evliliklere ilişkin bilgi edinmek mümkün olmuştur. Söz konusu dönemde 10589 kız çocuğu 15 yaşından önce evlendirilmiştir. 1980 yılından sonra ise 15 yaşından küçük erkeklerin evliliklerine ilişkin veriler yayımlanmamıştır. 10 yıllık dönemde 1.206.960 kız çocuğu 19 yaş ve altında evlendirilmiştir, bu oran aynı dönemde evlenen kadınların yüzde 37'sini oluşturmaktadır.

1990'lı Yıllarda Evlenme İstatistiklerinde Erken Yaşta Evlilik: 1990'lı yıllarda Evlenme İstatistiklerinin derlenmesi konusunda en önemli gelişme 1998 yılından itibaren evlenme istatistiklerinin 7 bölge bazında verilmeye başlanmasıdır. 2002 yılında yayımlanan Evlenme İstatistikleri-1999 adlı yayında 1980'li yılları da kapsayacak şekilde bölgesel bazlı evlenme istatistikleri yer almıştır. Tablo 5'te 1990-1989 yılları arasında gerçekleşen toplam evlenmeler ile 15 yaş altı ve 15-19 yaş gruplarının evliliklerine ilişkin veriler görülmektedir.

Tablo 5. 1990'lı Yıllarda Erken Yaşta Evlilik İstatistikleri

Yıl	Toplam Evlilik	EYE (-15 ve 15-19)	- 15		15-19	
			E	K	E	K
1990	459 907	202 893	–	1 727	38 076	163 090
1991	459 624	195 769	–	1 741	35 762	158 266
1992	436 121	180 952	–	2 160	32 324	146 468
1993	460 002	184 034	–	2 878	29 680	151 476
1994	462 415	175 622	–	3 335	28 386	143 901
1995	463 105	174 253	–	2 511	28 314	143 428
1996	486 734	181 957	–	2 321	28 893	150 743
1997	518 856	186 759	–	1 526	28 883	156 350
1998	485 035	171 066	–	1 283	25 768	144 015
1999	461 417	159 601	–	1 044	23 958	134 599
Genel Toplam	4 693 216	1 812 906	–	20 526	300 044	1 492 336

Kaynak: DİE, 2002

Tablo 5. incelendiğinde 15 yaşından küçük kız çocukları tarafından gerçekleştirilen evliliklerinin 1997 yılına kadar artma eğiliminde olduğu bu yıldan sonra da ciddi oranda azaldığı görülmektedir. 15 yaş altı evliliklerde görülen bu

azalmanın 1997 yılında 8 yıllık kesintisiz eğitime geçilmesinin etkisi olduğu düşünülebilir. 15-19 yaş grubunda evlenen kadınların sayısı incelendiğinde de, yıllar itibariyle evlilik sayısında bir düşüş yaşandığı görülmektedir. Bununla birlikte on yıllık süreçte 20 526 kız çocuğu 15 yaşından önce, 1 492 336 kız çocuğu ise 15-19 yaş aralığında evlendirilmiştir. Başka bir ifade ile 1.512.862 kız çocuğu 20 yaşından önce evlenmiştir. Bu sayı dönem içerisinde evlenen tüm kadınların yüzde 32'sine karşılık gelmektedir. 90'lı yıllarla birlikte coğrafi bölgelere göre evlenme oranları düzenlenmişse de bu istatistiklerde yaş unsuru göz önünde tutulmadığından erken yaşta evliliklerin bölgelere göre dağılımına ilişkin veri bulunmamaktadır.

